افغانستان په سیاسي کړکیچ کې

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

افغانستان په سیاسي

کړکیچ کې

(د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولګه)

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل کال

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	افغانستان په سیاسي کړېلېچ کې
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپکال:	۱۳۸۷ل کال
د لیکوال پرله پسې نومره:	(۲۸)
د خپرندوی پرله پسې نومره:	(۲۸)
کمپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	افغانستان په سیاسي کړلېچ کې...	۱
۲	سریزه: سیاسي لیکنې اود لیکوال شخصیت	۱۱
۳	د هېواد رنځور سیاست	۲۰
۴	پښتو او د پښتنو مضر احتیاط	۲۶
۵	مدرسه او ښوونځی	۳۷
۶	په ړیره کې ګیر ولس	۴۶
۷	طالبان، بتان او بتپالان	۵۷
۸	که طالبان سقوط شي؟	۶۸
۹	چې طالبان سقوط شول	۷۸
۱۰	ایا ټول پښتانه طالبان دي؟	۸۸
۱۱	القاعده که الفایده؟	۹۵
۱۲	غوړه مالي په سیاست کې	۱۰۰
۱۳	په افغانستان کې د نوې سرشمېرنې...	۱۱۴
۱۴	ایله جاري جنرالان او مارشالان	۱۲۳
۱۵	څوک د اساسي پوستونو لپاره وړ دي؟	۱۲۸
۱۶	«لوخې د خپل قام بد غوښتل سر یې...»	۱۳۳
۱۷	یو څو انتقادونه او څو وړاندیزونه	۱۳۹
۱۸	حاجي عبدالقدیر او بېړنۍ لویه جرګه	۱۴۷
۱۹	افغانستان ملت دی که افغان؟	۱۶۱
۲۰	ایا له نظار شورا نه د ښاغلي کرزي د...	۱۶۹

۲۱	څوک جنګسالار، پاټکسالار او ټوپکسالار دی؟	۱۷۲
۲۲	د افغانستان د راتلونکي ولسمشر د...	۱۸۱
۲۳	راتلونکې لویه جرګه، انتخابات...	۱۹۱
۲۴	په راتلونکي اساسي قانون کې درې مهم ټکي	۲۰۲
۲۵	راتلونکې عمومي ټاکنې، څو خطرونه او...	۲۲۱
۲۶	د خدمت معیار	۲۳۱
۲۷	فکري خلا	۲۳۲
۲۸	مجاهد او جنګسالار	۲۳۹
۲۹	سرشمېرنه که سر غوڅونه؟	۲۴۵
۳۰	راروانې ټاکنې، غره توب، تدبیر او ...	۲۲۳
۳۱	محمدګل خان مومند (د خوشال د دستار سړی)	۲۷۵
۳۲	د استاد رشاد سیاسي شخصیت	۲۸۰
۳۳	د ښځو حقوق شعار دی که ضرورت؟	۲۸۸
۳۴	تهران په کابل کې	۲۹۱
۳۵	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۲۹۸

((افغانستان په سیاسي کړلېچ کې))
او یو څو نورې خبرې

((افغانستان په سیاسي کړلېچ کې)) د یون د سیاسي او ټولنیزو لیکنو یوه مجموعه ده، خو د ټولو سیاسي لیکنو نه، بلکې د نږدې یوې لسیزې د یو شمېر سیاسي او ټولنیزو لیکنو. دیارلس کاله کېږي چې تقدیر زما او د یون ژوند سره تړلی دی، په دې تېرو دیارلسو کلونو کې زموږ فردي ژوند څه ناڅه سوکاله و، خو اجتماعي او سیاسي غمونه دومره زیات وو، چې موږ یې د فردي ژوند په خوشالۍ پوه کړي نه یو. په دې تېرو دیارلسو کلونو کې موږ تر یوویشت ځلو زیاته کوچ کشي کړې او له یوه ځایه مو بل ځای ته کډه وړې ده. زموږ دا کوچ کشي که له یوې خوا د جګړو او نورو ستونزو له امله وه، نو یوه زیاته برخه یې د یون د سیاسي مشکلاتو له امله هم وه، هر نظام چې په تېرو کلونو کې راغلی، نو یون یې له چاروکو سره تر خپلې وسې ټکر کړی او مخالفت یې ورسره ځرګند کړی دی. د ډاکتر نجیب الله په واکمنۍ کې سره له دې چې هغه وخت یون محصل و، خو په اخبارونو کې یې ځینې سیاسي او ټولنیزې لیکنې راتلې، د هغه وخت نظام سره یې هم چندان جوړه نه وه، بیا چې کله د مجاهدینو په نامه د ځینو پروتوکولیانو تش په نامه

اسلامي حکومت راغی، نو هغه خو هېڅ‌چاته هم د منلو وړ نه و، نو یون یې هم مخالف و، دې حکومت سره خو یې مخالفت دې حالت ته ورسېد، چې خبره نوره تر زغم ووته، یون مجبور شو کابل پرېږدي، دا مهال به کله په کابل او زیات وخت به په پېښور کې پر فرهنګي چارو بوخت و. کله چې د طالبانو واکمني راغله، نو ټولو فکر کاوه چې د پخوانیو جګړه مارانو له غضبه خلاص شو، خو طالبانو سره نور نور مرضونه ملګري وو، یون او په کابل کې هغه وخت یو زیات شمېر لیکوالو طالبانو ته ډېر وویل، چې د تېرو حکومتونو اشتباه ګانې مه تکراروئ او له دې ولس سره ګوزاره وکړئ، یو وخت کې د طالبانوقهر دومره زیات شو چې یو نسبتاً لوړ پوړي لیکوال طالب چارواکي یون ته وویل: ((که ژوند غواړې، نور نو کابل نه ووځه، کله چې حالت ښه شول بیا به راشې او که نه اوس پېښور ته ځه، میاشت دوو کې یو ځل کابل ته راځه د چا به درته ډېر پام نه کېږي.)) دا وخت د ښځو پر ټولنیزو فعالیتونو او کار ټینګ بندیز و. زه چې کله پر ۱۳۷۰ل کال له پوهنتونه فارغه شوم، نو بیا د کابل ښار په آمنه فدوي لېسه کې د ښوونکې په توګه مقرره شوم او د طالبانو تر واکمنۍ یو کال دمخه، په کابل کې د امهات المومنین پوهنتون په پښتو څانګه کې استاده شوم، خو کله چې طالبان واک ته ورسېدل، د هېواد ټول ښځینه قشر خپلې دندې له لاسه ورکړې، پر کور کېناستې، په لومړیو څو میاشتو کې یې

معاشونه ورکول، وروسته هغه هم بند شول، په کابل کې چې دا مهال د فرهنګي کار ټولې دروازې بندې شوې، نو يون مجبور شو بيا پېښور ته مخه کړي، هلته يې ورو ورو د خپلو هغو فرهنګي ملګرو په مرسته چې پخوا ځينو غربي هېوادونو ته تللي وو، د فرهنګي کار يوه سلسله پيل کړه، لومړی يې هيله مجله چاپ او بيا يې د نورو کتابونو د چاپ لاړې چارې ولټولې، دا وخت به يون يوه اوونۍ په کابل او يوه اوونۍ په پېښور کې و، ماته به يې ويل چې تر لينې موټروانانو زه په دې لاره کې ډېر بلد يم، خو کله چې له پېښوره کابل ته د کتابونو د رارسېدو لړۍ پيل شوه، نو دا کار هم پر طالبانو چندان ښه ونه لګېده، ستونزې نورې هم زياتې شوې، نور نو د يو چا تنګ او راتنګ اسانه نه و، (هيله) او (سمسور)، (زما مشره لور او مشر زوی) هم دا وخت دومره شوي و، چې د ګرځېدو وو او پلرنې مينې ته يې سخت ضرورت وو، پلار چې به يې کله راغی، نو دواړه اولادونه، يو به يې پر يوه اوږه او بل به يې پر بله اوږه سپاره شول، هغه به هم د لوبو او خوراک دومره شيان ورته راوړي وو، چې دوی به پرې زيات خوشاله شول، بيا به يې له لاسه ونيول او د پوهنتون په ساحه کې به يې وګرځول راوګرځول، هغه وخت پوهنتون کې داسې و، لکه ترلې چې وي، د نجونو پر تعليم بنديز و او د هلکانو شمېر هم په کې د اوس په اندول ډېر کم و، کله چې به يون بېرته پېښور ته، ته نو زموږ په کور کې به

غم خور و، هیلې او سمسور به دومره ژړل چې ما به هم خپله ژړا نه شوه ټینګولای.

یوه ورځ سمسور ډېر مریض شو، ډاکتر ته مې بوته، ډاکتر معاینه کړ، ویې ویل، دا مریضي نه لري، خو دا ډېر خفه معلومېږي، ما ویل پلار پسې یې خفه دی. بیا چې کله یون کابل ته راغی، نو دواړو ورته وویل چې نور دې پېښور ته نه پرېږدو. یون ورته وویل نور تاسې هم بیا یم، ځای مې پیدا کړی دی. بیا یې ما سره مشوره کړه، نو پر ډېرو سختو لارو پېښور ته لاړو، د یون ملګري دې خدای ټول اباد او سوکال لري، یون یې هېڅکله اقتصادي مشکل ته پرې ایښی نه دی، خو یون په پېښور کې هم په فرهنګي کار کې دومره سرګردانه وو، چې د شپې به یې هم دومره کاغذونه کور ته راوړل چې اکثره وخت به د همغو پر لوستلو او کتلو ویده شوی و، درې ژمي مو په پېښور کې همداسې تېر کړل، چې د امریکائیانو او طالبانو دښمني اوج ته ورسېده او طالبانو په کې خپل حکومت له لاسه ورکړ. دا وخت سره له دې چې یون په پېښور کې ډېره ښه دنده لرله او لوړ معاش یې درلود او ماته هم په خپله مسلکي برخه کې په لوړ معاش کار پیدا کېده، خو د ښاغلي کاوون کاکړ په غوښتنه یون دا ټول کارونه او امتیازونه پرېښودل، هغه سره جلال اباد ته راغی او دلته د ختیزو ولایتونو لپاره د بېړنۍ لویې جرګې د انتخاباتي چارو کارونه وروسپارل شول، څو موده وروسته مو

کور راوړ او زه د ننګرهار د یوناما په دفتر کې د ښځو چارو د مسـولې پـه توګـه مقـرره شـوم، دا داسـې مهـال و چـې پـه ټـول ننګرهار کې یوه ښځه ماموره هم پر کـار مصروفه نه وه، یـوازې د مخـابراتو ریاست کې یو دوه ښځینه مـامورینې نـوې مقـررې شـوې وې، مـا د څـو میاشـتو پـه بهیـر کـې «د ښـځو د سـوکالۍ ټولنـه» جوړه کړه، بیـا مـې «ناهیـد» مجلـه ورتـه چـاپ کـړه او د ښـځو د ودې لپـاره مـې پـه لسـګونو غونـډې، ورکشـاپونه او سـیمینارونه جوړ کـړل او همدارنګـه مـې ګڼ شـمېر ښځو تـه پـه دولت کې د کار او تقرر زمینه برابره کړه. د یو دوو کلونو په بهیـر کې په ننګرهار کې د ښځو یو غورځنګ پـه ټوکېدو شو، بیـا پـه بېړنـۍ لویـه جرګـه او د اساسـي قـانون پـه لویـه جرګـه کـې د ننګرهار د خلکو استازې شوم او وروسته بیا په ولسي جرګه کې هم د ننګرهار د خلکو له خوا د خپلې استازې په توګه انتخاب شوم. یون د بېړنۍ لویې جرګې د غړې او بیا د لـومړي منشـي، د اساسي قـانون د دارالانشـا غـړې او د افغانسـتان او پاکسـتان د امن د ګډې جرګې د منشي په توګه، ټول هغه څه چې له لاسه یې کېدل، د خپـل ولـس د خدمت لپـاره یې ترسره کـړل، خـو ایـا دا ټولې منډې تررې او هلې ځلې په ارام زړه او بې خطره وې که نه د ستونزو له پېچومـو تېرېدلې؟ هغـه چاتـه چـې د خپـل هېـواد تېـر تاریخ او په تېره بیا تېر د ېرش کلن تاریخ معلوم وي، هغـو تـه ښـه

څرګند ده چې له کوم بهرني او کورني پوځي ملاتړ پرته د هر سیاسي ګام پورته کول د سر د خطر په بیه تمامېدی شي.

موږ دا خطرونه د سر په سترګو لیدلي، دا چې لوی رب په خپله لورېینه ساتلي یو، دا نو د هغه ذات مهرباني ده او موږ یوازې پر همغه ذات تکیه لرو: «د خوشال ختک تکیه پر ذوالجلال ده». د افغانستان د مخالفینوله لوري ددې ټولو خطرونو او ګواښونو ترڅنګ، زموږ په ټولنه کې یو شمېر نور عیبونه هم شته، هغه سره له دې چې له فزیکي پلوه ډېر خطرناک نه دي، خو په ټولنه کې د یوه مثبت شخصیت د تبارز پر وړاندې ودرېږي او سالم شخصیتونه ودې ته نه پرېږدي، دا مرض تر هر چا په پښتنو کې ډېر دی، په پښتنو کې داسې خلک هم پیدا کېږي چې تر هر چا به ورته ستا له خوا ډېره ګټه رسېدلې وي، خو تر ټولو دمخه به ستا د بربادۍ سبب ګرځي او تاته به کوهي کني، زه او یون په جلال اباد کې عملاً له دې ډول ډېرو ستونزو سره مخامخ شوي یو، د یون پر وړاندې هم عملاً هغه چا پر ډول ډول منفي تبلیغاتو لاس پورې کړ چې د یون په لاس، په پنځو کې یاد شوی او مطرح شوی و، ان د ادبیاتو الفبې یې هم له ده زده کړې ده، دومره خدمت چې یون ورته کړی و، کېدی شي خپل پلار او نږدې خپلوانو هم ورته نه وي کړی، خو هغه د لوړتیا غوښتنې عقدې دومره پسې اخیستی و چې د افغانستان ټولې ستونزې پاتې شوې، د یون پرضد یې داسې

شفاهي او تحريري کمپاین پیل کړ چې دا ښاغلی کله یوازې له ځان سره سوچ وکړي، نو خپله به هم په خپلو الفاظو وشرمېږي. یوه بله اغلې مېرمن بیا داسې وه چې ځان یې داسې پښتو پاله او ملتپاله معرفي کاوه، چې موږ ویلې څه شی چې په کور کې لرو، ټول ترې قربان کړو، په ډېرو غونډو او ورکشاپونو کې یې ځان د افغان ملت ګوند د مهمې غړې په توګه معرفي کاوه، موږ چې د خدای په فضل په هېڅ تنظیم کې نه وو، نو هر چا چې به، که به هغه کوم تنظیمي شخص و که خپلواک، خو چې د ملت خبره به یې کوله، موږ به ورته احترام درلود، دې ته مو هم ډېر احترام درلود، دا مو د ښځو د یوې ټولنې مشره کړه، یون ورته ډېر زیات مالي امکانات پیدا کړل، د ورکشاپونو او غونډو په جوړولو کې یې ورسره مرسته وکړه، ما هم تر خپله وسه زیاته مرسته ورسره وکړه، کله چې ښځه په پښو ودرېدله او پنځو کې یاده شوه، نو دې محترمې یوه ورځ د یوناما په دفتر کې زما پر ضد یوې امریکایي مېرمنې «ګارمینډیارقسانې» ته عریضه وکړه، چې ارین یون پښتو او پښتنو ته کار کوي، د افغان ملت غړې ده، نو باید له کاره ګوښه شي. زه هغه وخت هم د هېڅ ګوند غړې نه وم او اوس هم نه یم. دا بېلګه مې ځکه راوړه چې زموږ په ټولنه کې کار کول له ډېرو ستونزو سره مل دي، نو چې یوه افغان ملتۍ تا د افغان ملتۍ په تور مجرمه وګڼي، نو دې حالت ته به څه نوم ورکړې؟ له هغې ورځې چې

پارلمان کې یم، یوه ورځ به هم موږ په کور کې ارامه ډوډۍ نه وي خوړلې، ځکه هلته داسې جنجالونه دي چې ارامي درڅخه اخلي. په کابل کې اوس هم داسې څوک حاکم دي چې اساساً د افغانستان د ملي ګټو مخالف دي. پیسې او وسلې هم لري، بهرنۍ نړۍ او ګاونډي هېوادونه یې هم تر شا ولاړ دي، د سیاسي او نورو قتلونو اوږد پس منظر هم لري. ددې ډول خلکو د سیاسي هیلو خلاف حرکت په اوس وخت کې د خودکشۍ په مانا دی. خو که په کابل کې ددې ډول عناصرو پر وړاندې د منطقي مبارزې په برخه کې د څو تنو نوم یادېږي، نو یو به په کې یون وي، که د قدرمن استاد حبیب الله رفیع نوم لومړی وي، نو د یون به ورپسې دویم وي. زه دلته د یون نوم د ستاینې او تائیدونې په خاطر نه راوړم او نه هم د هغه سپاهي په شان فکر لرم چې خپل ځان خپله ستایي، زه خپله د یون له ځینو فعالیتونو، ځینو مرکو او ځینو نظرونو سره مخالفه یم، ځکه چې نه غواړم خدای مه کړه اولادونه مې په دې تنکیتوب او ماشومتوب کې د خپل پلار د مینې او سیوري په ارمان شي، ما څو ځله یون ته ویلي، چې نه دې زر شته نه دې زور او د زرو زور خاوندانو سره ډغره وهې، دا ډول مبارزه د ځان له سېزلو پرته بله مانا نه لري. استاد سیاف څو ځله په پارلمان کې ماته ویلي دي: «یون چې کله مرکه کوي، نو په کلاشینکوف ډزې نه کوي، چې یو یو ډز وکړي او خپل هدف وولي، هغه سره همېشه چریز

ټوپک وي، یو ډز وکړي نو چې ساچمې یې پر هر چا برابرې شوې...»

یون ته چې دا خبرې کوم هغه وایي: «ژوند ډېر لنډ او تنګ دی، کارونه ډېر دي، موږ باید لاره خلاصه کړو، یو ځل چې لاره خلاصه شي، بیا نور خلک شته چې د هېواد د خاینینو پر ضد مبارزه وکړي، خو په پیل کې باید یو یا څو تنه قرباني ورکړي، چې نورو ته د جرئت لاره پرانیزي.»

دا لیکنې د یون د تېرو لس دولسو کلونو لیکنې دي، چې یو مستقیم خط تعقیبوي، په تېرو وختونو کې یې په خپل او بدل نامه چاپ کړې دي، کېدی شي د بیا چاپ پر وخت د ډېرو خلکو خوښې شي، خو ځینې به یې ضرور مخالفت هم وکړي.

که چېرې دا لیکنې د هېواد لپاره ګټورې تمامې شي او خلک ترې ښه ګټه پورته کړي، نو زه یې ځکه په ثواب کې ځان شریک ګڼم، چې که زما مرسته او همکاري نه وای، نو یون دومره ګڼو لیکنو ته نه وزګارېده، د کور د ټولې سودا غم پر ما دی، د ماشومانو روزنه او پالنه هم پر ما ده، د خپلو خپلوانو د غم او ښادۍ پوښتنه هم زه کوم، هم د کور کار کوم، هم د پارلمان او ولس چارو ته ځان رسوم، خو یون مې یوازې خپلو علمي، فرهنګي او سیاسي کارونو ته پرې ایښی دی، خو دی بلمقابل له ما سره زما د ځینو لیکنو په اصلاح، د ځینو بیانیو په لیکلو، سیاسي مشورو، راډیویي او ټلویزیوني مرکو او نورو

ټولنيزو او علمي مسايلو کې مرسته کوي او ژوند همداسې په ګډه پر مخ بيايو، کورنی ژوند مو ډېر سوکال، خو ټولنيز او سياسي ژوند مې ډېر سرګردان دی. د دې څو کرښو ليکل مې ځکه مناسب وګڼل، چې د شرم هغه حاکم دود مات کړم، چې يوه مېرمن د خپل کور ودان پر اثر څه نه شي ليکلای او يا لږ تر لږه په پښتنو کې دا دود نه شته او ما داسې بېلګې تراوسه نه دي ليدلي. د منفي کلتور د زنځيرونو شلول د هر متمدن افغان دنده ده.

خدای(ج) دې افغانستان اباد او زموږ ملت سر لوړی او سوکال لري.

په ډېر درناوي

ارين يون

په ولسي جرګه کې د ننګرهار

د خلکو استازې

کابل- افغانستان

د سریزې په توګه:

سیاسي لیکنې او د لیکوال شخصیت

دا ټولګه چې اوس ستاسو مخې ته پرته ده، دا زما د هغو سیاسي او ټولنیزو لیکنو یوه مجموعه ده، چې د تېرو پنځه لسو کلونو په بهیر کې مې لیکلې دي. دا لیکنې اکثره تر تنظیمواکۍ وروسته پېر یانې د طالبانو واکمنې او تر هغه راوروسته ځینې سیاسي پېښې او بدلونونه په خپله لمن کې رانغاړي.
دا لیکنې اکثره په هیله مجله، ګوربت مجله، وفا جریدې او ځینو نورو مجلو او خپرونو کې چاپ شوې دي. دا لیکنې که څه هم اکثره زما په خپل نامه چاپ شوي، خو ځینې په کې داسې هم دي، چې د هغه وخت له غوښتنو سره لازمه وه، چې په بدل یا مستعار نامه چاپ شي، سیاسي لیکنو ته کله کله د بدل یا مستعار نامه د کارونې اړتیا ځکه پېښېږي، چې دې سره لیکوال خپل فزیکي ژوند هم خوندي کوي او د فکر او پیغام د انتقال ضرورت هم پوره کوي.
سیاسي لیکنې طبعاً جانبي عوارض لري، سیاسي لیکنې داسې نه دي چې پر ټولو یو شان ولګي، ضرور به پر چا ښه او پر چا به بده لګي، سیاست اصلاً د ګټو جنګ دی، د ګټو په جګړه کې زیاتره وخت اخلاقي نورمونه او یو شمېر انساني ارزښتونه تر پښو لاندې کېږي، کله چې لیکوال د سیاسي مسایلو په اړه لیکنه کوي، که څه هم دا لیکنه یې د ناپېیلتوب پر اصل ولاړه وي، خو له دې لیکنې

ځخه بیا د حاکم او محکوم، ظالم او مظلوم، ګټندوی او متضرر، تعبیر او اتباع یو شان نه وي. په تېره بیا په هغو ټولنو کې چې سیاست له عقیدې سره موښل شوی وي او یو له بله متاثر شوي وي، دلته نو سیاسي ارزښتونه هم د عقیده یي او کله هم عقیده یي د سیاسي هغو په تله تلل کېږي. په داسې حالاتو کې نو سیاسي قضاوت هم اسانه کار نه دی. ما اصلاً له سیاسي لیکنو سره لېوالتیا نه درلودله او لکه د نورو لیکوالو په شان پر ما هم احساسات او عواطف ډېر غالب وو، که همدا اوس هم راته څوک وسله، واک و ځواک په لاس راکړي، نو کېدی شي د خپل سر قاتل ته هم څه ونه وایم، په همدې خاطر مې د خپلې نږدې لس کلنې لیکوالۍ په ترخ کې له ځرګندو سیاسي لیکنو ډډه کړې وه، خو یو وخت حالات داسې راغلل، چې هر څه د زغم تر کچې پورته شول، ځینې داسې پېښې هم وې، چې د شعر او هنر په نورو څانګو کې یې ځایول اسانه کار نه و، د یوه نېغ او مستقیم ځواب غوښتونکې وې، پښتنو کې د سیاسي لیکنو د لیکوالو کمی له ورایه احساسېده. اصلي خبره دا وه چې پر افغانستان باندې د پخواني شوروي تر مستقیم یرغل او د حفیظ الله امین پر ځای د ببرک کارمل تر نصبولو وروسته، په پښتنو کې په عام ډول او په لیکوالو کې په خاص ډول هغه پخوانۍ روحیه ماته شوه، د غرور او روحیې دا ماتېدا ان تراوسه هم دوام لري. د بهرني یرغل د پیل په کلونو کې چې په افغانستان کې د سیاسي واک طبیعي جوړښتونه ویجاړ کړای شول او پر ځای یې د قدرت مصنوعي سرچینې راوټوکول

شوي او دا مصنوعي سرچينې د بهرنيو منابعو په مرسته په واک او سياست کې دخيلې شوې، نو پښتانه ليکوال په پيل کې په دفاعي او بيا د وخت په تېرېدو سره له دفاعي حالت څخه هم راوغورځېدل. د بهرنيو په مرسته د قدرت د نويو سرچينو مدعيانو او پلويانو لومړی د افغانستان پر ځينو خاصو ملي شخصيتونو، بيا تاريخي پېښو او ارزښتونو پسې قلمونه راواخيستل او بيا ان تر دې حده وړاندې لاړل، چې د ټول هېواد هويت، تېر تاريخي برم او د ملت جوړښت ته ګواښونه متوجه کړي. دغسې سختو او اغزنو حالاتو موږ دېته اړ کړو، چې د قلم څوکه يو څه د سياست خواته هم راواړوو. دې کار ورو ورو له سياسي ليکنو، عملي سياست ته راتېله کړو او د تېرو څو کلونو په بهير کې، چې کومې سياسي پروسې په هېواد کې پيل شوي، د يوه فرد په توګه په هغو کې راتاله شوم، دا چې په تېرو سياسي بهيرونو کې مې څه کړي؟ د يو فرد په توګه مې څه له لاسه کېدل؟ او بيا مې په هغه کچه څه کړي؟ دا کېدی شي ځينو ته څرګند وي او ځينو ته نه، خو زه دومره وايم، چې داسې څه مې نه دي کړي، چې وجدان مې پرې نا ارام شي، خو داسې مې ډېر څه کړي چې روح مې پرې تر دې دمه ارام دی، په دې برخه کې قضاوت لوستونکو او هغو کسانو ته پرېږدم، چې دا تېر حالت يې څارلی وي، خو زه دومره وايم، چې په دې تېرو پروسو کې مې هېڅکله هم فرهنګ د سياست لپاره نه دی استخدام کړی، بلکې له سياسته مې يو څه راشلولي او فرهنګ ته مې ورکړي،

سیاست مې د قدرت لپاره نه دی کړی، بلکې غوښتي مې دي چې واک د فرهنګ په خدمت کې شي.

په تېرو څو کلونو کې مې چې هر څه کړي د همدې مقصد لپاره مې کړي، که هغه لیکنې دي او که عملي سیاست. خپلو لیکنو هم د خطر پر لومړنۍ کرښه ودرولای یم او عملي سیاست هم، څومره خوندي دي، هغه خلک چې د جبهې تر شا موقعیت لري، په سیاسي امتیاز کې شریک دي، خو په سیاسي دښمنۍ کې نه، که سیاسي روغه جوړه هم کېږي، نو دوی اتومات د امتیاز لومړۍ کرښې ته راځي. د سیاست د همدغه ډول خطرونو په پام کې نیولو سره یو شمېر ځیرمنو لیکوالو او شعوري سیاستوالو ماته مشوره راکړه، چې که څه هم د ژوند او مرګ مالک لوی څښتن تعالی دی، خو دنیایي اسبابو ته هم پام په کار دی، که مور غواړو، خپلې ژبې، کلتور، ملت او هېواد ته لازیات خدمت وکړو، نو په کار دي، چې په حکومت کې د خپل ظرفیت مطابق دندې واخلو، ځینو خو به لادا هم ویل چې پښتو ته له همدې ارګه زیان رسېدلی، څو چې ارګ خپل نه کړو، نو پښتو ته د هغې خپل استحقاق نه شو وربښلای...

جمهور رئیس حامد کرزي چې د دې تېرو څو کلونو په سیاسي او کلتوري بهیرونو کې زه ښه پېژندلم، نو څو ځله یې له ما څخه وغوښتل چې په حکومت کې کار وکړم، خو ما ښنه وغوښته، بل ځل یې راته بیا د دندې وویل، د دوو مهمو وزارتونو معینیتونه، خو ما ویل رئیس صاحب اداري کار نه کوم، بېسواده کېږم، هغه په ټینګار وویل چې یو ښه اجرائیوي پوست به درکړم، چې خلک دې

تـر لاس لانـدې وي او څـوک مقـرر کـړای شـي، مـا ویـل نـه، یـوازې فرهنګـي برخـه کـې کـار کـوم، بیـا یـې راتـه وویـل، چـې خیـر نـو پـه کلتوري او تعلیمي وزارتونو کې معینیتونه وغواړه، ما ویل نه هغـه هـم درونـد کـار دی، نـه یـې شـم کـولای، بیـا یـې وویـل خیـر نـو څـه غواړې؟ خپل وړاندیز او نظر دې ووایه! ما ویل، یا د جمهـور رئـیس په مطبوعاتي دفتر او یا هم ملي امنیـت شـورا کـې فرهنګـي دفتـر، جمهـور رئـیس وویـل، ددې ځـای مطبوعـاتي دفتـر تـه کـه راشـئ، دا دفتـر چنـدان دفتـر نـه دی، خـو نـوم یـې زیـات دی، تـلواله بـه داسـې سخت تبلیغات درپسې وکړي، ټولې دنیا ته به چغې ورسوي او ملي امنیت شوراکې خو فرهنګي دفتر نه شته، ما ویـل خیـر دی هـم نـوی پوست یا بست جوړ کړه او هم زما تقرروکړ، بیـا یـې ډاکټرصـاحب فاروق وردګ ته مخ راواړاوه، ویـې ویـل: څـه چـې یـون صـاحب وایـي همغسې وکړه، امنیت شورا کې یې ابراهیم جان هسـې هـم انډیوال دی، ساعت به یې تېر وي، ما خو ویل چې دی فعال او د منډو تـرړو سړی دی، یو اجرائیوي پوست تـه بایـد تللای وای، دلتـه بـه یـې زړه ډېـر تنـګ شـي، دا ډېـر قیـد دفتـر دی، خـو دی چـې خوشـاله دی همداسې وکړئ، ژر یې فرمان جوړ کړئ چې امضا یې کړم.

په څـو ورځـو کـې زمـا کـار خـلاص شـو او زه د جمهـوري ریاست د ملي امنیت شورا دفتر کې د فرهنګـي چـارو د رئـیس پـه توګـه مقـرر شوم، دا چې تر تقرر وروسته مې څه کړي؟ او هلته څـه کېـدل ممکـن وو؟ د ارګ فضا او هوا څنګه وه؟ چا کوم ځای کې څـومره صـلاحیت درلـود؟ دا یـو بېـل بحـث دی، چـې بیـا بـه یـې بـل وخـت انشـا الله

لوستونکي داستان ولولي او قضاوت به پرې وکړي، خو کوم څه چې زه د يوې ببلګې په توګه وړاندې کولای شم، هغه دادي چې له پخوا نه دا دود و چې د ارګ په چاپېريال ځوک فرهنګي کار ته نه وزګارېږي، په تېره بيا ليکوالی ته! خو ماته خدای پاک ددې مجال راکړ، چې زه نه يوازې خپلې تېرې ليکنې له سره راټولې او خپل کړی کار منظم کړم، بلکې يو شمېر نوې ليکنې هم وکړم، دا اثار چې اوس درنو لوستونکو ته وړاندې کېږي، زما د دندې د همدغه مهال کار دی. له دې پورته خبرو څخه مې هدف دا دی، چې يو شمېر تنګنظره اشخاص چې زموږ په قوم کې دي، خو زموږ د قوم نه دي، کله دلته او کله هلته په ناسمو او بدلو نومونو د ځينو ملتپالو افغان ليکوالو داسې بې منطقه غندنه کوي، چې په خپل نامه يې هېڅکله هم نه کولای اونه يې سپينولای شي. ددې غندنو په ترڅ کې لا يو ښاغلي د يوې جلۍ په مستعار نامه دا ادعا هم کړې وه، چې زه په خوشال خان لېسه کې د يون همصنفي وم او څه سپکې چې يې په خوله راغلي هغه يې ما پسې ليکلي، خو دېته يې پام نه و، چې خوشال خان لېسه کې قطعاً جونې نه وې، وايي دروغجن حافظه نه لري، بيا که احياناً دا ښاغلی يا اغلې زما همصنفي يا همصنفۍ هم وي، نو ما خو په تېر عمر کې دغه څو ماتې ګوډې ليکنې کړې دي، نو دا ښاغلی يا اغلې دې هم زما د يو همصنفي يا همصنفۍ په توګه خپلې يو څو ګلالۍ ليکنې په خپل نامه (په هغه نامه چې په حاضرۍ کې ليکل شوی وي)، ټولنې ته وړاندې کړي. همداسې يو څو لنډ پاري او لنډ فکري نور هم شته، چې بېچاره ګان پر رواني

ناروغۍ اخته دي او په پښتنو کې يې هر مطرح ليکوال پسې اور لړوني را اخيستي دي. له ټولو تنګنظرو او پراخنظرو ليکوالو څخه زما هيله ده، چې خپلې ماضي ته يو ځل نظر وکړي، خپلې ټولې ليکنې بيا له سره راټولې کړي، د لوستونکو مخې ته يې کېږدي او بيا تر هغه وروسته که پر بل چا نيوکه کوي، نو د خپلو اثارو د مصداق له مخې به يې کوي. دا سياسي او ټولنيزې ليکنې چې تاسې ګورئ، د نږدې درې څلور نظامونو تصويرونه کاږي. ما په دې ليکنو کې کوم خاص تغير نه دی راوړی، يوازې ځينو ځايونو کې مې املايي، انشايي تېروتنې سمې کړي او کوم ځای کې که کومه کلمه، سپوره او يا بې ځايه راغلې، يا هم کوم نوم بې ضرورته راغلی او يا هم کومه نېټه او يا ارقام غلط شوي، په هغو کې ډېر کم جزيي بدلون او سمون راوستل شوی، نور هر څه ددې ليکنو د تاريخي اصالت له مخې پر ځای ساتل شوي دي، د يو چا چې ماضي صفا وي، پر حال په خپله ډاډه کېږي او پر راتلونکي يې باور زياتېږي. نو ځکه زه له ليکوالو څخه بيا بيا هيله کوم، چې په خپلو ليکنو، په تېره بيا په سياسي ليکنو کې ډېر احتياط وکړي، ليکنه توکري لاړې دي، چې يو ځل تو شوې بيا نه راپورته کېږي، ليکنه چې يو ځل خپره شوه، هغه نوره د ولس مال شو او د ليکوال له انحصاره ووته، نو ځکه خو سياسي ليکنې همېشه له خطر سره ملګرې وي او بې احتياطي يې د ليکوال شخصيت ته ډېر زيان رسوي. په سياسي ليکنو کې ډېره سخته ده، چې ليکوال د بېلابېلو سياسي پېښو په بهير کې پر يوه مستقيم خط حرکت وکړي او که

څوک لـه دې ازمـوينې بـريمن راووتـل، نـو پـوه شـه چـې د فكـر د پوخوالي پړاو تـه رسېدلی او نـور تيندكونـه نـه خوري. ددې ليكنـو ټولګې ته مې ((افغانستان په سياسي كړليچ كې)) نـوم وركـړ، ددې علت دا دی چې افغانستان له تېرو دېرشو كلونو، په سخت سياسي بحران كې راګير دی. كورنيو او بهرنيو سياستوالو په تېرو دريو لسيزو كې زموږ هېواد په داسې كړكېچنو او كړليچونو سياسي لارو روان كړی، چې ډېر ځله تـرې هېـواد تـه سخت زيانونه ورسېدل او لا رسېږي. پـه دې ليكنـو كـې د ځينـو دا ډول خطرونـو، ګواښـونو، پېچومو او كړلېچونو يادونه شوې او حل لارې يې هـم پـه ګوتـه شوي دي. زموږ دټولو ملتپالو افغان ليكوالو دنده ده، خپل هېواد يوازې دسياستوالو ((ترحم)) تـه پـرې نږدي، چې د هغـوی څه زړه وغـواړي هغـه ترسره كـړي.ددې سياسي او ټولينزو ليكنـو ترڅنګ زمـا يـو شمېر نورې دا ډول ليكنې هم شته، چې هغـه ددې وروستيو درې څلورو كلونو په سياسي پېښو پورې اړه پيدا كوي، هغه پـه يـوه بلـه ځانګړې ټولګه كې راټول شوې دي، خو دې اوسنۍ ټولګه كې زمـا د هغـه وخـت ځينـې ليكنـې چـې لاژمـه وه،بايـد پـه دې ټولګـه كـې خوندي شوې وی، تر دې دمه لاسته رانغلې، لكه د واك طبيعي او مصنوعي سرچينې، د افغانستان دفاعي سيټمونه او ځينې نورې...
خو خير په هر ډول دا زما د هغو سياسي او ټولنيزو ليكنو ټولګه ده، چې په تېرې نږدې يوې نيمې لسيزې كې مې كړي او تر دې دمه مې لاسته راغلي دي. په دې هيله چې زموږ ليكـوال پـه سياسي ليكنـو كـې احتيـاط وكـړي، د شخصـي ګټـو پـر ځـای ملـي ګټـې وپـالي، د

ځاني عقدو له جاله رابهر شي او په يوه لويه دايره کې ځان او نور وګوري، خپلې ليکنې خپله راټولې کړي، خپل کار خپله وکړي، نه خپل کار پر نورو بار کړي او نه د نورو د کارونو خنډ شي، خپلې دې ليکنې ته د پای ټکی ږدم.

په فرهنګي مينه
محمد اسمعيل يون
کابل-افغانستان
د ۱۳۸۷ل کال د مرغومي ۲۳مه

د هېواد رنځور سیاست

دا لیکنه د وفا جریدې د پنځم کال په ۴۷-۴۸ گڼه کې چې د ۱۳۷۵ل کال د مرغومي له ۱۱نېټې سره سمون خوري، خپره شوې ده.

سیاست د ټولنې د پرمختیا ، سمون، خوځون، د ژوند د ورځنیو چارو د پرمخ بیولو او اوډنې لپاره، د یوه اساسي سمبالوونکي په توگه اساسي رول لري. نېکمرغه ټولنې هغه دي چې د سیاست سمبالوونکي یې په پوهه، گروهه، دود ، کلتور او د ټولنې له عیني او ذهني شرایطو، غوښتنو او اړتیاوو سره سم گام پورته کړي، قهر، زغم، وینا او عمل یې متناسب او متوازن وي.

کله کله د سیاست دې آرونو ته د نه ځیرتیا او یا نه پاملرنې له کبله یوه ټولنه له سختو بدمرغیو سره مخامخېدی شي، چې بیا یې سمون او رغونه نه یوازې د همغو سیاستوالو له واکه وتلې وي، بلکې د ټولنې زیات وگړي، هم د هغې د بیا رغونې جوگه کېدی نه شي. افغاني ټولنه هم یوه داسې ټولنه ده چې له څه کم دوو لسیزو راپدېخوا له داسې رنځ سره مخامخ ده. سیاست د یوې ساري ناروغۍ په توگه او د داسې یو عنصر په توگه چې زموږ د ټولنې د هر وگړي د ژوند چارې په هغه پورې تړلې گڼل کېږي، زموږ د ولس د هر فرد ذهن ان د وینو او تن رگونو ته ورننوتی او هر تن د خپل ذهن د اخیستنې او شننې تر بریده هره ورځ پر سیاسي خبرو او

مشاجرو بوخت وي، ځينو خو خبره تر خبرو هم پورته کړي او د همدې سياسي ګروهو او اندونو له کبله يې وسله پر اوږو کړې او دا اوولس کاله يې ډزولې هم ده او ځينې نور يې په ډېره زياته کچه د همدې مختلفو ګروهو د ټکر په وجه قرباني شوي هم دي.

اوس نو که له پنځه لس مليونه اټکليز نفوس څخه لس مليونه (له پنځو مليونو ډېرو وړو او زړو پرته) چې هغوی هم د خپل ذهن په کچه په خپلمنځي يا عام سياسي بحث او مشاجرو کې برخه اخلي، خو بيا هم که دوی په پام کې ونه نيسو او يوازې (لس مليونه) تنه په نظر کې ونيسو، نو که دوی لږ تر لږه د ورځې (يوساعت) پر سياسي خبرو او مشاجرو تېر کړي، نو افغانانو به يوازې او يوازې د ورځې (لس مليونه ساعتونه) وخت پر بې نتيجې سياسي خبرو تېر کړي وي. په دې بحثونو کې له عادي بحثونو څخه نيولې تر ترخو، تروو او سختو خوا بدوونکو بحثونو او فزيکي ګوزارونو پورې شامل دي. که د يوې ورځې تلف شوي وخت په يوه کال (**۳۶۵**) ورځو کې ضرب کړو (لس مليونه× درې سوه پنځه شپېته) نو مساوي کېږي له (درې مليادره او شپږ سوه پنځوس مليونه ساعته) او که دا په دې تېرو شلو کلونو کې چې د افغانستان د سياسي رنځ ډېرې سختې ګرمې شپې ورځې دي ضرب کړو: (درې مليارده شپږ سوه پنځوس مليونه ساعتونه ضرب شل کلونه) مساوي کېږي له (درې اويا مليارده) ساعتونو سره.

دا وخت مو يوازې او يوازې پر دې تېر کړ چې ګنې دا ګروهه او يا دا شخص تر هغې بلې عقيدې او شخص څخه لوړتيا لري. (درې

اویا ملیارده ساعته) هغه وخت دی چې په یاده موده کې به د نړۍ هېڅ قوم پر دې موضوعګانو نه وي تېر کړی، ځکه هغوی پوهېږي چې: ((وخت لکه سره زر دی))

د افغـاني ټـولنې د اوسـنی پېـر د ډېـرو سیاسـتوالو او سیاسـت لوبېدونکو یوه لویه نیمګړتیا داده، چې: ((دوی سیاست د عقیـدې تر پولې اوچت کړی)) او چې څوک د چا سیاسي تګلارې ته تروې وګوري، ګنې د هغـه عقیـدې ته یې په سپکه کتلي. څرنګه چې ځینې عقیده یې ذهنونه د هېڅ ډول نیوکې تاب نه لري، نو په دې ډول فزیکي عمل ته د لاس غځونې هڅه کوي. په اکثرو ټولنو کې سیاسـت د ژونـد د تخنیکـي چـارو د برابرولـو لپـاره یـوه اغېزمنـه وسـیله ګڼل کېـږي او لـه ګروهـو (عقایـدو) سره یـې لـوی واټـن وي، اکثره تلپاتې ګروهې په خپـل ذات کې سپېڅلې وي او د ډېر وخت لپـاره پـایېږي، خـو سیاست د ورځـې لـه غوښـتنو سره سم بـدلون مومي. هغه څه چې په ځینو ګروهو کې جایز نه وي، په سیاست کې عملاً جایز ګڼل کېږي. له همدې کبله ځینې کسـان سیاسـت تـه ((ښـه لوبه)) نه وایي.

زموږ په ټولنه کې هم ددې لـوبې لوبغـاړي ورځ پـر ورځ خپـل ځـان څرګندوي، پروني سپېڅلي نن سپېڅلي نه دي او د نـن سـپېڅلو نـه به سبا ته پرده اوچته شي. د افغاني ټولنې په تېر شل کلن او پـه تېـره بیا په پنځه لس کلن سیاسي ډګر کې د فکري او سیاسي نـاروغیو ښه لوی کتاب غوړېدلی دی. ددې کتاب په پاڼو کې لولو چې څنګه یو شمېر ((لویان)) لکه د ماشومانو په څېر سهار پر جګړو اختـه وي

او مانښام بیا د ملګرتوب او پخلاینې خبرې کوي. د ماشومانو په جګړو کې خو یوازې (د هغو د لاس جوړې کوډلې) ورانېږي، خو د دوی په دښمنۍ کې ښارونه او هېوادونه، د ماشومانو په دوستۍ کې خو بېرته مینه او محبت راشي، خو د دوی په دوستۍ کې بیا هم د یوې بلې دښمنۍ او دسیسې توپان پروت وي. له دې کبله خو د نړۍ نامتو لیکوال ویکتورهوګو دوی ته د کرکې په سترګه ګوري او وایي: «دا هغه خلک دي چې لومړی مورې پخپل منځ کې وجنګوي وجنګوي او ټول مو قتل کړي، خو بیا وروسته راشي او زمورې پر قبرونو کېني، د سولې تړون لاسلیک او د جګړې پای اعلان کړي». د ویکتورهوګوددې خبرې ژوندۍ بېلګې مورې په خپل هېواد کې لرو. په مسجدونو کې سوګندونه، په ښارونو کې قسمونه، د هېواد په دننه او بهر کې قسمونه وشول، لوزونه وشول او مات شول، هدیرې جوړې شوې او ښارونه وران شول، خو لوبه روانه ده لا.

د همدې سیاسي لوبو په بهیر کې د هېواد یو زیات شمېر مخور، پوهان، لیکوال او د لید څښتنان له دغه او هغه ګوند سره د اړیکو، اوډلتیا او ددغې او هغې ګروهې د پاللو په نوم د مړینې ښکار شول. هېواد په ذهني ډول پر بېلابېلو ډلو ووېشل شو او ملي شتمني یې د مخالفو لورو په ټکولو کې وشیندل شوه. کله چې سیاسي آرونه تر پښو لاندې شول، نو د برچې منطق پر ټول هېواد حاکم شو، ټول هېواد د اور په لمبو ولمبول شو. ددې جګړې دروندوالی دومره زیات و، چې د نړۍ ډېرې لویې جګړې هم ورسره

پرتله کېدی نه شي. د ساري په توګه د امریکا متحده ایالتونو له ویتنام سره د جګړې په ټول بهیر کې (څوارلس نیم ملیونه ټنه) چاودېدونکي مواد استعمال کړي دي، خو د افغانستان د یوه زون (ختیزې سیمې) د جګړې د ټولو کلونو د ټولو غاړو له خوا استعمال شوي چاودېدونکي مواد په اټکلیز ډول تر دې رقم زیاتېږي. پاتې لا د ټول افغانستان د جګړې اندازه.

مذهبي کړکېچ، عقیده یي بحران، د باور محوه کول، د ټولنیزو ارزښتونو بې ارزښته کول، د روان شل کلن سیاست بله پایله ده. د قومي، ژبنیو او سیمه ییزو کینو راټوکول هم د یو واحد ولس پر وجود یو کرغېړن ګوزار دی، له نامشروع سیاسي لارو او د ټوپک د میل په واسطه د ژوند د خړوبولو امکانات هم د همدغه عصر د سیاست زېږندنه ده. د روغ، ناوړه چالاکۍ د ګروهو غلط کارول، لوټ، زندۍ کول، وژنه او نور ددې مهال د سیاست د رغنده توکو په توګه د عمل په ډګر کې لوبېږي. ځینې سیاسي ډلې او ګوندونه د دغې او هغې ګروهې تر پردې لاندې د خپلو کړنو د توجیه لپاره وسایل او دلایل لټوي او د یوه ښه کار لپاره د یو بد عمل پر سرته رسولو باندې سترګې پټوي، خو په اکثرو او بیا هم په ډېرو ګروهو کې به هېڅکله هم څوک دا (آر) ونه مومي چې د کوم نېک کار لپاره دې یو کرغېړن کار د پیلامې په توګه وکارول شي، هغه هم داسې ناوړه کار چې ببخي د راتلونکي نېک اند او کار رېښې هم له ببخه وباسي.

د یاد وړ خبره داده چې په سیاست او تاریخ کې معمولاً پر نتیجې بحث کېږي. د ښې کړنې نتیجه، نېکه او مثبته او د بدو بده ارزول کېږي.

لنډه دا چې زموږ ولس په تېر شل کلن سیاسي بهیر کې د زهرو په هر ګوټ پسې بل ګوټ تېر کړی او همدې منفي سیاست د یو طاعون، نري رنځ او سرطان په څېر زموږ د ولس، ټولنیزو، فرهنګي او د ژوند د نورو ډګرونو رګونو ته لاره کړې او هغه یې زبېښلي او مروړلي دي. دا رنځ لادوام لري، خو اوس دا پوښتنه رامنځته کېږي، چې دا رنځ به همداسې دوام لري او که نور زموږ د ولس له ستوني د دې خپسې جګول په کار دي؟ او هم د حل د لارې دا لعل د کوم ښامار په خوله کې دی؟

په لنډیز سره ویلای شو، ټولې هغه منفي هڅې چې په تېر شل کلن سیاسي بهیر کې ترسره شوي او پورته مو په لنډیز سره یادونه وکړه، د هغو معکوسې (مثبتې هڅې) ترسره کول، د ټولنې د فرهنګي کچې اوچتول، د ټوپک د منطق ختمول، له ګروهو نه د ګروهو خلاف کار نه اخیستل، له ولس، وطن او عقیدې سره رښتینې مینه، په واک کې د مسلکي معیارو پر بنسټ د اشخاصو ټاکنه، د مشر لپاره د مشرتوب آرکانو پوره کول، ولسواکۍ ته په درنه سترګه کتل او یو لړ نور لاملونه (عوامل) په ګډه سره کولای شي، زموږ د ټولنې د رواني سیاسي ناروغۍ د علاج لپاره یوه نسخه شي.

پښتو او د پښتنو مضر احتیاط

دا لیکنه له نن څخه یوولس کاله دمخه لیکل شوې وه او د پښتنو یوه متداوم رنځ ته په کې اشاره شوې ده. دا لیکنه بیا همغه مهال «د پښتو ژبې د ودې اړتیا او لارې چارې» په هغه کتاب کې چاپ شوه، چې د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا ټولنې له خوا چاپ شوی و. په دې اثر کې د بېلابېلو افغان لیکوالو هغه لیکنې راټولې شوې، چې د پښتو ژبې د ودې او اړتیا پر محور راڅرخي او د همدې ضرورت پر بنسټ لیکل شوې دي.

پر هره ټولنه چې افراط او تفریط واکمن شي، ټولنه له خپل انډوله وځي او د استاد الفت په اند د یوه پرځای دوه تنه تلفات ورکوي. مضر احتیاط هم د تفریط یو ډول دی، چې زیان یې له افراط سره خپل انډول برابروي ، ځکه خو د اسلام سپېڅلي دین د افراط او تفریط دواړه حالته مردود کړي او منځنی حد یې غوره بللی دی.

مضر احتیاط نه یوازې یوه ټولنیزه ناروغي ده، بلکې د یو شخص د ځاني ژوند د ښېرازۍ او ودې پر وړاندې خنډ اچوونکې ناروغي هم ده. استاد الفت په ټولنیز ژوندانه کې د مضر احتیاط پر ناروغۍ د یوه اخته کس حالت بیانوي، چې مضر احتیاط یې د جرئت وزرونه تړلي او داوهامو سیوری یې ورته پر ذهن خور کړی دی. دا کار ددې سبب شوی چې دا کس د ژوند له ډېرو نعمتونو بې

برخې شي. استاد الفت وايي: ((شمی اکا زموږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیارۍ مشهور و او هر چا چې به کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل. د ده د هوښیارۍ او احتیاط یوه نښه دا وه چې ده تر اخره پورې خپل کور ته برق راونه ووست او ویل به یې که کله برق شارټ شي نو حریق به واقع شي او کور به مې وسوزي. د ده دا عادت و چې په موټر کې به نه سورېده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه. هو! دی له ډېره عقله پیاده ګرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېره لږه وه.))

د پښتو ژبې د خدمت او پالنې په باب هم د ځینو پښتنو چلند دې مضر احتیاط ته ورته دی. یو شمېر روڼ اندي، سیاستوال او نوم څرګندي پښتانه ددې لپاره له پښتو پالنې او ان پښتو یادونې او ګړنې څخه ډډه کوي، چې څوک ورته ژبپال او ملتپال (نشنلیست) ونه وايي. دوی داسې فکر کوي چې که یو ځل چا ورته نشنلیست او فاشیست ووایه، دا تور خو نو بیا تر (کفره) هم بد تر دی، بیا خو چې هر څومره ځان سپین کړي، سپینېدی نه شي. د پښتو ژبې دښمنانو له ډېرې پخوانه د یو منظم او سنجول شوي پلان له مخې پښتو ضد چارې اوډلي دي. په دې پښتو ضد هڅو کې یوه هڅه همدا یرغلیز تبلیغ او چلند دی چې دوی یې د یوې اساسي وسیلې په توګه کاروي، دوی ټول عمر د پښتو د ښېرازۍ رګونه زېښلي، د پرمختګ په لار کې یې ورته خنډونه جوړ کړي او جوړوي یې، خو چې کوم اندیال (شعوري پښتون) ورته ووایي چې ولې؟ نو بیا پرې

سم له لاسه د نشنلیست او فاشیست تور پورې کړي. زموږ ځینې په زړه سپېڅلي پښتانه یې د مکارۍ په همدغه جېل کې راګیر کړي او ان تر دې وخت یې د خلاصون لار نه ده پیدا کړې. که کوم هڅاند پښتانه له دغه ژبني زېښناک نه د وتلو رپې رپولای، نو بیا زیاتو پښتنو او نا پښتنو پرې په دې پلمه د ملامتۍ اور پورې کړی چې د هېواد د ورونو قومونو او «ملیتونو» ترمنځ بې اتفاقۍ او ژبني تضاد ته لمن وهي. په افغانستان کې د پښتنو او د هغوی د ژبنیو حقوقو د غصبوونکو ترمنځ د ورورۍ مثال هغه د اوښ او لېوه د ورورۍ مثال لري: «وایي یو وخت د اوښ او لېوه ترمنځ د ورورۍ یو تړون شوی و، دواړه په یوه کور کې اوسېدل، له خپلو اولادونو سره یې ګډ ژوند کاوه، ټول به د یوې کورنۍ د غړو په څېر اوسېدل، د دوی ترمنځ دا تړون هم شوی و چې د یو بل اولادونه به خپل اولادونه ګڼي او توپیر به یې نه کوي، هر چا چې د دواړو ترمنځ توپیر وکړ هغه به ملامت وي. ژوند څو موده همداسې تېر شو، یوه ورځ لېوه او اوښ دواړه د سارا پر لوري له کوره بهر شول، څرنګه چې د دواړو لاس ته څه ور نه غلل، نو وخت پرې ډېر تېر شو، نو هم د اوښ بچیان او هم د لېوه هغه ښه وږي شول، د لېوه د بچیانو نور تاب رانغی، نو ټوپ یې کړ د اوښ د یوه بچي اورمېږ یې ورتاو کړ، وینه یې وڅښله او غوښه یې وخوړه، کله چې اوښ او لېوه دواړه کور ته راستانه شول، نو ګوري چې د اوښ د بچي یوازې پوټکی پاتې دی او بس. اوښ چې دا حالت ولید نو له ډېر خفګانه یې چیغه کړه: (هله زما بچی). لېوه چې د اوښ (زما بچی) غږ واورېد نو

فوراً یې پرې نیوکه وکړه او ورته یې وویل چې ته ملامت یې، ته د ورورۍ پر اصولو نه پوهېږې، تا ولې زما او د خپلو اولادونو ترمنځ توپیر وکړ، تا ولې وویل: (زما بچی) ایا زما بچي ستا بچي نه دي؟)) په افغانستان کې له ژبني پلوه د پښتنو او پښتو ضد کسانو وروري همدغه مثال لري، په دې هېواد کې پښتو او پښتانه تل په خپل حاکمیت کې هم محکوم وو، هم محروم، خو د ملامتۍ ګوته هم دوی ته نیول کېږي، هم یې ژبه زبېښل کېږي او هم فاشیستان ګڼل کېږي. که یو ناپښتون ټول عمر د پښتنو ژبني حقوق زبېښي او یو پښتون هسې وویل چې ولې پښتو؟ نو بیا سم له لاسه ورته وایي چې ته ولې پښتو یادوې دا خو نیشنلیستي او ((ملیتي)) مسایل دي.

د پښتو ضد ډلو ټپلو دغو هڅو، اغزن چاپېریال او نورو نادودو، له فرهنګي او ژبني پلوه پښتانه پر څو ډلو وېشلي دي:

۱- یو هغه ډله پښتانه دي چې خپله ژبه، خپل کلتوري، ملي او هېوادنی مسوولیت پېژني، د ملت جوړونې په بهیر کې د ژبې پر ارزښت هم پوهېږي او د افغانستان د ملي یووالي او خاورې د بشپړتیا لپاره د پښتو پر ستر اهمیت او رول هم پوهېږي. دوی د اندیالو هېوادپالو او ملت رغاندو پښتنو افغانانو په توګه د پښتو ژبې پالنه، بډاینه، وده او پرمختګ خپله دنده بولي او په دې لاره کې له هېڅ ډول هاند و هڅې ډډه نه کوي. دوی په دې برخه کې دومره منډې ترړې کړي او کوي یې چې ان خبره یې د ځاني ژوند د بلهارۍ (قربانۍ) تر بریده هم رسېدلې ده. په حقیقت کې د همدغې

ډلې د بې ساري قرباني، اند و هڅو برکت دی چې پښتو د پردیو له یرغلیزو هڅو او د خپلو پښتنو د بې تفاوتۍ له چلندونو سره سره تراوسه ژوندۍ پاتې ده او لا وده کوي.

۲- دویمه ډله هغه پښتانه دي چې نه یوازې پښتو نه پالي، نه یې وايي او نه یې لیکي، بلکې پر ضد یې هم دي. دا ډول پښتانه اکثره په پښتو ضد مورچل کې ناست دي او نورو پښتو ضد ډلو سره یو ځای پر پښتو ډزې کوي.

دې ډلې اکثرو پښتو هېره کړې، لیک او وینا په بله ژبه کوي، د همغې ژبې له لوست، وینا، موسیقۍ او خبرو خوند اخلي، خپلې شخصي، اقتصادي او نورې ګټې هم په هماغه ژبه کې ګوري. پښتو ضد ډلو ته‌پلو لپاره دا ډول پښتانه د پښتو ځپلو ډېره ښه وسیله ده. دارنګ پښتانه په پښتو دښمنۍ کې له اصلي ((ستمیانو)) نه هم څو څپکه تېر دي، هر پښتون به یې ډېرې بېلګې لیدلي وي. دا ډله کېدی شي ((ستمي پښتانه)) وګڼل شي.

۳- درېیمه ډله هغه پښتانه دي، چې د بې تفاوتۍ پر غونډۍ ناست دي، د نړۍ له ښه او بده خبر نه دي او هر څه اسماني پېښې ګڼي، په دې ډله کې اکثره نالوستي کسان راځي. مضر احتیاط کاري هم په همدې ډله کې راځي، چې د ډېر احتیاط له کبله ځانته د بې تفاوتۍ حق ورکوي او دا لا هم پرې سرباري کوي چې، والله نو مورې ته خو دا او هغه ژبه یو شی دي. بې تفاوتانو کې د پښتني ټولنې یوه غټه برخه راځي، چې نالوستي، ناشعوري، یو شمېر

روحانیون او نور په کې راښکېل دي. په ټولیز ډول د پښتو په باب پښتانه پر همدغو دریو کټګوریو وېشل کېدی شي:

شعوري پښتانه، پښتو ضد پښتانه او بې تفاوتان.

اوس راځو دېته چې د ژبني فعالیت له مخې پښتانه په کومه کچه دي؟

د شعوري پښتنو ټول ځواک پر دې برخه اوبه کېږي، چې له پښتو ضد پښتنو سره مقابله وکړي. د خپل ځواک یوه برخه له پښتو ضد پښتنو سره لیکنۍ او ګړنۍ مقابلې ته بېله کړي او خپل وخت هغو ته پر قناعت ورکولو تېر کړي او بله برخه یې د ستمي پښتنو له خوا پښتو ته د ور اړول شوي زیان جبران ته بېله کړي. نو که شعوري پښتنو ډېره توره هم کړې وي، ایله به یې دومره کړي وي چې د پښتو ضد پښتنو د هڅو مخنیوی وکړي. بې تفاوتان خو هسې هم وایي چې ژبه مورږ ته بې تفاوته ده او مورږ پرې کوم کار نه لرو، که چېرې مورږ د ژبني فعالیت له مخې د پښتون قوم هڅې وارزوو کېدی شي ووایو چې دوه متضاد او متخاصم ځواکونه یو د بل پر وړاندې مبارزه کوي او په پایله کې یو بل دفع کوي. یانې د دواړو وروستی حاصل صفر دی. په حقیقت کې د ژبني فعالیت له مخې د پښتنو فعالیت خنثی دی، ځکه چې یو مټ د بل مټ زور اوبه کوي او د درېیم ګړي د ګوزار د مخنیوي لپاره ورته کوم ځواک نه پاتې کېږي. د ژبني فعالیت له مخې کېدی شي، پښتانه او پښتو ضد ډلې ټېلې په اعدادو کې هم افاده کړو:

د ساري په توګه دا خبره ټولو ته څرګنده ده چې په هېواد کې د پښتنو نفوس د نورو ټولو قومونو د مجموعي شمېر دوه برابر دی، یانې په هرو پنځه لسو تنو کې لس پښتانه او پنځه ناپښتانه دي.
اوس نو که موږ پښتانه یانې د ټول نفوس له پنځه لس برخې نه لس برخې پر دریو برخو وویشو، نو هره برخه به درې تنه شي (د یوه تن له محاسبې پرته) که چېرې په لسو پښتنو کې درې تنه پښتو ضد پښتانه او درې بې تفاوتان له دې شمېره وباسو نو ټول به څلور تنه پاتې شي. که چېرې موږ درې پښتو ضد پښتانه له ناپښتنو سره یوځای کړو نو د هغوی شمېر به اتو تنو ته ورسېږي.
د بې تفاوتانو رول به هېڅ نه محاسبه کوو، خو که چېرې هغه هم محاسبه کړو نو د ناپښتنو شمېر به تر دې هم زیات شي، ځکه چې بې تفاوتان او مضر احتیاط کاري اکثره د تلې پلې ته ګوري، هره خوا چې درنه وي همغې خواته ځان اچوي.
د شمېر له پلوه اته له څلورو سره مقابل دي، د ژبني فعالیت له مخې دا انډول ښیي چې په فرهنګي برخه کې د پښتنو تلفات باید درې ځله زیات محاسبه شي، ځکه چې: یو کس له تا بېل شو (لومړی تلف) دویم ستا له مقابل لوري سره یوځای شو (دویم تلف)، بېرته ستا په مقابل کې استعمال شو (درېیم تلف).
که چېرې په فزیکي جګړه کې د یو لښکر یو عسکر ووژل شي او د جګړې له ډګره ووځي، نو هغه په هماغه یوه تلف کې حسابېږي، ځکه چې د هغه رول نور د ابد لپاره ختم شي. خو د همځنګو ژبو او کلتورونو تلفات داسې نه دي، هغه لکه د پښتنو په شان هم ځان

وژني، هم خپل قوم وژني او هم بل ژوندی ساتي. نو دا تلفات څو ځلي (درې چنده) او ډېر درانه دي.

د پښتو ضد پښتنو ترځنګ بې تفاوتان او مضر احتياط کاري هم د مقابل لوري په ګټه دي. څرنګه چې زموږ په ټولنه کې ژبنی انډول د پښتو او پښتنو په ګټه نه و، نو دا ډله کسان تل هڅه کوي چې واکمن بهير سره ملګري شي، ځکه چې د راحت احساس وکړي. پښتانه احتياط کاري بيا په خپل کار کې د مضر احتياط تر وروستي بريده ځان رسوي. ان که چېرې په يو ژبني او فرهنګي چاپېريال کې د ناپښتنو شتوالی اصلاً هېڅ مطرح نه وي او يا په هغه محيط کې هغوی ښخي وي نه، نو احتياط کاري يې ددې لپاره ګټې خوندي کوي، چې څوک ورته بيا نشنليست او فاشيست ونه وايي. د ناپښتنو يو چلند دا هم دی چې دوی په ځينو حساسو وختونو او مسايلو کې له همدې ډول احتياط کارو پښتنو څخه د پښتنو د استازو(!) په توګه ګټه اخلي. ځکه هغوی پوهېږي چې که دوی د پښتنو پر ضد هر ډول هڅه وکړي دا ډول اشخاص کوم غبرګون نه ښيي، د شعوري پښتنو مخه هم د افراطينو او فاشيستانو په تور د دغو احتياط کارو، معتدلو او ورځچارو په واسطه په ډېر ښه ډول نيول کېدی شي. په دې ډول په ژبنيو او فرهنګي مسايلو کې ژبنی فعاليت، اکثره د دوی په ګټه پای ته رسېده.

د احتياط کارو يوه بېلګه به هم وړاندې کړو: زموږ يو دوست ليکوال و، ګڼ شمېر کتابونه يې ليکلي وو، ده چې څومره مينه

پښتو سره لرله، همدومره ان تر دې زياته يې فارسي سره هم لرله، ده دا استدلال کاوه چې پښتو بايد دفارسي په غېږه کې وده وکړي او له فارسي پرته يې وده ناممکنه برېښي. ده فارسي ژبې ته د دري ژبو او پښتنو خدمت د افغانستان د ملي وحدت په ګټه کار پاله، خو د پښتو پر وړاندې يې دري ژبي پر خدمت مکلف نه ګڼل. نو ده ځکه د خپلې ذهني او فزيکي انرژۍ يوه درنه برخه د فارسي ژبې خدمت ته بېله کړې وه. ده ان په پېښور کې چې يو بشپړ پښتني چاپېريال دی، د خپلې خپرونکې جريدې ژبنۍ برخه په سلو کې (۷۰) فارسي او (۴۰) پښتو ټاکلې وه او د جريدې په سلو کې (۹۰) سرمقالې يې هم په فارسي ژبه وې. د پښتنو له خوا پر ده باندې ډېرې اصولي نيوکې وشوې، چې دا کار پر هېڅ معيار برابر نه دی. خو ده د زړه له کومې دا غوښتل چې زموږ دري ژبي ورونه خوشاله کړي، ځکه يې نو ان په يو بشپړ پښتني چاپېريال کې هم د دوی ژبنيو حقوقو ته په دومره درنه سترګه کتل.

ده په داسې يو چاپېريال کې کار کاوه چې که ان دري ژبی هم د اخبار مدير وای، دري به يې دې کچې ته نه وای لوړه کړې، ځکه چې د چاپېريال غبرګون ته به يې طبعاً پام و، خو زموږ دې ليکوال خپل دا چلند که څه هم په څرګنده يوه بې انصافي او نا انډولي وه، خو بيا هم «د افغانستان د ملي يووالي او د ورونو قومونو په ګټه باله» او تر وروستي حده خپل دې اند او چلند ته ربښتينی هم و. خو دومره تېرېدنې، زغم، صداقت، پر خپله ژبه ظلم او د بلې غوړونې بيا هم پښتو ضد اشخاص قانع نه کړای شول، د همدې شخص په

باب مې په کابل کې د یوه تن دري ژبي ورور له خولې واورېدل: ((او... هم افغان ملتی است چندین کتابش به پشتو چاپ شده.)) دې سره سړي ته هغه متل رایاد شي، چې ((هندو سترې او خدای ناراضه)) د دا ډول اشخاصو شمېر په لسګونو، په سلګونو ان په زرګونو وو، چې له پښتو نه يې دري ته ډېر خدمت کړی دی، خو هغوی بیا هم د نشنلیزم له توره پاک نه شول. که موږ په افغانستان کې دري ژبې ته د شوي خدمت او کار جاج واخلو، نو که د افغانستان له تاجکو نه د پښتنو ونډه په کې زیاته نه وي، نو کمه خو په هېڅ وجه نه ده. ایا بلې ژبې ته دومره ستر خدمت او خپلې ته دومره خیانت او له هغې سره د بې تفاوتۍ چلند به موږ د فاشیزم له لامنطقه تور څخه خلاص کړي؟ نه هېڅکله نه!

نو څه باید وشي؟ ښه خبره داده چې موږ باید خپل ځان وپېژنو، خپله حافظه ترلاسه کړو، نه خپل حق نورو ته وبښو او نه د نورو حقوق تر پښو لاندې کړو. ښه کار دادی چې پښتانه دې پښتو ته خدمت وکړي او دري ژبې دري ته، که ټول پښتانه لکه د دنیا د نورو قومونو او یا زموږ د دري ژبو ورونو په شان د خپلې ژبې خدمت ته ور ودانګي، نو بیا به پر څو برخو د پښتنو د وېش خبره هم له منځه لاړشي. بیا به نو موږ هم نه په نورو ژبو کې مسخه کېږو، نه به له خپلې ژبې سره د خیانت په بیه د بلې ژبې د خدمت بار اوچتوو، نه به پر سلو ذهني او رواني ناروغیو اخته کېږو او نه به څوک رانه ګیله کوي. ځکه چې نورو ته د خدمت معیار به د هغوی د خدمت په معیار پورې تړلی وي، که هغوی زموږ ژبې ته په

درنه سترګه کتل او د هغې خدمت یې خپله دنده بلله، موږ به هم د هغوی ژبې ته خدمت خپله دنده بولو او که نورو زموږ ژبه زبېښله او غوښوله، نو زموږ ښه سرېتوب به دا وي چې خپله ژبه وژغورو خو د بل ژبه هم غوڅه نه کړو.

زموږ ورورۍ او دوستي باید پر انساني اصولو ولاړه وي، راکړه ورکړه مو باید پر عدل او انډول ولاړه وي، نه د اوښ او د لېوه ورورۍ چې هم یې بچیان له منځه لاړشي او هم په ورورۍ کې ملامت شي!؟

مدرسه او ښوونځی

دا لیکنه د طالبانو د قدرت په اوج کې، هغه مهال لیکل شوې وه، چې طالبانو د ښوونځي نوم پر مدرسې بدل کړ، ښوونځي یې هم پر مدرسو واړول او د ښوونځیو پر ضد عام کمپاین پیل شو. دا لیکنه هماغه مهال په بدل نامه په هیله مجله کې چاپ شوې ده.

له هغه وخته چې افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دین وړانګې رارسېدلي، نو زموږ ولس پرې خپل زړونه او ذهنونه روښانه کړي دي، د څوارلس سوو کلونو په بهیر کې په ټوله اسلامي نړۍ کې هېڅ هېواد او قوم د اسلام لپاره دومره قرباني نه ده ورکړې، چې زموږ هېواد او افغان ملت دومره بلهاري ورکړې ده، ځکه خو د تاریخ په اوږدو کې د زیاترو نا اسلامي هېوادونو له خوا، افغانستان او افغان ولس د یومتعصب اسلامي هېواد او یو متعصب ملت په توګه یاد شوی او ګڼل شوی دی، خو د اسلام لپاره د افغانانو له دومره سترې قربانۍ سره سره، دوی د اسلامي هېوادونو په ډله کې کوم خاص امتیاز نه دی تر لاسه کړی، ان افغانستان د اسلامي کنفرانس له غړېتوبه هم وکښل شو، د اسلام تر راتګ وروسته بیا تر دې دمه ان دپردیو یرغلګرو د اشغال او واکمنۍ پر وخت د افغانستان روحاني قشر په افغاني ټولنه کې

خپل زيات اغېز لرلی او دا اغېز يې د ټولنې تر بل هر پاړکي زيات و او لا دی.

زموږ ټولنې هر وخت د ملا، پير او مرشد په غږ، لارښوونه او لمسون د پرديو يرغلګرو او د وخت د واکمنو پر ضد پاڅونونه پيل کړي او هغه يې له واک و ځواکه را پرې ايستي دي. يانې دا چې تر اسلام وروسته په افغاني ټولنه کې د واک د اندول په ټينګولو او نړولو کې د ملايي او روحاني قشر اغېز خورا زيات و، خو د روحاني قشر دا اغېز او مهم رول د تاريخ په اوږدو کې تل مثبت نه و، کله کله له سپېڅلو مذهبي ولولو سره سياسي تدبير اود واک کنترول همغاړي شوي، خو تر عمل وروسته حالات له کنتروله وتي او واک و ځواک هم بيا د ملا او روحاني له ګوتو وتی دی.

د افغاني ټولنې د روحاني قشر له خوا د ټولنې د نورو رغنده خواوو او روحانيت تر منځ توپير او د نورو خواوو د بې ارزښته ښودلو يو اوږد بهير هم دملايي او نا ملايي پاړکو تر منځ يو ډول ښکاره او څرګند بېلوالی اوتضاد رامنځته کړی و، دغه راز په ټولنه کې د ټولنې د عامو وګړو له خوا د ملايي او روحاني قشر عام اقتصادي سپورټ او ملاتړ هم د هغو پر وړاندې د ملا او پير ربښتيني اسلامي ژبه او دهغې کارونه پڅه کړې وه، ځکه خو د ملا ځاني ګټو، زبېښلي اقتصادي حالت، د خلکو له خوا د ملا د ژوند خړوب اود ځانساتي کلتور د ګډ امتزاج له کبله د اسلام داسې بڼه رامنځته شوه، چې د نړۍ اسلام وړانګې د خلکو ذهنونو ته ونه رسېدې او په نتيجه کې د مذهب، کلتور او سيمه ييز دود ځينې

روایتونه یو ځای کړای شول او د اسلام شفافه او رڼه بڼه د خلکو له نظره پټه شوه.

همدغه حالت او همدغه بهیر له نورو اسلامي ټولنو څخه د افغاني ټولنې اسلام رابیل کړ او زموږ ملایي قشر یې پر خپله خبره د افراط تر بریده ټینګار ته ورساوه، ان دا چې د تاریخ په اوږدو کې یې نور اسلامي ټولنپوهان چلنج کړل، هغوی یې په نا اسلامي عقیده تورن کړل او یا یې داسې وانګېرله چې د هغوی عقیده سسته شوې او یا تر اسلامه په خپل ځانګړي تعبیر ځانساتي (محافظه کار) شوي، په دې ډول زموږ ټولنې په ډېرو علمي خواوو کې پرمختګ ونه کړ، یوازې د ملایانو او روحانیونو شمېر په کې زیات شو.

د نورو ټولو اسلامي ټولنو په انډول په افغانستان کې د روحانیونو او ملایانو شمېر ځکه زیات شو چې دلته د روحانیت په انډول دټولنې نورو برخو متوازن پرمختګ ونه کړ. ددې لمړیزې پیړۍ په پیل کې په ټول افغانستان کې د روحانیونو شمېر اټکل دوه نیم لکو تنو ته ورسېده، چې د وخت د افغاني ټولنې د نارینه وګړو تقریباً په سلو کې ۳-۴ تنه جوړوي، په افغانستان کې د بزګرانو شمېر هم تقریباً همدې حد ته رسېده، له بزګرانو پرته د ټولنې بل هېڅ پاړکي له شمېریز پلوه له روحاني قشر سره سیالي نه شوه کولای. څرنګه چې افغانستان یو زراعتي هېواد و، نو تقریباً همدغو دوه دوه نیم لکو بزګرانو د هېواد ټوله ځمکه کرله، د روحاني قشر په ګډون یې د هېواد ټولو وګړو ته ډوډۍ برابروله، خو

کله چې په هېواد کې د عصري ژوند اړتیاوې زیاتېدلې، نو ټولنه اړه وه چې د عصري علومو له لارې خپلې نوې اړتیاوې پوره کړي او په نویو علومو سمبال کدرونه وروزي. په ټولنه کې د عصري علومو د تبلیغ او دودولو په برخه کې چټک او ګړندي حرکت، د ځانساتي روحاني قشر د نظري مخالفت له امله، فزیکي ټکر او یو نا مطلوب بحران ته لاره اواره شوه، د هېواد په معاصر تاریخ کې دا ټکر لومړی ځل پر ۱۳۰۷ ل کال پېښ شو او یو نوی متمدن دولت او دنوې ترقۍ کاروان د تورې ارتجاع ښکار شو. تر هغه لنډه موده وروسته بیا کله چې حالات بېرته نورمال بهیر ته راوګرځول شول او یو داسې نظام جوړ شو چې د روحانیت د تائید ټاپه هم پرې لګېدلې وه او د ټولنې د ترقۍ لپاره یې هم یوه ستراتیژي لرله، نو د سلګونو عصري ښوونځیو د جوړولو کار یې پیل کړ، خو بیا هم د ښوونځي او مدرسې تر منځ یو څرګند توپیر او تضاد لیدل کېده، هر څومره چې د ښوونځیو شمېر ډېرېده او خلک په عصري پوهه سمبالېدل، همدومره په ټولنه کې دمدرسې او ملا رول محدودېده او تنګېده، ان تر دې بریده چې په ټولنه کې د روحاني او ملایي پاړکي رول ته په نه سترګه کتل کېدل او خبره د هغوی د سپکاوي برید ته ورسېدله، د پنځوسمو کلونو په ترڅ کې په ټول افغانستان کې تر (۳۰۰۰) پورې بېلابېل عصري ښوونځي اود لوړو زده کړو څو پوهنتونونه جوړ شول او تر څنګ یې څو رسمي دینې مدرسې، د شرعیاتو پوهنځي او د اسلامي څېړنو څو مرکزونه جوړ شول. سره له دې چې د افغانستان د ښوونې او روزنې په نصاب کې دیني

مضامین هم ځای شوي وو ، خو لکه څنګه چې ښکاره وه دې مضامینو ته ډېره پاملرنه نه کېده او د ملايي پارکي د قناعت وړ نه وو ، د دولت په چوکاټ کې د ديني مدرسو په انډول د عصري ښوونځيو شمېر ځکه زيات وو ، چې د خپلې ټولنې اړتياوې پوره کړي او پر عام و خاصو ټولو زده کړې وکړي، ملايانو د دې انډول د مخنيوي او پر سيمه د خپل اغېز د ساتنې لپاره پر کليوالي سيمو او مسجدونو ډېره لګوله او په سلګونو مدرسې يې په کې فعالې کړې وې، چې د خړوب چارې يې پر ولس حواله شوې وې، نتيجه دا شوه چې هغه څوک چې به له مدرسې فارغ شو، پر عصري علومو به نه پوهېده او هغه څوک چې به له عصري ښوونځيو فارغ شو، هغه به پر ديني علومو چندان نه پوهېده او ان بې تفاوتي به يې ورسره کوله، په نتيجه کې د دوی تر منځ تضاد نور هم زيات شو، يانې د مدرسې فارغ ملا او له ښوونځيو څخه فارغ (روشنفکر) و او ملا بيا پر روښنفکر د الحاد او کفر تورونه پورې کول، روښنفکر پر ملا د مرتجع او پرمختګ ضد تورونه. يو شمېر روښنفکران بيا په خپلو هڅو او چلند کې دومره افراطي شول چې ټولې ملي، هېوادنۍ او ان اسلامي پولې يې ونړولې، د پرديو ايډيالوژيو ښکار شول او پردي يرغلګر يې هېواد ته راوبلل، له بده مرغه چې دا هېواد پلورنکي د روښنفکرانو په نومونو ياد شول، نو د ټول افغان ولس په تېره بيا د روحاني قشر ولولې يې راوپارولې، روسي جنرال الکساندر مايوروف ليکي چې: موږ يو سخت چلنج سره مخامخ وو، او هغه موږ محاسبه کړی نه و، هغه دا چې موږ د افغانستان له

روحاني قشر سره پر جګړه اخته شو. دی لیکي چې: دا وخت په افغانستان کې د ټولو مسجدونو شمېر تر څلوېښت زرو زیات وو. دا څلوېښت زره ملایان او له هغو هر یوه سره اټکل لس لس طالبان او نور په لسګونو مقتدیان داټول زموږ پر ضد راپاڅېدل چې ټول شمېر یې میلونونو تنو ته رسېده.

د افغانستان روحاني قشر ته چې د روسانو پر ضد د روان جهاد ښه وسیله لاس ته ورغلې وه او ټول ولس یې په خوله پاڅون او عمل ته تیار ولاړ و، نو دپردیو پر ضد یې پر ګرمې مبارزې سربېره د (ښوونځیو) پر ضد هم جهاد اعلان کړ او څه کم درې نیم زره ښوونځي یې دوړه کړل او په دې ډول یې له ښوونځي او (روښنفکر) څخه خپل تاریخي غچ واخیست.

د افغانستان د ښوونځیو د سیزلو له کبله د افغانستان په جګړه ییزه بهیر کې اټکل اووه میلونه افغانان نالوستي پاتې شول. اوس یو ځل بیا د مدرسې طالب او ملا داسې ښشانه ډول واک ته رسېدلي چې نه یوازې د افغاني ټولنې په تاریخ کې یې ساری نه لیدل کېږي، بلکې دټولې اسلامي نړۍ په څوارلس سوه کلن تاریخ کې هم د ملا او طالب د داسې ټولواکمنۍ بېلګه نه شته، ملا او طالب اوس یو ځل بیا په ښوونځي، پوهنځي او مکتب پسې اورلړونی را اخیستی او داسې توندې هڅې یې پیل کړي چې که چېرې همدا شان دوام ومومي یو وخت به د چاودنې او غبرګون سختې مرحلې ته ورسېږي اودمدرسې برخلیک به هم هغه حالت ته ورسوي چې نن د ښوونځي او مکتب دی.

دوی له ښوونځي او مکتب سره دومره حساسیت وښود چې ان نوم یې هم ورته له منځه یوړ، لومړی یې نوم ورته ختم کړ او بیا یې په نصاب کې ورته دومره بدلون راوست چې هسې نوم یې د عصري مدرسې پاتې دی، د عصري علومو په برخه کې په سلو کې (۲۰) هم څه په کې نه شته، نور ټول دیني علوم دي. ددې خبرې منطق دا دی چې افغاني ټولنه له ملا او طالب پرته بل چاته اړتیا نه لري.

د طالبانو د رسمي خپرونو پر استناد اوس په افغانستان کې د ټولو مدرسو شمېر (عصري او دیني) (۳۴۰۰) ته رسېږي، چې د دوی په وینا له دې جملې څخه یوازې (۱۱۰۰) مدرسې تر اوسه پورې ټولې (نږه دیني) مدرسې او پاتې لااوس هم عصري دي، د نږه مدرسې مانا داده چې په سلو کې سل باید دیني مضامین په کې تدریس شي اود عصري مدرسې مانا دا ده چې عصري او دیني مضامین دې دواړه په کې تدریس شي، خو په عملي ډول داسې ده چې اوس رښتیا هم په دیني مدرسو کې سل په سلو کې مضامین دیني دي، خو په عصري هغو کې اتیا په سلو کې مضامین دیني دي، یو څوک چې په سلو کې اتیا برخې دیني مضامین ولولي هغه څخه بیا ملا جوړېږي او که انجنیر یا ډاکټر؟

طالبان وایي د هغو مدرسو شمېر چې د ښوونې او روزنې وزارت له خوا تمویلېږي (یوولس سوو) ته رسېږي، که په هره مدسه کې د طالبانو شمېر (۵۰۰) تنه وګڼو نودا به پنځه نیم لکه طالبان شي او که د نارسمي دیني مدرسو شمېر هم همدومره اټکل کړو، نو خبره به یو ملیون طالبانو ته ورسېږي، که په پاکستان او ایران کې د

روزل شویو طالبانو شمېر هم همدومره محاسبه کړو نو په څو راتلوونکو کلونو کې به په افغانستان کې د ټولو ملایانو شمېر اټکل دوه ملیونه تنه شي او که د افغانستان ټول اوسنی نفوس، په (بهر او داخل کې) شل ملیونه تنه محاسبه کړو (لس ملیونه ښځې) نو په راتلونکو کلونو کې به په هرو لسو تنو نارینه و کې دوه تنه ملایان وي. په سلو کې (لس تنه). که دوه ملیونه ملایان د خپلو دیني زده کړو تر څنګ یو بل کار او کسب زده نه کړي او د عصري علومو په برکت ځانته کار او کسب پیدا نه کړي، نو فکر نه کېږي، چې ګړه ځپلې افغاني ټولنه به د دومره کسانو چې په تولیدي او اقتصادي کار کې یې اغېز ناڅرګند دی، د خړوب ظرفیت ولري.

خدای (ج) دې وکړي چې داسې ونه انګېرل شي، چې دا لیکنه د هېواد د ملایي پاړکي چې تل یې د هېواد او ولس په ژغورنه او لارښوونه کې تر هر چا زیاته ونډه اخیستې او د قربانۍ میدان ته وتلی دی، د بل رنګ ښودلو لپاره شوې ده، بلکې دا لیکنه ددې لپاره ده چې اوس د هېواد دټولو دیني، سیاسي، اقتصادي، پوځي او نورو چارو لارښوونه د ملایانو پر غاړه ده ، که دوی د ټولنې د ټولو خواوو تر منځ او دهغوی د ودې لپاره متوازن ګامونه پورته نه کړي، نوکېدی شي د ټولنې یوه خوا کږه شي، انارشي رامنځته شي، انډول خراب شي او ټولنه د تباهۍ خواته لاړه شي، چې بیا به یې نه ملا تنستې راټینګولای شي، نه امي او نه هم روښنفکر. لکه څنګه چې خدا پاک (ج) خپل نظام (ټولو کایناتو) کې داسې یو انډول ټینګ کړی چې د هغه په برکت دټولې نړۍ او

کایناتو ژوند دوام لري. داسې د خدای (ج) خلیفه (حضرت انسان) ته هم په کارده چې د ټولو خواوو توازن وساتي، له واکمنو ملایانو نه هم دا هیله کېږي چې د اعتدال لاره خپله کړي، افراط او تفریط ونه کړي ځکه چې همدې افراط او تفریط زموږ ټولنه تباه کړې او تباه کوي یې.

په ړيره کې ګير ولس

چې څښتن يې په خپل فضل ړمنځ نه کړي
ښې ښې ړيرې به شي سپکې لکه درب
(حميدبابا)

دا ليکنه د طالبانو د واکمنۍ پر مهال په مستعار نامه ليکل شوې وه او د هغو تر سقوط څه موده وروسته په هيله مجله کې چاپ شوې ده.

موږ هم عجيبه خلك يو، کله ځان تر عقيدې قربان کړو او کله بيا عقايد تر ځان ځارکړو، کله د وطن دساتنې او دفاع لپاره وجنګېږو او کله بيا هم له خپل هېواده دخپلو ځاني ګټو لپاره وسيله جوړه کړو او يو بل ته په کې مورچلې ونيسو. کله نور پر خپلو اوړو واك ته ورسوو او کله بيا هم دنورو د راپرځولو لپاره ښنې ارم کړو او له تخته وبخته سره يې پوپناه کړو، کله ديوې نا اشنا ايډيالوژۍ دحاکميت لپاره له خپل سر و مال نه تېر شو او کله بيا هم د همدې ايډيالوژۍ دنسکورولو لپاره معکوس حرکت پيل کړو. کله بيا يو سياسي فکر او تګلاره دعقيدې تر بريده اوچت کړو او په هغه کې بيا دومره افراطي حرکت وکړو، چې نه يوازې دهمغې تګلارې د ړنګېدو او ناکامۍ سبب شي، بلکې

دهغې دشرمېدو علت هم شي. ددې ټولو خبرو اصلي علت دادی چې موږ لا تر اوسه پورې دیوه واحد ملت د ملي شعور اوچتې کچې ته نه یو رسېدلي. واحد ملتونه دخپل ژوند دپرمختګ او پایښت لپاره یوه واحده ملي ستراتیژي لري، چې دهغه ملت ټول وګړي که هغه هر ډول سیاسي او فکري تګلاره ولري، خو یو ملي ارمان او ستراتیژۍ ته ژمن وي.ملي ګټې دبېلابېلو عقایدو او نظریو تر شعارونو نه قربانوي، بلکې بېلابېلې ګروهې دخپل ملت دښېرازۍ وسېلې ګڼي.

دتاریخ په اوږدو کې زموږ واکمنو په سلګونو ډوله افراطي حرکتونه کړي، چې دهغو زیان او جبران بیا دملت غاړې ته پرېوتی دی. خلقیانو، اخوانیانو او د طالبانو افراطي حرکتونو زموږ ملت د اور په لمبو وکړاوه او تر اوسه یې لا هم برخلیك معلوم نه دی. پر دې ټولو حرکتونو وخت پر وخت لیکنې شوي او نورې به هم پرې کېږي، خو موږ به دلته یوازې د طالبانو د اسلامي تحریك دسلګونو افراطي حرکتونو له جملې څخه دداسې یو افراطي کار یادونه وکړو، چې تر اوسه یې په ګرده نړۍ کې ساری نه دی لیدل شوی او نه په اسلام او نه هم په نورو ادیانو کې دداسې افراطي چلندونو بېلګه چا ثبت کړې ده، دا افراطي حرکت د ږیرې د پرېښودلو او اوږدولو په باب د طالبانو زیات ټینګار دی.

ږیره تر ټولو اوچت معیار: د طالبانو دتحریك له پیله په تېره بیا دهغوی د واکمنۍ پر مهال په افغانستان کې هېڅ شی هم

دومره ارزښت نه درلود، لکه ږيرې، د ژوند ټول ارزښتونه د ږيرې دکچ او مېچ دځرنګوالي له مخې تلل کېدل او ارزول کېدل، که يو چا به هرڅومره پوهه او اخلاق درلودل خو چې ږيره به يې نه وه، هېڅ به و او که به د طالبانو لاس ته ورغی، نو توهين، تحقير، سپکاوی، وهل، ټکول او ان زنداني کول يې حتمي او باوري وو. دکابل دځرخي پله زندان، چې په بېلابېلو واکمنيو کې له سياسي زندانيانو ډك وو، د طالبانو پر وخت له لنډ ږيرو او ږير خريلو افغانانو ډك وو.

دجبري ږيرو کدري زيان: دطالبانو پر وخت ږيره داسې يو جبري امر وګڼل شو، چې ددولت ديو مامور لپاره تر ټولو ستر معيارګڼل کېده، ان شل کلن تحصيل، کار، تقوا، تجربې او نورو ښېګڼو ورسره هم سيالي نه شوه کولای، نوځکه دلوړ مقام له خوا داسې حکم صادرشو: "هغه مامورين چې ږيرې يې خرېلې او يا لنډې کړې دي بايد له دولتي ادارو څخه وکښل شي". ددې امر له مخې هغه مامورين او پاتې کدرونه چې ويې نه شو کړای په لنډ وخت کې د ږيرې پر ارزښت ځان پوه کړي او خپلې ږيرې اوږدې کړي له خپلو دندو ګوښه شول، چې شمېر يې زرګونو کاري علمي او فني کدرونو ته رسېږي. له "شريعت غږ راډيو" نه به ډېر ځله دا خبرونه خپرېدل چې "نن د عدليې وزير الحاج ملا نورالدين ترابي د(...) وزارت ليدنه وکړه او په هغه کې يې يو شمېر هغه کسان چې ږيرې يې له اسلامي شريعت سره سمې نه وې پرې ايښې نا مطلوب وګڼل شول او له خپلې دندې ګوښه کړای شول".

اقتصادي زيان: دې کې شك نه شته چې د ډيرې خرڅېنې هغه وسايل چې له بهر نه افغانستان ته وارديدل، د ډير خرڅېنې د بنديز له وجې به دا واردات ډېر کم شوي وي او له دې وجې به دمملکت په عمومي لګښت کې يوڅه سپما شوې وي، خو په دې اړخ کې کېدی شي دډيرپاکونې او پريمنځلو لګښت دا انډول بېرته برابر کړی وي، دلويو ډيرو پرېمنځل او پاکول، شامپو، وخت او د صابون لګښت غواړي، خو که فرضاً دلګښت او سپما دا انډول برابر هم وګڼل شي،دا وخت ډيرې نور لګښت درلود چې هغه په افغانستان کې دډيرې د پرېښودلو، پاللو، ساتلو او څارنې اساسي لګښتونه وو، چې د امربالمعروف او نهې عن المنکر په شان ديو ځواکمن او هر کاره وزارت جوړيدو غوښتنه يې کوله، دې وزارت د ډيرو کنترول لپاره په سلګونو ګاډو او هم په زرګونو محتسبينو ته اړتيا لرله او طالبانو دبشپړ شريعت د تطبيق او دپوره ډيرو دمظاهرې لپاره دا تشکيل پوره کړی هم و، هر ولايت کې يې د امربالمعروف او نهې عن المنکر رياستونه او په ولسواليو کې يې څانګې وې، چې د ولايتونو رياستونو به څو ګاډي درلودل او د ځينو ولسواليو ريسانو هم ځانګړي ګاډي درلودل. له دې پرته په کليو او ښاري ناحيو کې هم ددې رياستونو څانګې وې، چې پر بايسکلونو او نورو وسايلو به سپاره ګرځېدل او د ډيرو دڅارنې چارې به يې ترسره کولې. د امربالمعروف او نهی عن المنکر وزارت معاش د طالبانو په حکومت کې تر بل هر ارګانه زيات و، چې دمياشتې په تولیز ډول تر (درې مليارده

افغـانیو) څخـه زیاتېـده او کـه د مـوټرو او نـورو چـارو اړتیـا وړ لګښت یې په پام کې ونیول شي، نو تر پورتنیو ارقامو څخه هم ډېر لوړېږي. خو ددې ټول لګښت مرکزي ټکی د ږیرې کنترول و.

اروايي زيان: طالبانو په خلکو کې د ږیرې له املـه دومره وېره او ډار خپاره کړي وو، چې ان کـه چاپـه خـوب کـې هـم ږیـره خرېلې وای، نو وېرېدلای بـه و، تر ډېره وختـه بـه هـر چا پـه خپلـه ږیره لاس وهـه چې لویـه ده کـه وړه؟ لـه امر بـالمعروف نـه بـه پرې خلاص شم او کـه نـه؟ ډېرو خلکو کې بـه لومړی څو ځلـه ځان پـه هنداره کې معاینه کړ او بیا به له کوره بهر شو. د چاچې به ږیره لږ لنډه وه نو له لاندې خوا به یې لږ پورته کړه چې لږ ببر معلوم شي او بیا به له کوره بهر شو.

د ډېرو خلکو ږیرې سپینې وې، خو دا چې خریلې یې نو ځوانان ښکارېـدل، کـورني ژونـد او ټولنـه کـې د ځوانـانو پـه ډلـه کـې حسابېدل، ذوق او شـوق یـې هـم دځوانـانو وو، خو کله چې ږیرې جبرې شوې، نو دوی ږیرې اوږدې کړې، نو ټول سـپینږیري ښکـاره شول، بیا ددې لپاره چې په کورني نظام کې دکورودانې تـر روانـې اغیز لاندې را نه شي او یا په ټولنه کې بېرته دخپلې ځوانۍ هویت افاده کړي لـه لـرې، لـرې هېوادونـو یـې د ږیـرې تورولـو رنګونـه را وغوښتل، خو هغو هم دومره اوږدو ږیرو ته چنداني کـار ورنـه کړ. دکابل پوهنتون یو استاد چې دطالبـانو تـر راتـګ دمخـه یـې واده کړی و، په طالبي پړاو کې یې خپلـه ږیـره رنګولـه، یـو ځـل یـې پـه نکریزو رنګ کړه، سره شوله، خو لاندې وریسې بیا سپینه رالویـه

شوه، سره او سپینه شوه، سپینه یې بیا په تور رنګ رنګ کړه، سره او توره شوه، خو موده پس بیا سپینه ورسره را ووتله، بیا سره، توره او سپینه (درې رنګه) شوه، چا چې به ورته ویلې چې استاده! دا څنګه چل دی، یو رنګ او دوه رنګه رېبرې مو ډېرې لیدلې وې، خو درې رنګه مو لا تر اوسه نه وه لیدلې، ستاسو رېبره بېخي داسې ده لکه بېرغ درې رنګه ده، هغه به په یوه مالګینه خندا وخندل او وبه یې ویل: ((تاسو خو په دې نه پوهېږئ، تاسې خو باید افغانستان تجربه کړی وای، دلته بیرغونه او نظامونه څومره ژر بدلېږي، داسې زما رېبره هم در واخله، زما رېبره د افغانستان دسیاسي نظامونو ښکارندویه ده، څو موده وروسته یې زه دا سره برخه غوڅوم یوازې دا توره او سپینه پاتې کېږي، بیا سپینه ورپسې زیاتېږي او توره کمېږي، بیا یو وخت توره هم ورپسې غوڅوم او کله چې یوازې سپینه برخه پاتې شوه، کېدی شي هغه بیا زه خپله چاړه راواخلم یا هم ډم او یا هم کوم زورور چاړه را واخلي او له بېخه یې غوڅه کړي او بېرته لوڅ مخ لکه څنګه چې وم همغسې را ووځم او خلکو ته ځان ښکاره کړم، دې استاد به دا ټوکې هم کولې چې زما رېبره د افغانستان د درېیو پړاوونو ښکارندویي کوي، لومړۍ برخه یې چې سره ده هغه دخلکیانو پړاو، دویمه برخه یې چې توره ده هغه دمجاهدینو دوره ده، ځکه چې تره کي به مجاهدینو ته (توره ارتجاع) ویله او درېیمه برخه یې چې سپینه ده هغه د (طلبه کرامو) پړاو دی، نو زما رېبره ددې هېواد دسیاسي پېښنو او پړاوونو هنداره ده.))

یو تن بیا دا سې و چې خپله ږیره یې نه اوږدوله، مقصد دومره وه چې څه په ښکاره او زیات په پټه به ښار کې پرې ګرځېدی شو، له هغه نه چې به دې پوښتنه وکړه، ولې ږیره نه اوږدوې، هغه به ویل! ((خپل ګرېوان ته ګورم))، کله چې به دې ورته وویل: د ږیرې له ګرېوان سره څه؟ هغه به هم مالګینه خندا وکړه، ((ږیره خو ګرېوان ته دکتلو مخنیوی کوي، تاسو وګورئ، استاد سیاف خپل ګرېوان ته کتلای شي؟ رباني او حکمتیار خپل ګرېوان ته کتلای شي؟ او که دوی خپل ګرېوان ته سرکښته کړی وای او دخپل وجدان په هنداره کې یې خپل اعمال تللي وای نو هېڅکله یې دا کارونه نه کول، زه نه غواړم چې د زیاترو مجاهدینو په شان زما ږیره زما او زما دګرېوان ترمنځ یو حایل او دېوال شي، زه انسان یم، زه هر وخت خپل ګرېوان ته سر کوزوم او دخپل ضمیر په هنداره کې خپله څېره ګورم".

دا تېر پنځه کاله چې به هر چېرته لاړې، که دوه کسه به هم سره کېناستل نو ضرورو خو به یو ځل د ږیرې بحث کېده، چا به ویل باید پرېښودل شي، ځکه چې دپیغمبر (ص) سنت دي، چا به ویل پرېښودل یې ځکه ضروري دي چې موکد سنت دي. طالبانو په پای کې د درېیمو ټولګیو دپښتو او دري لوست په کتابونو کې ولیکل "ږیره پرېښودل واجب دي" ځینو به لا په کې دا هم ویل ږیره سنت دي خو اوس وخت یې پرېښودل فرض دي، زموږ دکلي ملا بیا په کې د ږیرې د فرضیت په باب دا دلیل هم راوړ:" ږیره خو اصلاً یو سنت ده، په سنتو کې بیا هم سنت موکد ده، هر چا چې

پرېښودل دا سنت، نو دی ګرځي تارك دسنتو او چې شو څوك تارك دسنتو، نو کېږي په ده اطلاق د کفر او دا خبره واضحه ده په ډېرو کتابونو " د ږيرې بحث همداسې له افرادو نيولې تر کورنيو، خپلونو، قومونو او بيا دټول ملت کچې ته غزېده، هر چا هر وخت دخپل ذهن تر کچې د ږيرې په باب خپله انرژي لګوله، په حقيقت کې دټول ملت ذهني انرژي د ږيرې بحث ته راټوله شوه او په يو نه يو ډول له رواني پلوه له ږيرې سره وتړل شول.

ټولنيز زيان: د امربالمعروف او نهي عن المنکر کسانو د ږيرې په اړه دومره افراط وکړ چې ټولنيزه او ډله ييز کرکه يې هم راوپاروله، دا کار زياتره په ښاري سيمو کې تر سره شو. د ۱۳۷۶ل کال په بهير کې په داسې حال کې چې له طالبانو سره عامه خواخوږي زياته وه، طالبان لومړی ځل په مزار شريف کې دتوطيې ښکار شول او سخت تلفات ورته ورسېدل، په دې وخت کې دهېواد په نورو سيمو کې دطالبانو خواخوږي نوره هم زياته شوه او خلك هم پرې سخت خواشيني وو، خو الحاج نورالدين ترابي په ميدان ښار کې له کندهاره راروان دسورليو لوی کاروان ودراوه او څلور سوه تنه ږير خريلي او لنډ ږيري يې کوز کړل، په دې کې داسې کسان هم وو، چې خپل ماشومان او تور سرې يې ترې په موټرکې پاتې شول او دوی يې د ږيرې دلنډون په ((جرم)) يوې لرې دښتې ته په موټرو کې يوړل او هلته يې خوشې کړل او د سورلۍ موټرو ته يې امروکړ چې کابل ته لاړشي، دا هغه ستر ټولنيز او ډله ييز ظلم و چې د اسلام له پيله بيا تر ننه پورې

هېڅکله هم هېڅ مسلمان واکمن پر چا نه و کړی. ترابي نه يوازې په ميدان ښار، بلکې دماهيپر په لويه لاره، جلال اباد، کابل، کندهار، غزني او د هېواد په نورو ولايتونو کې هم دا ډول کارونه تر سره کړي دي. په حقيقت کې همدا ترابي، ترابان او نور ترابي خېل وو، چې د زرګونو معصومو طالبانو هېواد ګټلی او اسلام ګټلی نوم يې په سپېنو لاهو کړ او دخلکو په ذهن کې يې وټکول.

په کابل ښار کې د يوې مخورې افغان کورنۍ د واده جشن جوړ و، د واده هلك (شاه) چې نن يې په ټول ژوند کې دخوشالۍ د اوج ټکی و، پر ځان او مخ ګوتې وهلې وې، طبعاً ږيرې ته به يې هم ګوتې ور رسېدلې وې، دې کې د نهی عن المنکر کسان خبر شول، واده ته دمېلمنو بهير لا روان وو، چې دوی ټول کورمحاصره کړ، (شاه) يې ونيو او ځان سره يې بوته، خلکو ورته ډېرې عذر وزارۍ وکړې چې را خوشې يې کړي، خو هغوی ونه منله، خلکو څو غوريه وريجې او نوره ډوډۍ هم د امر بالمعروف رياست ته يوړه، چې په دې ډول د واده تصديق او رښتينولي وشي، هغوی هغه ډوډۍ هم وخوړه خو هلك يې پرې نښود، واده والا ناوې پسې لاړل، مازيګر ماښام يې بې (شاه) ناوې کورته راوړله، يو ځل بيا دهلك پلار او څو تنه سپينږيري د امربالمعروف دخصوصي زندان مشر ته ورغلل، دهلك پلار ورته وويل چې خير دی دده پرځای به زه دلته نن شپه تېره کړم او نورې هرڅوشپې چې تاسو غواړئ،زه به يې دلته تېرې کړم،خو زوی مې نن شپه پرېږدئ چې ناوې مو راوستې ده، دهلك پلار دا هم وويل چې خير دی يوازې نن شپه يې

پرېږده، سبا سهار هرڅو بجې چې تاسو يې غواړئ بېرته به يې په تضمين سره درته حاضر کړم، خو د امربالمعروف مشر ددې سپينږيرو يوه خبره هم ونه منله او خلك بېنوا کورته ستانه شول. همداسې په لغمان کې د امربالمعروف د وزير کسانو پر يو ځوان پسې چې ږيره يې دوى ته له لرې لنډه ښکاره شوې وه، غبږ کړى و چې ودرېږي، بنايي هغه ځوان به ددوى غږ نه و اورېدلى، خو مولوى سليم خپلو کسانو ته امر کړى و، چې درنه ونه تښتي، ترهغه چې هلك دلغمان دصرافۍ مارکيټ ته رسېده، د امربالمعروف کسان هم ورپسې ورسېدل، پرته له دې چې ددې هلك ږيره وګوري چې رښتيا هم لنډه ده او که په سنتو برابره، خو ددې هلك پر وهلو يې پيل وکړ، دا وهل دومره بې رحمانه وهل و چې هلك پر همغه ځاى بې هوښه شو او د امربالمعروف کسان ترې ولاړل، هلك دکاندارانو روغتون ته يوړ، تر ډېرې درملنې وروسته معلومه شوه چې د مولوي سليم د ډېرو لغتو له امله يې يو پښتورګى له کاره لوېدلى و. څه فکر کوئ چې د اسلام په نامه دا ځورونه به دخلکو په زړونو کې د طالبانو پر وړاندې څومره کرکه را پارولې وي؟ داسې په سلګونو پېښې شوي چې ټولنيز او ډله ييز دردونه او کرکې يې را پارولي دي.

ددې سلګونو پېښو له منځه موږ دلته يوازې دا څو بېلګې يادې کړې.

سوداګريز زيان: ډېر هغه افغانان چې دپانګو څښتنان وو هغه تر هېواد بهراوسي او طبيعي وه چې زياترو ږيرې هم نه لرلې،

هیله یې وه چې د طالبانو په واکمنۍ کې د سوله ییزې فضا له رامنځته کېدو سره سم وخت پر وخت هېواد ته لاړشي او خپل سوداګریز کارونه هلته پیل کړي، خو د ږیرې او نورو ذوقي بندیزونو له امله یې ونه کړای شول، هېواد ته زړه ښه کړي، نو په دې وجه هېواد ته زیات اقتصادي او سوداګریز زیان واوښت.

اکثرو لویدیځمېشتو او بهر مېشتو افغانانو هم د همدې وېرې له امله هېواد ته زړه نه ښه کاوه او په دې ډول یو څه نور اقتصادي زیان هم هېواد ته واوښت او دا ټول د ږیرې دلنډون او اوږدوالي له وجې، طالبان په پنځو کلونو کې پر دې بریالي نه شول چې د ږیرې له حریمه او داېرې را ووځي او پراخې ذهني نړۍ ته مخه کړي.

پایله او ټولیزه ارزونه: که د طالبانو پنځه کلنې واکمنۍ ته نظر وکړو نو په رسمي پالیسۍ کې هېڅ شی دومره زیات مطرح نه و، لکه ږیرې چې د طالبانو د ذهن مرکزي ټکی او تفکر جوړاوه. سره له دې چې طالبانو په سلګونو او زرګونو پاټکیان ختم کړل، دواك مختلفې سرچینې او پاچاهۍ یې رنګې کړې، دیوه مرکزي دولت د جوړېدو لپاره یې هیلې راوټوکولې، بېلتونپالي یې وځپل او خپله یې په لسګونو زره تنه قرباني شول، خو دا ټول ارزښتونه د ږیرې او حجاب جزئیاتو داسې رانیولي او پټ کړي وو، چې دچا سترګې پرې ګرد سره نه خوږېدې، نو ځکه خو سړی ویلای شي چې دطالبانو د واکمنۍ مرکزي ټکی "ږیره" وه او ددې ترڅنګ ټول ملت ددوی په واکمنۍ کې په (ږیره) کې (راګیر) و.

طالبان، بتان او بتپالان

کله چې طالبانو په باميانو کې د بودا تاريخي مجسمې ړنګې کړې، نو دا ليکنه پر همغه مهال په مستعار نامه شوې وه او همغه مهال د هيلې مجلې د ۱۳۷۹ل کال په (٦) ګڼه کې چاپ شوې ده، دادی دلته یې یوځل بیا درنو لوستونکو ته وړاندې کوو:

طالبانو په دې نږدې وختونو کې په افغانستان کې داسې يو تاريخ ضد عمل ترسره کړ، چې د (۲۰۰۰) کلونو په اوږدو کې هېچا نه و ترسره کړی. دوی پر يوه تاريخي ارزښت داسې يو ګوزار وکړ، چې دټول بشريت احساسات يې را وپارول او د ټولې نړۍ زړه يې وبوږناوه.

دباميانو د بودا مجسمې يادوو، چې په (**۵۳**) او (**۳۵**) متره لوړوالي سره يې دا دومره کاله له افغانانو سره يوځای، پردې وطن ټولې تېرې شوې رنځاوې او ناخوالې وليدلې او ويې زغملې. هغو د اسلام سپېڅلي دين د راتګ ملايمې وړانګې وليدې، چې د دوی تر لمنو يې ټوله ځمکه روښانه اونرمه کړه، خو د دوی تندی يې ونه سېزه. دوی د چنګېز د اسونو ګردونه او دتورو خرپاوې وليدل، چې د دوی له څنډو تېر شول، خو د دوی لوړوالي ته يې پورته ونه شول کتلای. دوی دنړۍ د ستر زبرځواک د سرو لښکرو سور سېلاب او سور ناورين وليد، خو د لمبو تاو يې تردوی ونه رسېده، دوی دخپلو يو شمېر نااهلو هېوادوالو

ظلمونـه، وحشـتونه او لـه پردیـو سـره پټـې او ښکـاره معـاملې ولیدې، خو بیا یې هم لاشعور دومره له کینې ډك نه و، چې دوی ته زیان واړوي او داسې نورې ډېرې تورې، سرې او شنې تیارې تېرې شوې، خو هغو ټولوبیا هم یو حد، یوبرید او یوه پوله پېژندل. خو تر (۲۰۰۰) کالو وروسته پر افغانستان داسې یو څوك واکمن شول چې د خپل او پردي دګټې او تاوان په خیال کې نه دي، د دوی د احساساتو تاو د بودا تر بوتانو هم ورسېده او داسې یې په لوګیو کې تاو کړل چې د ابد لپاره یې د هېوادوالو او نړیوالو له سترګو پناه کړل.

طالبانو په دې کار نړۍ ته ثابته کړه، چې دوی هر تاریخي او ملي ارزښت له خپل فکري تعبیر او تحلیل نه قربانولای شي؛ نه د نړیوالې ټولنې څه پروا لري او نه هم د خپلو هېوادوالو د ګټو. دوی له مذهب نه په یوډول ځانګړي تعبیر، مذهب له تاریخ او فرهنګ سره ټکر کړ او ددې ټکر له امله تر ټولو غټ زیان تر هرچا لومړی خپله زموږ ټولنې ته واوښت. طالبانو هم په خپل لاس خپل محبوبیت د ورکاوي یوې لویې کندې ته ټېلواهه. دوه زره کاله وروسته به هم ددغه عمل تړاو له ملا او طالب سره کېږي. دلته به د هغو زیانونو یادونه وکړو، چې له دې پېښې پیدا شول او یا پیدا کېږي.

الف- طالبانو ته یې زیان:

لومړی: ددې پېښې زیان تر ټولو دمخه طالبانو ته دی. طالبانو په افغانستان کې له دویمې هجري پېړۍ را وروسته ټول اسلام چلنج

کړ او په دې وخت کې يې د ټولو صحابو کرامو، علماوو، لويو واکمنو لکه: سلطان شهاب الدين غوري، سلطان محمود غزنوي، احمدشاه بابا او نورو ... اسلامي برياوو، سوبو او واك و ځواك ته د پوښتنې نښه(؟) کېښووده، ځکه چې په دې(۱۴) سوو کلونو کې دوی يوه هم دې بتانو ته کوم زيان ونه رساوه.

دويم: طالبانو ټولې نړۍ ته له مذهب او دين څخه خپله اخيستنه او خپله ذهني کچه څرګنده کړه. دوی ديوه تاريخي اثر او د عبادت ور يو څيز ترمنځ توپير ونه کړای شو. د باميانو بتان د (۱۴) سوو کلونو په بهير کې دعبادت لپاره نه وو ساتل شوي، بلکې دهغو دتاريخي ارزښت له مخې ساتل شوي وو.

په افغانستان کې هېڅ بتپال(بتپرست) نه شته، خو ددې بتانو له درکه افغانستان ته هرکال زياته مادي ګټه رسېدله، پخوا خلکو، اور، لمر او نورو ته هم عبادت کاوه، خود ټول بشر ژوند په همدې شيانو پورې تړلی دی، طالبان بايد له اور او لمر نه هم خلك منع کړي، چې ګټه ترې وانخلي، ځکه چې پخوا ورته عبادت کېده. عجيبه خو دا ده چې اوس خلك دومره ساده نه دي چې د ډبرو په زړه کې کښل شوي تصوير ته عبادت وکړي اوپه بدل کې هېڅ شی ترلاسه نه کړي، اوس د عباداتو او نمانځنو ډولونه بدل شوي دي، ډېر خلك پيسو ته عبادت کوي، ډېر مقامونو ته عبادت کوي او ډېر نور اشخاصو اوښاغلو ته...

لکه څنګه چې اوس اور او لمر ته څوك عبادت نه کوي، دغسې د باميانو بتانو ته هم په افغانستان کې چا عبادت نه کاوه، يوازې

دتاریخي ارزښت او اقتصادي ګټې له مخې ورته زموږ خلکو اړتیا لرله.

دریم: څرنګه چې مسلمانان په نړۍ کې د نورو په انډول دڅوند د عصري وسایلو، زور و ځواك له مخې، کمزوري دي او په اسانۍ سره ورته خطر پېښېدی شي، په ځانګړي ډول په هغو ټولنو کې چې مسلمانان په کې لږکي دي، د بامیانو دبتانو ماتولو له کبله به هغوی ته د سر و مال سخت زیان پېښ شي. ددې ټولوزیانونو مسولین طالبان ګڼل کېږي. د دوی هغه ادعا به هم غلطه ثابته شي، چې دوی دا کار د اسلام او مسلمانانو په خاطر کړی دی. ځکه چې له دې کار څخه خو مسلمانانو ته د ګټې پرځای زیان واوښت.

څلورم: پر طالبانو به د ځینو خلکو هغه ګومان او شك هم پر یقین او باور بدل شي، چې طالبان یې دنورو ګوډاګیان ګڼل. ځکه چې د طالبانو تر پرېکړې یوازې یوه اوونۍ وړاندې زموږ د یوه ګاونډي هېواد یو لوړپوړي چارواکي کابل اوکندهار ته سفر کړی و او تر هغه وروسته بیا دبتانو ماتولو اعلان وشو. ډېر افغانان او سیاسي کتونکي په دې نظر دي چې زموږ ګاونډیو د افغانستان پوځ له منځه یووړ، اقتصاد یې ختم کړ او اوس نو وار دکلتور د ختمولو دی او دا کار د واکمنو وسلوالو ډلو په واسطه ترسره کوي. عجیبه خبره خو دا ده چې د طالبانو مشر تر دې وړاندې د تاریخي اثارو دساتنې لپاره یو ځانګړی فرمان صادر کړی و او دا فرمان دطالبانو مطبوعاتو خپور کړی هم دی. خو اوس یې یو

ناڅاپه دا کار وکړ. کتونکي په دې اند دي چې دښمن ګاونډي هېوادونه په افغانستان کې له یوبل څخه خپل غچ اخلي.

پنځم: طالبانو په خپل دې کار سره په افغاني ټولنه کې په راتلونکي کې ملا او طالب د تاریخپالو او هېوادپالو افغانانو پر وړاندې ودرول. عام ولس یې پرې بې باوره کړ او د روښنفکر قشر احساسات یې راوپارول. چا چې یو ټولګی ښوونځی هم لوستی وي، هغوی په دې کار دطالبانو سخت مخالف شول، په عام ولس اوپه تېره بیا په تحصیل کړي قشر کې چې پخوا دوی کوم پلویان لرل، هغه یې ټول مخالف شول. په راتلونکي افغانستان کې به ملا او طالب ته خلك د خپلو تاریخي اثارو د له منځه وړونکو په توګه ګوري.

شپږم: له نورې نړۍ سره یې د طالبانو د پخلاینې او د هغوی د په رسمیت پېژندلو امکانات ټول له منځه یووړل، طالبان به نور هم تجرید شي.

اووم: طالبانو یوه تاریخي سهوه اوتېروتنه وکړه، تاریخي تېروتنې په تاریخ کې نه جبرانېږي او نه ښنل کېږي. طالبانو د دوه زرو کالو تاریخي اثار ختم کړل، که دوه زره کاله دهېواد فرهنګ ته کار اوخدمت هم وکړي، دا زیان نه شي جبرانولای. ځکه چې ددې بل بدیل نه و، کاشکې طالبانو خپله داتېروتنه په بل شي ازمویلې او تجربه کړې وای، چې بیارغونه یې شونې وای، کېدی شي طالبان یو وخت پښېمان شي، خو بیا به دا پښېماني هېڅ ګټه ونه لري.

اتم: تر دې دمخه بېلابېلو ډلو په ځانګړې توګه د رباني ـ مسعود او د هغو د موئتليفونو له خواد افغانستان زيات تاريخي اثار، له هغې جملې نه دکابل موزيم اکثره قيمتي تاريخي اثار لوټ شوي او بهرنيو هېوادونو ته ورل شوي دي، د هغوی لاس به هم په طالبانو پاك شي.

نهم: د طالبانو دمخالفينو د تبليغاتي تبر خوله به نوره هم تېره شي، چې تل به يې ويل:" طالبان يك گروه بی فرهنگ است".

ب ـ اسلام ته يې زيان:

لومړی: لکه څنګه چې څرګنده ده، اسلام دعدل، اعتدال او انصاف دين دی، خو طالبانو په زياتو او يوواريزو افراطي هڅو نړۍ ته د اسلام داسې تعبير وړاندې کړ، چې اسلام د افراط او تفريط لاره تعقيبوي(!). هېڅ ډول نرمښت او معتدل چلند ته په کې ځای نه شته(!) او له تمدن اوتاريخ سره اړخ نه لګوي!

دويم: په نړۍ کې يو زيات شمېر وګړو دخپل روحي تسکين او ارامتيا لپاره اسلام ته مخه کړې وه، کله چې د طالبانو په تعبير دومره تنګ اسلام(!) وګوري چې دخوښۍ او خوشالۍ لپاره په کې څه نه شته؛ نو ډېر به زړه ښه نه کړي چې تر دې وروسته اسلام ومني.

درېيم: دتنظيمي ډلو دزورزياتيو او په اوسني وخت کې د طالبانو د کړنو له کبله او هم د کومې اقتصادي ستراتيژۍ اوپلان د نشتوالي له امله به يو شمېر افغانان نورو اديانو ته مخه کړي،

لکه چې د ځينو خپرونو دخبرونو له مخې تر اوسه پورې تر يوه لك تنو زيات افغانان عيسويت ته وراوښتي دي او د اسلام ستر پيغمبر حضرت محمد(ص) دا حديث به چې: ((ډېر خلك به له فقر څخه كفر ته متمايل شي)) دلته عملي شي.

څلورم: دطالبانو په نسکورېدو سره به د هغوی معکوس حالت رامنځته شي. په هغه وخت کې به هم هغه معکوس حالت په افراطي بڼه ترسره شي.

ياني اوس چې د ږيرې خريل جرم دی، هغه وخت به د ږيرې پرېښودل جرم وګڼل شي.

ج ــ افغانانو او افغانستان ته يې زيان:

لومړی: د (۲۳) کلنې جګړې په ترڅ کې د افغانستان ټول بنسټونه تباه شوي او يوازې ډېر کم تاريخي اثار پاتې وو، چې په هغو کې همدا د باميانو بتان د نړۍ په کچه په سترو تاريخي اثارو کې راتلل او هر کال به د نړۍ له ګوټ ګوټ نه ګڼ شمېر سيلانيان دهغو ليدو ته راتلل او هېواد به يې دنړۍ په سطحه ځلاوه او ډېره اقتصادي ګټه به ترې لاسته راتلله. زموږ دهېواد د حال اړيکي يې له (۲۰۰۰) کالو دمخه زمانې پورې تړل. له دغو ټولو ګټو څخه زموږ هېواد محروم کړای شو.

دويم: بوديزم د نفوسو د شمېر له مخې د نړۍ درېيم دين ګڼل کېږي. د طالبانو په دې عمل سره هغوی ټول متاثر شوي او د افغانستان او افغانانو پروړاندې دهغو په زړونو او ذهنونو کې نسلونه نسلونه يو ډول کينه روزل کېږي. هغوی دا کار له افغانانو

او افغانستان څخه انګېري. طالبان اوس وخت کې یوه واکمنه ډله ده چې د نور ډلو په شان به څو ورځې واکمنه وي او بیا به له منځه ځي. خو د اعمالو جبران به یې افغانان کوي.

دریم: د داسې تاریخي اثارو په ختمېدو سره به زموږ د حال او ماضي اړیکي غوڅ شي، نوی نسل به پر تاریخي ارزښتونو او اثارو بې باوره شي، افغانستان به د څو زره کلن تاریخ پرځای څو سوه کلن اود څو سوه کلن پرځای به د څوکلن هېواد په توګه د نړۍ نوي پښت ته څرګند شي.

څلورم: سره له دې چې طالبان ځان یوه مذهبي ډله بولي او کومې سیمې، قوم او ژبې ته انتساب د خپل ځان توهین(!) او د خپلې عقیدې شرك بولي(له کومې سیمې او قوم نه دي راپورته شوي). خو د هغوی مخالفین دوی په زوره دهېواد اکثریت قوم پورې نښلوي، ځکه چې د دوی اکثره په پښتو خبرې کوي، که څه هم دوی له پښتو ژبې سره نه کومه مینه لري او نه کومه لېوالتیا، ان د دښمنۍ تر بریده له ژبپالنې سره مخالف دي، خو بیا هم د دوی مخالفین دوی په پښتنو پورې تړي. ان د ایران مذهبي مشر یوه ورځ وویل:"طالبان یك قوم بی فرهنګ است".

اوس به نو په راتلونکي کې د هېواد اکثریت(پښتنو) په تېره بیا د فرهنګیانو ځواك په دې مصرف شي، چې ددې خبرې سپیناوی وکړي، چې طالبان دخپل ذهن مطابق خپله تګلاره لري، نه قومي لېوالتیا لري او نه ژبنۍ.

بله عجيبه خبره خو لا دا ده چې د نړۍ اسلامي هېوادونو خپل تاريخي اثار ساتلي او خوندي کړي دي، خو يوازې د طالبانو تعبير داسې دی چې تاريخي اثار هم له مذهب سره مخالف بولي.

ايا د سعودي په موزيم کې تر اسلام دمخه همدا ډول اثار نه شته؟ ايا په سعودي کې د جهالت دورې ټول اثار ختم شوي دي؟ تر افغانستان نه خو په مصر کې اسلام دمخه خور شوی و، چا د فرعونيانو احرامونه ونړول؟ چا د هغوی ډبرينې مجسمې ماتې کړې او يا چا د فرعونيانو موميايي شوي جسدونه له احرامونو څخه راوکښل؟

وګورئ په دې انځور کې د يوه فرعون موميايي شوی مړی چې (۳۰۰۰) کاله پرې تېر شوي دي؟

ايا په عراق او ترکيه کې چې د اسلامي خلافت لوی مرکزونه وو، همدا ډول اثار نه شته؟ او که نه يوازې طالبان تر ټولې نړۍ د اسلام پر تعبير او تحليل ښه پوهېږي؟ ځينې بيا وايي چې په مصر کې خو د فرعونيانو مجسمې، احرامونه او

مومیایي شوي مړي دعبرت لپاره دي، چې انسانان یې وګوري. عجیبه خو دا ده چې دهغوی تاریخي اثار د عبرت وسیله کېدی شي، خو زموږ نه شي کېدی.

کله چې د بامیانو بتانو له خپل هېواد (ګران افغانستان) او افغانانو نه خدای پاماني اخیستله، نو دحال په ژبه یې افغانانو ته وویل: " د خدای پامان ګرانو او خوږو افغانانو! دوه زره کاله مې له تاسو سره سرې تودې تېرې کړې، ډېر غمونه اودردونه مو په ګډه سره ولیدل. تاسو به فکر کړی وي چې موږ هم همداسې غلي ولاړ وو او ستاسو پر اوښکو او غمجن حالت مو اوښکې نه تویولې؟ نه داسې نه ده، موږ ټول غمونه او اسوېلي بېرته زړه ته تېر کړي، اوښکې مو نه دي تویې کړي، خو د اوښکو لمبې مو له زړو نه تاوې کړي دي. موږ درنه لاړو، خو ګورئ په تلو تلو کې یوه خبره درته کوو، چې نور خپل ویاړونه مه نړوئ، نور خپل ثلي مه ورانوئ، نور د خپلو پلرونو هډوکي مه خرڅوئ، نور پردي مه پالئ، پردي نه خپلېږي، خپل مه پردي کوئ، هو! دې طالبانو نه مې هم یوه ګیله ده، هغه هم داسې نه چې دوی د بتانو او یا زموږ مخالف دي، هغه دا ده چې د دوی د هر یوه په جېبونو کې یو بت څه چې بتان او عکسونه دي، طالبان خپله بتان وېشي، تاسې وګورئ چې د دوی د هر یوه په جېب کې څه پراته دي؟ کاشکې دوی له خپلو زړونو او جېبونو دا عکسونه او بتان لرې کړي وای او بیا یې نو که موږ نړولي هم وای، پروا یې نه کوله.

مـوږ خپلـو افغانـانو سـره دا دوه زره کالـه ژونـد وکـړ، دوی خـو دومره لنډپاري نه وو، دوی خو پر مېلمـه، سـپينږيري، تورسـرې او مظلوم سر ورکوي... موږ درنـه ځو، خـو تاسـو تـه ښېـرې نـه کـوو، دعـاوې درتـه کـوو چـې خدای ج مـو نـور ارام او سـوکال کـړه، ځکـه تاسې ډېرې سختـۍ ليدلې دي، په همدې کې يې وروستـۍ خدای پاماني واخيسته او پر ځمکه راپرېوتل..."

که طالبان سقوط شي؟

طالبان به فراموش د دین کتاب کا
د دنیا کتاب به ګوري موږ به نه یو

عظیم رانیزی

دا لیکنه دطالبانو تر پرځېدو اته میاشتې وړاندې دهغوی دواك د اوج پرمهال لیکل شوې او همغه وخت په ګوربت مجله کې خپره شوې وه. دا لیکنه ما په بدل نامه کړې وه، خو هغه وخت مې په بدل نامه ځکه خپره کړه چې زما ژوند ته يې ګواښونه را ولاړولای شول، خو زما اصلي موخه دا وه په هرنامه چې وي خو چې دلیکنې پیغام خلکو او واکمنو ته ورسېږي. واکمنو هغه وخت خپل غاښونه ډېر وچیچل خو اصلي لیکوال يې پیدا نه کړای شو، د هغه وخت واکمنو خو دلیکنې دپیغام دعملي کولو لپاره نه یوازې دا چې هېڅ ونه کړل، بلکې منفي غبرګون يې هم وښود.

دا لیکنه ما د طالبانو تر سقوط وروسته په هیله مجله کې یو ځل بیا په خپل نامه ځکه خپره کړه، چې دا ثرګنده کړم چې موږ وخت پر وخت خپل رسالت ترسره کړی یا په خپل او یا هم په بدل نامه. ددې لیکنې دخپراوي بله وجه دا وه چې ددې لیکنې زیاتې وړاندوینې اوس پر واقعیت بدلې شوي، که زموږ پرونیو واکمنو ځینو مشورو او نېکو نظریو ته ارزښت ورنه کړ، نو حال يې هغه شو، خو که زموږ اوسني واکمن بیا هم پر ملي ګټو ولاړو مشورو ته اهمیت ورنه کړي، نو حال به يې ترهغو پخوانیو بدتر شي. دادی دلته دا لیکنه دریم ځل چاپوم. دا هم تاسو او دا هم ددې خپرې شوې لیکنې کټ مټ متن.

دا خو ټولو ته ثرګنده ده چې په تېرو نږدې دوه نیمو لسیزو کې د افغانستان زیاتره سیاسي او پوځي ډلې له بهره خړوب شوي او لا

خړوبېړي، همدغه مغرض بهرني ملاتړ، افغاني ټولنه له يو سخت حالت سره مخامخ کړي، کله به پرې افراط واکمن وي او کله هم تفريط. يو وخت داسې و چې چا به خولۍ پر سروله، يا به يې سپينې جامې اغوستلې او يا به يې پينځه وخته لمونځ کاوه او ږيره به يې لرله، هغه نو بيا ((سخت اخوانی او يا هم د انګرېز بچی و)) سترګې به يې پرې پلستر کړې او ژوندی به يې تر خاورو لاندې کړ. د ۱۳۵۷ل کال د يوه بې ګناه زنداني د خولې خبره ده چې ويل يې: ((کله چې له ما څخه څارنوال پوښتنې پيلولې، نو د خپل څنګ ملګري څخه يې وپوښتل: د دې سړي جرم څه دی؟ ملګري يې ځواب ورکړ: صاحبه! دا مو بالفعل په لمانځه نيولی دی. بيا نو زه په دې جرم بندي شوم، او ترڅو مياشتې بند وروسته هسې د خپل بخت په زور را خلاص شوم.))

شل کاله وروسته بيا په دې بله خوا کې داسې يو افراط حاکم شو چې ږيره خريل شين کفر وګڼل شو، سر تور ګرځېدل، خولۍ نه پر سرول او يا لونګۍ نه تړل، د خدای(ج) او رسول(ص) له اوامرو نه بغې وګڼل شوه، موسيقي اورېدل، ساعتېري کول او يا په ډکه خوله خندا ټول حرام وګڼل شول او هغه څوك چې د دې کارونو تر سره کوونکي وي، هغه د سختې سزا وړ.

د څرخي پله همغه زندان چې شل کاله پخوا د ږيرورو، خولۍ والو، لونګۍ والو او نورو سپين پوښو شکنجه ځای و، شل کاله وروسته، د لنډږيرو، ږيرخريلو او سرلوڅو د وهلو ټکولو، ځورولو او شکنجه کولو ځای شو.

اوس نو زموږ ټولنه د سیاسي لوبډلو له خوا د افراط او تفریط په جبل کې راګیر ده، کله به پرې افراط واکمنېږي او کله هم تفریط او هر کله چې پر یوه ټولنه باندې داسې حالات راشي، هلته به د یوه پر ځای دوه تنه له منځه ځي، لکه استاد الفت چې په ((دوه جنازې)) لیکنه کې د داسې حالات کیسه کوي، چې په یوه ورځ او یوه ساعت کې له یوه روغتون نه دوه تنه مړي راووېستل شول، یو د وینې د لوړ فشار له امله مړ شوی و او بل د ټیټ فشار له کبله.

د افغانستان سیاسي ډلو هم همداسې وکړل، کله یې پر ټولنه افراط واکمن کړ او کله هم تفریط، کله یوه اړخ افراط وکړ، کله بل اړخ، خو تر منځ یې ولس لکه د ژرندې د دوو پلونو تر منځ لوېدلي غنم دل شو. دلته زیات وخت سیاسي او مذهبي ډلې په رنګ او لباس پورې نښتې دي، له مانا او محتوا سره سر و کار نه لري، فکرونه او سوچونه نه بدلوي، بلکې، خولۍ او لونګۍ بدلوي. دلته سرونه مهم نه دي چې څه په کې دي؟ خولۍ او لونګۍ مهمې دي. دوی په دې فکر دي، چې خولۍ او لونګۍ له سره لرې شوې او پر سر شوې، نو فکر هم ورسره بدل شو، نو ځکه خو شل کاله مخکې خولۍ او لونګۍ پر سرول جرم و او اوس یې نه پر سرول غټ جرم دی ان د کفر معادله ګناه ده. یو وخت په دفترونو کې په تېره بیا د کابل ښار په دفترونو کې ږیرور او بې دریشۍ سړي نه پرېښودل کېدل او چندان مقررېدل هم نه، خو اوس منځ ږیری سړی هم نه پرېښودل کېږي، د لنډږیري او ږیرخریلی ځای خو زندان دی. یو وخت به

نجوني په زور ښوونځيو ته بيول کېدلې، خو اوس يې په زوره له ښوونځيو څخه منع کوي.

لنډه دا چې اوس يو ځل بيا زموږ پر افغاني ټولنه يو داسې افراط واکمن دی چې تر تېر افراط يې هم، په افراط کې پښه اړولې ده. دا داسې يو افراط دی چې په ځينو برخو کې يې ان د نړۍ تاريخ تر اوسه پورې ورته بېلگې نه دي ليدلې.

خو اوس راځو دې ته چې ايا دا افراط به زموږ پر ټولنه تل تر تله همداسې واکمن وي او که نه له منځه به ځي؟ که له منځه ځي د دې بديل به څه وي؟ په مقابل کې به يې غبرگون څه وي، او ځايناستی به يې څه شی وي؟

کله چې سړی په ذهن کې دا او دې ته ورته پوښتنې گرځوي، نو د خپل هېواد د راتلونکي په باب يې انديښنه نوره هم زياته شي، ځکه د تېرو تجربو پر اساس موږ وليدل چې د ((کمونستانو)) په واکمنۍ کې هغه ډول افراط پر ټولنه واکمن شو او د "بنسټپالو مسلمانانو" په واکمنۍ کې دغه بل ډول افراط: د طالبانو واکمني چې "د اسلامي انقلاب بشپړتيايي پړاو" گڼل کېږي، د اسلامي شريعت په نامه داسې فضا پر ټولنه حاکمه کړه، چې "اسلامي شريعت" يې په اصطلاح د "عمل او کمال" پوړيو ته ورساوه. داسې شريعت يې نافذ کړ چې د بشريت د ستر لارښود حضرت محمد(ص) تر زمانې وروسته بيا تر دې دمه يې چا ساری نه و ليدلی. (په سلو کې دوه سوه اسلام). په سلو کې دوه اسلام دا مانا لري، چې سل يې خپله اصلي بڼه او سل نور يې د طالبانو زياته کړې برخه ده او دا ټول يې بيا

جګړه ځپلي افغانستان ته راوړي، چې پر اوسني وخت ټولو اسلامي او نااسلامي هېوادونو ته اړ دي او د همدغو اسلامي او کفري هېوادونو له خوا پر همدې برخليك اخته شوی دی.

طبيعي خبره ده چې د طالبانو افراط نور د انفلاق او چاودنې حالت ته رسېدلی دی. ان خبره دې حد ته رسېدلې چې ډېر خلك له خپل دين ځني واوړي، د ځينو خپرونو، اوازو او ګونګسيو له مخې تر اوسه پورې تر دوو لکو زيات افغانان عيسويان شوي او دا لړۍ لا دوام لري. د UNHCR په دفتر او د بهرنيو هېوادونو په سفارتونو کې ګڼ شمېر افغانانو داسې کيسونه هم ثبت کړي دي چې موږ اسلام پرېښی او عيسويان شوي يوو، طالبان موږ وژني، نو ځکه بايد موږ ته پناه راکړای شي.

ګڼ شمېر کسان د طالبانو له وېرې لمانځه ته ځي، دې کې داسې کسان هم ليدل شوي، چې بې اوداسه لمانځه ته تللي دي، مقصد له طالب نه يې ځان خلاص کړی دی. ږيرې هم همداسې درواخله، چې ډېرو زياتو کسانو له وېرې پرې ايښې، په سلو کې تر پينځه ويشتو زياتو کسانو چې نوې يې ږيرې پرې ايښې دي، څرګنده کړې چې ږيرې يې نه د اسلام او نه د خدای (ج) د رضا لپاره پرې ايښې دي، بلکې د خپلې حيا او عزت لپاره يې پرې ايښې دي، ځکه چې طالبان د ږيرې له خاطره د چا د حيا او عزت خيال نه ساتي، مانا دا چې اوس زموږ په ټولنه کې د انسان کرامت او عزت د هغه تر ږيرې ډېر راټيټ دی. ځينې کسان پر طالبانو باندې دا اعتراض هم لري، چې هر انسان د لوی خدای(ج) پر وړاندې مسوول دی، نه د طالب پر

وړاندې، سزا او بښنه یې هم د خدای(ج) کار دی، خو طالبانو د خدای(ج) د بنده ګانو د سزا مسوولیت پر خپله غاړه اخیستی، خو کله چې د ډوډۍ او نفقې مسئله رامنځته شي، نو بیا وایي: ((والله خیر الرازقین)) (الله روزي رسان دی)، [ولې یې له خدایه نه غواړئ چې له موږه یې غواړئ]. نو دې ښاغلو طالبانو ته باید وویل شي چې د ډېرې کار خو هم د خدای(ج) او بنده تر منځ خبره ده، نو ستاسو په کې څه کار؟ خو د ډوډۍ او کار پیدا کول لا د اسلام له نظره پر خلیفه باندې د ولس حق دی.

ځینې پر طالبانو باندې بل انتقاد هم کوي، چې په اسلام کې یوازې د عبادت برخې ته افراطي پاملرنه کوي او د ژوند نورې برخې ترې پاتې دي، په داسې حال کې چې اسلام د تعادل دین دی او د ژوند ټولو برخو ته یې د پاملرنې وړانګې رسېږي، خو دوی د نورو برخو مخه ډب کړې، ولس یې یوازې پر عبادت مکلف کړی او خپله همداسې په راټولولو کې دي؟

له امامته تر ریاسته او له مدرسې نه تر رشوته، ټول کارونه خپله تر سره کوي، د ورځې خرڅ یې پر دولت حواله دی او د شپې یې پر ولس. د ترافیکو ریاست، د ښاروالی د تنظیفاتو ریاست، د روغتونونو ریاست، د برېښنا ریاستونه، بانکونه او نور ټول مسلکي ځایونه چې د هغو د پر مخ بیولو لپاره ډېرو مجربو مسلکي کادرونو ته اړتیا ده، ټول ملا صاحبانو نیولي دي، ایا په ټوله افغاني ټولنه کې لس مسلمان انجنیران نه شته، چې لس مسلکي ریاستونه ورته ورکړل شي، یا لس مسلمان ډاکټران او ان

دوه ښه مسلمان ترافیکان نه شته، چې هر یوه ته خپل مسلکي پوست ورکړل شي؟ "د کار اهل ته د کار سپارل" خو لا د اسلام یو لارښود رکن دی که دا نه وای، نو څه حال به و؟

که ولس د ژوند په هره برخه کې لکه ټلویزیون، انټرنېټ، هنر او یا کوم بل ژوندی شی وغواړي نو ملا صاحب بیا سم له لاسه وايي چې دا خو بدعت دی، ټلویزیون د دجال ښښه ده، تصویر حرام دی، خو خپله چې پېجېرو، ډاډسونو او نورو نویو موټرو کې ګرځي، ګرځنده موبایل ټیلیفونونه کاروي، هغه بدعت نه دی، لنډه دا چې د ملا صاحب او طالب په افراطي واکمنۍ کې ولس نور تر پوزې راغلی دی. که چېرې د کوم بهرني فشار، یا کورنیو مخالفتونو او یا هم د ولس د پاڅون په نتیجه کې طالبان په زور او یو ناڅاپي ډول راوپرځول شي، نو زموږ ټولنه به یو ځل بیا په بل چپي افراط کې راګیره شي او هغه افراط به د طالبي افراط سخت غبرګون وي، چې کېدی شي په دې لاندې برخو کې یې اټکل کړو:

ږیره:

لږ تر لږه درې ملیونه افغانان به چې د طالبانو د زیات فشار او ټینګار له امله یې ږیرې پرې ایښې، خپلې ږیرې به پر یوه ورځ کلې کړي او دا به د نړۍ د ټولو ولسونو د ږیر خرینې په تاریخ کې یو بې ساری ریکارډ وي، چې افغانان به یې ټینګ کړي، لکه څنګه چې اوس د طالبانو په زور، افغانانو په نړۍ کې د ږیرو پرېښودلو یو بې ساری ریکارډ ټینګ کړی، داسې به یې په خریلو کې هم ریکارډ ټینګ کړي.

بد حجابي:

د سخت بندیز پر وړاندې بې کنټروله ازادي رامنځته کېږي، د یوې ډېرې سختې بد حجابۍ د رامنځ ته کېدو وېره شته، د مخنیوي لپاره به یې هم څه امکانات ځکه نه وي، چې د حجاب دوران به تېر شوی ګڼل کېږي او پلویان به یې محکوم وي، دا به په لویو ښارونو کې ډېره زیاته بد اخلاقي رامنځته کړي.

مذهبي او عقیده یي خلا:

یوه لویه مذهبي او عقیده یي خلا به رامنځته شي، ځکه چې د مذهب په نوم واکمنو به له مذهب څخه د خپلې واکمنۍ پر وخت د خلکو زړونه تور کړي وي، دې کې به مغرضو اشخاصو او د نورو ادیانو پلویانو ته هم لاره اواره شي، چې په افغاني ټولنه کې اسلام ضد پروګرام پلی کړي او خلك د ژوند په تضمین نورو ادیانو او مذهبونو ته واړوي.

د ملا او طالب عاقبت:

دا یو څرګند حقیقت دی، چې ملا او طالب زموږ په ټولنه کې له اقتصادي پلوه یو نتلی او اسکیرلی پاړکی دی، چې د ژوند د خړوب له پلوه د ولس پر اوږو بار و او د دیني نصیحت، وعظ او اخلاقي لارښوونو له درکه یې خپل ژوند خړوباوه، خو کله چې پر ولس واکمن شول، نو بیا یې د کلونو اقتصادي عقدې ټس له خپل ولسه ووېست، د دې لپاره چې د خپل فقر عقده خړوب کړي، په داسې ګاډو کې سپاره شول، چې په تصور کې یې هم نه ګرځېدل او

هم د دويم او دريیم واده په لټه کې شول، دغه اوسنۍ اقتصادي برلاسي او هغه پخوانۍ اقتصادي تنګلاسي او له خلکو سره اوسنی ناوړه چلند به له ولس سره د ملا او طالب راتلونکې ګوزاره سخته کړي.

غچ:

زموږ ټولنه يوه قبيله يي ټولنه ده، غچ، انتقام او بدل اخيستل د قبيله يي ټولنې يوه مهمه ځانګړنه ده، په اوسني وخت کې ملا او طالب داسې څوك نه دي پرې اينبي چې يا يې په زيره، ويښتانو، لمانځه، عشر، لباس، مسلك، وسلې او يا هم نورو ګڼو مسايلو نه وي ځورولي، څرنګه چې افغانستان کې سياسي دښمني او يا د مذهب په نامه د نورو توهينول هم پر شخصي دښمنۍ بدلېږي، نو طالبانو خصوصاً د امر بالمعروف کسانو داسې ډېرې دښمنۍ ځان ته کرلي دي، چې راتلونکي کې به يې اغزنه نتيجه تر لاسه کړي.

د حل لاره:

سره له دې چې طالبانو تر خپلې واکمنۍ وروسته وختونو کې په خپلو کارونو کې دومره افراط وکړ، چې خلك يې د کرکې تر بريده له ځانه خوابدي کړل، خو بيا هم دوی ستر او لوی کارونه تر سره کړل چې سترګې ترې پټېدی نه شي، په سلګونو او زرګونو وړې او لويې پاچاهۍ، قومندانواکۍ، زورواکۍ او پاټکسالارۍ يې ختمې کړې، هېواد يې له تجزيې څخه وژغوره، سوله يې ټينګه کړه، د واك يوه سرچينه او مرجع معلومه شوه. خو د دې لپاره چې دا ټولې برياوې بېرته له لاسه ور نه کړي، د هغو نورو پر برخليك اخته نه شي

او دا دومره ستري سوبې ببرته په ړیره یا بلې وړې خبرې باینلي او ټول وخت همداسې په ړیره کې ګیر پاتې نه شي، نو ښه به دا وي چې دوی په خپلو ټولو عملونو او چلندونو کې نرمښت او بدلون راولي او هغه هم سم نرمښت او مثبت بدلون.

چې ټګي کړي د دنیا لپاره جوړه
حــذر بویه له دې هسې طالبانو.

عظیم رانیزی

چې طالبان سقوط شول

(درې ورځې په کابل کې)

زه د طالبانو تر سقوط وروسته درې ورځې په کابل کې وم او بیا پېښور ته د خپلو فرهنګي کارونو لپاره لاړم، دا زما د همغو درې ورځو یادښتونه دي، چې بیا په هیله مجله کې هم چاپ شول.

دسه شنبې ورځ کله چې سهار له خوبه پاڅېدم، نو راډیو مې چالان کړه، دسهار پر ۵,۳۰ بجو بي بي سي راډیو وویل، چې دشمال ځواکونه دکابل ښار ۶ کیلومترۍ ته رسېدلي دي او قوماندانانو یې هوډ کړی دی چې کابل ونیسي.

دهمدې سه شنبې پر شپه طالبانو له کابل نه خپل پوځونه په منظم ډول دجنوب، شرق او غرب پر لوري وکښل، طالبانو چې دشپې پر ۸ بجو دخپلو قطعاتو ایستل پیل کړي وو، دسهار تر ۶ بجو پورې په منظم ډول له ښاره ووتل. دسهار تر شپږو بجو وروسته په کابل ښار کې یو ځل بیا لوټ او تالان ګډ شو، ښځو، نرو، ماشومانو او ځوانانو زیاترو پر هغو دفترونو او ځایونو یرغل وکړ،چې د ډول ډول موادو هیله ترې کېده، دلوټ او تالان دا برید چې دسهار پر ۶ بجو پیل شوی و، ددې لیک تر لیکنې یانې ۱۰ بجو پورې یې دوام درلود ، یوې ښځې په داسې حال کې چې

چادري يې له سره لرې کړې وه، د اوړو يوه بوجۍ يې پر اوږه وه چې دمخ دواړه خواوې يې پرې سپېرې کړې وې، داسې ښکارېده چې د وړو بوجۍ يې کله يوې اوږې ته اړولې وې او کله بلې ته، نو ځکه خو يې مخ ورته سپېره کړی و، هغې سره اوس د طالبانو د امر بالمعروف دکسانو وېره نه وه چې مخ يې لوڅ دی او که پټ، يوازې پردې خوشاله ښکارېده، چې د وړو بوجۍ يې په نصيب شوې ده.

يوې بلې ښځې د غوړيو دوه پيپونه يو پريوه اوږه او بل يې پر بله اوږه ايښي وو، يو ماشوم سره څو ګيلاسونه وو او بل سره دلاټين ښيښه، چا سره يو ډول فرشونه او ځينو سره ډول ډول کارتنونه، چې سړی نه پوهېده څه به په کې وي، خو چې په نوم بنيادم دې ليده يو شی پرې بار و.

موږ په شش درك کې د خپل کوربه له کور څخه ووتو او دهغه لوی سړك څنډې ته نږدې ودرېدو چې له شش درك څخه مستقيماً درېيم مکروريانو ته غځېدلی دی، زه د همدې شش درك له څو تنو نورو اوسېدونکو سره ولاړ وم او دخلکو بهير مو کاته، ولاړ خلك هم خورا هك حيران وو، يوه يې په کې دا هم وويل چې ياره څه طالبان وو، چې چا ترې سوڼ هم نه شول کولای، کله چې هغوی کابل ونيوه، نو ستن هم ضايع نه شوه. خو اوس دادی بېرته هماغه حالت تکرار شو چې دمجاهدينو په راتګ سره راغلی و، په همدې ځای کې دپوليسو يو ماموريت هم و چې اوس په کې طالبان نه وو او تش و، خو له ماتو دروازو او کړکيو څخه يې ښکارېده چې يو تن په کې پر کار بوخت دی او څه راټولوي، يوه دقيقه وروسته يو

کس غلی راووت اوله يوې غوتې سره دکوځې پر لوري وخوځېده، څو دقيقې وروسته دوه درې کسان راغلل، دوو سره دوه پخواني سرپوښ توپکونه وو، دوی په دري ژبه خبرې کولې او ځانونه يې شمال ائتلاف ته وفادار کسان معرفي کول، دوو يې اخوا دېخوا منډې کړې او له يو څو کسانو څخه يې دغلا مالونه راتاو کړل او ماموريت کې يې کېښودل، ددوی شمېر لږه شېبه وروسته لس دولس کسانو ته ورسېده او تقريباً په څو دقيقو کې يې له پنځوس شپېتو کسانو څخه مالونه راتاو کړل او ماموريت کې يې کېښودل، بيا ماموريت ته دهمدې کسانو وتل ننوتل پيل شول، څو شېبې وروسته يو کس بار له ماموريت څخه را ووت او بل پرې له لرې غږ کړ: "چيست وبچه، کی استي؟" خو دماموريت ددروازې ترڅنګ ولاړ يو کس پرې غږ کړ:" ازخود است".

سړی غلی شو، دا کار يو دوه ځله بيا هم تکرار شو، دغلا دا بهير ظاهراً دشش درك او دربيم مکرويان ترمنځ پروت، دحکومت په لوژستيك رياست کې پيل شوی و، همدلته د استخباراتو څو نورې ادارې هم شته، غالباً چې هغه به هم لوټ شوې وي، ما چې له څو تنو سره دغلا دبهير دا حالات کتل نو ولاړو خلکو ډېر افسوس کاوه، سره له دې چې دې کسانو هم کولای شول دغلا ځای ته چې يوازې ۲۰۰ متره لرې و، لاړشي او څه ترې راوړي، خو دا کار ورته ډېر بد ښکارېده او هغو خلکو ته يې هم بد بد کتل چې غلا يې کوله، په همدې شېبه کې يوکس زموږ ترڅنګ په داسې حال کې تېرشو چې دبايسکل پر کنجوغه يې د اوړو يوه غلا شوې بوجۍ تړلې وه، سلام يې واچاوه او بيا تېر شو، سترګې

يې ټيټې وې او داسې ښکارېده لکه چې ډېر بد کار يې کړی وي، دده او د ولاړو کسانو د زړونو او فکرونو ترمنځ يوه سخته دردونکې رواني رابطه ټېرو بېر شوه.

دغلا دې بهير همداسې دوام درلود او زه کورته راغلم، دغه يادښت مې وليکه، اوس چې لس بجې او پنځلس دقيقې دي غواړم يو ځل بيا له کوره ووځم او نورې پېښې هم وليکم، خو ددې يادښت تر ليکلو چې مې کوم معلومات تر لاسه کړي، هغه دادي چې دښار په نورو برخو کې هم لوټ او تالان ګډ دی. په کابل کې دپيسو ادلون بدلون يو مارکيټ(سرای شهزاده) هم لوټ شوی دی او هم په ښار کې يو شمېر نور دکانونه تالا شوي دي. همداسې هغو کسانو چې له ښاره شش درك ته راغلي وو، وويل چې په ښار کې هم سخت لوټ او تالان ګډ دی، بانك چور شوی، دفاع وزارت، قول اردو، پاميرسينما، شاوخوا ځينې دولتي ځايونه او ګودامونه لوټ شوي دي. يوه کوچني هلك چې له کوم دولتي دفتر څخه يې غالۍ پټه کړې وه او په لاره کې روان و، يو وسله وال پرې برابر شو، ټوپکي ورته وويل: کجا ميری؟ هغه و ډار شو ورته يې وويل: "اګر خودت کار داری، بريت ميپرتم" ټوپکوال ورته وويل: ((پرتو.)) هغه غالۍ واچوله او ټوپکوال ژر قالينه پورته کړه او په يوه ټکسي موټر کې يې واچوله او پر خپله مخه لاړ.

دغه راز دشش درك په ماموريت كې هغه مالونه چې له تالانګرو څخه راګرځول شوي وو، له همدې ماموريت څخه په يوه كراچۍ كې بار او دځو تنو له خوا يوړل شول.

زه ۱۰ كم ۱۱ بجې له شش درك څخه دځلورم مكرويانو په نيت وخوځېدم او غوښتل مې دكابل پوهنتون يو استاد ښاغلي غلام نبي فراهي كورته ورشم، تر نن **۵** كاله وړاندې هم دميزان پر **۵** نېټه د همدې استاد په كور كې دغرمې مېلمه وم، چې طالبانو غرمه مهال دځرخي سيمه ونيوله او مازيګر ماښام كابل ته را ورسېدل، زه په دې نيت ددې استاد كور ته تلم چې كه هغه څه معلومات ولري او ماسره يې شريك كړي، دشش درك -مكرويانو په لاره كې د بهرنيو چارو د وزارت يو تن مامور مخې ته راغی، چې پر سره سپورتي بايسكل سپور و او په تېرو اوو ساعتونو كې يې دكابل ښار يو شمېر سيمې ليدلې وې، هغه وويل: ((زه پر ميوند جاده باندې پامير سينما ته لاړم، زياتره دكانونه تړلي وو، په دې سيمه كې چې څه دولتي موسسې وې هغه ټولې چور شوي. كلوله پشتې ته ورڅېرمه سيمې ته ورغلم، دلته مې د طالبانو هغه ډاډسن وليده چې نن شپه د امريكايي الوتكو له خوا ويشتل شوي وه او څلور تنه په كې مړه شوي وو، ډاډسنه ټوله سوې وه، دمړو اندامونه هرې خواته پراته وو، ده وويل چې د افغانستان بانك لوټ شوی و، له هغه ځايه د نوي ښار پارك ته لاړم، هلته هم شپږ مړي پراته وو، ويل كېدل چې يو په كې عرب دی او نور پاكستانيان دي.

دکابل ښار د امنيې قوماندانۍ مخې ته هم د يوه تن طالب مړی پروت و..."، کله چې دمکروريانو سيمې ته ورسېدم ، نو خال خال خلك په کې ليدل کېدل، موټر هم ډېر کم وو، کله چې د استاد فراهي کورته ورسېدم، نو هغه په کور کې نه و او په نوي ښار کې دخپل ورور کورته ورغلی و. بيا پر دولسو بجو او ۱۵ دقيقو په ځلورم مکرويان کې زموږ خپلوان و دهغوی کور ته ورغلم، هلته زموږ يو بل خپلوان دعامې روغتيا وزارت د چور خبر هم راکړ او دا يې هم وويل چې په بي بي مهرو کې پنځه تنه پاکستانيان چې چادرۍ يې پر سر کړې وې، ونيول شول، دماسپښين مهال کابل راډيو فعاله شوه، چې ملي ترانې يې خپرولې. نن ځلوربجې خبر شوم چې په شهزاده سرای کې ۴۵ دکانونه لوټ شوي، په مکرويانو کې دمهاجرينو رياست او په نوي ښار کې دشهيدانو او معيوبينو وزارت هم لوټ شوی و، ځکه چې هلته يوه زياته اندازه مواد وو.

دمازيگر پر ۳,۳۰ بجو دشش درك سيمې پر يوه خامه سړك دوو ډاډسنونو کې ناست پنجشېريان راغلل او د يوه سړي کور ته چې دوه شخصي موټر يې کور کې ولاړ وو، ور ننوتل، دواړه موټر يې ترې بوتلل او بيا يې په لاره کې پرې جنگ شو، يوې ډلې وويل چې موږ يې وړو او بلې ډلې وويل چې موږ يې وړو، خو په پای کې زورورې ډلې يوړل، په همدې ترخ کې يو پنجشېري غږ کړ "ببرش، مال اوغان است".

په ماليې وزارت کې هم دموټرو پر سر جګړه پېښه شوه. دهمدې ورځې پر ۶بجو په کابل کې افغانستان راډيو چې طالبانو ورته دشريعت غږ راديو نوم ورکړی و، بېرته دافغانستان راديو په نامه ياده شوه او پر ۶بجې په کې په فارسي ژبه لنډ خبرونه وويل شول، چې يو په کې د امنيت په باب يو خبر، بل د طالبانو له خوا دشلتړنو موسسې د ۸ تنو بهرنيو کارکوونکو دبيولو په باب يوخبر او بله يې هم د ملي بس دتصدۍ خبرتيا خپاره کړل. په راډيو کې تر پنځو کلونو وروسته ښځينه ويندويانو هم خبرې وکړې.

دچهارشنبې ورځ دسهار پر ۷ بجو او ۵۰ دقيقو ښاغلي محمد يونس قانوني له افغانستان راډيو څخه د افغانستان د اسلامي دولت دعالي شورا دغړي او دکابل د امنيت دعالي کميسون د مشر په نامه خپله بيانيه واوروله، په دې بيانيه کې يې دافغانستان خلکو ته دکابل او هېواد دنورو سيمو دنيولو په باب مبارکي ورکړه او ويې ويل چې دا "دلوی مسعود" د اتلوليو نتيجه ده، طالبان يې د پرديو ګوډاګيان وبلل او دا يې هم وويل چې موږ خو کابل ته نه راننوتلو، خو ځرنګه چې دلته شريرو عناصرو د ښار امنيت ګډوډوه، نو ځکه موږ دلته راننوتلو، خو ده دا ونه ويل چې ولې يې درنې وسلې او پوځي قطعات دکابل هغو برخو کې ځای پر ځای کړل چې پنځه کاله دمخه يې په هغو ځايونو کې طالبانو سره سختې جګړې کړې وې.

دکابل دنیولو پر دریمه ورځ ښار ته ګڼ شمېر شمال پوځونه را ننوتل، چې دکابل پر څلورو دروازو یانې خپله د خیرخانې کوتل، چهاراسیاب، څرخي پله سیمه او ارغندي واټ (چوك) کې ځای پر ځای شول، دا ددې مانا لري چې دوی نه غواړي له کابل څخه ووځي، داسې اټکل شته که سیاسي حل پیدا نه شي، نو کابل به یوځل بیا دجګړو مرکز شي، خو پر همدې ورځ خبر شوم، چې په کابل کې پرون ورځ دفواید عامې وزارت او په کابل کې د افغاني سرې میاشتې ګودامونه هم لوټ شوي دي.

نن سهار لس بجې دشش درك په سیمه کې یو تن په داسې حال کې په وینو سور روان و، چې شاوخوا ترې ګڼ شمېر وسله وال کسان روان وو، ما چې دهمدې ځای له خلکو څخه، چې د همدې شخص دخلاصون په هیله شاتهورپسې روان وو، وپوښتل چې څه پېښه ده؟ دوی وویل دا یې په دې جرم نیولی دی چې طالب دی، خو موږ ورته قسم خورو چې طالب خو لا څه والله که خو به یې تر اوسه لونګۍ هم پر سر کړې وي، دا چې پښتون دی ځکه یې وهي، وینې پرې بهوي او بیا یې یې.

نن غرمه مې واورېدل چې په کابل ښار کې شپږ تنه نور هم وژل شوي او موټرې ترې وړل شوي دي. دا پېښې په داسې حال کې کېږي، چې دکابل غرب سیمې په باب لا تر اوسه حالات ډېر روښانه نه دي، ځکه هلته دوحدت حزب ځواکونه مېشت دي او ټاکل شوې وه، د هغوی یو زر تنه جنګیالي نن له بامیانو نه کابل ته راشي، خو داسې ویل کېږي، چې په میدان ښار کې دجهادي

قوماندان موسی خان له خوا يې مخه نيول شوې ده، دغه راز ويل کېږي چې دکابل اوسنۍ ادارې موسی خان ته ويلي، چې خپله وسله کابل ادارې ته ورکړي او هم وحدت حزب ته اجازه ورکړي چې کابل ته داخل شي، خو موسی خان دا خبره نه ده منلې او ويلي يې دي، چې زه يو جهادي قوماندان يم، دا وسله دملت ده او هر کله چې په افغانستان کې ملي دولت جوړ شو، زه به هغه وسله ورکړم، اوس ولس پر ما باور کړی او موږ ټول دروم يا ظاهر شاه دسولې د بهير ملاتړ کوو.

پر همدې ورځ درېيو تنو وسله والو په پل باغ عمومي کې يو ټکسي ډريور او يو بل تن چې هغه سره ترڅنګ ناست و، دکلاشينکوف په ډزو وويشت، ټکسي چلوونکی ځای پرځای مړشو او دويم تن سخت ټپي شو، درې واړه وسله وال کسان وتښتېدل.

نن مازيګر په ښار کې دا اوازه هم وه، چې ګڼ شمېر انګليسي ځواکونه دکابل په خواجه رواش هوايي ډګر کې راکښته کېږي. دغه راز کابل ته دشمال اتحاد داخل شوي قوتونو نن کابل ښارکې خپلو تشکيلاتو او مقرريو ته دوام ورکړ، دوی دکابل ښار دټولو امنيتي حوزو امرين پنجشېريان وټاکل، دغه راز يونس قانوني د کورنيو چارو وزير، جنرال فهيم ددفاع وزير، ډاکټر عبدالله دبهرنيو چارو او عبدالحفيظ منصور د اطلاعاتو او کلتور وزير په توګه ټاکل شوي دي. دخاد ددرېيمې ادارې ريس او ځينو ادارو لپاره هم پنجشېريان ريسان ټاکل شوي دي.

دهمدې ورځې په ماښام خبر شوم، چې کابل ته د راننوتو پر وخت دنظار شورا دیو قوماندان بصیر سالنګي له خوا دسالنګ یو بل قوماندان اغا شیرین سالنګی چې څو کاله مخکې طالبانو ته را اوښتی و، دخیرخانې په کوتل کې په داسې حال کې ووژل شو، چې ددوی هرکلي ته ورغلی و، اغا شیرین له امان الله ګذر سره پر خبرو اترو بوخت و چې ډزې پرې وشوې او د ډزو په ترڅ کې هم اغا شیرین سالنګی او هم محمود سرخه ووژل شول.

ایا ټول پښتانه طالبان دي؟

د تومتونو یار دې زه یم
د پتاسو دستمال دې بر کلي ته ځینه

دا لیکنه د طالبانو تر سقوط وروسته په مستعار نامه د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۱) ګڼه کې خپره شوې ده.

دا خو ټولو ته څرګنده ده چې پښتانه په افغانستان کې ښه ټاکونکی اکثریت دي او د هېواد په سیاسي او ټولنیزو بدلونونو کې پرېکنده رول لري، خو ددوی پر وړاندې د نورو له خوا ځینې تعبیرونه او نظرونه پوره دقیق نه دي، یا له ناخبرۍ دا نظرونه وړاندې کېږي او یا هم د پښتنو پر وړاندې قصداً داسې نظرونه او تعبیرونه تبلیغېږي، چې واقعیت نه لري. پر افغانستان د پښتنو (۲۵۰) کلنه واکمني، هر چارواکی او زورواکی او د هرې سیاسي ډلې مشر د پښتانه ټبر د استازي په توګه انګېرل، هغه مسایل دي چې که څوك یې ژورو ته متوجه شي، نو له واقعیت سره انطباق نه لري، د ساري په توګه پر افغانستان باندې تېره دوه نیم سوه کلنه واکمني، که موږ یوازې پښتنو ته منسوب کړو، نو بیا هغه قوت او هغه خلك څوك وو چې په دفتر او دربارکې یې دعام پښتانه څه چې ان د واکمن ژبه هم ترلاې او اړولاې شوه، ددې

خبرې مانا داده، چې په تېره دوه سوه کلنه دوره کې هم، پښتانه پوره حاکم نه وو، ان له فرهنګي او ژبني پلوه تر ستم لاندې وو.

خو دا ټوله دوره اوس د ځینو له خوا د پښتنو د واکمنۍ په نامه حسابېږي، له درې، څلورو لسیزو را په دېخوا د هېواد په سیاسي لوبو کې هر شخصیت او هره ډله چې د واك پر ګدۍ ناست دي، نو هغه وخت یې هېڅکله هم پښتو او پښتنونواله نه ده یاده کړې، چا د خپلې طبقاتي مبارزې د اصولو خلاف ګڼلې او چا د خپلې عقیدې پر وړاندې شرك ګڼلی، خو دا بې ژبې نسلي پښتانه چې کله د واك له ګدۍ را پرځول شوي، نو بیا ور پورې د پښتون نوم تړل شوی او هر کړی بد کار یې په ټول پښتانه ټبر پورې تړل شوی، خو د قدرت پر ګدۍ، خلقي، اخواني او طالبي پښتون یوازې خلقي، اخوانی او طالب و، هره یوه خپله لاره لرله، پښتو او پښتانه یې د ایډیالوژۍ او فکر په چاپېریال کې نه ځایېدل. همدا خلك چې را پرځول شوي، نو بیا ددوی د عملونو ټس له پښتنو څخه اخیستل شوی او کفاره یې پښتانه ولس ورکړې ده. ښه به وي چې یو څو بېلګې هم وړاندې کړو:

۱. **د خلقي پښتنو پړاو:** په خلقي پړاو کې د طبقاتي مبارزې شعار او بازار ډېر ګرم و، دوی د نړۍ د کارګرانو پیوستون غوښته، نه د پښتنو یووالی او ښېرازي، په دې پړاو کې یو شمېر ملتپال پښتانه دوی ته د مبارکۍ، مشورې او ځینو اصلاحاتو لپاره ورغلل، دوی هغه د افغان ملتیانو په تور بندیان او په سزا محکوم کړل، د هغه لست له مخې چې خلقیانو د وژل

شویو افغانانو په باب خپور کړ، پښتانه په کې غوڅ اکثریت دي، ځکه چې په پښتون مېشتو سیمو کې د اخواني ډلو تحریك او تحرك ډېر زیات و.

کله چې روسانو پر افغانستان یرغل وکړ، حفیظ الله امین یې وواژه او پرځای یې خپل مسلکي غلام ببرك کارمل دکابل پر تخت کېناوه، نو د کارمل لومړی وینا دا وه چې: " رژیم خون اشام وفاشیستي حفیظ الله امین برای ابد از بین رفت". د امین د فاشیستۍ ثبوت دا و چې د خلقیانو د واکمنۍ پر مهال زیات پښتانه وژل شوي وو، بیا نو دوی د شوروي د ملاتړ تر سیوري لاندې په ټولو دولتي ادارو کې د پښتنو دکمولو پر پروژې پیل وکړ. اکثره پښتانه یې د امین د باند د غړو او فاشیستانو په تور له کاره ګوښه او یا هم د رتبې له مخې تنزیل کړل. د کارمل د دورې په پای کې د یوې شمېرنې له مخې له پوځ پرته په نورو دولتي ادارو کې د پښتنو ټول شمېر په سلو کې (۱۳) ته رسېده. په همدې دوره کې چې به هر چا له هره ځایه پر روسي پوځونو ډزې کولې، نو د پرچم ډلې او په تېره بیا ددې ډلې مربوطو ترجمانانو به روسانو ته ویلې چې دا خو ټول پښتانه دي، هغوی به نو بیا د پښتنو سیمو ته توپونه اړم کړل، خپله د روسانو لېوالتیا هم همدا وه، همدا کورنی او بهرنی عامل ددې سبب شو، چې ډېر پښتانه د امین د باند او مجاهدینو په تېره بیا د ګلبدین حکمتیار د ډلې د پلویانو په نامه له منځه یوړل شي.

دي دورې ان اوه نيم کاله دوام وکړ، بلاخره خبره د ډاکټر نجيب الله واکمنۍ ته ورسېدله، دده په راتګ سره داسې تصورکېده چې پر پښتنو به پخوانی ظلم او فشار کم شي، په ځينو برخو کې دا فشار يو څه کم شو، خو په ځينو برخو کې د پخوا په پرتله هم زيات شو، علت يې دا و چې د روسانو اوږده ستراتيژي نه وه بدله شوې، ډاکټرنجيب له دومره ناوړه احتياطه کار اخيسته چې په سلو کې يې **۹۵**فيصده خبرې په دري ژبه کولې او د هېواد لږه کيو ته يې تر حده زيات امتياز ورکړی و، د هېواد ملي انډول يې خراب کړی و، خو هغوی بيا هم دی معاف نه کړ، د جبل السراج د تړون له مخې يې دده حکومت رنګ کړ او جنرال دوستم په پای کې وويل چې: "نجيب يك فاشيست بود".

۲. **اخواني پړاو:** پښتنو اخواني ډلو په ځانګړي ډول اسلامي حزب د خپلې مبارزې له پيله له قوميت سره دښمني لرله، په تېره بيا د جهاد په کلونو او د واك پر مهال يې ډېر د کار پښتانه له تېغه تېر کړل. قوميت ددوی د ايډيالوژۍ په دايره کې نه ځايېده، خو کله چې پښتانه اخواني ګروپونه په تېره بيا اسلامي حزب کمزوري شول او د واک له صحنې څخه وايستل شول، نو ددوی مخالفينو، (جميعت او نظار شورا) ډېرپښتانه ددوی په تور له منځه يوړل، هرڅوك به يې چې خوښ نه شو، نو ورته ويل به يې: " تو ګلبديني استي"، جميعت او شورا نظار سره د مجاهد او ملحد د توپير خبره مطرح نه وه، په اصطلاح دوی کې هغه د چا خبره ګرد سره مجاهدين او ملحدين نه وو، ټولو يوه قومي لاره

نیولې وه، یوازې دقومیت او ژبې پر شعار راټول وو، یو وخت خو داسې راغی چې رباني او مسعود نېغ په نېغه د روس له ګرېوانه (کولابه) سر راوکښه . کله چې د طالبانو اسلامي تحریك د ربانې د جمیعت او د مسعود د نظار شورا پرضد جګړه پیل کړه، نو جمیعتیانو او د هغو بهرنیو ملاترو تبلیغ او هڅه کوله، چې دې جګړې ته قومي رنګ ورکړي، طالبان چې اصلاً د مذهبي ولولې له مخې راپاڅېدلي وو، پر ملي او قومي مسایلو یې سر نه خلاصېده، په لومړي سر کې خو د حکمتیار د اسلامي حزب د له منځه وړلو لپاره ورته کندهار ته استاد رباني ښې بې درېغه پیسې هم ور ولېږلې، کله چې طالبان میدان ښار ته راغلل، نو مسعود ورته ورغی، خپله تومانچه یې ورته پر مېز کېښوده او ویې ویل:" صیب ما خو یك عسکر استیم اول غم حکمتیاره بخورید"، خو کله چې طالبان دوی سره مخامخ شول، نو بیا یې د پښتو او فارسي د جنګ تبلیغ ته زور ورکړ. طالبان هم لکه د اسلامي حزب په شان سوچه مذهبي حرکت و، قومیت او ملتپالنه یې یو شرك ګاڼه، د طالبانو امیرالمومنین ملا محمدعمر مجاهد خپلو انډیوالانو ته په خصوصي ډول ویلي وو: "هغه څوك چې ډېر د پښتو، پښتنو او ملت چیغې وهي یو څو تنه یې په دار کړئ چې نورو ته د عبرت درس شي".

له پښتنو سره د طالبانو بې تفاوتي، بدچلندي او ددوی د ملي شعور نشتوالی له دې څخه هم ښکاري، چې ډاکټر نجیب الله یې د خپلې واکمنۍ په پیل او قومندان عبدالحق یې د خپلې واکمنۍ

په پای کې بې درنګه ووژل. دا چې ډاکټر نجیب الله او قومندان عبدالحق سره څومره د پښتنو درد و دا بېله خبره ده، خو وژل یې د طالبانو د ملي شعور د نشتوالي ثبوت دی، خو برعکس قومندان اسمعیل خان ژوندی ساتي او ددې دوو نورو غونډې چلند ورسره نه کوي. طالبانو د خپل واك په پای کې دا هم ونه کړل چې واك ملي خلکو ته پرېږدي، کله چې د نظار شورا ځواکونه د امریکایي الوتکو تر وزرونو لاندې کابل ته ننوتل، نو یو ځل بیا یې خپل همغه تېر خصلت تکرار کړ، له لوټ او تالان نه نیولې، ددولتي واك تر انحصاره پورې ټولو چارو ته یې لاس واچوه، پښتانه یې د طالب او القاعدې په نامه له کاره ګوښه کړل او پرځای یې له یوې مخې دیوې ولسوالۍ خلك او نور پښتون ضد عناصر مقرر کړل.

اوس یې نو د روسانو په شان له امریکایانو سره هم ښه غوړه یارانه پیل کړې، لکه څنګه چې هغه وخت پرچمیانو روسانو ته راپورونه ورکول او د پښتنو سیمې یې د مجاهد مېشتو سیمو په نامه څپلې، اوس اوس شورای نظار امریکایانو ته راپورونه ورکوي او د پښتنو سیمې ورته د طالب مېشتو سیمو په توګه ور معرفي کوي، دوی ته اوس ټول پښتانه طالبان دي، خپله هغه خبره یې اوس هېره ده چې ویل به یې" طالبان یك جنبش خود جوش است" او یا "ما یك عسکر استم اول غم حکمتیاره بخورید". اوس یې د طالبانو د عملونو د کفارې بار د پښتنو پر

اوړو ایښی دی، امریکایان هم د افغاني ټولنې پر داخلي جوړښت یا سم نه پوهېږي او یا هم خپله نه غواړي سر یې پرې خلاص شي.

که چېرې دا حالت همداسې دوام پیدا کړي، نو پښتانه به مجبور شي د ځان د خلاصون او ژغورنې په خاطر هرې ممکنې وسیلې ته لاس ور واچوي، بیا به امریکایانو ته هم ډېره ګرانه وي چې پر حالاتو کابو شي، د طالبي جګړې پر ځای به یوه ملي جګړه پیل شي. امریکایان به مجبور شي چې افغانستان پرېږدي او یا تر پایه یوې اوږدې جګړې ته چې د ویتنام تر هغې به ډېره زیانوونکې وي، دوام ورکړي. خو که چېرې امریکایان ووځي او یا یې هم تر اوسني حالت یې پالیسي بدله شي، د نظار شورا حالت به څه وي؟ طبیعي ده چې تر هغه بل ځل نه به بدتر وي، هغه بل ځل خو د ټولنې یوازې یو قشر یانې طالب راپورته شوی و او دوی یې ټول په غارونو نویستل، خو که دا ځل ټول قومونه راپورته شول، نو داځل به چېرته ترې خلاص شي، خو مخکې تر دې چې حالات دې حد ته ورسېږي او یو ځل بیا په هېواد کې ډېرې وینې تویې شي، ښه به وي چې هم امریکایان د پښتنو پر وړاندې په خپله پالیسۍ کې تغیر راولي او هم نظار شورا له قومي تعصب او د واک له انحصار نه تېر شي، ټول یوه متعدله لاره خپله کړي، چې په افغانستان کې سوله او ثبات او یو قوي مرکزي حکومت رامنځته شي.

القاعده که الفایده؟

> دا لیکنه د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته چې هـره خـوا کـې د القاعدې د ځینې اوازې خپرې وې، ددې ډلې پخواني پلویان اوس ددې ډلې نوي دښمنان وو او د امریکا د مرسـتو سـیلاب پـرې را خـور و، لیکل شوې او همغه وخت په هیله مجله کې چاپ شوې ده.

د سپین سترګۍ په باب خو به دا اصطلاح هرچا اورېدلې وي چې وایي:"پلانی دومره سپین سترګی دی چې له کالیو سره دې په سترګو کې راننوزي" ددې اصطلاح شننه یا شان نزول دادی چې یو سړي به یو ناوړه کار کړی وي، ټول کلی او ولس به پرې خبر وي، دی په خپله هم په زړه کې پوهېږي چې دا کار خو مې کړی، خو بیا به هم پر دې خپل کار ځان منکروي، خو کله چې ورځخه وپوښتي چې ولې او څنګه دې دا کار کړی، نو ژر به درته ووایي، چا کړی؟ زه هېڅ خبر نه یم او له ټول کړي کار سره به دې په سترګو کې راننوزي؟ دا خو لا هغه سپین سترګي دي، چې له خپل کړي کاره منکر دي او ځان نا خبره او ناګار اچوي، خو اوس داسې سپین سترګي پیدا شوي، چې نه یوازې له خپل کړي کار او عمل څخه منکر دي، بلکې هغه انجام شوی ناوړه عمل هم پر تا ، پر ما او پر نورو را اړوي، یانې غل مه نیسه چې غل به تا ونیسي.

په افغانستان کې د دوه نيم لسيزې جګړې په بهير کې بېلابېلو او مختلفو تنظيمونـو او د هغـو ډلواکـو او ټولواکـو مشـرانو تـر شمېره وتي جنايتونه کړي او يـو شـمېر يې لا اوس هم لګيـا دي د خپلو جنايتونو لړۍ غځوي. عجيبه خو دا ده چې ددې ډلو رنګونه او ژبې دومره سره اوړي را اوړي چې سړی ورتـه حيرانېږي. پـرون يې پلونـه الـوزول، نـن ځان د هېـواد معمـارښيي، پرون يې جهـاد افتخار باله او د روس پرضد جنګ فريضـه، خـو نـن جهاد اشـتباه بولي او له روسانو سره دوستي د ځان بقا، پرون يې ديموکراسي يو شرك باله او نـن بيـا ځـان د ديموکراسـۍ مـدعيان ښيـي، پـرون يې په کابل کې د (۶۵) زرو کابـل ښاريـانو سرونه تـولې کړل، خـو نن بيـا ځـان د کابـل د خلکـو خواخوږي او دوستـان معرفـي کـوي، پرون يې اسامه بن لادن په ښه شان او شـوکت لـه سوډانه پـه اريانـا افغان الوتکه کې افغانستان تـه راوست، خـو نـن يې بيـا د هغـه د وژلو او شړلو لپاره امريکايي بمباريو ته هر کلي ووايه، پرون ورته د طالبـانو جنـبش، خودجـوش تحريـك و، خـو نـن بيـا ورتـه ټـول تروريستـان شول. لنډه دا چې پروني شعارونه له ننيو عملونو سره سل په سلو کې مخالف دي. خو عـاملين يې په ډېره سپين سترګۍ د ځـان د سـپينولو هڅه کـوي. د ډېـرې حيرانـۍ خبـره داده چې دا ډلـې او اشـخاص نـه يـوازې پـر خپلـو ژمنـو او وعـدو ولاړ نـه دي، بلکې خپـل عملونـه پـر نـورو هـم تـپلای او اړولای شـي، کـار خپلـه وکړي او اړوي يې پر بل، قتل خپله وکړي خو په جرم يې بـل ځـوك نيسـي. ښکـاره بېلګـه يـې همـدا القاعـده تنظيـم دی، چې د هغـو

بهرنیانو او همدغو کورنیانو له خوا چې دا اوس یې پرضد راپاڅېدلي، افغانستان ته رارسېدلی و. هغه وخت چې القاعده او اسامه بن لادن افغانستان ته وارد ېدل، نو نه پرې زموږ ولس خبر و او نه یې هم کومه لېوالتیا ورسره لرله، همدا تنظیمونه وو او د هغوی همدا بهرني ملاتړي، چې اسامه او القاعده یې د افغانستان لمن ته را ورسول. هغه وخت هم د اسامه راشن او خیرات همدې تنظیمونو ته چالان و او کله چې امریکایانو پر افغانستان برید وکړ او القاعده یې ډېره زیانمنه کړه، بیا هم د اسامه د ځپلو له لارې راغلې ګټه همدې جنګسالارانو ته رسېږي.
زموږ ولس هغه وخت هم د القاعدې د شتون له کبله پر افغانستان باندې د لګېدلو بندیزونو زیان ګاللی دی او بیا یې د ځپلو له امله هم زموږ د خلکو کلې او کورونه بمبارېږي. اوس په حقیقت کې د نړۍ ګڼو هېوادونو او په افغانستان کې جنګسالارانو ته القاعده سازمان د عایداتو د یوې ښې سرچینې په توګه بدل شوی دی، کله چې امریکائیانو پر افغانستان برید کاوه، نو ګڼو هېوادونو لکه اندونیزیا، پاکستان، تاجکستان، ازبکستان او یو شمېر نورو هېوادونو سره یې د هغوی د همکارۍ له امله له لسګونو نېولې تر سلګونو ملیونو ډالرو مرسته وکړه، تر دې وروسته یې کورنیو جنګسالارانو او جګړه مارو ته نقدي انعام څه چې د افغانستان د حکومت واك هم وسپاره، له همدې کبله القاعده سازمان په افغانستان کې د بې قاعدې او بې سروبوله

ډلو لپاره یوه ښه ګټندویه وسیله وګرځېدله او له همدې وسیلې څخه درګرده خپل ژوند خړوبوي او پړسوي.
یانې دا چې القاعده سازمان دې ډلو ته، پر الفایده تنظیم او الې بدل شوی دی، د ساري په توګه جمیعت او نظار شورا مړ ژواندي ګروپونه چې د طالبانو له خوا د مرګ پولې ته نږدې شوي وو، د القاعدې او امریکې د ټکر له امله بېرته را ژوندي شول او واك ته ورسول شول، خو طالبانو په دې ټکر کې خپل واك وځواك بایلود.
یانې دا چې القاعده تنظیم طالبانو ته په زیانمنونکې وسیلې او بې چوکاټه او بې قاعدې ډلو جمیعت، نظار شورا او نورو ته په الفایدې بدل شو. نظار شورا نه یوازې له القاعدې نه دداسې الفایدې په توګه ګټه پورته کړه، چې ځان یې له مرګه وژغوره، بلکې له دې نامه څخه لا نوره هم ګټه پورته کوي. د نظار شورا جنګي ډله اوس خپل ټول مخالفین د طالب او القاعدې په نامه یادوي او هرڅوك چې یې خوښ نه وي د القاعدې په نامه یې تورنوي او د بهرنیو په مرسته او مټ یې له منځه وړي، کارونه خپله کوي او نوم پرې د القاعدې ږدي، قتلونه خپله کوي او وژونکي یې القاعده ښیي.
کله ډاکټر عبدالرحمن ووژني او نوم پرې د القاعدې کېږدي او کله بیا حاجي قدیر ووژني پر طالبانو او القاعدې یې تاوان کړي، کله کله بیا په کابل او نورو ښارونو کې بمونه والوزوي بیا هم پرې القاعده تورنوي، عجیبه خبره داده چې په دې ټولو پېښو کې د نظار شورا هیڅ لوړ رتبه او ټیټ رتبه غړو ته کوم تاوان نه رسېږي، بلکې نورو خلکو ته زیان رسي، نو دلته پوښتنه پیدا کېږي چې طالبان او القاعده که دښمني لري، نو اساساً خو یې

باید نظار شورا سره ولري، نه نورو خلکو سره، نو که القاعده او طالبان هم د نظار شورا مخالفین له منځه وړي، دا خو نو بیا د نظار شورا دوستان دي، نو دوی یې باید د دښمنۍ امتیاز وانخلي. دا خبره ډېره باوري ده، چې القاعده او طالبان اوس په افغانستان کې دومره کمزوري شوي، چې د دا ډول لویو بریدونو او وژنو توان نه لري، بلکې هغه څوك ددې بریدونو توان لري چې د طالبانو پر مقام کېنول شوي دي، نظار شورا اوس دا د ځان لپاره ډېره طلایي موقع ګڼلې، چې د خپل نامشروع واك د انحصار لپاره د خپلو مخالفینو د ځپلو لپاره هر ډول ناروا کار او جرم ته لاس واچوي او بیا خپل لاسونه په طالبانو او القاعدې پاك کړي او له دې لارې فایده اوچته کړي. دوی په خپلو دې ډول هڅو غواړي امریکائیانو ته هم وښیي چې ګوړئ دلته اوس هم القاعده شته، ستاسو حضور دلته حتمي دی، ځکه چې دوی اوس پردې پوهېږي چې که دا نن هم امریکائیان له افغانستان څخه ووځي، نو د ولس د غوسې او قهر له امله په کابل کې د نظار شورا د ټوپکیانو واك تر میاشتې هم نه شي غځېدلای، نو ځکه د ځینو کتونکو په نظر اوس نظار شورا هڅه کوي، چې خپله هم دا پېښې رامنځته کړي، حالات نازك او خطرناك وښیي او له امریکا څخه ډول ډول نعمتونه، سوغاتونه او انعامونه ترلاسه کړي، نو ځکه خو القاعده نوم د پخوا په شان زموږ ولس ته دیوې ګرمې لمبې او نظار شورا ته د الفایدې په مانا دی او د همدې وسیلې په توګه کارول کېږي.

غوړه مالي په سیاست کې

دا لیکنه هم د هیلې مجلې د ۱۳۸۲ل کال په (۲) گڼه کې خپره شوې ده.

یاره ژوند هم عجیبه لوړې ژورې لري، وګړي په کې هر ډول ټیټ وپاس ته مجبوریږي، هغه څوک چې د ژوند د ناخوالو دې ډول ټیټ وپاس ته سر نه ټیټوي او پر مستقیمه لاره روان وي، له غرونو سره سر جنګوي، په عامه افکارو کې دې ډول خلکو ته سرتمبه اشخاص ویل کیږي، چې د دوی په اصطلاح له حالاتو سره سازش نه کوي او خپله روزي په خپله لغته وهي، ډیر کم اشخاص د زمانې دې ډول تور وبریښ سره مقابلې ته تیار دي، خو کله چې بریالی شي، نو بیا سم بریالی وي، بیا د ټولنې نور ګڼ اشخاص پرې راټول شي او ورته وایي چې یاره ښه شکه چې ځان دې دې سختیو او کړاوونو ته ټینګ کړ، که څه هم موږ درته ډیر وویل، چې ډیر احتیاط پکار دی، د ټولې کورنۍ ژوند او خپل سر ته دې خطر دی، خو تاسو د خپل ژور فکر او ټینګ هوډ پر آس سواره وئ. په هیڅ ډول خطر کې دې رای نه وهله، نو همدا علت و، چې مقصود منزل ته ورسیدی، موږ هم ستاسو تر شا ولاړ یو، هر ډول خدمت چې وي په شپه او ورځ د سر په سترګو ورته تیار یو، خو اوس هم یوه مشوره درکوو، هغه دا چې ځان سره به ډیر احتیاط کوې، د سر دښمنان دې د سر تر وېښتانو

هم زيات دي، خدای مه کړه چې څه خواشينونکې پېښـه رامنځتـه نه شي. چې ته نه يې بيا که ټوله دنيا موږ ته راکړي، نو موږ يې څه کړو، ته اوس سر يې سر، نه دې دي اوربدلي چې سل دې ومره خو دسلو سر دې مه مره، نو که اوس ته پر موږ لوربږي د خپل سر خيال دې ساته. په ټولنه کې لوړ مقام ته رسبدلي دا ډول اشخاص چې خپل ځان د شهرت په دې ډول څپو کې ويني، نو ځان ترې ورک شي، ورو ورو يې منفي اړخونه پر مثبتو هغو زيات شي او د شخصيت دړنګېدو لاره يې اواره شي، کله چې دا ډول اشخاص له خپل برم او پر تمه راپريوزي، نو په ټولنه کې د نرمو او خوږو خولو خاوندانو ته يو ځل بيا د خبر بازار ګرم شي، څومره مې ورته وويل چې دا کارونه مه کوه، نو زموږ يې نه منل او د نورو يې منل، حال يې دا شو، ځينې بيا په کې دا هم وايي، ياره! «که مې سل نصيحتونه ورته کړل- هغه خدای بې لارې کړی په لار نه شو» «نصيحت پر غافلانو اثر نه کا، د سږې اوسپنې خوشې ټکول دي» «زړګيه خوره داغونه چې زما دې نه منل- نصيب دې شول دردونه چې زما دې نه منل.» عمومي ارزونه دا شي چې ټول مسئوليت له برمه غورځېدلي شخص پر غاړه پربوزي او غوړه مالان له زيان او مسئوليته ځان يوې خوا ته ښه خوندي کړي، يو شمېر سياستوال او واکمن بيا داسې وي، چې غوړه مالي او غوړه مالان يې سخت بدې راځي، مخامخ ستاينه د غندنې په مانا انګېري، له همدې امله يو شمېر غوړه مالان غندي، غوړه مالي يې منع کوي او ان له دندو يې ګوښه کوي، له داسې اشخاصو سره په مقابله کې ساده غوړه مالان

خپل مقام او موقف له لاسه ورکوي او يوازې هوښيار غوړه مالان خپله جاله پورې ويستلای شي، په اصطلاح دوديزه غوړه مالان ماته خوري او ځای يې ماډرن غوړه مالان نيسي، د ترکيې اوتلې نړۍ مشهور طنز ليکوال عزيز نسين په عمومي ډول غوړه مالي پر دوه ډلو وېشلې: ۱- شرقي غوړه مالي ۲- غربي غوړه مالي.

عزيز نسين شرقي غوړه مالي يوه دوديزه غوړه مالي بولي، د هغه په نظر په دې معاصر وخت کې يې نور ارزښت او اغېز له منځه تللی، په شرقي غوړه مالۍ کې ستاينه په مستقيم او مخامخ ډول تر سره کېږي، جار، قربان، بلا دې واخلم، ستا غم دې پر ما شي او داسې نور الفاظ ددې غوړه مالۍ افاده ييز لوښي دي. چې ډېر زيات سولېدلي او کليشه شوي دي، اکثره زاړه مامورين (متقاعدين) بې نوښته ليکوال اودرباري مامورين له همدې ميتود څخه کار اخلي، د عزيز نسين په نظر په اوسني وخت کې غربي غوړه مالي د زيات چلند وړ ده، په غربي غوړه مالۍ کې هدف په نامستقيم ډول انتقالېږي، نامستقيمه ستاينه چې په يو نه يو ډول په دويم يا درېيم لاس مطلوب شخص ته ور ورسېږي، پر هغه شخص ډېره اغيز ښندي، نظر دې ته چې خپله يې څوک د يو چا له خوا واوري.

لکه څنگه چې پر ماشوم باندې نامستقيمه ښوونه او روزنه زيات اغېز لري، او هغه يې بې فشاره او بې تکليفه زغملای او جذبولای شي، نا مستقيمه ستاينه او غوړه مالي هم همداسې ده، عزيز نسين هم په خپل طنز کې د شرقي او غربي غوړه مالۍ دوه عملي

بېلګې د ښاروالۍ د دوو مامورينو په وجود کې وړاندې کوي او وايي چې: شرقي غوړه مال د نوي ښاروال له تقرر او پېژندنې سره سم، هغه ته په دوديزه غوړه مالۍ، جار دې شم، زما د سترګو تور يې، خدای دې زما پر سر همداسې سيوری لره... پيل وکړ،نوي ښاروال له غوړه مالانو سخته کرکه لرله او دا يې د مشرانو د انحراف يو خطرناکه وسيله ګڼله، نوډېر ژر يې غږ وکړ، چوپ شه غوړه مالي مه کوه، زما له غوړه مالانوبد راځي ، غوړه مال سم له لاسه سر تر نامه پورې ټيټ کړ، او ويې ويل: «په دواړو سترګو څه چې حضور فرمايي» د دوديزوال تر څنګ بل ماډرن غوړه مال مامور هم تشريف درلود ، چې له مودې راهيسې يې د دوديز وال غوړه مال، غوړه مالي څارله، خو په دې ډول غوړه مالۍ کې يې مهارت نه درلود ، نو ځکه خو په ښاروالۍ کې ډېر مطرح نه و ، کله چې ماډرن مامور په دې پوه شو چې د زاړه مامور زړه غوړه مالي له موده لوېدلې اودنوي ښاروال دا ډول غوړه مالي بده راځي، نود خپل نوي هنر پر تمثيل يې پيل وکړ، په غرمنۍ کې به يې د ښاروال څنګ ته ځان ورساوه، ښاروال چې به د خوراک پر وخت د څښاک اوبو ته لاس کړ، نو ده به يې لاس ونيو، لږ په نسبتاً تروه لهجه به يې وويل «فکر کوم دا اوبه تصفيه شوي نه دي که لږ انتظار وکړې، نو تصفيه او يا جوش کړې اوبه به در کړو نوښه به وي» ماډرن غوړه مال به د ډوډۍ پر وخت له ښاروال څخه ترکاري او نور هغه څيزونه چې روغتيا ته د خطر د پېښېدو احتمال به په کې وو، دښاروال له مخې لرې کول، اوپر روغتيا ساتنه به يې ډېر

ټينګار کاوه، ښاروال ورو ورو ځان سره داسې فکر کاوه، چې والله زما نږدې دوست هم دی دی. ځکه چې هېڅوک ان زما خپله کور ودانه زما د روغتيا دومره خيال نه ساتي لکه دی يې چې ساتي. نو د ښاروال په زړه کې يې زيات منښت او ګرانښت پيدا کړ، د ماموريت له عادي پوسته يې ورو مديريت ، رياست او بيا يې خپلې مرستيالۍ ته پورته کړ، کله چې ماډرن مامور د مقام اومنزلت لوړې پوړۍ ته ورسېد ، نوزوړ غوړه مال يې يوه ورځ غلی دفتر ورغی تر دوديزې غوړه مالۍ او روغبړ وروسته يې ورته وويل: ((صاحبه زه خو په دې د زړه له تله خوشاله يم چې زما د شعبې يو مامور داسې يو لوړ مقام ته ورسېد ، چې ان زما خولۍ هم ورسره غوړو کې لوېږي، خو اوس دا راته ووايه چې زه له دې خپلې دې پنځه ويشت کلنې تجربې سره سره وروسته پاتې شوم او ته ولې په دې کمه موده کې او کمه تجربه دا دومره لوړمقام اولوړې پوړۍ ته ورسېدې؟ فقط که په دغه راز مهارت او علت مې صيب سر راخلاص کړې)).

مرستيال صيب ورنږدې شو او ورو يې غوږ کې ورته وويل: ((مامور صيب ستا غوړه مالي چې ده هغه زړه غوړه مالي ده، دې ته شرقي غوړه مالي وايي، ددې دوران اوس تېر شوی، دا مخامخ ستاينه ده او زړه شوې، ددې دوران نور تېر شوی، اوس د نوې غوړه مالۍ دوران دی،دې ته غربي غوړه مالي وايي، د غربي غوړه مالۍ يو اساسي رکن نامستقيمه ستاينه ده، ددې ستاينې يو ډول دا دی چې ته په يو داسې ځای کې د غټانو ستاينه کوې،چې په هغه

ځای کې دغتهانو داسې څوک وي، چې ستا ستاینه هغه ته ورسوي، دا کار هغه ته داسې تلقینېږي، چې ګڼې دی زما رښتني دوست دی اوس پوه شوې که نه ؟ دشرقي او غربي چاپلوسي عمده فرق همدا مستقیمه او نا مستقیمه ستاینه ده هیله لرم چې اوس به دې سر خلاص شوي وي». زاړه مامور ورو دتائید سر وخوزاوه او ویې ویل: «رښتیا چې زما د غوړه مالۍ وخت تېر شوی دی». شرقي ټولنې اکثره سره ورته کلتور لري، ستونزې یې دي که نیمګړتیاوې یې دي، که ټولې سره ورته نه دي خو اکثره یې سره ورته دي، اوس راځو خپلې ټولنې ته، خپلې ښاروالۍ ته، خپل دربار ته، چې دلته حالات څه ډول دي، ورته دي او که نه دي؟ په افغاني ټولنه کې د غوړه مالۍ لړۍ د سلطان محمود غزنوي له دورې رانیولې بیا د کرزي صیب تر دربار پورې رارسېږي، د تاریخ په دې بېلابېلو پړاوونوکې دې ډول اشخاصو په ډله ییز اویا هم په انفرادي ډول خپل شخصیت تمثیل کړی دی، درباري غوړه مالانو دکار وروستۍ نتیجه دستایل شوي شخص ناکامي راوتې، د غوړه مالانو له لاسه د دربارونود ړنګېدو غټ علت دا دی، چې په دربار او حکومت کې غټې او وړې نیمګړتیاوې وي، کله چې چارواکي د خپل دربار له غوړه مالانو څخه دخپل چار چلند په باب پوښتنه وکړي، چې څنګه دي حالات؟ نو غوړه مالان لاس په نامه ورته ووایي: صیبه کارونه ډېر ښه دي په دې ډول یې لومړی شخص محاصره کړی وي ، دا ډلې د ولس اودربار تر منځ حایل وي او هغوی هېڅکله د واقعیتونو لیدو ته نه پرېږدي، د دربار خپل

ضرورتونه هم کله کله داسې وي، چې رسمي غوړه مالانو ته اړتیا لري، چارواکي په دې ډول خپلو هڅو ته د پخوا په شان دوام ورکوي اوپه پای کې ګړنګ ته برابر شي، متحدالمال غوړه مالان په ټولنه کې په عادي ډول له تقبیح او تطمیع پرته د عادت له مخې خپلې غوړه مالۍ ته دوام ورکوي.

د طالبانو د واکمنې پر مهال زما یو اشنا طالب چارواکي راته وویل: «یاره یون صیب دا د پخوانیو اخبارونو کلیکسونونه که دې راته پیدا کړي وای، چې د هغو شاعرانو او لیکوالانو نومونه مې په کې پیدا کړي وای، چې کمونستانو ته یې شعرونه ویل، چې یو څه سزا خو ورکړو»، ما هماغه وخت طالب چارواکي ته وویل: «انډیواله کلیکسونونو او اخبارونو ته څه ضرورت دی؟ همدا خپل ورځني اخبارونه وګوره، تاسو ته چې څوک شعرونه لیکي همدغه دي او بس، همدا راونیسئ اوسزا ورکړئ، ټول مشکل حلېږي»، طالب چارواکي وویل: «دا څه وایې؟» ما وویل: «بښې واقعیت وایم،ځکه لکه څنګه چې ستاسو او ستاسو د نظام صفت کوي، داسې یې د تېرو هم کړی، اود سباني به هم وکړي، هغه شاعران چې تاسو نه ستایي، تېر نظامونه یې هم نه دي ستایلي اوسباني به هم ونه ستایي»، چارواکي وویل: «موږ خو یوه ایډیالوژي لرو، خلک موږ د خپلې ایډیالوژۍ له خاطره ستایي». ما وویل چې ایډیالوژي خو په واک پورې منحصره نه ده، طالب خو تر واک د مخه هم ایډیالوژي لرله، ولې چا نه ستایه، چې اوس یې ستایي؟ دا ټول د قدرت برکت دی، د ایډیالوژۍ نه دی، بل هر نظام ځانته یوه

ایډیالوژي یا شعار لري، غوره مالان او د سست فکر خاوندان ډېر ژر دې ډول ایډیالوژیو ته ور تسلیمېږي، کله چې دا شعارونه د زور سرچینې له لاسه ورکړي، شعارونه خپله اتومات رنګ شي، طالب چارواکي یو ځل بیا وویل: «والله ربښتیا دې وویل، خو یوه خبره ده، دا کسان چې ته یې یادوې والله ښه خلک دي، نیمه شپه چې زه ورته ټیلفون وکړم، چې هله په دې موضوع راته یو شعر یا لیکنه راولېږئ، سبا یې وختي دفتر ته را رسولې وي، تاسو غوندې خلک والله که د یو نظام په ښه هم راشئ، یو کربښه هم چاته نه لیکئ».
طالب زما شخصي ملګری و، ګپ ته مو دوام ورکړ، ما وویل کله چې د طالبانو واکمني رنګه شي، نو تا به ببرته کوټې ته پناه ور وړې وي. کابل کې به ستاسو پر ځای یو پښتون دښمنه واکمني رامنځته شي او ستاسو په نامه به له هر پښتون څخه غچ اخلي، نو کېدی شي زموږ غوندې خلکو هم په کابل کې ګوزاره ونه شي، بیا نو چې کله کوټې کې سره مخامخ شو، نو بیا به ګورو چې د چا خبره کره ده. همدا د طالبانو نظام و، چې یو ناظم شاعر اشنا مې مخې ته راغی او په پېښور کې په موټر کې سره همسفر شو، شاعر راته د مرحوم امان الله ساهو نه ډېر سر وټکاوه، ماترې پوښتنه وکړه، ولې ساهو صیب خو ډېر د کار سړی و، ذهناً او روحاً یې تر مادیاتو سویه اوچته ده، هغه وویل ما د خپلو شعرونو مجموعه چاپوله، دا د مجاهدینو حکومت دوره وه، پر خپل ځاني لګښت مې دا مجموعه چاپوله او ددې لپاره مې یو څه لګښت برابر کړی و، کتاب مې ساهو صیب ته د ایډیټ او کمپوز لپاره ورکړ، هغه ما

باندې د کمپوز دومره پيسې کېښودې چې ټولې تيارې کړې پيسې مې په کمپوز ورکړې او چاپ ته يې هېڅ پيسې پاتې نه شوې، هماغه و چې د شعر مجموعه مې چاپ نه شوه، سره له دې چې هغه وخت زه له ساهو صيب څخه ډېر زيات خفه وم، چې ولې ددومره اوچتې پايې سړي داسې کار راسره وکړ، خو اوس ترې ډېر زيات خوشاله يم، ما وويل د خوشالۍ علت دې څه دی، ده لږه مالګينه خندا وکړه، يون صېب تانه به يې څه پته وم اصلي خبره داده چې دا شعرونه ټول ما دمجاهدينو په دوره کې ويلي وو، مجاهدينو اود هغوی د قومندانانو ډېر زيات صفتونه په کې راغلي وو، کله چې طالبان راغلل، نو دا ټول يې پسې واخيستل اوس اکثرو ته ټوپکيان او پاټکيان وايي، زما په شعرونو کې د هغوی د اکثرو نومونه هم راغلي وو، نو که چېرته دا مجموعه چاپ شوې وای، اوس به طالبانو زه له سپېږمو نه ترلی وم، خو د خدای فضل و چې دا مجموعه چاپ نه شوه او هغه تاوان باندې هم خوشاله يم چې په کمپوز راغی او په دې هم خوشاله يم چې نورې پيسې راسره نه وې، که نورې پيسې راسره وای نو هماغه وخت مې چاپوله، خو خدای به مې پرده کړې وه، ما وويل ښه نو اصلي خبره دا ده چې ساهو صيب ته دعا کوې، چې دا رسۍ يې له غاړې درته وېستې ده، ده وويل خدای دې خير او برکت ورکړي، ساهو صيب لاهغه وخت ژوندی و، د دنيا له بدرنګيو سره يې ډغرې وهلې، چې يوه ورځ مې په يوه ناسته کې ورسره همدا بحث وکړ، هغه کټ کټ وخندل او زنګانه ته يې ټک وکړ، خدای دې دده کور له غنمو ډک کړي، دا شعرونه

مېرونه يې ماته راکړل، راته يې وويل چې دا هم کمپوز کړه او هم ايډيټ کړه او بيا پرې يوه سريزه هم وليکه او ګوره چې په سريزه کې راته لږ پام وکړې، ما چې کله دا نظمونه وکتل، نو له يوې مخې د مجاهدينو د قومندانانو ستاينې وې او داسې ستاينې چې خپله مجاهدينو هم نه شوې زغملای، بل سړيه ته خو ټولې دنيا ته معلوم يې چې د مجاهدينو سيوری دې په کاڼو ويشته، که يو مجاهد د کوم مجاهد قومندان صفت وکړي، نو څه بلا ورپسې، نو ته خو داسې يو څوک يې چې په خلقي- پرچمي نظام کې تر ټولو منلی شخص وې، جهاد موږ کړی دی او ګرم دا دی، ټوله نړۍ حيرانه ده، چې له دې قومندانانو نه دا ولس څنګه وژغوري اودا يې ستاينه کوي، لنډه دا چې دا نظمونه مې ولوستل او زما يو ملګري ته مې ورکړل چې ورته کمپوز يې کړي، په دې فکر کې وم، چې په څه ډول يې د چاپ مخه ونيسم، ځکه دا نه يوازې خپله ده ته په تاوان ده، ځکه چې سبابل نظام راشي په دې مجموعه به دده پوستکی وباسي، بلکې پښتو ادب ته سپکاوی دی، چې په اوسني ادبي بهير کې داسې نمونې په اصطلاح شعري ټولګې ټولنې ته وړاندې کوي، موږ د جهاد په ګرمو کلونو کې په سپېدې مجله کې داسې شيان نه دي چاپ کړي، نو اوس چې جهاد ختم شو ولې دا شعارونه له موږه تېر شي.

نو فکر مې وکړ چې د ده دا بېله کړې پانګه په کمپوز مصرف کړم، د کمپوزر ورځ به هم ښه شي او دا به هم ژر ددې وس پيدا نه کړي چې بيا پيسې راټولې کړي او دا مجموعه چاپ کړي. کله چې

دفتر ته راغی ما وویل صیب دا خو غټه مجموعه ده څومره پیسې دې ورته تیارې کړې، هغه وویل (...) کلدارې، ما ویل دا خو یوازې د کمپوز هم نه کېږي، نو چاپ به یې په څه شي کوې، سړی ډېر حیران پاتې شو ویې ویل، خیر دچاپ غم به یې بل وخت کوو، نو تیارې کړې پیسې یې په کمپوز کې لاړې اومجموعه یې تر ننه چاپ نه شوه او زه پوره یقین لرم چې نن به ماته دعا کوي، ناظم شاعر په موټر کې ماته وویل، چې یوه مجموعه خو د ساهو صېب له لاسه هغسې شوه، چې کیسه مې درته وکړه، اوس مې یوه بله مجموعه تیاره کړې که ددې غم راته وخورې کمپوز یې کړې، ایډیټ یې کړې او یوه ښکلې غوندې سریزه پرې ولیکې او چاپ یې کړې، ما وویل، نه څنګه د ساهو صیب غوندې یې غم وخورم، که بل ډول هغه په خندا شو نه بل ډول، ما ورته وویل مونږ د شعرونو مجموعه نه چاپوو، علمي، تدریسي، څېړنیز او نور کتابونه چاپوو،خو زه دومره کولای شم چې ستا مجموعه یو ښه کمپوزر ته ورکړم، خو شرط به په کې دا وي چې هېڅ داسې شعر به په کې نه پرېږدم چې په هغه کې د طالب او یا کوم بل زورور ستاینه راغلې وي، ښه په خنداشو ویې ویل: داشعرونه ټول د طالبانود دورې شعرونه دي، طبعاً د هغوی ستاینه په کې شته، ما ورته ویل چې زه خو داسې شعرونه نه پرېږدم چې د طالبانو ستاینه په کې وي، هغه بیا په خنداشو، یون صیب د همدې لپاره دا مجموعه تا له درکوم چې ته په کې چاڼ وکړې مانه هسې توکلي ستاینه کېږي، په ځان هېڅ نه پوهېږم، خو دخلکو صفت راځخه کېږي، ما ورته وویل یو ځل خو

ساهو له مرګه ژغورلی یې، دا ځل به دې زه انشاالله له خطره بچ کړم. ځکه چې طالبان به اخر له منځه ځي او بیابه خلکو ته د طالب د ستاینې په جرم نیولی یې، ښه دا ده چې همدااوس ترې تېر شې، طالب بې له هغې هم تا ته چندان ارزښت نه درکوي، چې صفت یې وکړې، او که ونه کړې. په طالبي پړاوکې هم ددې ښاغلي ناظم د نظمونو ټولګه چاپ نه شوه، دا ډول ناظمان زموږ په ټولنه کې یو نه دي په لسګونو دي. یوه ورځ په دفتر کې ناست وم چې زموږ یو ملګري عزت الله شمسزي ته له بهر نه ټیلفون راغی، هغه د (...) صیب د شعرونو پر کمپوز باندې چټک او ضربتي کار پیل کړئ، کله چې مې شمسزي نه پوښتنه وکړه چې څوک یادوې؟ ولې نه یې پېژنې؟ (..)صیب ! ما وویل هغه خو قومندان نه و څه؟ اوس شعرونه لیکي، شمسزي یو غټ ناچاپ کتاب زما مخ ته کېښود، ما چې لږ سر سري وکوت د شعرونو ښه ((ګل ګلزار)) په کې جوړ و، یوقومندان او بل قومندان یې ښه د مزې سپک کړي او ټولې ناخوالې یې ورته یادې کړې وې، په نظمونو کې یې وزني تېروتنې هم وې، شمسزي ته مې وویل: څه کوې دې سره؟ هغه وویل: زه خو دا سړی ښه نه پېژنم، خو د چا له خوا چې رالېږل شوی هغه زموږ او ستاسو ملګری دی، خفه کولې یې نه شو، که نه دا مجموعه خو والله که په چاپ ارزي، دا ډېر لګښت هم غواړي، تقریباً پنځه سوه یا شپږ سوه مخه کېږي، زه به یې ورته د (...) په سترګو کمپوز اوایډیټ کړم که نه خو دچاپ وړ نه ده، ښاغلي عزت الله شمسزي دا مجموعه په ډېر تکلیف کمپوز او ایډیټ کړه، وزني تېروتنې یې

هم ورسمي کړي او چاپ ته تیاره شوه، دکمپوز ټول لګښت یې دولس زره کلداري شو او د ایډیټ حق الزحمه یې ده ورته معاف کړه، لاژمه وه چې د شعرونو یا نظمونو لیکونکی د کمپوز لګښتت راولېږي او خپله مجموعه چاپ ته یوسي، د کمپوز په بهیر کې د مجموعې د خاوند له خوا پرله پسې ځوابونه راتلل چې کمپوز څنګه شو؟ کله چې کمپوز خلاص شو ، نو شمسزي ورته وویل چې څوک راولېږه چې مجموعه یوسي، دې وخت کې د طالبانو او امریکایانو تر منځ ټکر پېښ شو، په نتیجه کې د طالبانو نظام رنګ شو، پر مجموعې څومیاشتې تېرې شوې، د شمسزي له خوا ځواب ورولېږل شو، چې د کمپوز لګښت راولېږه، د مجموعې خاوند وویل: وروره لګښت مګښت نه شته، اوس خو طالبان سقوط شول،زما پلار هم دا شعرونه چاپولای نه شي، وروره زه بښخي له مجموعې تېر یم ته له کمپوزه تېر شه، تا ته دې درپاتې وي. د یو ناظم له خوا د پردۍ غوړه مالۍ نتیجه دا شوه، چې شمسزي په کې دولس زره کلداري تاوان وکړ، د انفرادي غوړه مالۍ خو دا حال و، په دربار کې هم دا حال دی، د کرزي صیب په دربار کې دوه ډلې خلک زیات اغېز لري، یو د ټوپک په زور واک ته رسېدلي اشخاص او دویم غوړه مالان.

د ټوپک په زور واک ته رسېدلي اشخاص د هرې خبرې د ویټو کولو واک لري او درباري غوړه مالان پر دې بریالي شوي چې ځان ته په دربار کې ځای پیدا کړي او د نورو با استعداده کسانو مخه ډب کړي، په اکثرو هغو برخو کې چې ولس له حکومت څخه د

زياتو كارونو هيله لري، د همدغو دوو ډلو له خوا له ځنډ وخنډ سره مخامخېږي.

که چېرې په دربار کې همداسې حالت روان وي، نودا دربار به هم د نورو دربارونو پر برخليک اخته شي، په مجموعي ډول په سياست کې د کينې او بنې شرقي او غربي غوړه مالۍ نتيجه د حکومتونو او موثرو اشخاصو له منځه تلل دي اوبس.

په افغانستان کې د نوې

سرشمېرنې په باب څو اندېښنې

> د بن تر پرېکړې وروسته د منځمهالې ادارې په بهير کې د سرشمېرنې د ترسره کولو اوازه وه او په دې اړه تشويشونه وو، دا ليکنه ما د همدغو تشويشونو په اړه ليکلې او هماغه وخت په ګوربت مجله کې چاپ شوې ده.

دې کې هېڅ شک نه شته، چې په هره ټولنه او هېواد کې د هغو د وګړو دقيقه سرشمېرنه د هغو ټولنو او هېوادونو د اقتصادي ودې، ټولنيزې سوکالۍ او فرهنګي سمون لپاره يو اساسي کار او عامل دی. له يوې عادي کورنۍ نه نيولې بيا د هېواد ترکچې پورې د ټولو ورځنی او کلنی لګښت، ګټه او عايدات د هغو د شمېر له مخې معلومېږي.

سرشمېرنه د څو مشخصاتو له مخې ترسره کېږي او د هرې برخې د اړتيا د پوره کولو او پرمختيا لپاره پلانونه جوړېږي، لکه د جنس، عمر، زده کړې، سيمې، قوم او نورو ځانګړنو له پلوه. په هغو هېوادونو کې چې يو واحد قوم اوسي او د ملي شعور کچه يې اوچته وي، که له هره پلوه سرشمېرنه ترسره شي، نو له چا سره تشويش ځکه نه وي، چې په سرشمېرنه کې د درغلۍ امکان نه وي او څوک نه وي چې د ټولنې کومه خوا درنه او زياته وښيي، خو په

هغو هېوادونو کې چې د اکثریت تر څنګ نور قومونه یا اقلیتونه اوسېږي، په دې هېوادونو کې تر ټولو حساسه او جنجالي موضوع همدا سرشمېرنه ده. په ځانګړې توګه که په دې هېوادونو کې سیاسي ثبات او عادل حکومت هم موجود نه وي. که اکثریت د زور او فشار له امله د واک ټول امتیاز ترلاسه کړی وي، نو بیا خو د اقلیتونو یا لږه کیو پر سر خاورې دي او که چېرې د کومې بهرنۍ لاسوهنې او یا هم د کورنیو عواملو له کبله واک کوم اقلیت ته رسېدلی وي، نو بیا خو دوی د خپلې دایمي بقا او د واک د انحصار لپاره هڅه کوي، چې په هر ډول خپل شمېر زیات وښیي او پر سرشمېرنې خپل اغېز پرېباسي.

افغانستان کې د اکثریت ترڅنګ ګڼ شمېر لږکي قومونه هم اوسي، چې ټول په ګډه د افغان ملت هډونه جوړوي، زموږ په هېواد کې سرشمېرنه او د هر قوم د نفوسو شمېره والی هغه جنجالي مسئله ده، چې حل یې ضروري دی. د یوه قوم مدعیان هم پر خپل شمېر قانع نه دي، له کلونو راهیسې له سرشمېرنې څخه یوه حساسه سیاسي موضوع جوړه شوې، ځینو له دې موضوع څخه سیاسي ګټه پورته کړې او ځینو زیان زغملای دی.

دې کې هېڅ شک نه شته چې ټول افغانان په دې نظر دي چې په افغانستان کې یوه دقیقه او ناپلوې سرشمېرنه تر ډېرو کارونو یو مهم کار دی، خو سرشمېرنه به د چا له خوا کېږي او څرنګه به ترسره کېږي؟ په افغانستان کې اوس سرشمېرنه د هغې د ټولنیز، اقتصادي، فرهنګي او نورو ارزښتونو په پرتله زیات سیاسي

ارزښت لري. د سیاسي ارزښت په ټاکنه کې لوری یا طرف ډېر زیات رول او اغېز لري، نو دلته هم همدا پوښتنې رامنځته کېږي، چې دا سرشمېرنه به د چا له خوا ترسره کېږي؟ د چارو عملي مامورین به یې څوک وي؟ له کومې سیاسي ډلې سره به خواخوږي لري او د چا له خوا به ګومارل شوي وي، د دې پوښتنو تل ته چې څوک ننوزي، نو بیا ورسره دا تشویشونه پیدا کېږي، چې کېدی شي په سرشمېرنه کې درغلي وشي، دلته به د ځینو هغو تشویشونو یادونه وکړو چې د اکثریت افغانانو په زړونو او فکرونو کې په دې باب موجود دي:

۱- ځینې خلک په دې خبره خوشاله دي، چې د افغانستان په چارو کې د ملګرو ملتونو او لویو ځواکونو پښه دخیله ده، نو کېدی شي، دوی په سرشمېرنه کې مرسته وکړي او دقیقه سرشمېرنه ترسره کړي. دا د یوې فکري فرضیې په توګه ښه نظر دی، خو په خواشینۍ سره باید وویل شي، چې په عملي ډول په افغانستان کې ملګري ملتونه، د امریکا متحده ایالات او اوس وخت نور مطرح هېوادونه لکه ایران، روسیه، هند او نور د هېواد د اکثریت (پښتنو) پر وړاندې د کورني ائتلاف، چې په سر کې یې د نظار شورا ګروپ دی، برخه ګرځېدلي دي او همدوی د نظار شورا اساسي ملاتړي او سپورټران دي. له بهرنیانو سره خپلې سیاسي ګټې مطرح دي، نه په افغانستان کې د اقلیت او اکثریت حقوق او نه دکوم یوه بشپړه سوکالي او ارامي. اوسمهال د نظار شورا او د همدې بهرنیانو سیاسي ګټې پر یوه لیکه ولاړې دي، څه چې دا

هېوادونه غواړي هغه نظار شورا تر سره کوي او څه چې بیا د نظار شورا کورنۍ غوښتنې او د واک انحصار دی، هغه بیا هغوی ورته ترسره کوي. د همدغسې یو سیاسي سازش په نتیجه کې د هېواد نور قومونه په تېره بیا اکثریت پښتانه له خپلو اوسنیو سیاسي حقوقو محروم شوي او د نورې محرومېدنې اټکل او امکان هم شته. یو څو بېلګې به یې هم وړاندې کړو: د همدې ملګرو ملتونو، امریکامتحده ایالاتو او نورو په خوښه او فشار د بن ناعادلانه غونډه جوړه شوه او اساسي واک یې نظار شورا ته وسپاره، له یوې ولسوالۍ نه شپږ تنه وزیران شول. بیا یې د لویې جرګې لپاره ځانګړی ۲۱ کسیز کمېسیون جوړ کړ چې په هغه کې یې ۱۳ پښتون مېشتي ولایتونه له استازیتوبه محروم کړل، خو له یو ولایت (پروان) څخه یې دریو تنو ته په کې غړیتوب ورکړ. همدې کمیسیون بیا د بدخشان ولایت ۱۳ ولسوالۍ ۲۸ او د پنجشېر یوه ولسوالۍ څلورو ولسوالیو ته پورته کړې او د تنظیمواکۍ ناثبت شوي او شفاهي فرمانونه یې زموږ پر ولس تحمیل کړل، له اداري واحدونو پرته یې ناپښتون مېشته سیمو په تېره بیا تاجک مېشته سیمو ته د څوکیو شمېر زیات او د پښتون مېشتو سیمو هغه کم کړ، په انتصابي غړو کې یې هم ډېرې ډنډۍ ووهلې او څه چې یې خوښه وه، هغه یې وکړل. دا ټولې هڅې ددې لپاره وې چې په بېړنۍ لویه جرګه کې د پښتنو شمېر راکم کړي او دوی په راتلونکي کې هم ځانته یو حقوقي بنسټ جوړ کړي او د دوی په اند که اینده کې نورې لویې جرګې جوړېږي د همدې معیار له مخې باید جوړې

شي، ځکه چې دا جرګه خو د ملګرو ملتونو تر قانوني چتر لاندې جوړه شوې ده. خو نظار شورا له دې ترکیب سره سره بیا هم په لویې جرګې کې سترګې خوږې نه شوې او د وېرې احساس یې وکړ، له خپلو بهرنیو پلویانو سره یې مزي وځغلول، خپل خوښې کابینه یې جوړه کړه او جرګې ته یې هم هېڅ وړاندې نه کړه. له دې بیان څخه مې مقصد دا و چې دغه بې انصافي چا وغندله او چا یې مخه ونیوله؟ ایا نړۍ نه پوهېږي چې په اوسني وخت کې واک له ملت سره دی او که یوې ولسوالۍ ته سپارل شوی؟ واک له ولس سره دی که له ټوپک او ټوپکیانو سره؟ هر کله چې څوک دې پوښتنو ته ځیر شي بیا پوهېږي چې راتلونکې سرشمېرنه به څرنګه وي؟

۲- په پیل کې داسې هیله کېده، چې ملګري ملتونه به د بن د پرېکړې پر اساس د سرشمېرنې لپاره یو ځانګړی کمېسیون جوړوي. خو اوس داسې څرګنده شوه چې دا کار یوازې د احصایې مرکزي ادارې ته سپارل شوی، چې اوس د نظار شورا تر واک لاندې ده، بهرنۍ سرچینې به له دوی سره یوازې مالي مرسته کوي. که چېرې دا اداره د واکمن ګروپ تر سیوري لاندې خپل کار ته دوام ورکړي، نو پوره باور دی چې په افغانستان کې به د قومونو د نفوس شمېرنې په برخه کې داسې درغلې رامنځته شي، چې نه یوازې افغانان، بلکې نړۍ به هم ورته حیرانه شي.

۳- دا خبره هم څرګنده نه ده، چې دوی په سرشمېرنه کې د ختمې (نسل) او ژبې ترمنځ توپیر کوي او که نه هر چا چې دري خبرې وکړې، هغه تاجک او هر چا چې پښتو خبرې وکړې، هغه پښتون

ګڼي، که ژبه د قومیت معیار وګڼل شي، نو په افغانستان کې ډېر هغه قومونه یا د هغو یوه برخه چې خپله ژبه یې هېره کړې او بله یې خپله کړې، خپل قومیت له لاسه ورکوي، که ژبه معیار وګڼل شي نو هزاره ګان هم باید په تاجکو ورګډ شي، خو واقعیت دادی چې هزاره ځان ته قوم دی او تاجک ځان ته، په هرات ښار کې یو زیات شمېر پښتنو قبیلو خپله ژبه هېره کړې، خو دغه دا مانا نه لري چې تاجکان شوي، مانا دا چې هر دري ژبی تاجک نه دی او هر پښتو ژبی پښتون نه دی، دې ټکي ته باید په راتلونکې سرشمېرنه کې خاصه پاملرنه وشي.

۴- په افغانستان کې ځینې نور داسې قومونه شته چې د سیاسي امتیاز او فشار له امله کېدی شي، خپل قومي هویت پټ کړي او واکمن ګروپ یې د خپل قوم په شمېر کې حساب کړي، د دې درغلۍ احتمال ډېر زیات دی. ښه به وي چې یوه بېلګه یې وړاندې کړو. په ننګرهار او لغمان کې د یاد وړ شمېر پشه یان اوسي، دوی ځانګړی قوم دی او ځانګړې ژبه لري، څرنګه چې د پښتنو په منځ کې اوسي نو دویمه ژبه یې پښتو ده. خو په اوسني وخت کې د دوی یو څو تنه قوماندانان له نظار شورا سره اړیکي لري او د هغوی له خوا ورته ویل شوي چې تاسو خو اصلاً تاجکان یاستئ او یو نیم ته خو یې چې تذکره ورکړې، نو قوم یې ورته تاجک لیکلی دی. دغه ډول سیاسي، اقتصادي، امتیازونه او فشارونه او قومي درغلۍ د یوه قوم د هویت د ختمولو لپاره یوه هڅه ده او په راتلونکې سرشمېرنه کې د دې ډول هڅو احتمال خورا زیات دی.

۵- ډېرې پښتون مېشته سيمې د غرو او درو په لمنو او سختو ځايونو کې پرتې دي، چې تګ ورته خورا زيات لګښت او ستړيا غواړي، که چېرې د سرشمېرنې غړي ملي اشخاص نه وي، نو کېدی شي چې ډېرو سيمو ته د اقليمي، ترانسپورټي، امنيتي او نورو ستونزو له امله هېڅ لاړ نه شي او که همدا لاملونه پلمه کړي، کېدی شي ډېرې دا ډول سيمې بېخي له ياده وايستل شي او يا يې هم شمېر د اټکل له مخې ډېر کم وښودل شي.

۶- د اټکل او ځينو سرشمېرنو له مخې په افغانستان کې د کوچيانو شمېر دوه مليونه تنه شاوخوا اټکل شوی دی، څرنګه چې دوی دايماً په سفر کې وي، نو شمېرنه يې ګران کار دی او زيات لګښت غواړي، کېدی شي د سرشمېرنې مسوولين د دوی په باب هم همغه پورتنۍ پلمه تکرار کړي، نو دلته يې د حل ښه لاره داده چې د کوچيانو د شمېرنې لپاره خپله له کوچيانو څخه يو کميسيون جوړ شي او دا دنده هغوی ته وسپارل شي.

۷- په ځينو پښتون مېشتو سيمو کې دا دود اوس هم حاکم دی چې د خپلو ښځو نومونه چاته نه ښيي او دا سخت شرم ګڼل کېږي دا او دې ته ورته د نورو کلتوري ستونزو د حل لپاره ښه داده چې د سرشمېرنې په غړو کې د هرې سيمې خلک شامل وي، که چېرې په ځينو سيمو کې د ښځو سرشمېرنه ممکنه نه وي، نو د نارينه وو له شمېر سره دې مساوي او يا هم تر هغو يو دوه فيصده زياته ځکه اټکل شي چې د جګړې په کلونو کې د ښځو په پرتله د نارينه وو د تلفاتو شمېر زيات و.

۸- په مجموعي ډول ډېره د اندېښنې خبره داده چې د سرشمېرنې د غړو (مامورينو) په ټاکنه کې به قومي انډول او تناسب ساتل کېږي که نه؟ که چېرې د مامورينو په استخدام کې دې اصل ته پاملرنه وشوه، نو بيا هم کېدی شي، تر ډېره حده د درغليو مخه ونيول شي او که دا ترکيب هم د کابل د اوسنۍ ادارې د ترکيب په شان وي، نو بيا يې نتيجه هم همداسې يوه اړخيزه بوله.

بله ډېره د اندېښنې خبره داده چې که په افغانستان کې دقيقه سرشمېرنه ونه شي او د ټول ملت قناعت پرې حاصل نه شي، نو افغانستان به په داخل کې له نوي حقوقي بحران سره مخامخ شي. هغه چا چې د درغلۍ له لارې خپل شمېر زيات ښودلی هغوی به ملګري ملتونه او نړيواله ټولنه د خپل حقوقي سند په توګه ميدان ته وړاندې کوي، چې دا سرشمېرنه خو هغوی کړې، دا څنګه نه منې؟ او که هغه څوک چې قصداً زيانمن شوي او شمېر يې راکم شوی دی، هغوی به وايي چې ملګرو ملتونو او نورو بهرنيانو خو تاسو ته د خپلو سياسي ګټو د خوندي کولو لپاره په هره مرحله کې تر حده زيات امتيازونه درکړي وو، نو دا خو نه ستاسو حقوق وو او نه د رسره ملت منله، چې يوې ولسوالۍ ته دې په لنډمهاله او منځمهاله اداره کې تر شپږو زيات وزارتونه ورکړل شي او پر پاتې حکومت دې هم خېټه واچوي. همدا بحثونه او جنجالونه به تر ډېره روان وي او کېدی شي خبره جنګ جګړو ته هم ووځي، يانې له سرشمېرنې به سربښندنې جوړې شي. نو د حل ښه لاره يې داده چې سرشمېرنه دې د ملګرو ملتونو تر مستقيمې لارښوونې لاندې د

رښتيني، خپلواک او ځانګړي کميسيون له لارې تر سره شي، د کميسيون غړي او نور مامورين بايد د دولت غړي او مامورين نه وي او نه په کوم سياسي تنظيم پورې تړاو ولري، د هر ولايت او ولسوالۍ وګړي دې په کې شامل وي، ملګري ملتونه دې هم هڅه وکړي چې په ټولو ممکنو وسيلو د اوسني حکومت او په تېره بيا د نظار شورا د لاسوهنو مخه ونيسي او په رښتيا دې هم د سرشمېرنې لپاره يو ازاد او ناپېيلی چاپېريال رامنځته کړي او که داسې نه وي، نو له هغه خيره چې زموږ ملت ته شر جوړېږي، زموږ ملت هغه خير نه غواړي، هېڅ سرشمېرنه دې نه کېږي، دا کار دې يو نورمال حکومت ته وځنډول شي او دې ته دې بېلې شوې پيسې اوس د سړکونو او روغتونونو پر جوړولو ولګول شي.

ایله جاري جنرالان او مارشالان

> دا لیکنه هغه مهال شوې وه چې په افغانستان کې د ملي پوځ او پولیسو یوه منظمه قطعه هم نه وه، خو تنظیمي جنرالان تر شمېره وتي وو او تـر عسکرو د جنرالانو شمېر زیات و. دا لیکنه هـم پـه هیلـه مجلـه کـې خوندي شوې ده.

موږ هم عجیبه خلک یو، کله ځوکۍ لرو، خو سړي ورتـه نه لـرو، کله بیا سړي لرو خو ځوکۍ ورته نه لرو، کله بیا داسې هم وي، چې د یو مقام لپاره دوه درې کسه په رسمیاتو کې درج وي، خو عملي کفایت په یو کې هم نه وي، کله بیا داسې وي چې رتبې او نومونه یـې غـټ وي، خـو کارونـه یـې واړه وي، کلـه بیـا داسـې وي چـې تحصیل کړي اشخاص مو په بازار کې کراچۍ چلوي، خو د بازار او کوڅې خلک پر مقامونو ناست وي، کله خو بیا داسې هم وي، چې د حکومت د مشر تخت مو یو ځای وي او بخت یې بل ځای وي، د پاچاهۍ تخت یې په مرکز کې پاتې وي، خو پاچا په کلیو او غرو رغو کې سرګردانه ګرځي، کله پاچا بهرنیان دعوت کړي او ولس یې مخالفت ته راپورته شي، خو کله کله بیا د پاچا لـه لاسه ولس دومره په تنګ شي، چې بهرنیانو ته زړه ښه کړي، چې بهرنیان مداخله وکړي او دده له غضبه یې خلاص کړي، کله بیا پرچمیان، ملحدین او نور روسان دعوت کړي او مجاهدین یې په مقابل کې

راپاڅېږي ، کله کله بیا مجاهدین د روس لمن ونیسي او د تېرو جګړو ښښنه ترې وغواړي او خپل ملاتړ ته یې راوبولي، کله کله بیا په یو کار کې د کار کوونکو تر شمېره کار فرمایان ډېر شي او کله کله هم په هېواد کې د عسکرو پر ځای جنرالان.

کله کله پر ښځو داسې ناتار راشي، چې له نارینه و سوځ نه شي کولای او کله کله د بیا د ښځو د ژبو تنستې خلاصې شي او نارینه داسې سپک کړي لکه د باد بڼکه، خو لنډه دا چې کله داسې کېږي او کله هسې، په همدې کله داسې او کله هسې کې زموږ هېواد او ولس هر څه بایلول.

اوس یو ځل بیا د همداسې ریشخندیو، تراژېدیو او کمیډیو وخت راغلی دی، (تراژیدي- کمیډي) ورته ځکه وایو چې داسې مسئله به وګورې چې له ډېره قهره به دې ورته خندا راشي، اصلاً خو به غم وي، خو تا به داسې کړي، چې له ډېره قهره او تاوه به دې په خنداکړي، لکه حمید بابا چې د هغو سرو کړو پسونو د سرونو په باب چې پر کراچۍ ایښي اوپه اور سوي وي، سپین شوي او سپین غاښونه یې له ورایه خلکو ته ښکاري او هرڅوک داسې فکر کوي، چې ماته خاندي، خو هغوی د اور په لمبو کړېدلي وي، اور له هغو هر څه اخیستي وي او هغه له ډېره تاوه خاندي، شاعر دغه حساس نزاکت ته متوجه شوی، نو ځکه خو یې ویلي دي:

لکه سر د پسه په اور غاښونه سپین کا

هسې مالره له غمه خندا راغله

نو موږ چې اوس هم د خپل سوي لوي هېواد او ولس حالت ته ګورو او په تېره بیا د هغو د سیاسي لوبغاړو او لوبو ننداړو او ریشخندیو ته ګورو، نو موږ ته هم له ډېره غمه خندا راشي.

وګورئ ټول پوځ مو تالا شو، ټانکونه، موټرې او وسایل یې کباړ او پر ګاونډیو هېوادونو وپلورل شول، پوځیان او عسکر ټول وپاشل شول، لس کاله کېږي چې هېڅوک هم د عسکرۍ د مکلفیت پر اساس عسکرۍ ته نه دي جلب شوي، یو منظم روزنیز پوځي مرکز مو فعال نه دی، د ظابطانو او وړو ظابطانو د روزنې مرکز نه شته، خو د جنرالانو د روزنې مرکز فعال دی، څو ورځې د مخه یو چا کیسه کوله چې په کورینو چارو وزارت کې عسکر نه شته، ټول صاحب منصبان دي او هغه هم لوړ رتبه صاحب منصبان، نو کومه شعبه کې چې چای په کار شي، د شعبې مشر پر بل مادون امر وکړي، ((جنرال صاحب یک ګیلاس چای خو بیار)) مانا دا چې د افغانستان جنرالان دومره بې ارزښته او دومره ډېر شول، چې اوس د شعبې د پیاده کار ورځنې اخیستل کېږي.

دا هغه مېړني ملت ته یوسپکاوی دی، چې د یوې پېړۍ په لر او بر کې یې دوه نړیوالې امپراتورۍ رنګې کړې، د جنرالانو په مسئله کې لابله کمیډي دا ده چې دا اکثر جنرال صاحبان زیاتره د یوې سیمې او ان زیاتره د یوې ولسوالۍ دي، علت یې دا دی چې نور مشران او جنرالان یې د خپلو سیمو دي،هغوی بیا تردې هم وړاندې لاړل، چا ډګر جنرال او چا ځانته د ستر جنرال رتبې ورکړې، ښاغلي محمد قسیم فهیم چې اصلاً د کابل د ابو حنیفه مدرسې زده

کوونکی و او هغه هم تري نيمګړي پاتې ده، ځانته له مسلکي معيار(!) سره سم د (مارشال) رتبه ورکړه، نو همدلته ده چې سړي ته هغه د شاعر خبره را يادېږي (هسې ما لره له غمه خندا راغله). دا د ټولې نړۍ په عسکري تاريخ کې يوازينی استثنايي کيس دی، نو اوس دې خپله فهيم صيب، زموږ د ولس وګړي او هر نړيوال يو ځل د څو شېبو لپاره فکر وکړي او د خپل ضمير په هنداره کې دې وګوري، په هغه هېواد کې چې اوس له څو تنظيمي عسکرو پرته هېڅ اردو نه لري او هر څه دې متلاشي وي، هلته د مارشال رتبې ته څه اړتيا شته؟ که په ټول هېواد کې له يو منظم عسکري کنډک نه نيولې تر يوې قول اردو پورې چې لږ تر لږه د مرحوم داود خان د وخت په معيارونو برابر وي، يوه پوځي قطعه موجوده وای نو بيا به هم سړی ووايي چې سل په لالي پور دي دا يوه هم د همده مبارک، خو چې په ټول ملک کې يوه منظمه پوځي قطعه موجود نه وي،نو دا ستر جنرالي او مارشالي څه مانا؟

خو که چېرې دا ستر جنرال او مارشال صيب واقعاً د خپلو دې رتبو مستحق وي، نو لږ تر لږه، خو دې په کابل کې سم امنيت ټينګ کړي، د ملګرو ملتواوبهرنيانو دومره سترو پوځونو ته څه اړتيا ده، خو دا ستر حقيقت بايد زموږ اوسني جنرالان او مارشالان د زهرو د يو ګوټ په څېر له ستوني تېر کړي، چې که نن هم د ملګرو ملتو او امريکا متحده ايالاتو پوځونه له کابله ووتل، نو نه به دا پوځي رتبې وي اونه به دا چرچې او نه به دا پوځيان وي، نه به مارشالان، نه به دا ناصر خان وي نه به يې دا سره سره اوښان ، دا

صاحبان کېدی شي چې بېرته خپل مکان او ورته زمان ته لاړ شي، چې له کومه ځایه راوستل شوي دي، خو مخکې تر دې چې اوسني واکمن بېرته پر خپل پخواني برخلیک اخته شي، ښه به وي چې د شکرانې لمونځ اداکړي او خپل رب ته سر ټیټ کړي او خپلې تېرې تجربې تکرار نه کړي اوکه نه کېدی شي یو ځل بیا پر هماغه تېر برخلیک اخته شي.

څوک د اساسي پوستونو لپاره وړ دي؟

دا ليکنه ما د بېړني لويې جرګې د جوړېدو په درشل يانې دې جرګې ته د انتخاباتو په بهير کې کړې وه او هغه وخت چې زه په جلال اباد کې د همدې جرګې لپاره په ختيزو ولايتونو کې د انتخاباتو د کميسيون مسئول وم، نو دا ليکنه مې په هغې جريده ((جرګه)) کې چې د همدې دفتر له خوا په موقت ډول خپرېده، چاپ کړه، خو څرنګه چې هغه وخت دې دفتر د ملګرو ملتونو د مرستو ځانګړي دفتر يوناما (UNAMA) سره په ګډه کار کاوه او د هغوی له خوا ددې دفتر سياسي او اقتصادي ملاتړ کېده، نو ځکه خو په جلال اباد کې د يوناما د دفتر مشر ښاغلي کاوون کاکړ ددې چاپ شوې جريدې وېش مناسب ونه باله، همغه و چې دا جريده ونه وېشل شوه، تر يو څه بدلانه وروسته بيا دا ليکنه د هيلې مجلې د ۱۳۸۰ل کال په (٦) ګڼه کې چاپ شوه، دا دی دلته دا ليکنه يو ځل بيا خپروو:

ټاکل شوې ده د غبرګولي پر ۲۰ نېټه په هېواد کې بېړنۍ لویه جرګه جوړه شي. د ملي مشرتابه، د مهمو وزارتونو د وزیرانو ټاکل د لویې جرګې اساسي دنده ګڼل شوې ده، داسې برېښي چې د ملي مشرتابه د ټاکنې مسئله څکه دومره سخته نه برېښي چې کېدی شي پرکوم معتدل شخص موافقه وشي، خو غټه مسئله او ستونزه د مهمو وزارتونو ده، ځکه که ددولت مشر یو معتدل شخص وي او مهم وزارتونه دیوې سیمې، یوې ولسوالۍ او یا هم د یوه ځانګړي تنظیم لاس ته ورشي، نو بیا خو هرڅه چې همدا خلك او ډله وغواړي همغه به کېږي، لکه دې تېرې تجربې چې وښودله، له وزارتونو پرته د صدارت د څوکۍ برخلیك هم معلوم نه دی، چې انتقالي دوره کې به صدراعظم څوك وي او که نه؟ خو که د صدارت څوکۍ نه وي بیا به هم د وزارتونو پر سر سخته لانجه روانه وي. په اوسنۍ اداره کې چې کومې ډلې سره اساسي واك دی، دوی به په اسانۍ دې ته حاضر نه شي چې واك پرېږدي، نو د حل لاره څه ده؟ د حل یوه لاره داده چې په لویه جرګه کې باید اول پر اصولو او معیارونو توافق وشي. د ساري په توګه د هر وزارت لپاره دې مسلکي اشخاص غوره شي، هېڅ ولسوالۍ ته دې دوه وزارتونه نه ورکول کېږي، د چا چې په تېرو وختونو کې سیاسي، بشري او اخلاقي ریکارډ خراب وي، هغه دې په هېڅ

وجه د لوړو پوستونو لپاره نه انتخابېږي، ددې لپاره چې بيا تنظيمي جګړې پيل نه شي، ښه به دا وي چې د مهمو وزارتونو لپاره لکه دفاع، کورنيو، بهرنيو چارو او ماليې وزارتونو لپاره ناپېيلي، مسلکي اشخاص د وزيرانو په توګه وټاکل شي، نه تنظيمي او نه ګوندي اشخاص، خو که چېرې بيا هم د واک انحصار ديوې سياسي ډلې په لاس کې پاتې شي او نور ملت ورڅخه محروم شي، نو د دايمي سولې د ټينګښت لپاره به هيلې ډېرې کمې وي، په هره ټولنه کې تر انتخاباتو د مخه يو څه اټکلونه هم وي، نو د اوسنۍ ټېرنۍ لويې جرګې د نتيجو په برخه کې هم ځينې اټکلونه شته، کېدی شي د هغو څرنګوالی په لاندې ډول په ګوته کړو:

لومړی اټکل:

اعليحضرت محمدظاهرشاه مشر، حامد کرزی صدراعظم، فهيم د دفاع وزير، يونس قانوني د کورنيو چارو وزير. نتيجه (منفي) علت يې دادی چې پخوانی پاچا د خپل عمر له کبله په ډېرو اداري کارونو کې دمداخلې جوګه نه دی، پاتې شو د کرزي صيب، فهيم او قانوني صيب خبره دا به د اوسنۍ لنډمهالې ادارې مترادف وي، ځکه چې دوه مهم اساسي پوستونه به يوې

ولسـوالۍ تـه اختصـاص شـوي وي، څـه چـې دوی غـواړي کـرزی صیب به یې ورسره لکه د اوس په شان مني.

دویم اټکل:

کرزی صیب د دولت مشر، قانوني صدراعظم، فهیم صیب د دفاع وزیر او نور..

پـه دې ډول هـم نتیجـه منفـي ده، ځکـه صـدراعظم بـه لـه خپـل اجرائیـوي ځـواك نـه د خپـل سیاسـي دریـځ لپـاره زیاتـه ګټـه پورتـه کوي او پوځ به یې هم په لاس کې وي او نور وزارتونـه هـم، ددولـت د مشر رول به سمبولیك وي.

دریم اټکل:

کـرزی صـیب ددولـت مشـر، فهـیم ددفـاع وزیـر، یـونس قـانوني دکـرزي مرسـتیال بیـا هـم نتیجـه منفـي ده، ځکـه چـې پـه اتلسـو میاشتو کې بـه پـه دفـاع وزارت کـې دیـوې سیمې او یـوې ژبـې لـه ویونکو پرته بل هیڅوك تـه هـم د کـار زمینـه برابـره نـه وي او پـر ټـول حکومت بـه ددوی د زور منطق خپـور وي او ددې کسـانو بیـا لـرې کول به د ډېرو وینو تویولو قرباني غواړي.

څلورم اټکل:

کرزی صیب ددولت مشر، یـو مرسـتیال یـې هزاره (تحصـیل کـړی مسلکي)، یو تاجك (تحصیل کړی) یو پښتون تحصیل کړی او یو هم

ازبك تحصيل كړي. ددفاع، كورنيو چارو، باندنيو چارو او ماليې وزارتونه ناپېيلو مسلكي كسانو ته او كه ځينې نور وزارتونه د اوسنۍ اداري ځينو نورو مسلكي وزيرانو ته هم وركړل شي نتيجه به يې منفي نه وي، علت به يې دا وي چې د واك انحصار به له يوې ولسوالۍ څخه ټول ولس ته منتقل شي. ځينو ته كېدى شي پوښتنه پيدا شي چې كه كرزى صيب ددولت مشر شي نو بيا يې پښتون مرستيال ته اړتيا څه ده؟ دلته بايد دا خبره په ډاګه شي چې ښاغلي كرزي په خپله شپږمياشتنۍ موده كې دا وښودله چې له ده سره د پښتون او ناپښتون خبره مطرح نه ده، دى لا ان تر دې حده هم مخكې لاړ چې واكمن اقليت ګروپ ته يې د اكثريت د ګټو او حقوقو د درناوي او خوندي كولو ګيله او يادونه هم ونه كړه. كرزي صيب دا خبره په زبات ورسوله چې ده ته د افغانستان ټول قومونه يو شان دي او ان پر لرې كيو يې ډېره لورېينه وكړه، خو د اقليتونو د حقوقو واكمنو مدعيانو د تعصب د جام جوش لا تراوسه ناست نه دى اوس هم ميم زرما ټوله زما غواړي، ددې خبرې ثبوت تېر شپږ مياشتنى حكومت او په هغې كې ديوې ډلې او يوې ولسوالۍ ترحده زيات حاكميت دى.

((لوخې د خپل قام بد غوښتل سر يې په اوبو کې وچ شو))

دا ليکنه مې د لندېمهالې اداري پرمهال کړې وه او بيا همغه وخت په ګوربت مجله کې چاپ شوه.

زموږ د هېواد تېرو ۲۳ کلنو خونړيو او جنجاليزو پېښو دا ثابته کړه چې نه پر بهرنيو پرديو او نه هم پر کورنيو پرديو او غليمانو باور شته.

د نورمحمد تره کي، حفيظ الله امين، ببرک کارمل او ډاکټر نجيب الله سياسي تېروتنو، ښويېدنو او جنايتونو، له پرديو سره د انډيوالۍ او بيا د هغو د ناوړه انجام، پخې تجربې پرېښې دي.

د يو شمېر جهادي- نيمه جهادي، الحادي او نيمه الحادي شخصيتونو د مسخه کېدنې تجربې هم زموږ مخې ته پرتې دي، د طالبانو د افراطي حرکت نتيجه هغه وروستۍ پخه تجربه ده چې د افغانستان د سياسي بهير د تجربو جام يې تر مورګو ډک کړ. خو ددې ټولو تجربو له منځه يوه بله پخه تجربه هم ترلاسه شوه، چې هغه په هېواد کې په اکثريت او اقليت پورې د تړليو مشرانو سياسي شخصيت او عملي چلند و. هغو سياستوالو چې د سرې، شنې او سپينې ايډيالوژۍ تر اورنيو ګوزارونو لاندې يې خپل ملي

هویت او ملي ارمانونه وسپځل او ملي پولې يې ړنګې کړې، نن په خپل هېواد کې ځای نه لري او له عامې کرکې سره مخامخ دي.
هغو سیاستوالو چې له قومونو يې د خپل سیاسي شخصیت د تبارز لپاره مورچلونه جوړ کړي وو، که د عام ملت په ذهن کې د کرکې وړ شول، خو په خپل قوم او قبیله کې يې ځان ته د منښت او ګرانښت ځای پیدا کړ او په اصطلاح هوجره او هدیره یې معلومه شوه. خو هغه سیاستوال چې ملي او قومي بېس او بنسټ یې نه درلود او د صداقت د نشتوالي له کبله يې ایډیولوژیکي مبارزه بریالۍ نه شوه، نو په ولس او نړۍ کې یې د پښې ایښودلو ځای ورک شو.
د هېواد د اوسنۍ لنډمهالي اداري مشر ښاغلی حامد کرزی د هېواد په اوسنیو حساسو شرایطو کې له همدغسې پخو تجربو څخه تېرېږي، راتلونکې څو میاشتې به دا معلوموي، چې دی هم پخوانۍ پخې تجربې تکراروي او که نه په هېواد کې د اکثریت او اقلیت د متناسبې تساوۍ لپاره کار کوي؟ د څو تېرو اوونیو له دولتي چار چلند څخه خو داسې ښکاري چې ښاغلی حامد کرزی خو یا هسې خپلې شپې تېروي او په اصطلاح د نظار شورا ارادې ته یې ځان تسلیم کړی او یا هم فرصت ته ګوري او له تدبیر نه کار اخلي.
ښاغلي کرزي ته به باید دا حقیقت ښه په ښکاره په زبات رسېدلی وي چې که دی (پښتون) نه وای نو شاید هېڅکله هم په دغسې بحراني شرایطو کې د دولت د مشر په توګه نه وای ټاکل

شوی. نړیوالو د دې حقیقت جام پر سر راواړاوه چې په افغانستان کې له پښتنو پرته ځوک د دولت مشري نه شي کولای، د دې هېواد د سیاسي ثبات لپاره همدا یوه ښه کره نسخه او کیلي ده چې د دولت مشر باید پښتون وي. نو ښاغلي کرزي صیب ته چې د هېواد د یوه اکثریت د استازولۍ په هیله دا ستر مسوولیت ورکړ شوی، له همدې امله ورته هم باید ده دي چې هغه په ښه وجه ترسره کړي.

اوس ټول ملت وینې دی، ځوک پر چا باندې د لعل پر ځای کوټې لعل نه شي تېرولای، د کرزي صیب مشري باید په دې مانا نه وي چې د دولت رئیس دې یوازې پښتون وي او نور میم زر ما ټول د ستمیانو او که په غوځ ډول وویل شي ټوله د یوې ډلې. د معاصر افغانستان په دې دوه نیم سوه کلن تاریخ کې هېڅکله هم داسې نه دي تېر شوي، چې اهلیت، مسلکي وړتیا او شخصیت له په پام کې نیولو پرته دې د هېواد درې او په حقیقت کې پنځه، شپږ، اووه او یا اته مهم وزارتونه دې د یوې ولسوالۍ وګړو ته ورحواله شوي وي او هغوی دې بیا له مسلکي معیارونو پرته په ډېره سپین سترګۍ د خپل کلي، سیمې، ژبې او قوم هر کس او ناکس ته د هغه تر استعداد او لیاقت پورته ځوکۍ ورکړې وي. له بده مرغه چې نن نظار شورا په همداسې یوه دریځ کې ده او دا لوبه یې روانه کړې ده.

که موږ دولتي ځوکۍ د افغانستان او د افغانیت په دایره کې وڅېړو، بیا خو نو دا مهمه نه ده چې شمالیوال ته زیاتې ځوکۍ ورکړل شوې که جنوبیوال او ختیزوال ته، خو په دې شرط چې دې ځوکیوالو سره د ټول ملت غم او ټول هېواد خبره مطرح وي؛ د قوم،

ژبې او سيمې خبره ورته وړاندې نه وي. خو اوس دا حقيقت ټولو ته معلوم دی چې ستميانو، نظار شورا او د اقليتونو د حقوقو ټولو مدعيانو ته د ټول افغانستان او ټول ملت د ګټو په انډول خپلې ځاني، ژبنۍ، سيمه ييزې او قومي ګټې ډېرې د پام وړ دي، ځينې داسې ډلې او کسان هم شته چې ان د افغانستان له تصور او شتوالي سره هم مخالف دي، له اکثريت سره کينه خو لا پر ځای پرېږده، خو که اوس هم څوک دا واقعيت نه مني،ـ نو دوی به د چا خبره د فيل په غوږ کې ويده وي.

موږ دا نه وايو چې کرزی صيب دې پر ټولو لويو پوستونو پښتانه مقرر کړي او نور قومونه دې له دولتي څوکيو بې برخې کړي. کرزی صيب اوس د ټولو افغانانو مشر دی، نه د يو قوم. ده ته لاژمه ده چې د ټولو قومونو د شمېر د تناسب له مخې په دولت کې د هغوی متناسبه مساوي برخه د اهليت، مسلک او شخصيت په پام کې نيولو سره تضمين کړي. د دې خبرې سپينول هم په کار دي چې ځينې ځان غرضي کسان کله کله وايي چې «د افغانستان د ټولو قومونو حقوق سره برابر دي(!)» د دې جملې ظاهري مانا تساوي، خو اصلي مانا يې ناتساوي ده. ځکه که د ټولو قومونو حقوق مساوي وي، نو د افغانستان تاجکان په تېره بيا پنجشېريان حاضر دي چې د لغمان او ننګرهار له شاړو (پشه يانو) سره برابر حقوق واخلي او خپلې څوکۍ ورسره ووېشي؟ ايا هزاره ګان حاضر دي چې د افغانستان له هندوانو سره برابر حقوق واخلي؟ هېڅکله حاضر نه دي. ددې جملې بڼه بايد داسې واړول شي: (ټول افغانان

سره برابر او مساوي حقوق لري). ځکه چې هر افغان که هغه پښتون وي که هزاره وي، تاجک وي که ازبک، پشه يي وي که نورستاني او که نور د قانون پر وړاندې يو شان حقوق لري او د قومونو حقوق بايد د هغو د شمېر د انډول له مخې ورکړل شي، د ډېرو ډېر د لږو لږ، نه د قومونو د نومونو له مخې، په دې ډول به اصلي فردي تساوي رامنځته شي.

اوسنی حکومت او په تېره بيا کرزي صيب ته په کار دي چې د اوسني حکومت تقرر د مسلکي معيارونو له مخې وکړي، نه د قومي معيارونو له مخې، خو که چېرې زموږ د اقليتونو د حقوقو يوشمېر مدعيان د قومونو خبره مطرح کوي، چې په ټوله نړۍ کې تراوسه دا کار نه دی شوی، نو بيا خو بايد د قومونو د شمېر تناسب په پام کې ونيول شي. خو که په واقعيت کې د قوم، ژبې او سيمې شمېر په پام کې ونيول شي نو بيا خو د نظار شورا ټاټوبي ته يو وزارت هم نه رسېږي.

د کرزي صيب او نورو ټولو هغو مشرانو او هېوادوالو چې د لويې جرګې ملاتړ کوي، دې خبرې ته هم بايد پام وي، چې که په اوسنۍ شپږ مياشتنۍ دوره کې يو ځل افغان ضد کسانو په دولت کې ځای ونيو او دا ويروس يو ځل په دولتي ادارو کې خور شو، نو دوی په اسانۍ سره کولای شي د لويې جرګې د جوړېدو بهير ټکنی کړي او يا پر لويې جرګې هم خپلې غوښتنې ومني. که هغه وخت د لويې جرګې د برخوالو پرېکړه پر دوی فشار راوړي، نو بيا هم کېدی شي خبره خونړيو جګړو ته ووځي، ځکه چې دوی مخکې هم د قدرت د انحصار لپاره خونړۍ جګړې کړې وې او هر ډول سياسي او اخلاقي

بېشرمۍ ته هم حاضر دي. اوس هم هغو خلکو سره واک دی چې دوی نه یوازې د لویې جرګې له ماهیت، بلکې د هغې له نامه سره هم حساسیت لري.

تر ټولو بده پېښه دا وشوه چې اوس وخت کې جنګي جنایتکاران د «بن» د تړون تر پردې لاندې د خپلو ناوړه ارمانونو د بري په لټه کې دي.

په هر حال که کرزي صیب او نور مخور ملي شخصیتونه په اوسنۍ اداره کې، ددې افغان ضد او هېواد ضد ویروس (ستمیت) مخه ونه نیسي، نو دوی به هم د تاریخ له سخت او نوم بدي چېلنج سره مخامخ شي، د ځینو په نظر خدای مه کړه د کرزي صیب رول به هماغه د غفورزي صاحب په شان وي، چې د پروفیسور رباني په دولت کې د هغه شخصي صدراعظم و او انجام به یې هم د هغه په شان وي، ځکه چې د کرزي صیب په اوسنۍ اداره کې یو لوړ پوړي ستمي نظار شورایي واکمن له یو چا سره په خصوصي خبرو کې ویلي وو: «چه کرزی باشد چه غفورزی». افغانان باید خپلو ملي ګټو ته جدي پام وکړي، له قومي، ژبنیو او سیمه ییزو تعصبونو څخه لاس واخلي. باید په جدي توګه د واک او قدرت له انحصار څخه تېر شي، موږ باید متوجه شو چې کار باید اهل ته وسپارل شي. که کرزی صیب اکثریت د اقلیت تر خوشالۍ قربان کړي، نو خدای مه کړه برخلیک به یې د لوخو په څېر شي، چې د خپل قام سپکه یې غوښته اوسر یې په اوبو کې وچ شو. خو کرزی باید هېڅکله ځان داسې یو بد برخلیک ته تسلیم نه کړي.

بیړنۍ لویه جرګه:

یو څو انتقادونه او څو وړاندیزونه

دغه لیکنه ما د بیړنۍ د لویې جرګې لپاره لیکلې وه او غوښتل مې هلته یې واوروم، خو د وخت د کمي له امله د دې اورول نا ممکن شول وروسته مې بیا د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ ل کال په (۲) ګڼه کې چاپ کړه، دا دی دلته یې یو ځل بیا د قدرمنو لوستونکو مخې ته ږدم.

د بیړنۍ لویې جرګې ټولو قدرمنو غړو، ښاغلو بهرنیو او کورنیو مېلمنو ته سلامونه او احترامونه! غواړم په لنډیز سره د

ځینو مهمو مسئلو په باب خپل نظر څرګند کړم.

۱_ د بن تړون:

سره له دې چې د بن تړون عادلانه نه و او د واك اساسي كلي يې ديوې جنګي سياسي ډلې په لاس کې ورکړه، خو مثبت يې ځکه بللای شو، چې د افغانستان د راتلونکي حکومت لپاره يې يوه اډانه او يو اسکليټ جوړ کړل.

۲_ لنډمهاله اداره:

الف – بهرنی سیاست: دښاغلي حامد کرزي په مشرۍ لنډمهاله اداره په خپل بهرني سياست کې تر زياته حده بريمنه وه، د نړۍ د زياتو هېوادونو پام افغانستان ته راواوښت او دوه اړخيز ديپلوماتيك اړيکي ټينګ شول. ښاغلی کرزی يو نړيوال شخصيت او وتلې نړيواله څېره شوه او له ګڼو هېوادونو څخه د افغانستان د بيارغونې لپاره د ملياردونو ډالرو ژمنه واخيستل شوه.

ب – کورنی سیاست: هرڅومره چې لنډمهاله اداره په نړيوال ډګر کې ځلېدلې، همدومره په کورني ډګر کې پيکه شوې او ديوې مشخصې جنګي سياسي ډلې د انحصاري او افراطي واك له امله د عام ولس د کرکې وړ ګرځېدلې ده، ددې ادارې ځينې غټې نيمګړتياوې دادي:

۳ – لوټ او تالان:

الف – عامه شتمنی: تر اوسه هم د جعلي پيسو چاپ روان دی، پرته له دې چې دا پيسې مرکزي بانك ته راشي او ثبت شي، نېغ په نېغه يې استاد برهان الدين رباني ته خپله ونډه رسېږي او

نظار شورا ته خپله ونډه، ډېره د خواشينۍ او درد خبره داده چې دا هر يو بانکنوټ په يوه خصوصي او يو سريال نمبر ځو ځو کاپۍ چاپېږي، جګړې پرې ډېرېږي او ضميرونه پرې رانيول کېږي. د ارقامو لـه مخې د اعليحضرت محمدظاهرشاه د ۴۵کلنۍ واکمنۍ پر مهال د ټول افغانستان لپاره (۲۷) مليارده، د مرحوم داود خان د واکمنۍ پر مهال نږدې (۵۰) مليارده، د خلق او پرچم پـه ټولـه واکمنۍ کې (۷۰۰) مليارده، خـو د استاد رباني لـه واکمنۍ نه بيا تر دې دمه د يو رقم له مخې (۱۴) زره او د بل رقم له مخې (۸۱) زره مليارده افغانۍ چاپ شوي او دا شمېر که بيا په سلو کې ضرب شي نو خبره به کوم حد ته ورسېږي؟ په کورني ډګر کې د لنډمهالې اداري تر ټولو غټه ناکامي همدا ده چې د افغانستان د جګړې يوه اساسي سرچينه يانې د جعلي پيسو د چاپ او وېش مخه يې ونه شوه نيولای.

ب - *شخصي شتمنۍ*: تر اوسه پورې په کابل ښار کې په سلګونو واړه موټر غلا شوي، چې اټکلي شمېر زرو (۱۰۰۰) موټرونو ته رسېږي. مانا دا چې هره ورځ په کابل ښار کې لږ تر لږه (۶) موټر غلا شوي دي، په دې اړه دې هغو عريضو ته مراجعه وشي چې د کورنيو چارو وزارت ته راغلي دي، له ګاډو پرته د خلکو په سلګونو کورونه هم په جبر ضبط شوي، نيول شوي او د واکمنې ډلې په لاس کې دي.

۲- امنيتي حالت: د هېواد په ګوټ ګوټ کې همغه پخواني پاټکسالاران او جنګسالاران بيا د واك پر ګدۍ ناست دي او بيا

يې د خپل پخواني خصلت (خپلمنځي جګړو) تکرار ننداري وړاندې کړی دی. په کابل ښار کې چې څه ناڅه امنيت ټينګ دی، هغه هم د لندمهالي ادارې کمال نه دی، بلکې د نړيوال سوله ساتي ځواك برکت دی، خو دې سره سره بيا هم په لسګونو موټر چلوونکي وژل شوي او موټر يې وړل شوي دي، موټر خو څه کوې چې ان په الوتکه کې هم څوك په امن کې پاتې نه شول او د همدې ادارې د ملکي هوايي چلند وزير ډاکټر عبدالرحمن يې په چړو سوری سوری کړ، خو چا يې لا تراوسه پوښتنه ونه کړه.

۳- نشراتي برخه: په کابل ښار کې اکثره خپرونې په سلو کې (۹۵) برخې يوازې په يوه ژبه (دري) خپرېږي، د انتقاد او ويتو حق هم يوازې د واکمنې ادارې له مشخصې ډلې سره دی. کابل راډيو ټلويزيون هم يوازې د يوې مشخص کينه ګر ګروپ په لاس کې دی، داسې نه ښکاري لکه د يو هېواد مرکزي راډيو ټلويزيون، بلکې داسې ښکاري چې د يوې ولسوالۍ او يا يوه ګروپ شخصي ټلويزيون وي.

۴- ملګرو ملتونو ولې د جنايتکارانو د تثبيت کميسيون جوړ نه کړ؟

د بن د تړون له مخې بايد د لويې جرګې د ځانګړي کميسيون په شان د جنګي جنايتکارانو د تثبيت لپاره هم يو ځانګړی کميسيون جوړ شوی وای، که چېرې دا کميسيون جوړ شوی وای، نو اوس به يې د لويې جرګې لپاره هم، د لويې جرګې د کميسيون له خوا د جوړ شوي طرزالعمل په تطبيق کې غوره رول لوبولای وای، کېدی شول د لندمهالي ادارې يو څو وزيرانو او يو څو

تنظیم سالارانو دې لویې جرګې ته لاره نه وای پیدا کړې، ځکه چې دې کمیسیون به په افغانستان کې جنګي مجرمان تثبیت کړي وو.

۵ – د لویې جرګې کمیسیون: د بن د تړون له مخې دلویې جرګې د کمیسیون غړي باید بشپړ نا پېیلي او ناتنظیمي اشخاص وای، خو په خواشینۍ سره چې دې کمیسیون کې داسې تنظیمي اشخاص شته چې اوس هم تنظیمي او سمتي تمایلات لري. په کمیسیون کې د هېواد ملي او سیمه ییز ترکیب په پام کې نه دی نیول شوی، د هېواد اکثریت ته په سلو کې ۲۸ برخې ونډه ورکړل شوې ده او له ۱۳ پښتون مېشتو ولایتونو څخه یو تن استازی هم په کې نه شته، د همدې ناعادلانه ترکیب له امله د لویې جرګې مرکزي کمیسیون په ځینو ولایتونو کې د تنظیمواکۍ پرمهال زیاتو شویو ولسوالیو ته څوکۍ ورکړي او د ځینو ولایتونو ژوندۍ ولسوالۍ یې له پامه غورځولي دي، د کمیسیون دا کار د هېواد بېلابېل ولایتونه له لوی حقوقي بحران سره مخامخ کړي، وروسته تر دې چې هرڅوك واك ته رسېږي هغه به د خپل ولایت د اداري واحدونو شمېر زیاتوي او په پای کې به افغانستان په سلګونو ولسوالۍ نه، بلکې په زرګونو ولسوالۍ به ولري.

د نوي حکومت لپاره څو وړاندیزونه

۱ـ نوی حکومت او نوی کابینه باید له لنډمهالې اداري څخه چورلټ بدلون ولري، د یوې سیمې، یوې ژبې، یوه قوم، یوه تنظیم او یوې ولسوالۍ حاکمیت باید تمثیل نه کړي، بلکې د

ټول افغان ملت د هېلو ښکارندويي بايد وکړي، که د لنډمهالې اداري ځينې وزيران په نوې کابينه کې راځي، نو بايد د مسلکي معيارونو له مخې راشي، نه د تنظيمي اړيکو له پلوه.

۲ـ څلور اساسي وزارتونه د فاع،کورنيو، بهرنيو چارو او ماليې وزارتونه بايد يو قوم، يوې سيمې او يوه ولايت ته اختصاص نه شي، يا د بېلابېلو کميسينونو او يا هم د ناپېيلو مسلکي اشخاصو له خوا اداره شي.

۳ـ هغه کسان چې په انتقالي دوره کې د وزيرانو په توګه ټاکل کېږي، په راتلونکي منتخب حکومت کې بايد لوړو مقامونو ته د بيا کانديدۍ حق ورڅخه واخيستل شي، چې د تېرې شپږ مياشتنۍ دورې د وزيرانو تجربې د تکرار مخه ونيول شوي.

۴ـ **راتلونکی پارلمان**: د اتلس مياشتني پارلمان لپاره چې څومره کسان ټاکل کېږي، بايد د هغوی عمومي شمېر په مساويانه ډول پر ولايتونو ووېشل شي او له همدې ټاکلو استازو څخه دې مسلکي او کارپوه اشخاص د پارلمان لپاره په انتخابي ډول غوره شي او که څو تنه د ګوتو په شمار په انتصابي ډول راځي، نو هغوی دې هم د قومي او مسلکي تناسب او معيار له مخې غوره شي، که دلويې جرګې ديوويشت کسيز کميسيون غړي غواړي د راتلونکي پارلمان غړي شي، نو د خپلو ولايتونو له ونډې څخه دې د هغو د وکيلانو له خوا په انتخابي ډول راشي. د نور هر ډول انتصاب او ويتو مخه بايد ونيول شي.

۵ـ راتلونکی اساسي قانون: په راتلونکي اساسي قانون کې باید د یو قـوي مرکـزي دولـت حقیقـت او واقعیـت ثبـت شـي، هېـڅ ډول فدرالیزم او زورواکۍ ته باید اجازه ورنه کړای شي.

٦ـ بیا رغونه: په راتلونکو اتلسو میاشتو کې باید د افغانستان د بیارغونې لپاره اساسي پلان طرح شي او هغه په ملیاردونو ډالر چې نړیوالو لـه افغانسـتان سره د مرسـتې لپـاره بېـل کـړي، بایـد ترلاسه او پر کار واچول شي. تر هرڅه دمخه ددغو څلورو اساسي برخو بیا جوړونې او رغونې ته اړتیا ده:

۱.د تولـو لویـو لارو او پـُلونـو جـوړول: د هېـواد ټـولې لـویې لارې ویجاړې شوي، که هرڅومره ژر جوړې شي، هم بـه مـو اقتصادي ګټه ترلاسه کړې وي او هم د وخت سپما.

۲.ښوونه او روزنه او عامه روغتیا: د اتلس میاشتني حکومت دویم اساسي کار باید دا وي چې د هېواد ښوونه او روزنه عصري کړي او په کلیوالي او ښاري سیمو کې زیات ښوونځي جوړ کړي، د زیاتو ناروغیو د مخنیوي په خاطر په هېواد کې وقایي چارو ته زیاته اړتیـا ده او هم د طبي پرسونل، روزنې، پالنې او د زیاتو روغتونونو جوړولو ته.

۳.کرنیـزه برخـه: افغانسـتان دښـې اب وهـوا لـه کبلـه اساساً یـو زراعتـي هېـواد دی، کـه مـوږ سل کالـه هـم متـواتر کـار وکـړو، پـه صنعت کې له نورو هېوادو سره ځان د سیالۍ جوګه کولای نه شـو، خو که دولت یو کال خپل پام کرنې او مالدارۍ ته راواړوي، نو نورې نړۍ ته به ډېرې غلې دانې او مېوې صادرې کړو.

په پای کې یو ځل بیا خپلې خبرې راټولوم او د راتلونکې کابینې او پارلمان د عادلانه جوړښت پر مسلې ټینګار کوم او وایم چې په راتلونکې پارلمان او کابینه کې باید د هېڅ قوم او هېڅ سیمې جنایتکار ته ځای او مقام ورنه کړای شي.

حاجي عبدالقدير او بېړنۍ لويه جرګه

(څو خاطرې او څو حقيقتونه)

دا ليکنه د حاجي عبدالقدير د تلين په مناسبت ليکل شوې وه او ((د دستار سړی)) د مقالو په ټولګه کې چاپ شوې ده.

د سياسي، ټولنيزو او کلتوري شخصيتونو ژوند، له ډېرو لوړو ژورو ډک وي او د اوج او زوال ټکي لري. همدغه ټکي د يو سياسي، ټولنيز او کلتوري شخصيت د تبارز او شهرت سبب ګرځي.

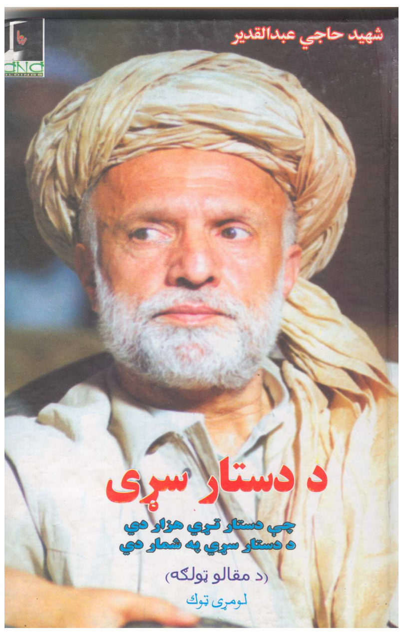

حاجي عبدالقدير هم د خپل سياسي ژوند په بهير کې ډېرې لوړې ژورې ليدلې دي، زما په نظر درې مهمو مسلو او په هغو کې د حاجي عبدالقدير غوڅ او مثبت رول د هغه شهرت ملي کچې او اوج ته ورسوه.

۱- په جلال اباد کې د سولې لپاره د جهادي مشرانو راټولونه:

جلال اباد ښار ته د مجاهدينو په راتګ سره د حاجي عبدالقدير غټه مېړانه دا وه چې دا لرغونی او

کلتوري ښار يې له لوټ، تالان او تباهۍ څخه وژغوره، دا وخت پر ټول افغانستان داسې حالات خواره وو، چې د تمدن هېڅ مرکز او د هېواد د هېڅ لوی ښار وګړي او شتمني خوندي نه وو. خو د حاجي عبدالقدير په مشرۍ د ننګرهار جهادي شورا پر دې بريالۍ شوه، چې جلال اباد له تنظيمي او خپلمنځي جګړو وژغوري او دلته د سولې، جرګو او مرکو ټغر خور کړي. حاجي عبدالقدير يوازې په ننګرهار يا ختيزو ولايتونو کې د سولې پر ټينګښت بسنه ونه کړه، هڅه يې وکړه چې په کابل او ټول افغانستان کې سوله او امن ټينګ شي.

کابل ته يې د روغې جوړې لپاره په لسګونو ځله د سولې هيئتونه ولېږل، خو کله چې په کابل کې د جګړې د ټولو غاړو پر وعده خلافۍ مطمين شو، نو بيا يې ټولو تنظيمي مشرانو او پر جګړې اخته لوريو ته بلنه ورکړه، چې جلال اباد کې سره جرګه شي او په هېواد کې د سولې او روغې جوړې راوستلو لپاره موافقې ته سره ورسېږي.

حاجي عبدالقدير ددې غونډې لپاره هر اړخيزې هلې ځلې وکړې، چې دا غونډه کوټلې او مثبته نتيجه ورکړي، هغه وخت اکثره سياسي کتونکي او عام خلک حيران وو، چې څنګه يو والي پر دې بريالی شو، چې سر کښنه، نه ايلېدونکي او نا متعهده تنظيمي مشران د ډېرو ورځو لپاره پر يوه مېز سره کېنوي، ان د دې ګواښ تر کچې پورې چې که چېرې روغې جوړې ته سره ونه رسېږي، نو يو هم له غونډې څخه رانه وتلای نه شي، دې نه اټکلېدونکي کار دده شخصيت ډېر وځلاوه.

۲- د بن کنفرانس: د افغانستان په اوسني سياسي بهير کې د بن کنفرانس يو ځانګړی مقام لري، دا کنفرانس سره له دې چې له سياسي او د امتيازونو د وېش له پلوه ډېر زيات نا انډوله و، خو بيا هم پر دې بريالی شو، چې په افغانستان کې د سياسي ژوندانه او فعاليت لپاره يوه

اډانه جوړه کړي. په دې کنفرانس کې د شمال ټلوالې تله خورا درنه وه، الحاج عبدالقدیر هم دا وخت ددې ټلوالې یو مطرح غړی ګڼل کېده، خو حاجي عبدالقدیر د بن په غونډه کې له پیله یوې غټې خلا ته متوجه و، دا خلا په غونډه کې د هېواد د اکثریت یانې پښتنو دمناسب استازیتوب نشتوالی و، کومو پښتنو چې په دې غونډه کې ګډون کړی و، هغوی هم د شمال ټلوالې تر دومره اغېز لاندې راغلي وو، چې د هغو اکثرو هم په دري ژبه خبرې کولې، حاجي عبدالقدیر د پښتنو د اکثریت او د پښتو د محکومیت او محرومیت درد احساس کړ او د اعتراض په ډول یې غونډه پرېښوده، هغه وخت اکثرو افغانانو د حاجي عبدالقدیر دا حرکت او جرئت تائید کړ او ویې ستایه، خو یو نیم به په کې دا تبصره هم کوله، چې حاجي عبدالقدیر ته شمال ټلوالې ویلي وو، چې ته دا چیغه پورته کړه، مقصد غونډه اخلال شي او په دې ډول به ټول قدرت لکه د اوس په شان ټلوالې ته پاتې شي.

د بېړنۍ لویې جرګې د انتخاباتو په بهیر کې مو یوه شپه له حاجي صیب عبدالقدیر سره ناسته درلوده او همدا پوښتنه مې ورسره مطرح کړه او ومې ویل: حاجي صیب سره له دې چې اکثره پښتانه ستا پر دې جرئت او حرکت خوښ شول، خو یو شمېر نظرونه داسې هم شته چې وایي تاسو د شمال ټلوالې په خوښه د غونډې د اخلال په خاطر دا کار کړی و. تاسو په دې اړه څه وایئ؟

حاجي صیب وویل: «یونه! اوس خو هغه وخت تېر دی زه خبره سپینه کوم، خلک به هر څه وایي ما دا هر څه د پښتنو په خاطر کړي وو، ځکه پښتانه ددې وطن اکثریت دي، په ټول کنفرانس کې یو ټکی پښتو نه وه، نو څه به مې کول، غلی ناست وای ښه وه، که اعتراض مې کړی وای؟ کله چې له کنفرانس نه راووتلم د ټولې دنیا سفیران راپسې راغلل، چې

راشه که نه غونډه ښېخي له منځه ځي، د دنیا مخ مې وکه او غونډې ته په دې خاطر ورغلم چې د غونډې د اخلال او ړنګېدو مسئولیت په ما رانه شي، بیا به سبا خلکو ویلې چې ګوره که نه دې غونډې نتیجه ورکوله، افغانستان کې حکومت جوړېده خو حاجي قدیر په کې لغته ووهله، نو ځکه غونډې ته ببرته ستون شوم، مقصد زما چې کوم هدف و د پښتو غږ اوچتول هغه مې ترسره کړ، نور چې خلک څه خبرې کوي هغه د خلکو کار دی». د بن کنفرانس حاجي عبدالقدیر ته د هغه د همدغه جرئت له امله غټ شهرت وباښه او دی یې د ټولو پښتنو په منځ کې مطرح کړ.

بېړنۍ لویه جرګه: د بېړنۍ لویې جرګې تر جوړېدو دمخه زه په ختیزو ولایتونو کې د لویې جرګې لپاره د انتخاباتو مسئول وم، دا وخت مې له حاجي عبدالقدیر سره څو ځله لیده کاته وشول، دا وخت ما ته لا ښه څرګنده شوه، چې په دې وروستیو سیاسي پېښو او بهیرونو کې د نورو سیالو قوماندانانو او سیاستوالو په انډول د حاجي عبدالقدیر استعداد او جرئت لوړ دی. د روان سیاسي بهیر او د هغه راتلونکې نتیجه ښه ارزولای شي، پر دې هم ښه پوهېږي چې زموږ ګاونډي هېوادونه او نور نړیوال په افغانستان کې څه غواړي او څه کوي. ده د افغانستان د سیاسي ډګر د راتلونکي په باب هم ښه وړاندوینه کولای شوه، د خپل واک او د نورو د واک په انډول، کچ او مېچ ښه پوهېده، همدغې تجربې دی د دې وړ کړی و، چې د خرپ په ځای کې خرپ وکړي او د ترپ په ځای کې ترپ او د احتیاط په ځای کې احتیاط، د عوامو د ارزونې له مخې په سیاست کې سازش او احتیاط د سیاستوالو اخلاقي شخصیت ته زیان رسوي. عام ولس اکثره وخت د خرپ او ترپ سیاستوال خوښوي،

خو حاجي عبدالقدير د جرئت، احتياط او ولسي پوهې له امتزاج څخه خپل سياسي ژوند رغولی و.

د ۱۳۷۱ل کال د ثور مياشت وه، يو شمېر جهادي ډلو د پخواني حکومت يو شمېر ملېشو سره د جبل السراج د تړون پر اساس د ائتلاف له امله د کابل نسبي واک ترلاسه کړی و. دې ائتلاف اساساً قومي بڼه لرله او د هېواد له اکثريت سره د کرکې پر بنسټ جوړ شوی و، زه اسمعيل يون او زما دوه نور ملگري ډاکټر محمد ابراهيم شينواری او ډاکټر روح الله د ۱۳۷۱ل کال د ثور پر ۹ مه نېټه له کابله جلال اباد ته په دې نيت راغلو چې دلته له يو شمېر جهادي مشرانو سره، چې دا وخت اکثره په جلال اباد کې وو، وگورو، د جبل السراج د ائتلاف د ناوړه مقصدونو په اړه ورسره خبره وکړو. دلته د جلال اباد نوي واکمن مشران ډېر زيات مصروف وو. کله چې حاجي صيب عبدالقدير ته زموږ ليک ورغی، نو هغه وغوښتلو د ماښام او مازيگر د لمانځه ترمنځ موږ ته د ملاقات وخت راکړل شو، کله چې مو د جبل السراج د ائتلاف او د هغه د راتلونکو پايلو په باب خبرې وکړې، نو حاجي صيب وويل: «خير نو چې دا ائتلاف دومره د پښتنو په خلاف دی، زه حکمتيار ته هم نه گورم، زه خپله درې لکه لښکر لرم دا ټول ورپسې خوځوم...»

کله چې موږ بيا ټينگار وکړ چې ددې ائتلاف اصلي ريښه بهر ته رسېږي او هغوی د پښتنو پر ضد دا ائتلاف جوړ کړی او دا خبره مو نوره هم ټينگه کړه، نو حاجي صيب عبدالقدير ودرېد او زما لاس يې کېکاږه او ويې ويل: «پلان داسې دی چې په دې دور کې پښتنو ته قدرت نه ورکوي، وينه تويول پرې په کار نه دي...»

حاجي عبدالقدير د هغه وخت په سياستوالو کې د گوتو په شمار کسانو له جملې څخه و، چې د پردې تر شا د گاونډيو هېوادونو په

لاسوهنو ښه پوهېده او پر دې هم پوهېده چې دده خپل لاس تر تېږې لاندې دی. تر دې کتنې پوره لس کاله وروسته زه په ختيزو ولايتونو کې د بېړنۍ لويې جرګې د انتخاباتو مسئول شوم، دا ځل د وظيفه يې مکلفيت له مخې اړ وم چې د ننګرهار والي حاجي عبدالقدير سره وخت پر وخت وګورم. د دوو مياشتو په بهير کې مې څو ځله ورسره وکتل. دا ځل د تېرو لسو کلونو په پرتله له يو بل حاجي قدير سره مخامخ شوم، زيات وخت به يې دا خبره تکراروله چې ((دا ځل زه هېڅ غير قانوني کار نه کوم زموږ ټول ضرورتونه پوره دي دا ځل موږ کار کوو)).

کله چې د بېړنۍ لويې جرګې د ځوکيو د وېش خبره مطرح شوه، نو ننګرهار او ټولو ختيزو ولايتونو ته په کې کمه ونډه ور رسېدلې وه. حاجي صيب موږ وغوښتلو په دې کتنه کې په جلال اباد کې د ملګرو ملتونو د مرستيال هئيت د دفتر (UNAMA) مشر کاوون کاکړ، له کابل نه د بېړنۍ لويې جرګې د خپلواک کميسيون مرستيال او غړي پوهاند عبدالعزيز او سرمحقق سيد امين مجاهد او زه اسمعيل يون شامل وو. د شپې ناوخته مو د جلال اباد په قصر کې خبرې پيل کړې، د دولت له خوا نور هېڅوک نه وو، حاجي صيب خپلې خبرې داسې پيل کړې: ((د ننګرهار او نورو ختيزو ولايتونو ځوکۍ کمې دي، زه پر دې قانع نه يم، زه دا نه منم، تر څو چې ماته د ځوکيو د زياتولو ژمنه را نه کړای شي، زه ولسواليو ته ستاسو هئيتونه د کمپاين لپاره نه پرېږدم. زه ددې انتخاباتو او د لويې جرګې په ماهيت او صلاحيت ښه پوهېږم، خو زه نه غواړم، زما په سينه مار تېر شي او دا وېش د قانون ښه خپله کړي، زه غږ پورته کوم، سبا به زه دلته والي نه يم، خو ننګرهاريان به ماته وايي، چې حاجي قديره ستا په ولايت کې موږ باندې دا ظلم شوی و او تا د خپل ولايت له خاطره غږ پورته نه کړ او موږ باندې دا قانون شو)).

حاجي صيب قدير دا هم وويل: «ما په بن کې هم دا غر پورته کړی او اوس يې هم پورته کوم.» ما په کابل کې کرزي صيب ته هم په داسې حال کې دا خبرې وکړې چې کريم خليلي او محقق هم ناست وو، ما وويل چې زموږ څوکۍ کمې دي او موږ پرې قانع نه يو، خو کريم خليلي او محقق وويلې چې نه کميسيون عادلانه فيصله کړې او سيټونه يې ښه وېشلي. ما محقق ته وويل چې عادلانه به يې خود کړی وي، چې زما سيټونه يې هم تاته درکړي، که ته زما په موقف کې وای، نو بيا به دا تاته معلومه شوې وای چې عادلانه دي که نه؟»

د حاجي عبدالقدير د غوښتنې او په ختيزو ولايتونو کې د انتخاباتو د دفتر په ګډو هڅو په پای کې (۱۷) سيټونه ختيزو ولايتونو ته زيات شول او دې زياتوالي د اساسي قانون د لويې جرګې د څوکيو پر وېش هم مثبت تاثير وکړ او ننګرهار بيا تر کابل وروسته د افغانستان د ټولو ولايتونو په منځ کې په لومړۍ درجه راغی.

د بېړنۍ لويې جرګې په ټول انتخاباتي بهير کې ده هېڅ ډول منفي مداخله ونه کړه، بلکې د انتخاباتو له دې سيمه ييز کميسيون سره يې هر ډول همکاري وکړه، ان له کابل څخه د دولتي امکاناتو په زور د جميعت په تېره بيا د نظار شورا يوه ګومارل شوې ډله، چې د انتخاباتي پروسې د اخلال او متاثره کولو لپاره يې فعاليت کاوه، په ټينګه وترټله او د فعاليت مخه يې ونيوله او ورته يې وويل چې دا خپلواک کميسيون دی، دولت او نور تنظيمونه بايد د دوی په کار کې مداخله ونه کړي.

تقريباً د لويې جرګې د انتخاباتو په پای کې حاجي صيب له موږ څخه هيله وکړه چې يوازې د قبايلو د څوکيو د وېش په برخه کې که ورسره مشوره وشي، نو کميسيون ته به ګټورې مشورې ورکړي او د څوکيو وېش به په عادلانه ډول ترسره شي، ددې کار علت دا و چې ده په قبايلي

سیمه کې ډېره زیاته پېژندګلوي لرله. کله چې په ټولو ختیزو ولایتونو کې انتخاباتي بهیر له کومو ځاني تلفاتو پرته په ډېر ښه ډول ترسره شو، نو حاجي عبدالقدیر په همدې مناسبت په یوه جوړه شوې لویه غونډه کې د خوښۍ او مننې څرګندونه وکړه، له پوهاند عبدالعزیز، سرمحقق سیدامین مجاهد، کاوون کاکړ او اسمعیل یون څخه یې مننه وکړه او کور ودانی یې ورته ووایه. حاجي صیب وویل: «انتخابات ډېر سخت کار دی، مړي په کې کېږي، ما به هر ماښام راډیو ته غوږ نیولی و، کله چې به خبرونه شروع شول نو زړه به مې درب درب کاوه او ویل به مې الله خیر چې څو به مړه وي خو د خدای(ج) په فضل چې هر څه ښه تېر شول.»

کله چې په ختیزو ولایتونو کې انتخابات ټول خلاص شول، نو د څلورو واړو ولایتونو وکیلان یې راوغوښتل او په سپین غر هوټل کې یې د سلا مشورې غونډه جوړه کړه، ورته یې وویل: «تاسې ته سپینه خبره کوم هر څه فیصله شوي دا جرګه مازې د قانونیت لپاره ده. اوس په کابل کې د څوکیو وېش روان دی، هر څوک باید خپل حق مخکې تر مخکې تثبیت کړي، زه خو د مشرقي ولایتونو حق غواړم که تاسو ماته واک راکوئ نو زه به کابل ته لاړ شم او ستاسو په نمایندګۍ به هم څو تنه بوځم، هلته به د خپلو حقوقو خبره مطرح کړو.» ټولو ورسره ومنله او ټولو په لیکلي او شفاهي ډول حاجي صیب ته واک ورکړ. حاجي صیب په دې وخت کې پر اداري رئیس ملک نظیر غږ کړ: «ملکه په کابل کې به دوه حویلۍ د مشرقي د وکیلانو لپاره ونیسې، هر څومره کرایه او خرچه چې راځي پروا نه کوي، دا وکیلان به هلته اوسېږي او نور مشرقیوال چې کابل کې کارونه لري او د اوسېدو ځای نه لري دا به د ټولو لپاره د یو مېلمستون حیثیت لري. ټول وکیلان چې له دې ځایه کابل ته ځي د هغوی خرچه هم برابره کړئ!» حاجي صیب تر نورو وکیلانو دمخه کابل ته ورسېد او هلته

د پردې تر شا د کابل له واکمنو سره د راتلونکي نظام، مشرتابه او د څوکیو د وېش په باب پر خبرو اترو مصروف شو. د کابل تر تګ دمخه یې ماته په یوه خصوصي ناسته کې ویلي وو: ((زه، کرزی صیب، خلیلزاد، فهیم او څو تنه نور سره ناست وو، خبره مو سره غوټه کړې، ما خلیلزاد ته وویل دا ځل نو د بن د قرارداد په شان معاملې درسره نه منم، چې هر څو مو یو ګروپ ته ورکړي دي.)) حاجي صیب دې خبرې ته هم اشاره وکړه، ((چې د کورنیو چارو وزارت یې ده ته پیشنهاد کړی دی.))

کله چې حاجي صیب د پردې تر شا د سیاسي معاملو پر حل او فصل بوخت و، نو دې کې دا څو ټکي ډېر زیات مطرح و:

۱- زعامت نه د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهر اړول.
۲- د پروفیسور برهان الدین رباني د کاندیدۍ مخنیوی
۳- دلویې جرګې په واسطه د حامد کرزي د زعامت ټاکنه.
۴- د کابینې د څوکیو وېش.

حاجي عبدالقدیر له پورتنیو څلورو مهمو ټکو څخه په درېیو کې بریالی شو، خو په یوه کې پاتې راغی. دا وخت په لویه جرګه کې په پښتنو مشرانو کې تر ده بل مطرح شخص نه و، زعامت ته د اعلیحضرت له کاندیدۍ نه دده نه ملاتړ ددې سبب شو، چې اعلحیضرت په کورنۍ کچه د قدرت یو غټ عنصر له لاسه ورکړي.

له کاندیدۍ نه د استاد رباني د مخنیوي په لار کې هم دده رول ډېر مهم و، تر جرګې دمخه یې یوه ورځ استاد رباني ته وویل: ((استاد دوست نزدیکت کیست؟ استاد طبعاً وویل: شما (حاجي قدیر). حاجي عبدالقدیر ورته بیا وویل: ((خیر که ما دوست نزدیکت هستم همین ما بریت رای نمیتم، دیگه کس بریت رای میته؟)) استاد رباني ته یې وښودله چې زما په شان یو نږدې دوست درته رایه نه درکوي، له نورو

خلکو به څه ګیله کوي. استاد رباني ددې په مقابل کې دا شرط کېښود چې خیر اعلیحضرت به هم ځان نه کاندیدوي. د نظار شورا او نورو جهادي ډلو نظر هم همدا و چې اعلیحضرت به ځان نه کاندیدوي. دې ټولو او نورو بهرنیو عواملو د اعلیحضرت د کاندیدی مخه ونیوله، خو استاد رباني ته د غوڅ قناعت او ځواب په برخه کې د حاجي عبدالقدیر رول ډېر زیات اغېزناک و.

له کاندیدېدو نه د اعلیحضرت او استاد رباني انصراف ددې سبب شو، چې ښاغلي حامدکرزي ته په بشپړ ډول لاره اواره شي. له ښاغلي حامدکرزي نه د حاجي عبدالقدیر هر اړخیز ملاتړ ددې سبب شو، چې نه یوازې د خپلو پلویانو په رایو کې یې ضایعات رانه شي، بلکې نور خلک هم ورته رامات شي، په لویه جرګه کې یو وخت ددې خطر پېښ شو چې د اعلیحضرت ګڼ شمېر پلویان له جرګې څخه بایکاټ وکړي. دا خلک همدارنګه په دویمه درجه کې د کرزي پلویان هم ګڼل کېدل، که چېرې دا خلک له جرګې وتلي وای، نو د کرزي صیب انتخاب ته هم غټ خطر متوجه کېده او په خپله د کمیت له پلوه د جرګې مشروعیت ته هم پوره زیان اوښته.

حاجي عبدالقدیر ددې خطر په رفع او دفع کې غوڅ رول ولوباوه او د پاچا هغه ناخوښه پلویان چې د ګڼو دلایلو له مخې ناخوښه وو، قانع کړل چې له جرګې څخه بایکاټ ونه کړي، تر لویې جرګې یوه ورځ دمخه تنظیمي مشران د ښځینه وکیلانو پر وړاندې ودرېدل، په دې غونډه کې لومړی حاجي عبدالقدیر خبرې وکړې اوپر ملي وحدت یې ټینګار وکړ، خو چا کوم اعتراض ونه کړ، کله چې د استاد رباني نوبت ورسېد، نو تر خبرو وروسته تر سختو اعتراضونو لاندې راغی، ټول اعتراضونه ښځمنو

وکیلانو وکړل، استاد لاجوابه و او غونډه د هغه د زیاتې پیکه کېدو سبب شوه.

په بېړنۍ لویه جرګه کې یوازینی ټکی چې د حاجي عبدالقدیر پخوانی شخصیت یا په بن کنفرانس کې د هغه استقامت یې د پښتنو په منځ کې تر پوښتنې لاندې راوست، هغه په ډله ییز ډول د ختیزو ولایتونو پر وکیلانو غږ کول و، چې ټول د (قاسمیار) ملاتړ وکړئ، دا کار د اکثرو پښتنو وکیلانو خوښ نه شو، او خلکو داسې ویل چې هغه کوم حاجي قدیر و چې د بن کنفرانس کې یې هغه چغه پورته کړه او دلته په معکوس ډول حرکت کوي، کله چې حاجي صیب قدیر په لویه جرګه کې د قاسمیار په پلوي غږ پورته کړ، نو ما همغه شېبه حاجي صیب ته وویل: ((حاجي صیب دا څه کوې، دا کار هم تاته په تاوان دی هم ټولو پښتنو ته او بل دا کار د انتخاباتو له اصولو سره هم جوړ نه دی، ځکه رایې پټې دي، د هر چا خوښه ده چې هر چا ته رایه ورکوي، داسې په جار اعلان کول ډېر زیان پېښوي... دا وخت حاجي صیب ماته ډېر په قهر شو او ویې ویل: ((یونه! چوپ شه ډېرې خبرې مه کوه بیا به وروسته خبرې کوو، تا او میاخېل دا درې ورځې ماته د سر په کاسه کې اوبه راکړې.))

د شاه محمود میاخېل اختلافات چې هر څه وو، وو به، زه پر هغو تبصره نه غواړم خو ماته حاجي صیب ځکه په قهر و چې څو ځله یې وکیلان راټول کړل او د بېلابېلو موضوعاتو په باب یې ورته خبرې وکړې، هر ځل به ما د حاجي صیب څنګ ته ځان ورساوه او ورته ویل به مې چې د څلورو مهمو وزارتونو موضوع هم یاده کړه، هغه غوښتل چې دا موضوع علني نه کړي، ځکه دوی په خپل منځ کې موافقې ته رسېدلي وو، خو یوه ورځ یې له لاسه ونیولم او دهلېز کې یې کونج ته بوتلم، راته یې وویل: ((مشرقي ته یې داخله وزارت منلی، شمال سره مې زور برابر

نه دی، ډېرې زياتې پيسې او وسلې لري، که نور هر چا رانه زيات امتياز واخيست بيا مې غاړه کې لنګوټۍ واچوئ او کش مې کړئ، چې حاجي قديره ته بې غيرته وې، نور مې څه ته په عذابوئ...» له شمال ټلوالې سره د زور د نا انډولۍ او امتياز خبره يې د مشرقي وکيلانو په يوه عامه غونډه کې هم وکړه.

کله چې زه د اکثريت رايو په ګټلو سره د لويې جرګې د لومړي منشي په توګه انتخاب شوم او پر خپلې څوکۍ کېناستم، نو يوه وړه ټوټه کاغذ مې پر مېز کېښودل شو، په کاغذ کې ليکل شوي وو: «يون صيب زه تاسو ته ددې لويې کاميابۍ مبارکي وايم، حاجي قدير» کله چې ما دا کاغذ ولوست نو بيا مې لاندې د کيڼ لاس لومړي کتار ته وکتل، چې حاجي صيب يې په منځنۍ برخه کې ناست و. ما ورته سر وخوځوه او دی په سترګو او شونډو کې موسکی شو، ما له دې شېبې څخه ډېر خوند او لذت واخيست، ځکه زه پوهېدلم چې زما په انتخاب حاجي صيب څومره خوشحاله شوی او ده دا کار د مشرقي ولايتونو او ځان لپاره يو برى ګاڼه، سره له دې چې په ببړنۍ لويه جرګه کې ما خپل ځان او ټول پښتانه محروم ګڼل، تر لسګونو روحي فشارونو او نورو ډول ډول ګواښونو لاندې وم، خو دا هر څه مو په چوپه خوله زغمل.

کله چې جرګه رسماً پيل شوه، نو يوه ورځ مې په تفريح کې حاجي صيب قدير سره وکتل، ما ويل د قاسميار صيب موضوع کې درنه خلک خفه دي. هغه وويل اوس به يې درته ووايم: «اصلي خبره دا وه چې قاسميار د سترې محکمې لپاره کانديد و او دا د ډېرې مودې لپاره کار دی، لويه جرګه يوازې د شپږو ورځو لپاره ده، ما يوه معامله کړې، د قاسميار ملاتړ مې ددې لپاره وکړ، چې هغه بل امتياز موږ ته پرېږدي،

دولت ما سره ژمنه کړې چې ستره محکمه به فضل الهادي شینواري ته ورکوو، نو ځکه ما دا کار وکړ...)).

په لویه جرګه کې یوه ورځ زما مېرمن (ارین یون) د استاد رباني د وخت ((ملي سرود)) د غږېدو په اړه احتجاج وکړ او دا یې د ۱۳۴۳ ل کال د قانون او د اوسنۍ لویې جرګې د داخلي طرزالعمل خلاف عمل وګاڼه، دغه راز یې په شمالي ولایتونو کې د ډله ییزو وژنو، مهاجرتونو او د طالب په نامه د پښتنو د ځورونې په اړه خبرې وکړې، د شمال ټلوالې پر مشرانو دا خبرې ښې ونه لګېدې، نو حاجي صیب ته یې شکایت وکړ، حاجي صیب د غرمې ډوډۍ پر مهال له ما څخه پوښتنه وکړه او ویې ویل: ((دې خورکۍ چې د مشرقي ولایاتو د ښځو په نماینده ګۍ خبرې وکړې دا څوک ده؟)) ما وویل ولې څه خبره ده؟ حاجي صیب وویل: ((ډاکتر عبدالله او دلته ځیني نور وزیران په قهر دي، چې دا انتقادونه یې موږ ته راجع دي. نو ما ځکه تانه پوښتنه وکړه چې دا څوک ده؟)) ما ورته وویل: ((حاجي صیب دا زما مېرمن ده)) حاجي صیب وویل: ((بس پوه شوم هر څه یې چې ویلي ښه یې ویلي.))

د لویې جرګې په بهیر کې ښاغلي حامد کرزي د مشرقي ولایتونو وکیلانو ته د خبرو اترو پر وخت وویل: ((تاسو د جمهوري ریاست مرستیالي غواړئ که یو مهم وزارت؟)) له مهم وزارت څخه یې مقصد د کورنیو چارو وزارت و. ټولو وکیلانو ورته وویل: ((مهم وزارت)) هغه وویل: ((ښه ده پوه شوم)).

د لویې جرګې د پای پر ورځ د موقت پارلمان د جوړونې په باب د شمال ټلوالې او نورو وکیلانو ترمنځ د نظر اختلاف پیدا شو، خو حاجي عبدالقدیر د بن د تړون له مخې وضاحت ورکړ او د موقت پارلمان جوړولو مسئله یې د پخو دلایلو له مخې اواره کړه.

کله چې د لویې جرګې د وروستۍ ورځې په پای کې کابینه اعلان شوه، نو د حاجي صیب قدیر پر ځای تاج محمد وردګ د کورنیو چارو وزارت د وزیر په توګه ټاکل شوی و او داسې څرګنده شوه چې یو ځل بیا د معاملو له پاسه معامله شوې ده.

افغانستان ملت دی که افغان؟

دا لکینه ما هغه وخت وکړه چې کله مې د بېړنـۍ لـويې جرګې د تـاکنو کړنلاره ترلاسه کړه، دا مهـال، تـر دې دمخـه او تـر جرګـې وروسـته، ان اوسمهال هم دا اصطلاحګانې سمې نه کارول کېږي، د اساسي قـانون پـه لويه جرګه کې هم ((د افغانستان ملت)) لغوي ټېروتنه په پښتو او دري مـتن کې په قصدي او ناقصدي ډول تېره شوې او په نورو حقوقي متونو کـې هـم کله کله په همدې ډول تکرارېږي، خو د اساسي قانون انګليسي متن چې آر (اصل) متن ګڼل کېږي، هلته دا نقيصه رفع شوې او همدارنګه د افغانسـتان په اړه په نورو حقوقي متونو کې دا نقيصه نه شته. زما دا ليکنه هماغه مهال د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۱) ګڼه کې چاپ شوې ده.

زموږ پـه ګڼو خپرونـو، رسـمي او نـا رسـمي وينـاوو کـې کلـه کلـه ملي او حقوقي نومونو (اصطلاحاتو) ته پوره او ژور پام نـه کېـږي، يوه نومونه د بلې پرځـای کـارول کېـږي، يـا يـو نـوم لـه اصـلي مانـا څخه اړول کېږي او په دويمه يا بدلـه مانـا کـارول کېـږي، کلـه کلـه بيا له يوې کلمې سره مخکې يوه بله داسې توصيفي کلمه يو ځای کوي چې ددويمې کلمې مانـا هـم سره بـدلوي، کلـه کلـه خـو بيـا ځينې اصطلاحګانې چې اصلاً د مانا او په تېـره بيـا د اصـلي مانـا لـه پلوه سره متضـادې او يـا مغيـرې وي، پـه يـوه او مسـاوي مانـا

کاروي او تر اصلي اصطلاحګانو د مخه ورته د (برابر) صفت یا کلمه کاروي.

دلته غواړو پر همدغو څو اصطلاحګانو چې اوس زموږ د هېواد په خپرونو او د واکمنو په رسمي ویناوو کې زیاتې تکرارېږي، لنډ بحث وکړو:

ملت افغانستان یا د افغانستان ملت:

په اوسنیو زیاتو خپرونو کې ددولتي چارواکو او ځینو نورو اشخاصو له خوا (د افغان ملت) پرځای (د افغانستان ملت) اصطلاح کارول کېږي. ځینې د (افغانستان ملت) اصطلاح په شعوري ډول استعمالوي او ځینې یې په ناشعوري ډول، هغه کسان چې (د افغانستان ملت) اصطلاح په شعوري ډول کاروي هغوی اساساً په افغانستان کې دیو واحد ملت (افغان) شتوالی نه مني. په حقیقت کې (افغان) دیو ملت په توګه نه مني، دوی وایي چې افغانستان یو هېواد دی او بېلابېل قومونه یا ددوی په اصطلاح (مختلف ملیتونه) په کې اوسي، هریو ځانته هویت لري، یانې دا چې ټول افغانان نه دي، د افغان نوم یو خاص قوم ته منسوب او پر نورو یې تحمیل کړی دی! او دودول یې یو ډول استعمار دی! ځکه نو دوی کله کله په افغانستان کې هر اوسېدونکي ته د (افغان) پرځای (افغانستاني) نومونه کاروي.

په حقیقت کې ددې ډول خلکو د ضمیر ښیښه د افغان او افغانستان پر وړاندې صفا نه ده، ددوی ستراتیژي داده، چې په لومړي ګام کې د یو واحد ملت په توګه د (افغان) هویت ختم کړي

او بیا په دویم پړاو کې د افغانستان د نوم د بدلولو هڅه پیل کړي، په دې ډول به یو واحد ملت او یوه ټاکلې جغرافیه چې دا ملت په کې اوسي له منځه یوسي، ددې ډول افغان ضد ډلو تر شا بهرنی ملاتړ هم شته، چې په دې برخه کې ګډې هیلې او ارمانونه لري.

خو ددې ترڅنګ یو شمېر کسان په ناشعوري ډول د (افغانستان ملت) نومونه کاروي، دوی د هغو نورو تر تبلیغاتي اغېز لاندې راغلي، د کلمې د مانا تل ته نه دي پرېوتي او نه یې پرې سر خلاصېږي، که چېرې دوی پر دې پوه شي چې دا اصطلاح غلطه او یایې مانا منفي ده، نو نه یوازې دا چې خپله به یې ونه کاروي، بلکې د کاروونکو پر ضد به یې سخت غبرګون هم وښیي.

دې ډول اشخاصو او نورو هغو کسانو ته چې په ناشعوري ډول دا اصطلاح کاروي، ددې څو ټکو څرګندول په کار دي:

۱. افغانستان د جغرافیې نوم، د خاورې نوم دی، د هېواد نوم دی، نه د ملت، البته افغانستان له افغان نه اخیستل شوی (افغان+ ستان = افغانستان)، دې کې (افغان) د ملت نوم دی (ستان) مکاني روستاړی دی، یانې دا چې د افغانستان د هغې خاورې، جغرافیې او کور نوم دی چې افغانان یا افغان ملت په کې اوسېږي، هرڅوك چې په دې کور کې اوسېږي هغه افغان دی، هر افغان د افغان ملت یو غړی دی.

۲.	د افغانستان د نوم بله ښېګڼه داده چې دا دیو ملت له ریښې (افغان) څخه رغېدلی دی، هر هغه هېواد چې نوم یې د هغه هېواد له ملت څخه رغېدلی وي، لکه خپله افغانستان نو د بقا او استحکام چانس یې ډېر زیات وي. د افغانستان د ۱۳۴۳ل کال په اساسي قانون کې هم یادونه شوې چې زموږ د ملت نوم (افغان) دی او هر څوك چې په افغانستان کې اوسي هغه افغان دی، داسې نه دي ویل شوي چې زموږ د ملت نوم افغانستان دی، افغانستان د افغانانو د خاورې یا جغرافیې نوم دی نه د افغان ملت.

افغان ضد شعوري، ډلې تل هڅه کوي چې د افغان او افغانانو د نومونو له کارونې ډډه وکړي او ددوی پر ځای اکثره وخت د (مردم افغانستان) یا (د افغانستان د خلکو) اصطلاح وکاروي، دلته بیا هم همغه مغرض نظر پروت دی، یانې دا چې په افغانستان کې خلك اوسېږي، خو افغانان نه دي، په عادي محاوره کې ددې اصطلاحګانو پرځای او ناځای کارول چندان اهمیت نه لري، خو د ملي ترمینالوژۍ او قوانینو د تسوید او جوړونې په برخه کې که دا اصطلاحګانې په شعوري ډول غلطې وکارول شي، نو د هېواد او ملت هویت له خطر سره مخامخولای شي، ښه به وي چې په دې برخه کې یوه ژوندۍ بېلګه هم وړاندې کړو: تاسو به د بېړنۍ لویې جرګې د ځانګړي کمیسیون طرزالعمل لوستی وي، په دې طرزالعمل کې د همدغو افغان ضد کسانو له خوا په شعوري ډول هڅه شوې چې په ټول طرزالعمل کې د (افغان) کلمه پرېښودې، وګورئ د همدې طرزالعمل لومړۍ ماده:

" لویه جرګه عالیترین مظهر اراده مردم افغانستان است و از قاطبه ملت نمایندګی میکند..." په دې جمله کې دوی د (افغان) اصطلاح څنګه ورکه کړې، سره له دې چې د جملې په دواړو برخو کې ورته اړتیا ده، یانې دا چې " لویه جرګه عالیترین مظهر ارادهٔ تمام افغانها است و از قاطبه ملت افغان نمایندګی میکند"، که فرضاً په لومړۍ برخه کې د افغان یا افغانها یادونه راغلی نه وای، نو په دویمه برخه کې باید حتماً راغلی وای یانې (از قاطبه ملت افغان نمایندګی میکند)، اوس دلته نه ښکاري چې (از قاطبه کدام ملت نمایندګی میکند)، دوی دا کار په شعوري ډول کړی.

د څلورم څپرکي ۱۳ مه ماده چې د رای ورکوونکو صفات په ګوته کوي، په لومړي فقره کې هم همداسې یوه درغلي شوې، یانې هغه څوك د رای ورکولو حق لري چې: " که ازطریق نسب افغانی تابعیت افغانستان را داشته باشد." دلته چې نوره هېڅ چاره نه وه نو دوی د (افغان) پرځای د (افغاني) کلمه راوړې. د (افغان) او (افغاني) ترمنځ هم د مانا له مخې ډېر تفاوت شته. په (افغاني) کې (ي) نسبتي توری دی، چې له یو (شي) یا (چا) سره د (شي) یا (چا) نسبت او اړیکي ترې، دلته هم همغه درغلي شوې، مانا دا چې یو څوك دې خپله افغان نه وي، خو چې د افغاني نسب له لارې د افغانستان تابعیت لري، دراییې ورکولو حق لري، که فقره یې داسې لیکلې وای، هرڅوك چې افغان وي او د افغانستان تابعیت ولري د رایې ورکولو حق لري، خبره مطلقه

 څرګنده وه، خو دلته بیا خبره همغه نیت ته رسېږي چې د (افغان) پر وړاندې له ځینو سره موجود دی.

د (افغان) او (افغاني) ترمنځ تفاوت دومره دی لکه د (رحیم) او (رحیمي) ترمنځ. دلته (رحیم) یوازې رحیم دی، خو کله چې د هغه اولادونه پیدا کېږي، نو له هغه سره د نسبت له لارې پرځان (رحیمي) تخلصونه ږدي، خو خپله یو هم رحیم نه دی، ددې مانا هم همدا راوځي چې خپله (رحیم) خو په ټاکنو کې ګډون نه شي کولای او یا یې یادونې ته هم اړتیا نه شته، خو ((رحیمیان)) په کې د رایې ورکولو حق لري، یا په اصطلاح رحیم نه منم خو نور رحیمیان منم، په (افغاني) نسبتي نوم کې یو بل مشکل هم شته، چې دیو چا نسبت به افغان ته وي، خو خپله به افغان نه وي، درېیم یا څلورم نسب به یې افغان وي، خو دا فقره چې دلته په دې شکل راغلی، یوازې د (افغان) اصطلاح د مخنیوي لپاره راغلې ده، اوس تاسې ټول طرزالعمل وګورئ، په یو ځای کې هم د (افغان) کلمه نه ده پرېښودل شوې.

ملیتهای مختلف (مختلف ملیتونه) دا اصطلاح له بهر څخه وارده شوې اصطلاح ده، چې د کورنیو ارتباطیانو له خوا یې د هېواد په تېرو ۲۳کلنو خپرونو کې په شعوري او نا شعوري ډول دود موندلی دی. لومړی خو باید دا خبره څرګنده شي چې (ملیت) د کوم قومي او ډله ییز تشکل نوم نه دی، بلکې (یت) روستاړی په عربي کې د یو شي د جوهر او ماهیت څرګندولو لپاره راځي لکه حیوان + یت = حیوانیت، انسان + یت= انسانیت. دلته هم

(ملیت) د چا د قومي هویت د پېژندلو لپاره دی، مانا قومیت دې څه دی؟ خو روسانو او د افغانستان ستمیانو دا اصطلاح د ملت او قوم ترمنځ دیو بل ځانګړي قومي تشکل لپاره کارولې او کاروي یې، ددوی په نظر په افغانستان کې ((مختلف ملیتونه)) دي (نه قومونه). ددوی د ستراتیژۍ له مخې که افغانستان تجزیه شي نو تیار ملیتونه به ورته جوړ وي، هر یو به خپله ونډه واخلي، دوی د افغانستان د بېلابېلو ټبرونو لپاره د قوم اصطلاح کارول هغو ته کسر شان ګڼي، نو ځکه خو یې ملیتونه بولي، دوی په خپلو لیکنو کې د افغانستان د بېلابېلو قومونو (ملیتهای مختلف) اصطلاح کاروي.

مختلف دلته دوه ماناوې ورکوي: یو دا چې یو بل سره اختلاف ولري او بل بېلابېل، کله کله بیا دوی ((ملیتهای مختلف، برابر و برادر)) اصطلاحګانې هم کاروي، دا هغه اصطلاحګانې دي چې دقیقې نه دي، که چېرې ددوی په اصطلاح ((ملیتونه)) یوځل مختلف شول یانې د کلمې په اساسي مانا اختلاف یې پیدا کړ، نو بیا خو برادر و برابرېدلی نه شي.

بله خبره دا ده چې که موږ ووایو دهېواد ټول اوسېدونکي افغانان دي او ټول سره برابر حقوق لري، نو بیا خبره حل شوه قومونو او بیا مختلفو قومونو ته څه اړتیا ده؟ خو دوی همېش د قومونو لپاره د برابر (مساوي)، برادر او مختلف اصطلاح کاروي، له برابر ومساوي څخه ددوی هدف نابرابري ده، دوی غواړي د اکثریت او اقلیت حقوق د برابرۍ تر نامه لاندې نا

متوازن او نا مساوي کړي، ددې شعار ظاهري مانا يوه، خو باطني بله ده، د افغانستان هېڅ اقليت نه غواړي د افغانستان له ډېر کوچني اقليت هندوانو او سکانو سره برابر او مساوي حقوق واخلي، خو شعار يې ورکوي. لازمه ده چې کله کله اصطلاح کارول کېږي د هغې مانا بايد دقيقه وسنجول شي، د ساري په توګه ټول افغانان سره برابر او مساوي حقوق لري، خو ټول قومونه سره مساوي نه دي،بلکې متناسب دي، په مساوي او تناسب کې د قومونو په توګه د لويو قومونو حقوق ډېر او د وړو کم وي، خو که د فرد په توګه يې وېشي نو د ټولو به مساوي شي.

له دې ليکنې څخه موخه داوه چې زموږ ملي او سياسي ترمينالوژي، ته په مغرضانه ډول يو شمېر اصطلاحګانې ور ننوتي دي او ځينې خلك په شعوري ډول هڅه کوي، هغه دود کړي، د شعوري او ملي افغاني مطبوعاتو دنده داده چې د دا ډول اصطلاحاتو مخه ونيسي او د هغو دقيق شکل دود کړي.

ایا له نظار شورا نه د ښاغلي کرزي د خلاصون لاره شته؟؟

دا لیکنه د منځمهالي اداري پر مهال د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۲) ګڼه کې چاپ شوې ده.

په افغانستان کې دجنګي او سیاسي ډلو په کتار کې نظار شورا یوه ډېره څرګنده او مهمه جنګي سیاسي ډله ده، دا ډله په

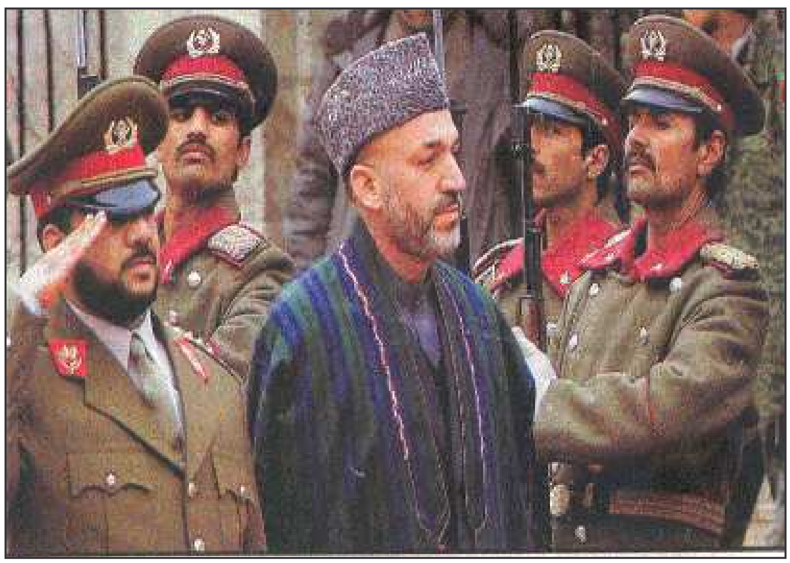

ائتلافونو، سازشونو، قومي نښتو، لمسونو، وژنو، ورانیو، توطیو او پردیو ته په جاسوسۍ کې تر نورو ډلو دمخه ده، د

همدغې سرتېتې او جاسوسۍ له امله خو دادی نن هم په سیاسي ډګر کې مطرح ده او په اصطلاح له نورو یې میدان ګټلی دی.

د نظار شورا د جنایتونو ډېره غټه بېلګه ددوی هغه تېر څلورنیم کلن حکومت دی، چې په نتیجه کې یې کابل ښار ویجاړ د هغه (۸۵) زره کورونه وران او (۶۵) زره ښاریان شهیدان شول.

دا جنګي ډله یو وخت د طالبانو د اسلامي خوځون له خوا په شا شوه، له ټول هېواد څخه یې ددوی دظلم ټغر ټول کړ او یوازې په سلو کې پر پنځمه برخه خاورې یې نیمژواندی ژوند کاوه، یوازې یوه کاري ضربه په کار وه، چې دمرګ کندې ته ګوزار شي، خو د طالبانو افراطي چارچلند او نړیوال ټکر یوځل یا نظار شورا ته یو داسې طلایي چانس په لاس ورکړ، چې بیا راژوندی شي او د مرګ د خوب پرځای د کابل د تاج وتخت خوبونه وویني.

د سپتمبر د ۱۱مې نېټې پېښه که ټولې امریکا ته د زهرو یو تریخ ګوټ شو، خو نظار شورا ته یوه داسې نوش دارو او اب حیات شو، چې مړی پرې راژوندی شو. د نظار شورا مشرانو یو دم د امریکائیانو لاسونه ښکل کړل او په پښو کې ورته ورغښتل او بیا یې خپله لاسونه ورته په نامه کېښول او ویې ویل چې صاحبانو هر امر وخدمت ته تیار یو، هر ډول نوکري کولای شو، سره له دې چې (ازموده را ازمودن خطا است) خو تاسو کولای شئ موږ یو ځل بیا و ازمویئ، بیا یې نو امریکائیانو ته د (۵۰۰) کیلویي بمونو پرځای د (۵۰۰۰) کیلویي بمونو فرمایش ورکړ چې د بشر دله

منځه وړلو قابلیت خو لا څه چې پر یوه وخت د ونو، بوټو او ټولو ژوندیو موجوداتو د له منځه وړلو وړتیا یې لرله.

په پای کې نظار شورا د امریکائیانو د الوتکو تر وزرونو لاندې کابل ته ننوتله، دا داسې مهال و، چې طالبانو په هېواد کې نور اکثره نظامي قوتونه ختم کړي وو، نو ځکه خو میدان دوی ته تش او خوشې و.

ښاغلی حامد کرزی چې اوس د هېواد یو مهم سیاسي شخص دی، مخکې تر دې چې نظار شورا کابل ته ننویستل شي، په ارزګان کې پرطالب ضد جګړې اخته و او څه سیمې یې لاندې کړې وې. په پای کې د بن د نامتوازن او نا عادلانه تړون له مخې د واك سیاسي کړۍ نظار شورا ته ورکړل شوې او ښاغلی حامد کرزی د لنډمهالې شپږ میاشتنۍ ادارې د مشر په توګه وټاکل شو.

کله چې کرزی صیب د واك (!) د رسمي انتقال لپاره کابل ته راغی، نو نه ورسره لښکر و، نه عسکر، نه توپونه او نه مېړونه، یوازې بې وسلې کرزی و، یوه چپنه وه او یوه قره قلۍ. همغه وخت هغو سیاستپوهانو سره چې د نظار شورا پر خصوصیاتو پوه دي او د افغانستان وضع ورته ښه معلومه ده، داسې تشویش پیدا شو، چې یاره دا وړی لکه چې شړی نه شي. څنګه امکان لري چې دلېوانو منځ ته یو څوك بې وسلې او بې وسیلې راشي او هغوی دې ورته څه ونه وایي. د کرزي صیب د واك ننداره خو همغه وخت معلومه شوه چې د احمدشاه مسعود تر عکس لاندې یې ترڅو

کرښېزي پښتو وینا وروسته ژبه واړوله او فارسي خبرې یې پیل کړې، دا په افغانستان کې د اقلیت ژبې او کلتور ته دبرلاسۍ په لاره کې لومړی او اساسي ګام دی، چې تر کرزي صیب دمخه نورو ډېرو پاړسیوان شویو پښتنو شاهانو هم پورته کړی دی.

کرزي صیب هغه حقانیت ته پام ونه کړ، چې ده ته دا څوکۍ د اکثریت (پښتنو) په استازۍ ورکړل شوې وه، نړیواله ټولنه په دې خبره ښه پوهېدله چې د هېواد اکثریت پښتانه دي، څو چې مشرتوب دوی ته ونه سپارل شي، په هېواد کې ثبات راوستل ناممکن دي. هغه شپږ میاشتنۍ دوره زیاتره په بهرنیو سفرونو او ډېرو غوړو وعدو تېره شوه، خو کرزی صیب پر دې بریالی نه شو، چې په هېواد کې دسولې او ثبات لپاره زیات عملي ګامونه پورته کړي، غټ عمراني کارونه پیل کړي، وسلې راټولې کړي او ان پردې هم بریالی نه شو چې ددولت په داخل کې د خپلو فرامینو تطبیق ته لاره اوراه کړي.

شپږو میاشتو کې خلکو هم، دا ویل چې ځه خو نوی حکومت دی، کرزی صیب هم بې توپه او بې لښکره ورغلی، کله چې لویه جرګه جوړه شي، په هغې کې به اساسي څوکۍ له جنګسالارانو واخیستل شي، حالت به تر دې ښه شي. لویه جرګه جوړه شوه، کرزی صیب د مشر په توګه وټاکل شو او جرګې ټول صلاحیت کرزي صیب ته ورکړ، خو کرزي صیب داسې کابینه جوړه کړه اویا پرې وتپل شوه چې د بن تر هغې هم ناکاره وه او بیا یې چاته د مخالفت مجال هم ورنه کړ او دا ځل نو نظار شورا ته نور ډېر

امتیازونه هم ورکړل شول، اوس همغه زورواکان له کرزي صیب نه راتاو دي او دی چې هر نېك کار کوي هغوی یې مخه نیسي.

حقیقت او واقعیت دا دی چې نظار شورا ته دومره امتیاز ورکړل شوی چې ولس یې په هېڅ وجه نه شي زغملای، نظار شورا ته د دومره امتیاز ورکول د کرزي شخصیت ته د زیان په بیه تمام شول، خو دې سره سره بیا هم نظار شورا کې دومره اخلاقي او سیاسي شهامت نه شته چې لږ تر لږه د کرزي صیب اوامر ومني او د هغه په مخه کې خنډونه را ولاړ نه کړي، کېدی شي کرزی صیب او نړیواله ټولنه اوس دواړه د نظار شورا یا پنجشېر ولسوالۍ له دومره زیات واك نه پښېمانه وي، خو تشه پښېماني څه ګټه نه لري، عملي کار په کار دی. نو د حل لاره څه ده؟

اساسي خبره داده چې نظار شورا یا جمیعتیان د خپلو ناروا غوښتنو لپاره له خپل پوځي ځواك څخه کار اخلي، ترڅو چې ددوی پوځي ځواك له منځه لاړ نه شي او یا هم د هغو پر وړاندې بل قوت جوړ نه شي، د واك انحصار به همداسې دوام ومومي. اوس یوه ښه لاره داده چې کرزی صیب ځان ته یو خاص ګارد جوړ کړي، چې نېغ په نېغه په جمهوري ریاست او شخصاً په ده پورې تړلی وي. ددې خاص ګارد لپاره کېدی شي، څلور زره تنه له ختیزو ولایتونو، څلور زره تنه له جنوب ختیزو، څلور زره تنه له مرکزي او شمال ختیزو او څلور زره هم له شمال لویدیزو ولایتونو څخه را وغواړي، ټول شل زره تنه کېږي، دا کسان به په کابل ښار کې امنیت ټینګ کړي، د جمهوري ریاست د فرامینو لپاره به

روحي او فزيكي قوه شي او جمهور رئيس او مسلكي کابينه به له هر ډول تنظيمي او نظامي ګواښونو څخه وژغوري.

په دې ډول کېدی شي د نظار شورا زور اوبه شي، ددې ترڅنګ دې دملي اردو د جوړولو بهير تعقيب شي او هر منظم کنډك يا غونډ چې جوړېږي هغه دې د تنظيمي قطعاتو پرځای چې اوس د دفاع وزارت په چوکاټ کې فعال دي، ځای پرځای شي، د ملي اردو د جوړښت په باب هم بايد ژور فکر وشي، اول پر دې اساسي مسئله غور وشي چې ايا يو ټوپك سالار، پاټکسالار او جنګسالار ملي اردو غواړي او که نه او په تېره دا چې ټوپکسالار د دفاع وزارت په راس کې وي؟ ځواب يې څرګند دی، نه هېڅکله نه! ځکه چې د ملي اردو په جوړښت کې د ټوپکيانو محوه مطرح ده.

هغوی هېڅکله نه غواړي، په خپل لاس خپله ځان ته قبر وکيني، ځينې ټوپکسالاران چې اوس يې دفاع او کورنيو چارو وزارتونه او استخبارات په ولکه کې دي، غواړي د خلکو په سترګو کې خاورې ودوړوي، ملېشه يي او تنظيمي وسله والو ډلو ته د ملي اردو نوم ورکړي او په دې ډول خپله بقا تضمين او خوندي کړي، خو که دا کار دوام ومومي لکه دا و چې، نو بيا يې هم نتيجه همداسې بوله. خو اوس د ملي اردو تر جوړښت د مخه د تنظيمواکۍ د مخنيوي لپاره کرزي صيب ته ضرور ده چې ځان ته يو خاص ګارد جوړ کړي، ځکه چې ملت پر کرزي صيب اعتبار کړی او دی هم يوې درنې او مبارزې کورنۍ ته منسوب دی، نو دی بايد د خپلې کورنۍ، پښتنو او په مجموع کې د ټول افغان

ملت د عـزت سـاتلو لپـاره پـه رښتيـا هـم يـو عملـي، بـا كفايتـه، باعزمه مشر او جمهور رئـيس وي، نـه دا چې ږيره زمـا واك يـې د ملا، كه د نظار شورا د عسـكرو د برچـو تـر څوكـو لانـدې د كـرزي صيب د پاچاهۍ كـاروان همداسې روان وي، نـو داسې وېره شـته چې دا كاروان به د پښېمانۍ او بې كفايتۍ يوې كندې ته ورسـيخ شي او بيا به د خلاصون هېڅ لاره ونه لري.

څوک جنګسالار، پاټکسالار او ټوپکسالار دي؟

دا لیکنه هم د منځمهالي اداري پر مهال په هیله مجله کې چاپ شوې ده.

له دوه نیمو لسیزو راهیسې افغانستان له جنګسالارانو، پاټکسالارانو او ټوپکسالارانو سره یرغمل دی، په تېره یوې نیمې لسیزې کې خو بیا اکثرو جنګسالارانو د جنګ او جګړې لپاره مقدس شعارونه او ایډیالونه عنوان کړي او خلك يې پر ځان راټول کړي وو، دهمدغو شعارونو په زور يې ځان ته د جګړې او لوټ و تالان یو ډول ظاهري مشروعیت پیدا کړی و. خو کله چې مجاهدینو او ملحدینو په کابل کې ګډائتلافي حکومت جوړ کړ. نو ټوپك خپل پخوانی منطق او مشروعیت له لاسه ورکړ، د جهاد اصطلاح هم خپل پخوانی کیف بایلود او مجاهدینو ته هم هغه جګه شمله پاتې نه شوه.

تر هغه وروسته چې هرڅه وشول ټولو ولیدل، په زور او زېرېې یادون ضروري نه دی، خو دطالب نظام تر ړنګېدو وروسته چې د بهرنیانو د هڅو په نتیجه کې په افغانستان کې یو څه ثبات رامنځته شوی، نو د هرچا په خوله او ژبه د جنګسالار، ټوپکسالار او پاټکسالار اصطلاحګانې ډېرې اورې راورې، ښاغلی حامد کرزی هم د جنګسالارانو اصطلاح ډېره زیاته تکراروي، ولس هم

د هغو د واک د اختتام هیله کوي، نړیوال هم د ټوپکسالارانو د ختمولو هیله لري، عجیبه خو دا ده چې خپله جنګسالاران، ټوپکسالاران او پاټکسالاران هم دهمدې ډول کسانو د نابودولو چغې وهي. یانې دا چې غل هم چغې وهي چې غل دی او کاروانی هم چغې وهي چې غل دی، خو اصلي غل معلوم نه شو.

د ښاغلي حامد کرزي صیب په مشرۍ دلنډمهالي اداري تر جوړېدو وروسته د جنګسالارانو اصطلاح ډېره زیاته کارول کېږي، خو په واقعیت کې په افغانستان کې هېڅکله هم جنګسالاران په دومره مطلق ډول په واك کې نه وو، لکه په لنډمهاله اداره کې چې ددې خلکو څومره زور او واك تمثیلېده، ان د رباني په هغه تېره جنجالیزه واکمنۍ کې هم جنګسالاران دومره په واك وځواك نه وو، علت یې دا و چې هغه وخت یو جنګسالار هم پوره واك نه درلود، یو بل ته بالفعل خطر و، ټول زور یې د یو بل دفع کولو ته متوجه و، جګړې، ورانۍ او جنګونه ډېر و، جنګسالارانو د ارامۍ او راحت احساس ځکه نه شو کولای چې بل جنګسالار به ارامۍ ته نه پرېښودل، خو تر لنډمهالي اداري وروسته د جنګسالارانو واك وځواك ته قانوني بڼه ورکړل شوه، مخکني جنګسالاران څوك د دفاع وزیر شو، څوك د کورنیو چارو، څوك د استخباراتو رئیس شو، څوك د پولیسو قوماندان او څوك هم والیان شول او څوك هم ولسوالان.

اوس له کرزي صیب سره هغوی هم یو ځای چغې وهي چې جنګسالاران او ټوپکیان نه منو، هرڅوك د جنګسالارانو پرضد

چغې وهي، خو هېڅوك هم د هغو نومونه نه اخلي، كله چې ببرنۍ لويه جرګه جوړه وه، نو كرزي صيب ته يو ځل بيا ښه موقع په لاس ورغله او پر جنګسالارانو يې ښه دمزې ټكونه وكړل، د لويې جرګې غړو ته هم دا وخت ښه طلايي چانس په لاس ورغلی و او اكثرو پر ټوپكوالو، پاټكيانو او جنګسالارانو ښه په زغرده انتقادونه وكړل، عجيبه خو داوه چې په لويه جرګه كې د ټوپكسالارانو او جنګسالارانو ونډه او برخه هم ښه غوښنه وه او ان په اصل كې په جرګه كې يو اساسي ځواك و، چې د ارتباطاتو مزي يې تر بهرني اساسي ځواك پورې غځېدلي وو، كه چا د ټلويزيون له لارې د لويې جرګې لومړۍ كتار (ستيج ته مخامخ ليكه) ليدلی وي، نو د پخوانيو جنګي تنظيمونو اكثره مشران او زورواكان به يې په كې ليدلي وي لكه رباني، سياف، خليلي، محسني، تورن اسمعيل خان، عبدالرشيد دوستم، فهيم، قانوني او داسې نور چې د كابل د خرابۍ او ويجاړۍ اساسي عاملين او مسئولين دي، په دې لومړي كتار كې د احمدشاه مسعود او عبدالعلي مزاري شتوالی ځكه ناممكن وو، چې هغوی په حق رسول شوي وو، يوازې د ښاغلي حكمتيار كمی له ورايه احساسېده، كه چېرې حكمتيار هم په دې لومړي كتار كې ناست وای، نو بيا به د افغانستان د وروستۍ لسيزې په تېره بيا د كابل د ورانۍ ټول لوبغاړي، ټوپكيان او پاټكيان پوره شوي وای. عجيبه خبره خو داده چې يو شمېر ټوپكوالو او جنګسالارانو هم د جنګسالارانو غندنه كوله. د هغوی دا كار په دې مانا نه و، چې

ګنې دوی له خپلو تېرو عملونو پښېمانه دي او نور جنګ جګړې نه غواړي، بلکې هغوی داسې انګېرله چې دوی بېخي بېګناه دي، دوی هېڅ نه دي کړي، هرڅه یې چې کړي هغه ددوی مخالفینو کړي، په همدې خو یې ځان ته برئت ورکاوه، بله دیادون خبره خو داوه چې ثوموده وروسته د افغانستان لپاره د ملګرو ملتونو ځانګړي استازي لخدار براهیمي هم اعلان وکړ، چې لویې جرګې ته یو زیات شمېر جنګسالارانو لاره کړې وه، خو خلکو یې زیاته غندنه وکړه، هغه هم د جنګسالارانو نومونه وانه خیستل او نه یې د کوم جنګسالارر بېلګه وړاندې کړه.

د ملګرو ملتونو پښه لا هغه وخت ښویېدلې وه چې دلویې جرګې په کمیسیون کې یې په خپله دجنګسالارانو استازي کېنولي وو، نو ځکه خو جنګسالارانو وکړای شول، په اسانۍ سره جرګې ته لاره پیدا کړي، خو لنډه دا چې په اصولو کې هرڅوك د جنګسالارۍ او ټوپکسالارۍ غندنه کوي، خو کله چې د عمل وخت راشي نو ټول ځان غلی نیسي، موږ له ښاغلي کرزي صیب، ملګرو ملتونو او د جنګسالارۍ نورو مخالفینو څخه هیله کوو چې کله بیا د جنګسالارۍ پر ضد خبرې کوي، نو باید د جنګسالارانو نومونه هم واخلي، چې د ولس دزړه پر لمبو اوبه تویې شي. ځینې جنګسالاران بیا ځان ته دا برئت ورکوي، چې موږ خو صیب د طالبانو او القاعدې پرضد جنګېدلي یو، موږ جنګسالاران نه یو، دا ښاغلي هغه کسان دي، چې په اصطلاح (غر) په (پر) پټوي، که له دې ښاغلو څخه وپوښتل شي، چې تاسو

د طالبانو تر ظهور دمخه څه کول؟ پر کوم علمي، فرهنګي او عمراني کار مصروف وئ او که نه په کابل او د هېواد په نورو سيمو کې مو جګړې کولې، طالبان خو همدا ستاسو د عملونو زېږنده وو؛ که تاسو نه وای د طالب وجود ته اصلاً هېڅ ضرورت نه پيدا کېده.

له ښاغلي کرزي صيب څخه د افغان ولس هيله داده، چې هېڅ زورواکي ته بايد د ملي اتل لقب او مارشال رتبه ورنه کړل شي، بلکې هغوی د ملت عادلانه قضاوت ته پرېښودل شي.

د افغان ولس هيله ده چې کرزی صيب او ملګري ملتونه چې کله هم د جنګسالارانو يادونه کوي، بايد رښتيني بېلګې يې هم وړاندې کړي، داسې نه چې غل غندم، خو دغله نوم له وېرې په خوله نه اخلم، يا دا چې يوازې د مات شويو جنګسالارانو يادونه کوم او د واکمنو په باب څه نه وايم. زموږ ولس ته ټول جنګسالاران يو شان دي، که هغه د شمال دي، که د جنوب، اوس حاکم دی که محکوم، وزيران دي که فقيران، مقصد چې جنګسالار او ټوپکوال وي د غندلو او رټلو وړ دی.

کوم زورواکي چې اوس د حکومت پر لوړو څوکيو ناست دي که دا جنګسالاران نه وي، نو خير بيا څوک جنګسالاران دي؟ هيله ده د لنډمهالي اداري مشر ښاغلی حامد کرزی صيب او ملګري ملتونه همدې پوښتنې ته کوټلی، حقيقي، واقعي، رښتيني او صادقانه ځوابونه پيدا کړي.

د افغانستان د راتلونکي ولسمشر د انتخاب څرنګوالی

> دا لیکنه هم هغه مهال شوې وه چې نه د اساسي قانون لویه جرګه جوړه شوې او نه هم د انتخاباتو کمیسیون او قانون معلوم وو، خو هغه څه چې زما په نظر ملت ته په ګټه و او د افغانستان جوړښت ته یې ګټه رسولای شوه، ما د همغه انتخاباتي سیستم غوښتنه کړې ده، له نېکه مرغه ددې لیکنې زیاتې برخې وروسته په انتخاباتي سیستم کې عملي شوې، خو بیا هم څه تشویشونه لاهم پر ځای پاتې شول. دا لیکنه هم پر هماغه مهال د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۵) ګڼه کې چاپ شوې ده.

د ملګرو ملتونو او نورو نړیوالو په مادي او مانیز ملاتړ اوس د افغانستان د نوي اساسي قانون د مسودې پر ابتدایي متن کار روان دی، کله چې ابتدایي مسوده بشپړه شي، د تدقیق دیوه کمیسیون له خوا به کره کېږي، بیا به د مطبوعاتو او نورو امکاناتو په واسطه ولس ته وړاندې کېږي او د خلکو د نظرونو تر راټولونې وروسته به بیا دا نظرونه د اساسي قانون د کمیسیون له خوا په پام کې نیول کېږي، تر دې وروسته به یوه وروستۍ کره

مسوده جوړېږي، همدا کره او یا په اصطلاح پوره مسوده به د اساسي قانون لویې جرګې ته وړاندې کېږي.

د لویې جرګې تر منظورۍ او تائید وروسته به دا قانون د اساسي قانون بڼه خپلوي او هېوادنۍ چارې به پرې سمبالېږي. دا چې د اساسي قانون دا بهیر به په همدې ډول ترسره شي که نه؟ د اساسي قانون د کمیسیون غړي به پوره وړتیا ولري که نه؟ قومي او سیمه ییز انډول او د افکارو توازن به په کمیسیون کې څرنګه وي؟ دا او دې ته ورته پر نورو مسایلو دلته بحث نه کوو، دلته یوازې پر دې غږېږو چې په اساسي قانون کې به د ولسمشرۍ د مقام او د هغه لپاره د انتخاباتو څرنګوالی په ګوته کېږي. د هېواد مشري یا ولسمشري کېدی شي د پاچا او جمهور رئیس په وجود کې تمثیل شي، په پاچاهي نظام کې د پاچا قدرت په مطلق او مشروط ډول تمثلېږي، چې د افغانستان په اوسنیو شرایطو کې مطلق شاهي نظام نا ممکن برېښي او هم د اوسنیو دیموکراتیکو معیارونو مخالف کار ګڼل کېږي، د پخواني پاچا اعلیحضرت محمد ظاهرشاه په وجود کې د یو مشروطه شاهي نظام او په هغه کې د شاه اجرائیوي او سمبولیك رول نه د ټولنې له غوښتنو لرې دی او نه هم د ټولنې له عیني واقعیتونو، خو د ټولنې تېر تاریخ او د تېرې بېړنۍ لویې جرګې بهیر ته په کتنې سره د ولس هره غوښتنه او هر عیني واقعیت د کورنیو او بهرنیو وسلوالو سیاسي ځواکونو له خوا چلنج کېدی او ویتو کېدی شي. که د پخواني پاچا په وجود کې مشروطه شاهي نظام هر څومره هم

د خلکو غوښتنه او د ټولنې یو عیني واقعیت او ضرورت وي، پر افغانستان باندې واکمنې کورنۍ او بهرنۍ سیاسي پوځي ډلې به دې ته تیارې نه شي، چې داسې نظام ته له خپل نا کنټروله واکه تېرې شي، که په هېواد کې دیو احتمال پر بنسټ مشروطه شاهي نظام هم په پام کې ونیول شي، نو طبعاً تر شاه وروسته دویمه اساسي اجرائیوي څوکۍ (صدارت) به د قدرت دیوې بلې اساسي سرچینې په توګه مطرح شي او د صدراعظم د ټاکنې لپاره بیا هم د یموکراتیکو انتخاباتو ته اړتیا پېښېږي.

که د شاهي نظام ټول چانسونه له منځه لاړ شي، نو د مشرتابه د ټاکنې لپاره دویمه سیاسي لاره د جمهور رئیس ټاکنه ده. که جمهور رئیس ټاکل کېږي، بشپړ اجرائیوي څواك به ولري؟ او که نه سمبولیك رول به ولري او د څواك ممثل به یې صدر اعظم وي؟ او یا هم جمهور رئیس او صدراعظم به دواړه وي او دواړه به متناسب اجرائیوي څواك ولري؟ په هر حال کله چې په اساسي قانون کې د هېواد د اجرائیوي مشرتابه (ولسمشرۍ) مقام یا دریځ څرګند شو، نو بیا د هغه د ټاکنې لپاره دودیزه او قانوني لاره همدا عمومي انتخابات دي. تر ټولو ستره او مهمه مسئله همدا عمومي انتخابات دي، ټاکنې باید په بشپړ ډول عادلانه وي او د هر ډول درغلۍ مخه باید په کې ونیول شي، د عادلانه او صفا انتخاباتو په نتیجه کې یو روښان، د خلکو دخوښې او حساب وړ ولسمشر رامنځته کېدی شي، عادلانه انتخابات د انتخاباتو یو رښتیني عادلانه قانون ته اړتیا لري او د عادلانه

قانون د پلي کېدو لپاره يوې ناپېيلې ځواکمنې سرچينې ته اړتيا ده.

عادلانه قانون بيا هغه وخت عادلانه ګڼل کېږي، چې د عمل په ډګر کې پلی شي او مثبته نتيجه ترې لاسته راشي. کله کله داسې هم وي چې قانون عادلانه ليکل شوی وي، خو عملي کېدل يې ناعادلانه وي، کله بيا د عدالت تر نامه لاندې يوه ناعادلانه طرح ليکل شوې وي او ولس ته د عدالت په نامه وړاندې شوې وي. مقصد دادی چې کله د عادلانه قانون او عادلانه ټاکنو نوم اخيستل کېږي دا بايد لفظ او عمل، نظر او عملي کېدنه ټول يو بل سره منطبق وي.

په افغانستان کې د راتلونکې ولسمشرۍ لپاره په انتخاباتو کې دا مسئله هم د يادونې وړ ده، چې د ولسمشرۍ لپاره انتخابات د ګوندونو د اکثريت رايو د ګټلو له مخې کېږي يانې کوم ګوند چې زياتې رايې وګټلې د هغه استازی به د جمهور رئيس په توګه ټاکل کېږي که څنګه؟ او يا هم دا چې د پارلمان لپاره انتخابات کېږي او چا چې په پارلمان کې ډېرې رايې ترلاسه کړې هغه به د دولت مشر ټاکي او يا هم حکومت به جوړوي. دغه راز د انتخاباتو د معيارځرنګوالی هم ډېر مهم دی، يانې دا چې د کومو معيارونو له مخې ټاکنې ترسره کېږي، د افغانستان اداري واحدونه په پام کې نيول کېږي که نفوس يا وګړي، که دواړه؟

که د اداري واحدونو معيار په پام کې نيول کېږي، نو د تنظيمواکۍ په جنجاليزه دوره کې د خپلسرو زياتو شويو اداري

واحدونو ستونزه به څنګه اوارېږي؟ بل د نفوسو مسئله هم یوه جنجالي مسئله ده، ځکه چې تر اوسه پورې په افغانستان کې اول د قومونو او بیا د اداري واحدونو د اوسېدونکو شمېر په دقیق ډول معلوم نه دی. هغه ځوك چې د وګړو د شمېر په تناسب ځوکۍ وېشي هغوی ته به ډېره مشکله وي، چې د ټولو خلکو رضایت راجلب کړي، د تېروتنو او درغلۍ د راپېښېدو امکان په کې ډېر زیات دی، خصوصاً د ځوکیو د وېش په برخه کې، په کمیسیون کې که تنظیمي اشخاص ځای شوي وي، نو بیا خو خبره په ډاګه له عدالته وځي.

زموږ په اند په اوسني وخت کې د اداري واحدونو او نفوسو د فرضیې پر بنسټ د ګوندي انتخاباتو نتیجه مثبته نه ده، لکه پورته چې یادونه وشوه د خپلسرو اداري واحدونو ستونزه او د نفوس د دقیق تثبیت د نشتوالي ستونزه دواړه رامنځته کېږي، د ګوندي انتخاباتو په نتیجه کې به د ازادو رایو ګټونکو (ممبرانو) برخلیك څنګه کېږي؟ ایا په ګوندي سیستم کې د ټول ولس د مستقیم نظر څرګندونه کېدی شي؟ که په ګوندي سیستم کې فرضاً یوه ګوند هم د مشرتابه د ټاکنې لپاره لازم شمېر پوره نه کړ، بیا به څنګه کېږي؟ یا هم یو ګوند تر نورو ګوندونو لږ زیات اکثریت وګاټه، خو د ازادو ممبرانو مجموعي شمېر تر دوی هم زیات دی، خو څرنګه چې هغو په خپل منځ کې کوم پیوستون نه لري، نو نه شي کېدی دیوه واحد اکثریتي سیستم په توګه

رامنځته شي. نو دلته بیا هم د ولس د اکثریت هیلې شاته پاتې کېږي.

په ګوندي سیستم کې د درغلۍ د پېښېدو غټ اټکل دا دی هغه ګوندونه چې د ولسي نفوذ له پلوه کمزوري، خو د پیسو او نورو امکاناتو له پلوه پیاوړي دي، هغوی به د پیسو په زور ډېر ازاد ممبران را خپل کړي او هم به یو شمېر کمزورو وړو ګوندونو ته تر خپل استحقاقه د پورته امتیاز په منلو سره هغوی هم د ځان ملګري کړي او د حکومت مشرتابه به دداسې چا له خوا وټاکل شي، چې ددرغلۍ له لارې یې ځان ددې جوګه کړی وي چې مشر وټاکي، په دې ډول به د عام ولس رایې د هغو د استازو له خوا هغوی ته د شخصي امتیاز په ورکولو سره په ناسمه توګه وکارول شي. نو ددې ډول درغلیو او ستونزو مخه څنګه نیول کېدی شي ایا د حل کومه لاره شته؟ د حل لارې به یې نورې هم وي، خو زموږ په نظر د راتلونکو سالمو انتخاباتو لپاره د حل یوه لاره داده:

د جمهور رئیس دټاکنې لپاره باید په مستقیم او سري ډول د ټول ولس مستقیمي رایې واخیستل شي، په مرکز، ولایتونو، ولسوالیو، کلیو او هر هغه ځای کې چې د خلکو د راټولېدو ځای وي، د رایې اخیستنې صندوقونه دې کېښودل شي، هر څوك (ګوندونه او ازاد شخصیتونه) د هېواد د مشرتابه لپاره خپل کاندید معرفي کولای شي. انتخابات دې په ټول هېواد کې پر یوه ټاکلي وخت ترسره شي، کله چې له ټول هېواد څخه رایې را ټولې

شي، تر شمېرلو وروسته چې د هرچا رایې تر نورو زیاتې وې هغه دې د هېواد د مشر یا جمهور رئیس په توګه وټاکل شي. دې ډول انتخاباتو کې درې اساسي ستونزې پر یوه وخت حلېږي:

١. د اداري واحدونو جنجالي ستونزه اصلاً هېڅ نه مطرح کېږي.

٢. د نفوس د دقیق شمېر معلومولو او په دې اړه د نانډریو او ډنډیو مخه نیول کېږي، ځکه ټول وګړي هرڅومره چې وي عملاً به په انتخاباتو کې په مستقیم ډول دخیل شي.

٣. د رشوت، زرو زور له لارې به د خلکو د رایو د رانیولو مخه ونیول شي، ځکه چې دټاکنو په دې ډول کې به څوك چاته رشوت نه شي ورکولای، کېدی شي د افغانستان له اټکلي (٢٥) ملیونه وګړو څخه تر نیمایي زیات یې د رایې ورکولو تر قانون لاندې راشي، نو څوك او کوم ګوند به ددې وس ولري چې دولس دیارلس ملیونه وګړو ته رشوت ورکړي، یوه، لس، سل او زر رایې به په څو واخلي او دا رایې به بیا د ووټونو په دې لوی دریاب کې څومره ارزښت ولري؟ خو په هغه بل سیستم کې یانې دا چې خلك یو ځل خپل استازي وټاکي او استازي بیا د حکومت مشر وټاکي په دې حالت کې د خلکو د رایو د خرڅولو او ضایع کولو ډېر زیات احتمال شته، د ساري په توګه که د اداري واحدونو او نفوسو د شمېر په پام کې نیولو سره انتخاباتي سیستم عیار شي، نو کېدی شي هرې ولسوالۍ یا هر اداري واحد ته د تېرې بېړنۍ لویې جرګې د ټاکنو په شان دوه یا درې څوکۍ ورسېږي، که

فرضاً دیوي ولسوالۍ زیات وکم یو لك وګړي خپل درې تنه استازي وټاکي او بیا دا استازي وروسته د پیسو، زور او فشار له وجې خپلې رایې بل چا ته ورکړي او یایې په نا سم ډول وکاروي، نو په حقیقت کې د یو لك کسانو رایې پر سیند لاهو شوې.

په هغه انتخاباتي سیستم کې چې د خلکو قوت د خپلو استازو په وجود کې تمثیلیږي، په هغه حالت کې دا قوت د ډېرو کمو امتیازاتو او پیسو په مقابل کې تر ګوتو کېدی شي، خو که مستقیماً خلکو ته مراجعه وشي، هېڅکله به هم د زر و زور له لارې دا کار شونی نه شي.

د خلکو د استازو له خوا د مشرتابه د ټاکنې بله اټکلي بېلګه به هم وړاندې کړو. که احیاناً یو ګوند د مشرتابه لپاره شلو نورو رایو ته اړتیا لري او د خلکو د استازو په ډله کې تر (۵۰) تنو زیات ازاد ممبران هم موجود وي، نو که دا ګوند وغواړي په اټکلي ډول د لسو لکو ډالرو په بدل کې د شلو ممبرانو نظر په خپله خوا رااړولای شي، موږ باید د خپلې ټولنې دا تریخ حقیقت ومنو چې د پنځوسو تنو له جملې شل تنه هر یو د پنځوس زرو ډالرو په بیه خپل نظر اړولای او بدلولای شي، ددې نتیجه دا شوه چې د انتخاباتو دې سیستم کې زموږ د ملت برخلیك یا لږ تر لږه د سیاسي مشرتابه برخلیك په لسو لکو ډالرو او ان تر دې هم په کمو پیسو بدلېدلای شي.

خو که چېرې ولس په مستقیم ډول یانې هر افغان دیوه فرد په توګه د جمهور رئیس په ټاکنه کې برخه واخلي، د ګوندونو او نورو

سیاسي اشخاصو د درغلۍ له ډېرو چالونو څخه خوندي پاتې کېدی شي. کله چې جمهور رئیس د ولس د اکثریت رایو په ګټلو سره وټاکل شي، نو کابینه دې هم خپله جوړه کړي، جمهور رئیس باید پوره او مناسب اجرائیوي څواك ولري، د کابینې مشري دې هم د جمهور رئیس پر غاړه وي.

د صدارت پوست یا صدراعظم ته اړتیا نه شته، ځکه چې دلته بیا د قدرت دوه سرچینې رامنځته کېږي او وخت پر وخت د جمهور رئیس او صدراعظم ترمنځ د واك پر سر د نانندریو د پېښېدو امکان شته، د صدراعظم په رامنځته کېدو سره د مالي لګښتونو، درغلیو او اداري تورم د پېښېدو امکان هم زیاتېږي. د افغانستان په شان هېوادونو لپاره ښه داده چې د قدرت مرکزونه راټول وي نه تیت، واحد وي نه متفرق.

پر جمهوري ریاست سربېره د پارلمان (ولسي جرګې) لپاره هم ټاکنې ضروري دي، که په افغانستان کې د ولسي جرګې لپاره په انتخاباتي سیستم کې اداري واحدونه او دقیق نفوس یا لږ ترلږه اټکلي نفوس د واړه په پام کې ونیول شي ښه به وي، پارلماني انتخابات که د ګوندونو په حساب وشي او یا هم په کوم بل ډول دومره ستره ستونزه ترې نه راولاړېږي، خو په دې شرط چې جمهور رئیس تر دې دمخه د خلکو د مستقیمو رایو په واسطه ټاکل شوی او پارلمان یوازې د حقوقي مسایلو او قوانینو د څېړنې او تطبیق چارو ته ځانګړی شوی وي.

د پارلمان ځانګړنه دا ده چې اپوزیشن یا مخالف لوری حتماً په کې وي، نو د داسې پرېکړې صادرول ناشونی کوي، چې د ملت د ملي ګټو مخالفې وي، په پای کې د خپلو خبرو نچوړ په دې توګه راوړو:

۱. د جمهور رئیس یا ولسمشر د ټاکنې لپاره باید ټول ولس په مستقیم او سري ډول په ټاکنو کې برخه واخلي.

۲. د ولسي جرګې یا پارلمان لپاره دې د اداري واحدونو او نفوس دواړو په پام کې نیولو سره انتخابات ترسره شي او د خلکو قوت او نظر دې د خپلو استازو له لارې په پارلمان کې تمثیل شي.

راتلونکې لويه جرگه، انتخابات تشويشونه، اټکلونه او وړانديزونه

دا ليکنه ما تر ېيړنۍ لويې جرگې وروسته ليکلې وه، او هماغه وخت د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (۳) گڼه کې چې د ياد کـال (زمـري-وږي) سره سمون خوري، چاپ شوې ده، ددې ليکنې پرمهال معلومه نه وه چې د اساسي قانون د جوړېدو بهير به څنګه وي، ددې قانون د تصويب لپاره به لويه جرگه څنګه جوړېږي؟ څو مياشتې وروسته د قانون جـوړونې بهيـر پيل شو، بيا نږدې يو نيم کال وروسته د اساسي قانون لويه جرگـه جـوړه شوه، تر هغه وروسـته بيـا د جمهـوري رياسـت او ملـي شـورا لپـاره انتخابات وشول، خو ما چې له نږدې نه دا ټول بهيرونه څارلي او په خپلو سترگو مې ليدلي، نو په دې ليکه کې چې ما کـوم تشويشـونه او اټکلونـه څرگند کړي وو، د هغو يو زيات شمېر پر واقعيت بدل شـول، دادی ددې ليکنې د اټکلونو ارزونه د خپلو قدرمنو لوستونکو قضاوت ته پرېږدم.

تشويشـونه: وخـت او ژونـد د بـاد او اوبـو مثـال لـري، ډېـر ژر ژر تېرېږي او شاته نه گوري. هوښيار خلك هغه دي چې له وخت څخه پر خپل وخت ډېره گټه پورته کړي، رحمان بابا خو ان تېـر وخت او

تېر ساعت د لحد مړی ګڼي چې ان په سختو ژړاګانو هم نه را ژوندی کېږي او نه بېرته رغېږي.

د بن دتړون او دبېړنۍ لويې جرګې دپرېکړو له مخې دهمدې بېړنۍ لويې جرګې تر جوړېدو يو نيم کال وروسته د اساسي قانون د تصويب لپاره بله لويه جرګه رابلل کېږي او تر هغې وروسته بيا د شپږو مياتو په بهير کې عمومي انتخابات کېږي او په نتيجه کې به يو منتخب حکومت رامنځته کېږي. اساسي قانون، لويه جرګه، انتخابات او منتخب حکومت هغه ډېرې سترې سياسي مسالې دي، چې د افغانانو او افغانستان برخليك ټاکي، د زمانې څرخ په ډېره بېړه تاوېږي، خو زموږ ولس په تېره بيا ملي سياسي ډلې، ملي شخصيتونه او نورې سياسي ډلې لا تر اوسه کوم فعال سياسي تحرك، خوځون او فعاليت نه لري او ددې طلايي وخت طلايي شېبې يې له لاسه وځي. راتلونکې لويې جرګې او انتخاباتو ته خورا کم وخت پاتې دی، که سياسي ډلې همداسې ويدې پاتې شي او يا هم نوې متحرکې سياسي ډلې او ګوندونه رامنځته نه شي، نو داسې اټکل کېږي، چې د افغانستان راتلونکې به تردې هم مبهمه او بدتره شي.

که چېرې په هېواد کې د ملي ګوندونو همدا ډب حالت همداسې ډب پاتې شي او د اوسنۍ واکمنې انحصارګرې ډلې پر وړاندې يو ملي بديل، جبهه او ائتلاف جوړ نه شي او د هېواد په سياسي چارو کې د اوسنۍ واکمنې سياسي ډلې لاس همداسې خلاص

پاتې شي، نو د سترو سياسي ناورينونو د پېښېدو اټکل کېدی شي، چې ځينې يې دلته په ګوته کوو:

اټکلونه:

الف_ د بديل مخنيوی: اوسنۍ واکمنه سياسي ډله غواړي تر راتلونکې لويې جرګې پورې په هېواد کې هېڅ يوه لويه سياسي ډله او جبهه چې ددوی ګټو ته خطر او ضرر پېښولای شي، رامنځته نه شي، دوی غواړي همدا حالت تر لويې جرګې پورې همداسې وساتي. که چېرې دوی تر بلې لويې جرګې پورې له پوځي پلوه همداسې برلاسي پاتې شي، نو بيا هم لويه جرګه تر خپل اغېزلاندې راوستلای شي، لکه څنګه چې په دې ببېړنۍ لويه جرګه کې امريکائيانو او ملګرو ملتونو دوی ته د ويټو حق ورکړ او سولې ته دګوابن په نامه يې دوی ته امتيازونه ومنل، نو بله لويه جرګه هم همداسې وګڼه. واکمنه انحصارګره ډله غواړي د زور، وسلو او پيسو په وسيله د قوي اپوزيشن مخه ونيسي، هر مخالف ته د طالب او القاعدې رنګ ورکړي او د هغو د ځپلو لپاره د بهرنيو ځواکونو په تېره بيا د امريکايي ځواکونو پام هم راواړوي.

ب_ راتلونکې اساسي قانون: د راتلونکې اساسي قانون مسوده ديو ځانګړي کميسون له خوا ترتيبېږي او لويې جرګې ته د تصويب لپاره وړاندې کېږي، په اساسي قانون کې به دوه موضوعګانې تر نورو زياتې جنجالي وي، يوه د فيدريشن موضوع او بله د ملي ژبې موضوع. د فيدريشن پلويان اوس

دومره ځواکمن نه دي، نو کېدی شي افغانستان کې یو مرکزي نظام د زیات تائید وړ وګرځي، خو د پښتو ژبې هغه خپل حقوق چې د ۱۳۴۳ل کال اساسي قانون کې ورته ورکړل شوي، خو هېڅکله عملي نه شول، هغه هم کېدی شي له ګواښ سره مخامخ شي، ځکه چې اوس د پښتو ژبې هغه ډېر شعوري مخالفین په بشپړ واك کې دي، دوی به اوس هڅه کوي چې پر کمیسیون خپل فشار راوړي چې داساسي قانون ددې مادې متن بدل کړي او بیا په لویه جرګه کې دخپلو پلویانو له لارې هڅه وکړي د پښتو ژبې حق سلب کړي. د فیدریشن او ژبې له موضوع پرته اساسي قانون کې نورې موضوعګانې ځکه د زیات تشویش وړ نه دي، چې هغه پر ټول ولس، پر شمال وجنوب، ختیځ او لویدیځ یو شان تطبیقېږي.

ج ـ **عمومي ټاکنې (انتخابات)**: په اساسي قانون کې به د انتخاباتو ماده هم راځي او کېدی شي دیوې بلې ځانګړې ضمیمې په توګه د انتخاباتو قانون جوړ شي، د هېواد راتلونکي سیاسي برخلیك او حکومت په ټاکلو کې د انتخاباتو قانون تر ټولو مهم رول ادا کوي، مهمه خبره داده چې د انتخاباتو قانون د ټولنیز عدالت او واقعیتونو پر بنسټ جوړېږي او که نه؟ دا هم تر اوسه معلومه نه ده چې د انتخاباتو دقانون بشپړ متن لویې جرګې ته وړاندې کېږي او که نه؟که چېرې د راتلونکو انتخاباتو لایحه د بېړنۍ لویې جرګې د ځانګړې کمیسیون د انتخاباتو په شان وي، نو بیا خو ښکاره خبره ده چې ټولنیز عدالت تر پښو لاندې کېږي،

د ببړنۍ لويي جرګې د انتخاباتو يوه بېلګه به ورانديې کړو: په ببړنۍ لويه جرګه کې د لغمان له ولايت څخه ټول (۲۵) له لوګرڅخه ټول (۱۷) خو پنجشېر ولسوالۍ څخه له بېلابېلو لارو تر (۳۰) تنو هم زيات د جرګې د غړو په توګه راغلي وو. د بدخشان اداري واحدونه له (۱۳) څخه (۲۸) ته پورته شوي وو. د انتخاباتو په قانون کې به حتما د اداري واحدونو او نفوسو خبره مطرح کېږي. دې کې بيا ټولنيز عدالت تر پښو لاندې کېږي، يو خو دا چې په تنظيمواکۍ کې استاد رباني په خپل سر د تاجکمېشتو سيمو اداري واحدونه زيات کړي او د نفوسو په اټکل کې يې هم مبالغه کېږي، په ببړنۍ لويه جرګه کې د خوست يو وکيل محمداکبر نېکزاد استاد رباني ته د موقت پارلمان د ټاکنې په برخه کې وويل" استاد در افغانستان شما (تاجيکها) اکثريت هستيد يا ما (پشتونها)؟" استاد رباني ورته وويل: "شما" نو نېکزاد صيب ورته وويل: " دا نو چې زه په ببړنۍ لويه جرګه کې له هر لسو تنو څخه يو تن د پارلمان د غړو په توګه ومنم، نو دې کې خو ته اکثريت کېږې او موږ اقليت کې راځو، نو دا خو معلومېږي چې تاسو او دلويې جرګې کميسون له موږ سره درغلي کړې او زموږ حق مو سلب کړی، اکثريت مو په اقليت بدل کړی، نو هغه پارلمان چې اکثريت په کې په اقليت بدلېږي نو موږ يې ولې ومنو؟ښه به دا وي چې له هر ولايت څخه دوه دوه تنه پارلمان ته راشي". استاد رباني چې د اکبر نېکزاد دا خبرې واورېدې نو غلی شو او څه ځواب يې نه درلود.

نو که د انتخاباتو په قانون کې پارلماني څوکۍ بيا هم په همدې ډول وويشل شي، لکه د ېړنۍ لويې جرګې د کميسيون له خوا چې شوې وې، نو ښکاره خبره ده چې د انتخاباتو په نتيجه کې به يو ملي حکومت او پارلمان رامنځته نه شي، ځکه چې د هېواد اکثريت به په لومړي ګام کې له واکه محروم شي.

د_ راتلونکې لويه جرګه: تر اوسه دا معلومه نه ده چې راتلونکې لويې جرګې لپاره بيا انتخابات کېږي او که نه؟ همدا وکيلان؟ لويې جرګې ته ځي او که نه په دې برخه کې به څه کمی وزياتی غورچاڼ او يا غوراوی کېږي. دا به دچا له خوا کېږي، د انتسابي غړو، وزيرانو او واليانو د ګډون مسئله چې اکثره د واکمنې ډلې پلويان وو، څنګه اوارېږي. دا ټولې هغه پوښتنې دي چې بايد تر لويې جرګې ډېرې دمخه سپينې او اوارې شي. که لويې جرګې ته د همدې انتسابي غړو په ګډون همدا ترکيب بيا راشي او واکمنه ډله هم تر هغه وخته په همداسې قوت کې پاتې وي او بهرنيان يې هم همداسې ملاتړ وکړي، نو داسې دې وګڼل شي چې نه به داسې اساسي قانون تصويب شي چې هغه پر عدالت ولاړ وي او نه هم د انتخاباتو عادلانه قانون.

هـ_ راتلونکې انتخابات: د راتلونکې لويې جرګې، اساسي قانون او د انتخاباتو د لايحې له کيفيت څخه ښه څرګندېږي، که چېرې لويې جرګې ښه ورتيا درلوده او د عدالت پر بنسټ يې اساسي قانون تصويب کړ او تر هغه وروسته د انتخاباتو قانون هم د ټولنيز او ملي انډول او عدالت پر بنسټ ولاړ و، نو بيا خو د

راتلونکو انتخاباتو نتیجې هم مثبتې بوله، کله چې د انتخاباتو نتیجې د عام ملت د هیلو ښکارندویې وي، نو د هغو پر اساس به جوړ شوی حکومت هم ملي او د ولس د خوښې وړ وي او که په پورته ټولو مسایلو کې درغلي شوې وه، نو حکومت یې هم همداسې بې کفایته او بې ثباته وګڼه.

وـ د ټاکنو د نتیجو تضمین: تر ټولو ستره او سیاسي وېره د انتخاباتو تضمین دی، که چېرې په افغانستان کې رښتیني انتخابات هم وشي او د ولس د خوښې استازي په ټاکنو کې غوڅ بری ترلاسه کړي، خو دې سره سره بیا هم واکمنه نظامي ډله د واک له اساسي لېږد څخه ډډه وکړي، نو ایا داسې کوم تضمین او سرچینه شته چې واکمنه ډله دې ته اړه کړي چې واك نوي منتخب حکومت ته پرېږدي؟

په خواشینۍ سره باید ووایو چې تراوسه داسې کوم تضمین، د واك کومه بله سرچینه نه شته چې واکمنه ډله واك پرېښودو ته اړه کړي. په افغانستان کې اوس د واك اساسي سرچینې بهرني پوځې ځواکونه او په کورني کچه د نظار شورا پوځي ډله ده، بهرني پوځونه نه غواړي چې په افغانستان کې د ټولنیز عدالت د تضمین او تامین لپاره خپله وینه قربان کړي، غوره مثال یې همدا تېره بېړنۍ لویه جرګه ده.

دا واقعیت ټولو ته څرګند دی، چې کله پخوانی پاچا اعلیحضرت محمدظاهرشاه څان کاندید کړی وای نو (۸۰ ـ ۹۰) سلنې وکیلانو هغه ته رایه ورکوله، خو دنظار شورا د مخالفت له

وجې هغه ځان کاندید نه کړ او امریکائیانو نه غوښتل نظار شورا سره د جګړې او یا د هغوی د خفګان په بیه د شاه ملاتړ وکړي، په دې وخت کې له ملګرو ملتو او امریکایي پوځونو پرته بل مطرح قوت نه و، چې نظارشورا باندې یې د زور له لارې د ولس حق منلای وای. کله چې پخوانی پاچا له خپلې کاندیدۍ تېرشو، نو په کاندیدانو کې تر ښاغلي حامد کرزي بل غوره شخص نه و، نو ځکه وکیلانو هغه په ډېر اکثریت یانې له (۱۵۰۰) رایو څخه په (۱۲۹۵) رایو د هېواد د مشر په توګه په دې نیت وټاکه، چې د اوسنۍ واکمنې ډلې انحصاري واک پای ته ورسوي.

خو کله چې د حکومت جوړېدو خبره شوه بیا له جرګې څخه واك واخیستل شو او خبره د پردې شاته ولېږدول شوه. نظار شورا ځکه اساسي پوستونه او کابینه رایې اخیستنې ته وړاندې نه کړه، دوی پوهېدل چې د انتخاباتو له لارې یې موږ نه شو ګټلای. د لویې جرګې رئیسه هیئت دپنځه ځوکیو لپاره انتخابات دوی ته غوره بېلګه وه، چې د نظار شورا یا پنجشېر ولسوالۍ دکاندیدانو له جملې څخه یو تن هم بریالی نه شو، نو کله چې د جرګې د رئیسه هیئت ځوکۍ نه شي ګټلای، نو وزارتونه به څنګه وګټي؟

همدا علت و چې بیا یې له خپل نظامي زور څخه ګټه پورته کړ، کرزی صیب، امریکائیان او ملګري ملتونه یې دې ته اړ کړل چې اساسي وزارتونه بیا دوی ته ورکړي او بیا په داسې وخت کې یې جرګې ته اعلان کړي، چې د مخالفت لپاره هېڅ وخت پاتې نه وي. دکابینې تر انتخاباتو وروسته په یوه خصوصي غونډه کې ښاغلي

کرزي صيب دا اعتراف کړی و چې: " موږ په لويه جرګه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو ترجيح ورکړه". له "سولې ته ترجيح" څخه دښاغلي کرزي مقصد دادی چې نظار شورا اخطار ورکړی چې: "که چېرې په کابينه کې زموږ شرطونه ونه منل شي نو موږ به کابل په وينو ولمبوو". نو ځکه يې غوره وبلله، چې ځه که عدالت تامين نه شو نو لږ تر لږه خو موقتي سوله رامنځته شوه، نو د راتلونکو انتخاباتو د مثبتې نتيجې د تطبيق او تضمين لپاره هم همدا وېره شته چې بيا به د ببرني لويې جرګې پېښې تکرارېږي.

اوس پوښتنه داده چې راتلونکې لويې جرګې، اساسي قانون، انتخاباتو او منتخب حکومت ته د دومره تشويشونو او اټکليزو خطرونو د مخنيوي لپاره کومه د حل لاره هم شته او که نه؟ ددې پوښتنې په ځواب کې بايد وويل شي، چې د حل لارې شته، خو دا حل لارې زيات کار، زغم، پوره تدبير او زياته قرباني غواړي، دلته به ځينو حل لارو ته هم اشاره وکړو:

١. **ديوه ملي اساسي بديل جوړول:** د اوسني انحصار د ختمولو لپاره تر ټولو ضروري خبره ديوه افغانشموله سياسي بديل جوړول دي. په دې سياسي بديل کې بايد په افغانستان کې د ټولو قومونو د استازی تمثيل وشي، که چېرې داسې وشي نو ديوې ځانګړې ډلې د انحصار ماتېدل ډېر اسانېږي، اوسنی انحصارګره ډله غواړي تر راتلونکې لويې جرګې او انتخاباتو پورې هم سياسي حالات او هم نظامي وضع همداسې پاتې شي او

په دې موده کې کوم قوي مخالف سر راپورته نه کړي، که چېرې حالات همداسې بې تحرکه روان وي، نو د اوسنۍ سیاسي نظامي ډلې د بري اټکل زیاتېدی شي.

۲. **دلویې جرګې د وکیلانو رول:** که چېرې د راتلونکې لویې جرګې لپاره بیا له سره ټاکنې کېږي، نو باید د هغو لپاره سم ترتیبات ونیول شي او هغه نیمګړتیاوې چې په ببړنۍ لویه جرګه کې وې، د هغوی د مخنیوي لپاره باید هڅه وشي، کوښښ دې وشي چې غوره ملي او مسلکي شخصیتونه لویې جرګې ته ولېږل شي، ولایتونو او ولسوالیو ته د زیات وکم سهم د ورکړې هغه نا انډولي چې په ببړنۍ لویه جرګه کې وه هغه باید بیا تکرار نه شي او که چېرې همدا وکیلان بیا لویې جرګې ته ځي او یا په کې غورچاڼ کېږي، نو ددې لپاره باید یا یو بېل ناپېیلی کمیسیون وټاکل شي، چې د هېڅ سیاسي ډلې اغېز پرې پروت نه وي او یا دې هم د هر ولایت له خپلو وکیلانو یوه یوه جرګه جوړه شي او هغوی دې له خپل منځه لویې جرګې ته غوره او مسلکي کسان ور وپېژني، په دې لویه جرګه کې دمسلك پر خاوندانو ځکه زیات ټینګار کېږي، چې دا د اساسي قانون د تصویب لپاره جوړېږي، نو د فن او مسلك خاوندانو ته په کې ډېره اړتیا لیدل کېږي، که لویې جرګې ته په رښتیا هم ډېر غوره غوره وکیلان لاړ شي، نو زیات اټکل دی، چې دوی به په هېوادنۍ کچه غوره پرېکړې وکړي او د اساسي قانون هغه مادې

چې دملت د ګټو پرځای د ځینو خاصو ډلو د نظر او هیلو ښکارندویي کوي په قانون کې ځای ونه مومي.

۳. **د انتخاباتو ځانګړی کمیسون**: د انتخاباتو ځانګړی کمیسون باید بشپړ ناپېیلی او د ملګرو ملتونو تر مستقیمې څارنې لاندې کار وکړي، د واکمنې ډلې او نورو تنظیمي ډلو تر اغېزې لاندې باید نه وي، د انتخاباتو طرزالعمل باید روښان او دعدالت پر بنسټ ولاړ وي، که چېرې سیمه ییزه، ژبني، قومي او تنظیمي لېوالتیا په کې په پام کې نیول شوي وي او په انتخاباتي حوزو کې د څوکیو او یا استازو شمېر ناعادلانه وي، نو مخکې تر دې چې عملي انتخابات پیل شي باید سمون په کې راوستل شي، که د انتخاباتو د نا عادلانه طرزالعمل له مخې عادلانه ټاکنې هم ترسره شي، نتجیه به یې منفي وي، د ساري په توګه که د انتخاباتو په طرزالعمل کې یوې ولسوالۍ ته (۱۰) څوکۍ او یوه ولایت ته (۱۰ـ ۱۲) څوکۍ ورکړل شي، نو دا عدالت نه دی. د بېړنۍ لویې جرګې د طرزالعمل له مخې پنجشېر ولسوالۍ (۹) څوکۍ، لوګر او نورستان ولایت ته (۱۷) (۱۷) څوکۍ ورکړل شوې وې، خو وروسته د ښځینه استازو او نورو غړو په ګډون له پنجشېرولسوالۍ څخه (۳۰) له نورستان څخه (۱۹) او لوګر څخه هم غالباً(۱۹) کسانو ګډون کړی و، نو که دا او دې ته ورته نورې دا ډول هڅې کېږي، نو دا به طبعاً انتخابات تر پوښتنې لاندې راولي، که فرضاً د انتخاباتو طرزالعمل له دا ډول بېلګو څخه ډك وي، نو بیا انتخابات ځکه ضرور نه دي چې

طبعاً يې همغه خلك ګټي چې چا پر طرزالعمل خپل دا ډول نظر او غوښتنه تحميل کړي. په تنظيمي پړاو کې د اداري واحدونو خبره بله لانجمنه مسئله ده که د هغو پر بنسټ نويو زياتو شويو ادارو واحدونو ته امتيازات ورکړل شي، نو بيا به اکثره مستحق ولايتونه او د هغو اوسېدونکي زيانمن شي، د تنظيمي پړاو له مخې د پنجشېر ولايت يوه ولسوالۍ پر څلورو ولسواليو بدله شوې، لغمان ولايت هم څلور ولسوالۍ لري، مانا دا چې لغمان او پنجشېر ولسوالۍ ته به يو ډول حقوق ورکول کېږي، که چېرې د انتخاباتو کميسيون هم د بېړنۍ لويې جرګې د کميسون لاره تعقيب کړه، نو څرګنده خبره ده چې عدالت تر پښو لاندې کېږي.

د اداري واحدونو ترڅنګ دنفوسو شمېر بله جنجالي مسئله ده چې د انتخاباتو کميسون به ورسره لاس وګرېوان وي. په افغانستان کې هېڅ قوم هم پر خپل هغه شمېر چې په ځينو احصائيو کې ورکړل شوی قانع نه دی، اکثره شمېرنې هم دقيقې نه دي، نو که د نفوسو د شمېر له مخې ولايتونو او ولسواليو ته سهم ورکړل شي، ځينې نور به پرې ځکه قانع نه شي چې هېڅوك تربل ځان کم نه ګڼي او که په انتخاباتو کې نفوس په پام کې ونه نيول شي نو دا هم لويه بې انصافي ده. که چېرې د ملګروملتونو له خوا واقعيت ته کومه نږدې احصائيه وي، نو هماغه دې په پام کې ونيول شي، هم نفوس او هم اداري واحدونه دواړه دې په پام کې ونيول شي او که دقيقه احصائيه نه وي، نو د هرې سيمې او په مجموعي ډول دهېواد د نفوسو تردقيقې سرشمېرنې پورې دې

انتخاباتي سيستم تر تنظيمي اداري دمخه اداري واحدونو له مخې عيار شي. هغه ولايتونه چې په ښکاره تر نورو لوی دي او زيات نفوس لري لکه کابل، ننګرهار، کندهار، هرات، مزارشريف او پکتيا دوی ته دې تر نورو ولايتونو نسبتاً زيات سهم ورکړل شي او نورو ولايتونو ته مساويانه ونډه ورکړل شي، کله چې تر منتخب حکومت وروسته په هېواد کې عمومي سرشمېرنه وشوه بيا دې په نورو انتخاباتو کې هم اداري واحدونه او هم نفوس دواړه په پام کې ونيول شي، لنډه دا چې د بېړنۍ لويې جرګې دځانګړي کميسيون له خوا چې داخل کومه بې انصافي شوې وه، هغه بايد بيا تکرار نه شي.

۴. د انتخاباتو د نتيجو د عملي کولو تضمين: ډېر زيات احتمال دی چې تر انتخاباتو پورې په افغانستان کې ملي پوځ او ملي پوليس (ځارندوی) جوړ نه شي، البته تر اوسني حالت به يوڅه پرمختګ وشي، خو د داسې ملي پوځ او ملي پوليسو جوړول چې د ولس زړه پرې راټول او ډاډه شي تر هغه وخته ستونزمن برېښي، که چېرې اوسنۍ واکمنه ډله په همدې ډول له خپل نظامي او سياسي زور سره په واک کې پاتې وي، نو طبيعي خبره ده چې نه يوازې پر ټاکنو خپل اغېز غورځولای شي، بلکې د هغو تګلوری هم بدلولای شي، که چېرې همدا ډله انتخابات وګټي، نو بيا يې د نتيجې د عملي کولو لپاره تضمين ته ځکه اړتيا نه پيدا کېږي، چې خپله همدوی دي، نو دوی په خپله دولت هم جوړوي او خپل نظامي دريځ به هم غښتلی کوي. خو که چېرې

ددوی مخالفینو انتخابات وګټل لکه په تېره لویه جرګه کې چې
تقریباً اکثره وکیلان ددوی له انحصار سره مخالف وو، نو بیا به
څه کېږي؟ واکمنه ډله به په خپله خوښه نظامي او سیاسي واك
پرېږدي او که نه؟ په هېڅ وجه فکر نه کېږي چې هغوی دې په خپله
خوښه واك پرېږدي. که فرضاً ډېر زیات نړیوال سیاسي فشار پرې
راشي، نو بیا به هم ووایي چې ځه ملکي برخه یې د منتخب
حکومت، خو د نظامي چارو امتیاز باید موږ سره وي، ځکه چې
د"طالب او القاعدې پر ضد مو جګړه کړې ده؟!!" نو که بیا هم
همداسې حکومت چې نظامي چارې یې د تنظیمي اشخاصو او
ملکي چارې یې دملت د استازو له خوا ترسره کېږي، ګومان نه
کېږي چې ډېر دوام وکړي. تل به ملکي حکومت د پوځي هغو له
خوا ترګوانښ او خطر لاندې وي. نو تر ټولو ښه لاره یې داده چې یو
نړیوال سیاسي او پوځي تضمین موجود وي، ګومان نه کېږي چې
امریکایي پوځونه او نړیوال سوله ساتي ځواك تر راتلونکو
انتخاباتو دمخه له افغانستان نه پښې سپکې کړي، ځکه که دوی
ووځي د اوسني حکومت عمر هم شاید را لنډ شي.

نو ښه لاره خو داده چې د ملګرو ملتونو تر نظر لاندې سوله
ساتي ځواکونه تر نویو انتخاباتو پورې د اوسنۍ واکمنې ډلې
ټولې ملېشې بې وسلې کړي او د ملي پولیسو او ملي اردو د
جوړولو کار ډېر زیات ګړندی کړي، په ملي اردو او پولیسو کې
دې د جهاد او الحاد په نومونو د تنظیمونو او ټوپکوالو داخلول
بند شي. د بن کنفرانس پرېکړې هم وایي چې له کابل ښار څخه

باید تړل وسلوال کسان ووځي. تر هغه چې کابل ښار له وسلوالو ملېشو څخه پاك نه شي، د ملګرو ملتونو تر چتر لاندې سوله ساتي ځواکونه او همدارنګه د نړۍ ستر زبرځواکي؛ د امریکا متحده ایالتونه، انګلستان او نور مطرح هېوادونه په افغانستان کې د راتلونکو انتخاباتو د نتیجو تطبیق تضمین نه کړي، راتلونکي انتخابات به بې باوره او بې ثمره وي.

په راتلونکي اساسي قانون کې

درې مهم ټکي

هغه وخت چې د اساسي قانون د تسويد کميسيون جوړ شو، نو دا ليکنه ما کړې وه او پر همغه مهال مې د هيلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (٤) ګڼه کې چاپ کړه، شاوخوا يونيم کال د اساسي قانون د تسويد او تدقيق موده وه او بيا د اساسي قانون لويه جرګه جوړه شوه، ددې ليکنې تر ليکلو وروسته زه تقريباً په دې شاوخوا يو نيم کلن بهير کې د اساسي قانون د جوړولو د پروسې د يوه کارکوونکي په توګه پاتې شوم، بيا په لويه جرګه کې هم د اساسي قانون د دارالانشا غړی وم او تر خپلې وروستي حده پورې مې په دې بهير کې د خپل ملت او هېواد لپاره صادقانه هلې ځلې کړې، خو کومه وړاندوينه چې ما د اساسي قانون تر لويې جرګې شاوخوا يونيم کال دمخه کړې وه، زه د اساسي قانون د جوړولو د ټول کار په بهير او په تېره بيا د اساسي قانون په جرګه کې له هغو سره مخامخ شوم، دا چې د اساسي قانون په جرګه کې او تر هغه دمخه او وروسته څه وشول، زموږ اکثره هېوادوال خبر دي. زه نه غواړم هغه مسايل دلته راوسپړم، خو دومره وايم هغه څه چې ما ويلي وو، هغه يو پر بل پسې واقع شول او روحاً ډېر خوشاله يم، چې يو شمېر ملت ضد هڅې ناکامې شوې. دا هم تاسو او دا هم دا ليکنه:

افغانستان په تېرو دوه نيمو لسيزو کې په يوه قانوني خلا کې ژوند کاوه، که د "اساسي اصولو" يا " اساسي قانون" په نامه څه

رامنځته شوي هم وو، نو هغه هم يوازې د کاغذ پر مخ وو او چا پرې عمل نه کاوه، مانا دا چې د سر زورو، خپلسرو، سياسي ډلو شتوالي قانون چلنج او له ګواښ سره مخامخ کړی و او د هغه د عملي کېدنې ساحه يې له منځه وړې وه. اوس دادی تر يوه ځليريشت کلن هر اړخيز ناورين وروسته د ملګرو ملتونو په مادي او مانيز ملاتړ د افغانستان د دولت له خوا د افغانستان د اساسي قانون لپاره يو ځانګړی ۹ کسيز کميسيون ټاکل شوی او ويل کېږي چې وروسته دوه تنه نور هم پرې زيات شوي دي. د اساسي قانون دا کميسيون تر ډېره حده د مسلکي معيار له مخې ټاکل شوی او هڅه شوې چې لږ تر لږه د هېواد د بېلابېلو قومونو او ان مذهبونو استازولي تمثيل کړي، خو د اکثريت د حقوقي او لازمې استازولۍ په اند ول په کې لږکيو ته د منسوبو غړو تله درنه ده، خو نه هغومره درنه لکه د بېړنۍ لويې جرګې د ځانګړي او خپلواک کميسيون په شان.

د اساسي قانون د ځانګړي کميسيون پر مشرتابه باندې هم شک دی چې له يوې خوا په دولت کې لوړ پوست لري او له بلې خوا په ماضي کې د هغه قومي، ژبنۍ او سيمه ييزې لېوالتياوې خلکو ته ځرګندې شوې دي، ځينو سره داسې وېره شته چې دا به ديوه ملي ديموکراتيک اساسي قانون د جوړېدو پر بهير منفي اغېز وکړي، خو په هر حال د اساسي قانون د کميسيون په باب په لنډېز سره سړی دومره ويلای شي، چې د لويې جرګې تر ځانګړي کميسيون ښه دی، خو دومره هم پوره او کره نه دی چې ټول ملت

پرې قانع شي، که د ښاغلي صمدحامد، پوهاند محمدحسن کاکړ، پوهنوال روستارتره کې او ځینو نورو په شان څو تنه نور هم ددې کمیسیون په غړو او ان مشرتابه کې شامل وای، نو بیا به یې د ولس زیات باور خپل کړی وای او تر ټولو مهمه دا چې د کمیسیون د رښتیني ناپېیلتوب لپاره یوه ناپېیلې (نادولتي او نا تنظیمي) مشرتابه ته اړتیا ده.

ویل کېږي چې د اساسي قانون د کمیسیون ددې ترکیب ترڅنګ به د اساسي قانون د مسودې د تدقیق لپاره یو بل کمیسیون هم جوړېږي، چې د غړو شمېر به یې لږ تر لږه ۳۳ تنه وي، ددې کمیسیون کار به دا وي چې د اساسي قانون د اوسني کمیسیون له خوا د جوړې شوې مسودې متن کره کړي، وروسته به د مسودې دا متن مطبوعاتو او ولس ته وړاندې کېږي، د خلکو تر نظریاتو وروسته به بیا بېرته د همدې کمیسیون له خوا دا نظریات راټولېږي او تر غور وروسته به یو کره یا وروستی متن ترې جوړېږي او بیا به لویې جرګې ته وړاندې کېږي، د اساسي قانون د کمیسیون جوړښت او د کار څرنګوالی چې هر ډول وي او هر ډول پای ته ورسېږي، خو دغه درې موضوعګانې به ډېرې بحث پاروونکې وي:

۱ ـ په اساسي قانون کې د فدریشن موضوع: ډېره موده کېږي چې د یو شمېر ګاونډیو هېوادونو له خوا د فدریشن موضوع ته لمن وهل کېږي، په دې هېوادونو کې (روسیه، ایران، تاجکستان، ازبکستان، ترکیه) او کله کله ان د نړۍ د ډېرو لرې

هېوادونو په مطبوعاتو کې هم دا موضوع يادېږي، په کورنۍ کچه لږه کيو ته منسوب يو شمېر اشخاص او يا په اصطلاح د لږه کيو د حقوقو مدعيان دې موضوع ته ډېره هوا ورکوي او کله کله لا په ځينو غونډو کې هم دا موضوع يادوي او ان ددې لپاره لا ځانګړې غونډې او سيمينارونه هم جوړوي.

داسې اټکل او احتمال هم شته چې د اساسي قانون په دې ځانګړې کميسيون کې هم ځينې داسې اشخاص شته چې دې موضوع ته لمن وهي او دې موضوع ته خاصه لېوالتيا لري.

اساسي خبره داده چې فدريشن په افغانستان کې نه له قومي پلوه، نه له اقتصادي او نه هم له مذهبي پلوه د تطبيق وړ دی، هغه هېوادونه چې په افغانستان کې فدريشن ته لمن وهي، هدف يې دادی چې افغانستان پر بېلابېلو کورواکيو ووېشي او بيا هر يو خپلې مطلوبې ساحې سره خپل اړيکي ټينګ او پياوړي کړي، وروسته به همدا کورواکې سيمې د بشپړو خپلواکو سيمو په توګه اعلان کړي، افغانستان به ټوټې او هره ټوټه به يې هر تجزيه غوښتونکی هېواد د ځان کړي. مانا دا چې فدريشن د افغانستان د تجزيې لپاره لومړنی مقدماتي ګام دی.

اوس خبره داده چې د فدريشن موضوع ته به په اساسي قانون کې څنګه اشاره کېږي او څنګه به په مسوده کې ځايېږي؟ ايا دا د اساسي قانون د کميسيون صلاحيت دی؟ که د لويې جرګې؟ ايا د اساسي قانون کميسيون دا صلاحيت لري چې تر لويې جرګې د مخه د اساسي قانون په مسوده کې دا موضوع ثبت کړي او يا هم

استدلال وکړي چې د اساسي قانون د مسودې تر اعلان وروسته په اصطلاح خلکو وړاندیز وکړ چې د فدریشن موضوع دې هم په اساسي قانون کې ځای شي او ددې لپاره ځینو کسانو مخکې تر مخکې دستوري هڅې هم پیل کړې وي او غوښتې یې وي خپل نظرونه د خلکو د نظر په توګه څرګند او تمثیل کړي، نو ځکه دا موضوع په مسوده کې ځای شوه!

اساسي خبره داده چې تربل اساسي قانون پورې چې دلویې جرګې تر نظر او لید وروسته به پلی کېږي، د بن د تړون له مخې د ۱۳۴۳ل کال اساسي قانون، شاه او شورا ته له منسوبو څپرکو پرته نور د اعتبار وړ دی، نو د اساسي قانون کمیسیون حق نه لري د هغه اساسي قانون ځینې اساسي توکي مخکې تر دې چې لویه جرګه پرې پرېکړه وکړي، دوی په خپل سر بدل او بیا یې لویې جرګې ته هسې د تائید لپاره وړاندې کړي، البته دا د لویې جرګې حق او صلاحیت دی، چې دوی د افغانستان لپاره د نظام څرنګوالی وټاکي، که داسې او دې ته ورته د نورو مادو د زیاتون اړتیاوې وي، نو هغه دې بیا خپله د لویې جرګې له لارې په اساسي قانون کې زیاتې شي، نه د اساسي قانون د کمیسیون له خوا ، د اساسي قانون د کمیسیون د کار محور باید د ۱۳۴۳ل کال د اساسي قانون محتویات وي، ځکه چې تر دې دمه همدا قانون د اجرا وړ دی او په دې کې اساسي بدلون راوستل هم د لویې جرګې کار دی.

يو ساده اټکل او مثال وړاندې کوو: که چېرې د اساسي قانون له خوا د مرکزي حکومت یا د مرکزیت د حاکمیت تمثیل د ۱۳۴۳ل کال د اساسي قانون په شان پر خپل ځای پاتې شي، نو ښایي په لویه جرگه کې هېڅوك هم ددې جرئت ونه کړي چې د فډریشن خبره مطرح کړي، خو که چېرې د اساسي قانون کمیسیون مخکې تر مخکې د فډریشن موضوع په مسوده کې یاده کړي، نو ددې زیات احتمال دی چې ډېر زیات خلك به د فډریشن مخالفت وکړي او یوه ډله خلك به هم د فډریشن پلوي وکړي او لویې جرگې کې به همدا د اختلاف ټکی شي او د اساسي قانون د نورو دیموکراتیکو مادو پر تصویب او تائید به هم اغېز وکړي.

دلته د یادولو وړ خبره داده چې په دې حالت کې هم د اساسي قانون کمیسیون د فډریشن د پلویانو په لیکه کې ودرېږي، ځکه چې دوی په خپله هغوی ته تیاره کړې مړۍ په خوله کې ورکوي. نو که د اساسي قانون کمیسیون غواړي چې خپل ناپېیلتوب وساتي د اساسي قانون په مسوده کې دې داسې جنجالي موضوعګانې په خپل سر نه زیاتوي، عجیبه خبره خو داده چې د نړۍ هېوادونه دیووالي پر لوري روان دي. دواړه جرمني سره یو ځای شول، یمنونه یوځای شول، ویتنامونه لا دمخه یو ځای شوي، کوریاوې به هم سره یو ځای شي، لس هېوادونه په اروپایي اتحادیه کې شامل شول، ټوله نړۍ د یوه کلي حیثیت غوره کوي او هېوادونه به ددې کلي بېلابېل کورونه وي، خو زموږ د هېواد کورني او بهرني دښمنان بیا لګیا دي د فډریشنونو تر نامه لاندې یو واحد

هېواد او يو واحد ملت سره وېشي، په کور کې "کورګي" جوړوي او په ملت کې "مليتونه".

د فډريشن او د لړه کيو د حقوقو مدعيان که په رښتيا ديوه ستر حقيقت او واقعيت په توګه مطرح وي، نو بيا خو يې ګټه په دې کې ده چې د ټول افغانستان په کچه ځان مطرح کړي او دلته زياته ګټه ترلاسه کړي، که واقعاً ځان د شمېر او موجوديت له پلوه دزيات استحقاق وړ بولي.

۲ - *په اساسي قانون کې د مذهب مسئله:* په اساسي قانون کې د مذهب مسئله بله جنجالي موضوع ده، چې د اساسي قانون کميسيون او راتلونکې لويه جرګه به ورسره مخ وي. د **۱۳۴۳**ل کال په اساسي قانون کې ليکل شوي چې "حنفي مذهب د افغانستان رسمي مذهب دی او د نورو مذهبونو پيروان د خپلو مذهبي چارو په اجرا کې ازاد دي". د **۱۳۶۶**ل کال يانې د ډاکټر نجيب الله د حاکميت د وخت اساسي قانون کې بيا د مذهب د رسميت موضوع په ابهام کې تېره شوې او ليکل شوي چې "ټولې چارې به د اسلامي شريعت مطابق ترسره کېږي" او د کوم مذهب د رسميت يادونه په کې نه شته.

په ټوله دنيا کې قانون داسې وي چې د اکثريت رايې ته مراجعه کېږي، د اکثريت تائيد د د موکراسۍ مهم اصل دی. څرنګه چې افغانستان کې حنفي مذهبي افغانان اکثريت دي، نو د اکثريت د حقوقي حيثت په پام کې ساتلو سره بايد د **۱۳۴۳**ل کال د اساسي قانون دا ماده پر خپل ځای پاتې شي، که چېرې لويې جرګې دا

لازمه وبلله، کېدی شي بدلون په کې راوستل شي، خو د اساسي قانون کمیسیون باید مخکې تر مخکې دا حساسه موضوع په خپل سر بدله نه کړي.

ایران او ایران پلوي اشخاص دې مسئلې سره زیاته لېوالتیا لري، خو ښه به وي چې په دې برخه کې خپله د ایران له تجربې څخه ګټه پورته شي، چې ایرانیانو په ایران کې دا مسئله څنګه حل کړې، ښه داده چې د ایران له اساسي قانون څخه ګټه واخیستل شي، چې هغوی شیعه مذهب ته د کوم منطق له مخې رسمیت ورکړی او حنفي مذهب ته یې ولې دا امتیاز نه دی ورکړی. په افغانستان کې د هر مذهب پیروانو ته باید دا حق حاصل وي چې په ازادانه توګه خپل مذهبي مراسم ترسره کړي، خو په ملي کچه باید د اکثریت حقوقو ته هم درناوی وشي او څه چې په نړۍ کې دود دي همغه اصل دې په پام کې ونیول شي.

۳- په اساسي قانون کې د ملي ژبې مسئله: دريیمه مسئله چې په اساسي قانون کې به جنجالیزه وي هغه د ملي ژبې مسئله ده. د **۱۳۴۳**ل کال په اساسي قانون کې لیکلي شوي چې "پښتو او دري د افغانستان رسمي ژبې دي"، خو په (**۳۵**) ماده کې لیکل شوي: "دولت مجبور دی چې د افغانستان د ملي ژبې پښتو د پراختیا او تعمیم لپاره کار او هڅه وکړي"، (**۳۵**) ماده د لویې جرګې له خوا زیاته شوې وه. د ډاکټر نجیب الله د وخت اساسي قانون کې له "پښتو" څخه "ملي" کلمه حذف شوې او لیکل شوي چې "د افغانستان د ملي ژبو له جملې څخه پښتو او دري د

افغانستان رسمي ژبې دي". اوس دا پوښتنه پیدا کېږي چې په نړیواله کچه د ملي ژبې د پېژندنې لپاره کوم معیارونه شته او که نه؟ د ملي – رسمي او بیا رسمي ژبې ترمنځ څومره توپیر او امتیاز شته؟.

تر کومه ځایه چې له نړیوالو قوانینو او د نړۍ د اکثرو هېوادونو له اساسي قوانینو څخه ښکاري، چې هلته د ملي ژبې د تثبیت لپاره د هغه هېواد اکثریت اتنیك ګروپ یا لوی قوم معیار دی. یونسکو چې د ملګرو ملتونو یوه کلتوري پرمختیایي اداره ده، په افغانستان کې پښتو د افغانستان د ملي ژبې په توګه په رسمیت پېژني او " د پښتو څېړنو نړیوال مرکز" او همدارنګه " پښتو" مجله چې په پنځو نړیوالو ژبو (د یونسکو په ژبو) یې خپرونې کولې د همدې سازمان له خوا تمویلېدل. دې سازمان دغه راز د "استازي" په نامه یوه ځانګړې مجله چې د ملګرو ملتونو یو خپرنی ارګان بلل کېده، هم د افغانستان لپاره په پښتو ژبه خپروله.

یونسکو بیا په ایران کې (فارسي) ژبه د ایران د ملي ژبې په توګه په رسمیت پېژندله او همداسې په نورو هېوادونو کې د هغه هېواد د اکثریت قوم ژبه د ملي ژبې په توګه په رسمیت پېژني. البته د ملي ژبې مانا دا نه ده چې ټولې دفتري او رسمي چارې دې په همدې یوه ژبه وي، د ملي - رسمي ژبې ترڅنګ په یوه ګڼ قومیز هېواد کې نورې ژبې هم رسمي کېدی شي او خلك پرې له زده کړې نیولې، تر دفتري او سیاسي چارو پورې د اړتیا وړ ټول پوهاوی را پوهاوی کولای شي.

د هندوستان ملي ژبه هندي ده، خو له انګلیسي څخه هم په رسمي چارو کې اعظمي ګټه پورته کوي، له انګلیسي پرته په ټول هند کې تر (۳۰۰) پورې ژبې رسمي بڼه لري چې ښوونځیو کې رسمیات لري او ګڼ شمېر خپرونې پرې کېږي.

په پاکستان کې اردو ملي ژبه ده، خو انګلیسي تر اردو هم زیات رسمیت لري، سندي هم د سند ایالت رسمي ژبه ده، په پرمختللي بلجیم کې همدا اوس دري ژبې رسمي دي، خو ملي پارلمان ته تلونکی هر غړی مجبور دی چې ملي ژبه یې زده وي، د نړۍ هر اساسي قانون چې را واړوې په هغه کې همدا د اکثریت اصل په پام کې نیول شوی دی.

دلته ددې خبرې ډاګیزول هم په کار دي چې د ملي ژبې د ټاکلو په برخه کې د هغه هېواد اصلي قومي اکثریت په پام کې نیول کېږي، نه موقتي ژبنی اکثریت، موقتي ژبنی اکثریت کېدی شي د وخت د سیاسي او فرهنګي پېښو په رامنځته کېدو سره بدلون ومومي، خو د قومي اکثریت محوه کېدل تر زیاته حده ناشوني دي. د بېلګې په توګه یو وخت فرانسوي د روسیې د دربار رسمي ژبه وه او چا چې به په فرانسوي خبرې کولې، نو ځان به ورته ډېر اشراف او متمدن ښکارېده، خو د ۱۹۱۷کال تر انقلاب وروسته د روسیې له دربار او ټولې روسیې څخه د فرانسوي ژبې تغر ټول شو او ځای یې د هغه ځای د اکثریت قوم ژبې (روسي ژبې) ونیو، روسي ژبه بیا دومره پراخه شوه چې د منځني اسیا ټولو جمهوریتونو کې خوره شوه او ددې جمهوریتونو رسمي ژبه شوه،

خو کله چې شوروي اتحاد ړنګ شو، دې جمهوريتونو د خپلو قومونو د اکثريت ژبې د ملي ژبې په توګه اعلان کړې، د قزاقستان په اساسي قانون کې خو دا هم راغلي که چېرې جمهوري رياست ته کانديد شخص د ملي ژبې په امتحان کې له **۵** نومرو څخه **۳,۵** نومرې پوره نه کړي، نو د جمهوري رياست د کانديدۍ حق يې سلبېږي.

دغه راز يو وخت فارسي د هند د مغلي دربار رسمي ژبه وه، خو اوس فارسي د هند له نيمې وچې څخه راټوله شوې او خپل اساسي مرکز فارس (اوسني ايران) ته يې مخه کړې ده، پښتو چې د هېواد د اکثريت قوم ژبه ده، له پېړيو راهيسې محکومه ساتل شوې او کله چې ورته پام شوی، نو خپله وړتيا يې ښه ځلولې ده.

د يوه لويديځوال پښتو پوه ډاکټر پيچکا په اند د پښتو ژبې د پرمختګ سرعت ډېر ګړندی دی، مانا دا چې که څوك پښتو ژبې ته قصدي خنډونه را ولاړ نه کړي، نو ډېر زيات پرمختګ به وکړي، خو اوس په اساسي قانون کې د ژبې د حقوقو مسئله ده، ايا د اساسي قانون د تسويد کميسيون به دا حق ولري چې د **۱۳۳۴**ل کال داساسي قانون (**۳۵**) ماده په خپل سر حذف کړي او که دا کار به جرګې ته پرېږدي؟ په غالب اټکل چې د اساسي قانون کميسيون (**۳۵**) ماده حذفوي او يوازې دومره به ليکي چې "پښتو او دري د افغانستان رسمي ژبې دي".

ايا په دې شکل د مادې ثبت به د افغانستان ټول قومونه قانع کړي؟ فکر نه کېږي، ځکه پښتانه چې د هېواد اکثريت دي له هغو

ځخه د پښتو ژبې خپل ملي حیثیت او حقوق سلبېږي او نور قومونه به هم ووايي چې ولې یوازې پښتو او دري ژبې رسمي دي، ایا د نورو ژبو ویونکي حق نه لري چې په خپله مورنۍ ژبه زده کړه وکړي؟

د اندېښنې وړ بله خبره داده چې د "ملي" صفت په حذفېدو سره به د ژبو په برخه کې په افغانستان کې یو حقوقي بحران رامنځته شي هغه دا چې کومې ژبې چې رسمي ګڼل کېږي، د هغوی ترمنځ د "تساوۍ" تر شعار لاندې د "تناسب" اصل له منځه ځي، د هرې ژبې ویونکي به په هېواد کې د مساوي حقوقو ادعا کوي، دلته به غټ چیلنج، ملي ترمینالوژۍ ته وي، چې په کومه ژبه به جوړېږي، ملي ترمینالوژي د ملي وحدت د ټینګښت او واحد ملت د جوړونې لپاره مهم ګام ګڼل کېږي. مثلاً که په افغانستان کې څو ژبې یا لږ تر لږه پښتو او دري رسمي ژبې شي، ملي ترمینالوژي به په کومه ژبه جوړېږي؟، ملي سرود به په کومه ژبه وي؟، د وزارتونو لوحې او د نورو ګڼ شمېر مهمو دولتي چارو سرلیکونه یا عنوانونه به په کومه ژبه وي؟ دا هغه پوښتنې دي چې د اساسي قانون د پلي کېدو پر وخت به خلك ورسره مخامخېږي.

د ۱۳۴۳ل کال په اساسي قانون کې سره له دې چې پښتو د افغانستان ملي او رسمي ژبه وه، خو په عمل کې هېڅکله هم پښتو ته د همدې حقوقو له مخې کار ونه شو، یانې دا چې پښتو ته خپل حق ورنه کړ شو، خو د پښتو ژبو او دري ژبو ترمنځ دومره یو تفاهم یې رامنځته کړ چې ددولتي پاڼو اکثره سرلیکونه به

پښتو وو، خو نور اکثره متن به په دري ژبه و او همدارنګه د ملي ترمينالوژۍ د جوړولو لپاره هم يو څه ګامونه پورته شول، خو وروسته وروسته بيا دا تفاهم او انډول هم له منځه لاړ، اکثره متنونه خو په دري ژبه وو او سرليکونه هم په دري واړول شول. ان دا چې د استاد رباني حکومت خو ملي سرود هم په دري ژبه واړوه او داسې متن يې ورته انتخاب کړ چې ان د افغان نوم يې په کې نه و ياد کړی.

د ملي سرود يوه ځانګړنه داده چې ملي ايډيال تمثيل کړي، خو دې سرود کې دا کيفيت هم نه شته، د استاد رباني تنظيمي سرود په بېړنۍ لويه جرګه کې د لويې جرګې د وکيلانو له خوا رد شو، خو په اوسني حکومت کې واکمنه ژبنۍ ډله د خپلو ژبنيو تعصبونو له مخې تر اوسه هم دا ترانه د افغانستان د ملي سرود په نامه غږوي، که په اساسي قانون کې د ملي ژبې ځای جوت نه وي، نو تر ډېره وخته به دغسې تنظيمي ترانې د ملي سرود په نامه غږول کېږي.

دملي ژبې تثبيت په دې مانا نه دی، چې نورې رسمي ژبې به له منځه ځي، يا د هغو ارزښت به راټيټېږي، بلکې دلته د يو رښتينې حقوقي مساوات او تناسب اصل ټاکل کېږي او د راتلونکو جنجالونو مخه نيول کېږي. ددې خبرې يادونه هم ضروري ده چې د افغانستان ټول قومونه د بشر د حقوقو د يوه اساسي اصل له مخې حق لري چې لږ تر لږه خپلې لومړنۍ زده کړې په خپله مورنۍ ژبه وکړي، که دولت ورته نورې اسانتياوې هم برابرولای شي، نو ډېره ښه ده او که نه وي نو بيا پاتې لوړې

زده کړي او نورې چارې دې په پښتو او دري ژبو ترسره کړي، خو د پښتو او دري د ودې لپاره هم باید قانون یو لړ شرایط وړاندې کړي، یو شرط خو یې باید دا وي چې ددولت هر مامور مکلف کړي چې په دواړو رسمي ژبو لیکل او لوستل وکړای شي، که چېرې په ټول افغانستان کې ددولت د ټولو ټیټ رتبه مامورینو لپاره دا شونی نه وي، نو هر هغه مامور چې په مرکز کې دنده ترسره کوي، پر هغوی دې دا اصل عملاً ومنې چې په دواړو ژبو دې لیکل او لوستل وکړای شي، ځکه چې مرکز د ټولو افغانانو مشترك کور او چارځای دی، دلته به د افغانستان له هرګوټ څخه خلك کار ته راځي، نو که د مرکز یو مامور په پښتو او دري دواړو ژبو حاکمیت ونه لري، ددې خلکو کارونه به څنګه په ښه وجه ترسره کوي؟.

درېیم که پورتني دواړه اصول یو وار په بشپړ ډول شونی نه وي، نو دویم اصل دې ورو ورو عملي شي، خو درېیم او ډېر ضروري اصل باید دا وي چې له یوه مدیریته نیولې بیا د دولت تر جمهوري ریاسته پورې په ټولو مهمو پوستونو کې د ټاکنې تر ټولو ضرور او اساسي معیار باید دا وي چې دا اشخاص د هېواد پر دواړو لویو رسمي ژبو حاکمیت ولري، هغه اشخاص چې پر دې پوستونو مقررېږي، په پښتو او دري ژبو باید لیکل، وینا او لوستل وکړای شي. ځکه دوی د افغانستان د ټولو خلکو د کار لپاره ټاکل شوي، نه د یوه ځانګړي قوم لپاره.

د ملي ژبې د حق د تثبیت لپاره دې له ایران نه نیولې د نړۍ تر بل هر لرې پروت هېواد پورې د ټولو هېوادونو اساسي قوانین ولټول شي، هغوی چې څرنګه ملي ژبه تثبیت کړې وي، همغه

میتود دې په افغانستان کې هم عملي شي. پښتو د افغانستان د ملي ژبې په توګه د پښتنو حق دی، ددې حق غصبول پښتنو سره څه چې ټول افغان ملت سره درغلي او د بشري حقوقو تر پښو لاندې کول دي، که چېرې بیا هم په قوانینو کې دا ډول درغلي پېښه شي، نو پوره باور دی چې دا به د اساسي قانون مشروعیت هم تر ښکاره پوښتنې لاندې راولي او هغه اساسي قانون چې د هېواد اکثریت له خپلو حقوقو محروم کړي، د هغه عملي کېدل هم ناشوني دي.

شاید د اساسي قانون په کمیسیون، راتلونکې لویې جرګې او په اوسني حکومت کې یو شمېر واکمن داسې فکر وکړي چې اوس پر اکثرو پښتنو قصداً د طالب او القاعدې سیوری خور شوی او د پښتنو لاس تر تیرې لاندې دی. نړیوال ځواکونه او په تېره بیا اکثره امریکایي ځواکونه هر پښتون ته د طالب او القاعدې په سترګه ګوري، نو همدا زموږ لپاره ښه تاریخي او تصادفي فرصت دی چې خپلو نا مشروعو غوښتنو ته حقوقي مشروعیت ورکړو او د یوې تکلفي لویې جرګې له لارې به دا هرڅه تصویب کړو. نو دا داسې یو خیال دی چې عملي کېدل یې ګران دي، دا ټول به وشي خو منې یې پر چا؟، هغه قانون چې دیوه ملت لپاره جوړېږي او د هغه ملت هیلې، حقوق او غوښتنې په کې تمثیل نه شي، نو هغه کله عملي کېدی شي، ترڅو به دا بهرني قوتونه وي او دا پټ او ښکاره سازشونه، ترڅو به دا ناصرخان وي او دا یې سره سره اوښان؟.

راتلونکې عمومي ټاکنې، څو خطرونه او څو وړاندیزونه

دا لیکنه هغه مهال شوې وه چې نه د اساسي قانون لویه جرګه جوړه شوې وه، نه د انتخاباتو کمیسیون جوړ شوی و او نه هم د انتخاباتو لپاره کوم طرزالعمل ترتیب شوی و، خو تر دې ټولو وړاندې د جمهوري ریاست د عمومي ټاکنو په اړه تشویشونه وو او اندېښنې وې. دا لیکنه همدغو تشویشونو او اندېښنو ته د ځواب موندلو په نیت لیکل شوې وه. کله چې لویه جرګه جوړه شوه، د انتخاباتو کمیسیون او بیا قانون جوړ شو او وروسته بیا ټاکنې ترسره شوې، نو په دې لیکنه کې یو شمېر تشویشونه رفع شول، خو بیا هم په دې لیکنه کې یو شمېر راغلي اټکلونه او تشویشونه پر خپل ځای او لاینحله پاتې شول او تر نن ورځې زموږ ولس کړوي. دالیکنه هماغه مهال د هیلې مجلې د ۱۳۸۱ل کال په (٦) ګڼه کې چاپ شوې ده.

د بن د تړون له مخې د اساسي قانون تر تصویب وروسته باید په افغانستان کې عمومي ټاکنې تر سره شي، جمهور رئیس د ولس د مستقیمو او پټو رایو له لارې وټاکل شي او اوسنۍ انتقالي اداره خپل ځای یوه منتخب حکومت ته پرېږدي، د اټکل له مخې د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې به د نظام د جوړښت پر درېیو ډولونو سخت بحثونه او شخړې رامنځته شي: مشروطه

شاهي نظام، په دې کې به شاه د واک سمبول وي، اجرائيوي ځواک به صدراعظم سره وي، چې د پارلمان د اکثريت غړو په تائيد به ټاکل کېږي، په رياستي نظام کې به جمهور رئيس د واک سرچينه وي، چې د ولس د مستقيمو رايو په نتيجه کې به ټاکل کېږي، يو، دوه يا درې مرستيالان به لري، کېدى شي صدراعظم ولري او يا يې ونه لري، خو اصلي اجرائيوي ځواک به جمهور رئيس سره وي.

په پارلماني نظام کې جمهور رئيس سمبوليک رول لري، صدراعظم به د پارلمان د اکثريت غړو په خوښه ټاکل کېږي، د حکومت (اجرائيه ځواک) په راس کې به واقع وي، که لويه جرگه له دې درې واړو نظامونو څخه هر يو په اساسي قانون کې تصويب کړي، نو انتخاباتو ته اړتيا ده. دا چې انتخابات به څرنگه تر سره کېږي، راي ورکوونکي به څرنگه تثبيتېږي او د رايو ورکولو مرکزونه به د کومو معيارونو له مخې ټومره، څرنگه او کومو ځايونو کې تثبيتېږي؟ د ډېر غور او بحث موضوع ده، چې پر ټول انتخاباتي بهير اودهغو د نتيجو پر څرنگوالي ژور اغېز اچوي. ټاکل شوې ده د ۲۰۰۴ م کال د جون پر مياشت عمومي ټاکنې ترسره شي، ځوک چې په عمومي ټاکنو کې د رايې يا ووټ حق لري، ددې کسانو ثبت او راجستر خورا گران کار دى او که له ډېر دقت څخه په کې کار وانه خيستل شي، نو کېدى شي د عمومي ټاکنو قانونيت هم تر پوښتنې لاندې راولي، په انتخاباتو کې تر

ټولو مهم اصل دا دی چې د رایې ور خلکو له درېیو دوه برخې او یا هم اکثریت باید حتمي ثبت او راجستر شي.

په دویم ګام کې مهم اصل دادی چې له همدې ثبت شویو کسانو دوه ثلثه او یا هم اکثریت په انتخاباتو کې ګډون وکړي، که چېرې دا پورتني دواړه اصلونه بریالي او عملي نه شي، نو بیا دټاکنو قانونیت او مشروعیت تر پوښتنې لاندې راځي.د افغانستان په راتلونکو عمومي ټاکنو کې دغه دواړه اصلونه له سترګو ګواښن او چلنج سره مخامخ دي. دلته غواړو دغو دواړو اصلونو ته د وړپېښېدونکو ګواښونو او د هغو د حل لارو په باب څو څرګندونې وکړو:

الف- د رایې ورکوونکو ((وټرانو)) د راجستر ستونزې:

۱- جغرافیایي ستونزې: دا یو څرګند واقعیت دی چې افغانستان یو غرنی هېواد دی، چې تر اوسه یې د غرونو په لمنو کې پرتو سیمو اولرې کلیو، باندو ته سړکونه نه دي غځېدلي او ګڼ شمېر خلک په همداسې سیمو کې ژوند کوي، چې د ډله ییز ارتباط او پیوستون لارې یې غوځې یا محدودې دي.

هغه تحصیل کړي یا نیمه تحصیل کړي اشخاص چې د ووټرانو د تثبیت دنده پر غاړه لري، په اسانۍ سره زړه نه ښه کوي چې داسې سختو سیمو ته لاړ شي، چې هلته د موټر لاره نه وي او څو ساعته یا څو ورځې پلي مزله ته په کې اړتیا وي، نو په دې وجه په لکونو هغه افغانان چې په دې سیمو کې اوسېږي اود ووټ استحقاق لري له خپل دې حق څخه محرومېږي.

۲ - کلتوري ستونزې: تر اوسه لاهم افغانستان کې د کليو، لرې پرتو سيمو او لويو ښارونو تر منځ کلتوري واټن او ان تضاد موجود دی، انتخاباتي کميسيون او د ووټرانو د تثبيت کميسيون طبعاً په لويو ښارونو کې جوړېږي او دا هم څرګنده ده چې دا کميسيون به تر زياته حده خپل غړي له همدې ښاري تحصيل کړو او يا هم نيمه تحصيل کړو اشخاصو څخه پوره کوي، دې کسانو ته ګرانه ده چې د بېلابېلو ولسواليو د خلکو پر کلتوري خوی او بوی ښه بلد شي او هغوی دې ته رامات کړي، چې په ښه زړه او پراخه تندې ځانونه ثبت کړي.

۳- د ښځو ستونزه: ښځې د هېواد نيم نفوس جوړوي، لکه څنګه چې نارينه د ووټ حق لري، ښځې هم د ووټ حق لري، تر اوسه لا په لرې پرتو، کليوالي او ان په ځينو ښارونو کې د خلکو ذهنيت دې ته تيار نه دی، چې ښځې دې په انتخاباتو کې ګډون وکړي، که فرض کړو چې د هېواد غوڅ اکثريت ښځې د ووټ له حق څخه محرومې شوې او اقليت نارينه هم د بېلابېلو عواملو له امله ثبت او راجستر نه شول، نو د عادلانه انتخاباتو لومړی اصل يانې دوه ثلثه اکثريت خپله له منځه لاړ، د يوه محروم اکثريت په حالت کې د اقليت تر منځ انتخابات بې ګټې او بې مانا دي.

۴- امنيتي ستونزه: دا يو تريخ واقعيت دی چې اوس په هېواد کې سراسري سوله نه ده ټينګه شوې، د مرکزي حکومت د واک مزي لا د هېواد ګوټ ګوټ ته نه دي رسېدلي، همدا اوس د ټول هېواد په کچه تر ۴۰ زيات داسې ولسوالۍ شته، چې په ولسواليو

کې ولسوالان په خپل سر مقرر او برحال دي، خو په کابل کې له کورنيو چارو وزارت سره هيڅ رسميت نه لري او نه له دې وزارت څخه معاشونه اخلي، د هېواد پر بېلابېلو برخو واکمن مختلف جنګسالاران او مختلفو تنظيمونو ته وفادار اشخاص واکمن دي، نو په داسې يو حالت کې د انتخاباتو لپاره د عمومي راجستر پروسه له ډېرو سختو امنيتي چلنجونو سره مخامخېږي. يوه بله مهمه مسئله دا ده چې د ووټرانو د راجستر او نوملیکنې پروسه بايد د ملګرو ملتونو او نورو نړيوالو ادارو تر څارنې او کنټرول لاندې ترسره شي. خو همدا اوس د ملګرو ملتونو د دفترونو کارکوونکي د افغانستان له مهمو ښارونو پرته اکثرو ولسواليو ته د امنيتي ستونزو له امله هيڅ سفرونه نه کوي، که چېرې د ملګرو ملتونو د استازو د نشتوالي په حالت کې په کومه ولسوالۍ کې په خپله د افغاني ګروپونو له خوا د نوملیکنې پروسه تر سره شي، ددې کار د شفافيت، قانونيت او مشروعيت تضمين څوک کوي؟

يو زيات شمېر تحصيل کړي افغانان پر بېلابېلو تنظيمي ايډيالوژيو وېشل شوي، زيات احتمال دی، چې د انتخاباتو کميسيون د راجستر پروګرام کې به هم ونډه ولري، نو ددې خطر شته چې دوی به د ثبت او راجستر پر وخت خپلې تنظيمي لېوالتياوې په پام کې وساتي او د خپلې خوښې اشخاص به ثبت کړي.

۵- د عامه شعور د کچې د ټيټوالي ستونزه: د راجستر پر وخت يوه ستونزه دا هم ده چې ډېر خلک د انتخاباتو پر ارزښت

او ماهیت سم نه پوهېږي، کېدی شي له نوم ثبتونې او راجستر سره چندان لېوالتیا ونه ښیي اویو شمېر خلک بې تفاوته پاتې شي، نو دا ټول عوامل ددې سبب ګرځي، چې د ووټرانو شمېر د هغوی تر اصلي شمېر راکم شي.

۲- د کوچیانو د نوملیکنې ستونزه: د افغانستان د نفوسو یوه درنه برخه کوچیان تشکیلوي، چې د بېلابېلو سرچینو په استناد یې په ټول هېواد کې شمېر د (۲-۴) میلونو وګړو تر منځ دی، کوچیان سخت او ګرځنده ژوند لري، د ژمي مېنه یې پر یوه ځای او د دوبي یې پر بل ځای وي او پاتې وخت یې په سفر تېرېږي، کېدی شي، د کوچیانو د نفوس له یاد شوي رقم څخه نیمایي یې د ووټ مستحق وي، که چېرې د کوچیانو د نوملیکنې لپاره یوه اساسي تګلاره جوړه نه شي، نو زموږ د ولس یوه درنه برخه به له انتخاباتو بې برخې پاتې شي.

ب- د ووټرانو د انتخاباتو ستونزې: کله چې په هېواد کې د ووټرانو د راجستر لړۍ پای ته ورسېږي، او انتخابات پیل شي، نو انتخابات به هم له یو لړ ستونزو سره مخامخ وي او چې دلته یې د ځینو یادونه کوو:

۱- د انتخاباتي حوزو د تثبیت ستونزه: د انتخاباتو کمیسیون کېدی شي، هڅه وکړي چې د خلکو د راټولېدو په مهمو مرکزونو لکه د ولایتونو، ولسوالیو په مرکزونو او ځینې نورومهمو ځایونو کې د رایې ورکولو مرکزونه جوړ کړي، دا مرکزونه کېدی شي له بېلابېلو کلیو واټن ولري، نو زیات شمېر خلک به زړه ښه نه

کړي چې له لرې ځای څخه په خپل لګښت د رایې ورکولو مرکزونو ته لاړ شي او که دا لګښت کومه خاصه ډله ورکوي، نو انتخابات به هم د هغوی په ګټه تمام شي.

۲- د ښځینه ووټرانو د انتخاباتي حوزو ستونزه: تر ټولو غټه ستونزه د ښځینه ووټرانو ستونزه ده، چې حاضرې به نه شي، تر خپل کور او کلي بهر چېرې لرې د انتخاباتو مرکزونو ته لاړې شي، په انتخاباتو کې د ښځو د ګډون په باب پوهاوی هم یوه بله ستونزه ده چې ښځې به ورسره لاس او ګرېوان وي.

۳- د کوچیانو د انتخاباتي حوزو ستونزه: لکه څنګه چې مو دمخه یادونه وکړه، کوچیان ګرځنده ژوند لري، نو دوی ته ستونزمنه ده چې یو یا څو واحدو مرکزونو ته د رایې اچونې لپاره لاړ شي، نو په دې ډول که دوی تر دې د مخه زیات راجستر شوي هم وي، نو زیاتې رایې به یې نا استعماله پاتې شي.

۴- متفرقه ستونزې: پر پورتنیو یادو شویو ستونزو سربېره یو شمېر نورې ستونزې هم شته، لکه ترانسپورټي، لوژستیکي، د وخت کمی، تبلیغاتي، ذهني، سیاسي، تخنیکي او نورې ستونزې، چې د انتخاباتو د کمیسیون ګروپونه به ورسره لاس او ګرېوان وي، خو اوس راځو دې ته چې دا ستونزې د حل لارې لري او که نه؟ که چېرې د حل لارې ورته ونه لټول شي یا پیدا نه شي او بیا دا ستونزې پرې حل نه شي او دا یادې شوې ستونزې همداسې لاینحله پاتې شي، نو بیا خو ښه دا ده چې بېخي د راجستر لړۍ پیل نه شي او نه عمومي انتخابات ترسره شي، ځکه چې په داسې

شرایطو کې د عادلانه انتخاباتو ترسره کول ناشوني دي او تر ناعادلانه انتخاباتو، نه انتخابات ښه په دې دي، چې د نا عادلانه انتخاباتو په نتیجه کې د انتخاباتو د مشروعیت او تائید تر چتر لاندې یو نا عادلانه مشرتوب ډېر درووند بار دی چې د ولس پر اوږو پرېوزي او که هسې له انتخاباتو پرته یو خپلسری حکومت خپل واک وغځوي، نو هغه کې د ولس مسئولیت ځکه ډېر زیات نه دی، چې دوی خو انتخابات کړي نه دي،په خپل سر راغلی او په خپل سربه بېرته ځي.

خو زموږ په کلتور کې د ا متل دی چې که غر هر څومره لوړ دی پر سر یې لار شته ، د هر مشکل او هرې ستونزې حل لارې شته، چې که په ژور ډول تشخیص او عمل پرې وشي ستونزې ورسره حلېدی شي، نو د پورتنیو ستونزو دحل او عادلانه انتخاباتو د ترسره کولو لپاره دلته څو وړاندیزونه کوو:

۱- د ووټرانو د نوملیکنې لپاره عمومي ستراتیژي:

د رایې ورکوونکو د راجستر لپاره باید تر هرڅه لومړی یوه لیکلې ستراتیژي جوړه شي او ټولو هغو اړخونو ، ستونزو او حل لارو ته په کې اشاره وشي، چې عادلانه ټاکنو ته زیان رسوي دا لیکلې ستراتیژي باید د انتخاباتو د کمیسیون ټولو دفترونو او کار کوونکو ته ورسول شي او هغوی پرې ښه ځان پوه کړي.

۲- د نوملیکنې لپاره د افراد و جذبونه:

طبعاً د انتخاباتو کمیسیون به په مهمو ولایتونو او ممکن په هر ولایت کې ساحوي دفترونه جوړوي، کله چې ساحوي دفترونه په

خپل تشکیل کې د نوملیکنې لپاره افراد جذبوي، نو دا باید د ټولو اداري واحدونو د نفوسو، جغرافیایي موقعیت او دهغو اداري واحدونو اتنیکي جوړښت د شومره والي او څرنګوالي له مخې په پام کې ونیسي، د هرې ولسوالۍ او هر اداري واحد لپاره باید د همغې ولسوالۍ تحصیل کړي اشخاص استخدام کړي، چې د همغې سیمې د خلکو په خوی بوی ښه بلد وي.

۳- د ښځو نوملیکنه:

په ډېرو کلیوالي سیمو کې لاعام ذهنیت دې ته جوړ نه دی، چې ښځې دې راجستر شي او یا دې په ټاکنو کې ګډون وکړي، نو ددې ستونزې د حل یوه لاره دا ده، چې د نوملیکنې لپاره دې په غوڅ ډول نارینه کار کوونکي نه استخدامېږي، په هره ولسوالۍ کې لس شل تحصیل کړې او نیمه تحصیل کړې ښځې پیدا کېږي، همدا ښځې دې د راجستر په پروګرام کې جذب شي او ښځې دې دښځو له خوا راجستر شي، په دې ډول به د حساسیت مخه ونیول شي.

۴- د عامه ذهنیت دښه والي حل لاره:

د عامه ذهنیت د کنترول او ښه والي لپاره ښه لاره داد ه چې د راجستر په پروګرام کې د کلي مشر، ملک او روحانیون یا ملا امامان هم شامل شي، په دې ډول به د راجستر د پروګرام پر ضد د تبلیغاتي کمپاین مخه ونیول شي او ټول به په واحده پروسه کې شریک شي.

۵- د کوچیانو د ستونزې حل:

د کوچیانو د راجستر لپاره ښه لاره داده چې د راجستر په پروګرام کې خپله د کوچیانو دخپلونو استازي شامل شي، ددې د ټولو خپلونو شمېر ۱۵۰ خپلونو په شا وخوا کې دی، نو که د راجستر په پروګرام کې د کوچیانو لږ تر لږه ۱۵۰ استازو ته ونډه ورکړل شي، کار به ډېر اسانه شي.

۶- د انتخاباتي حوزو د ستونزو حل:

هر څومره چې د انتخاباتي حوزو شمېر زیات وي، په همغه اندازه رایې ورکوونکو ته اسانتیا پېښېږي، د ټول افغانستان په کچه د (۵۰) زرو په شاو خوا کې جامع مسجدونه دي، که د هر جامع مسجد مخه او یا د هغه انګړ یوه انتخاباتي حوزه وګڼل شي او دوه ورځې د ټولو انتخاباتو لپاره په پام کې ونیول شي، یوه ورځ د ښځو او یوه ورځ د نارینه و لپاره نو په انتخاباتو کې د ډېرو خلکو د ګډون احتمال شته.

۷- د فني او مسلکي اشخاصو جذبول:

په انتخاباتي پروسه کې چې هر څومره زیات مسلکي او فني اشخاص داخل شي، د ټاکنو د بري چانس زیاتېږي، د راجستر له پروګرام نه نیولې بیا تر عملي انتخاباتو پورې ددې ټولې لړۍ لپاره په کار پوه اشخاصو ته اړتیا ده.

په عمومي ډول که موږ د انتخاباتي بهیر دا ټولې ستونزې او حل لارې په ژور ډول په پام کې ونیسو او هغه ګام پر ګام عملي کړو، نو د عادلانه انتخاباتو د بري چانس زیاتېږي او له دې پرته انتخابات د وخت، پیسو او نورو امکاناتو ضایع کول دي او بس.

د خدمت معيار

> دا ليکنه هم د هيلې مجلې د ۱۳۷۹ل کال په (۳) گڼه کې خوندي شوې ده.

په وروسته پاتو ټولنو کې دکار وېش په پوره او منظم ډول نه وي رامنځته شوی او يا ورته ډېر ارزښت نه ورکول کېږي، تخصصي ځانگې جوت ځای نه لري او يا يې دکار مخه نيول کېږي، مسلکي کادرونه دخپل آر مسلک ترڅنگ اړ دي دويم او درېيم کار ته هم لاس وغځوي او خپل ژوند خروب کړي، همدغه او ځينې نور لاملونه وي، چې وروسته پاتې ټولنه نوره هم وروسته پاتې ساتي او دپرمختگ مخه يې نيسي. کله چې په يوه ټولنه کې دکار وېش نه وي رامنځته شوی او د ټولنې ټول وگړي دکار پر وېش قانع شوي نه وي، نو د خدمت کولو کچه او معيار هم نه معلومېږي. ځکه څنگه ارزولای شو چې چا په کومه برخه کې، څومره او څنگه کار کړی دی؟ کله چې په ټولنه کې کار وېشل شوی نه وي، د خلکو او په تېره بيا دعوامو غوښتنې هم خپله موخه نه شي ځارلای، بلکې ډېر ځله بې ځايه هم وي. د بېلگې په توگه که په ټولنه کې يو چا د خپل نسبي خدمت او هڅې له کبله يو څه نوم وگاټه او د خپلې ځانگېزې پوهې له لارې يې ټولنې ته يو گټور کار وکړ، نو عام وگړي له هغه نه

دنورو هر ډول ارتیا وړ کارونو د سرته رسولو هیله لري. طبعاً دا ډول کارونه د هغه شخص په وس پوره نه وي، نو ځکه خو دعوامو هیلې نه شي پوره کولای، دا کار په خپل ځانګیز کار کې د ده پر ګټلي نوم هم ناوړه اغېز کوي او په نتیجه کې په یوه ځانګړې ځانګه کې د ټولنې د یوه خدمتګار خدمت هم له یاده وځي.

زموږ په شان وروسته پاتې او وروسته پاتې ساتل شویو ټولنو کې دخدمت کولو بله لویه ربړه داده، چې ډېرو سیاستوالو او نورو دخدمت په نامه شعارونه ورکړي، خو وروسته یې سر خیانت ته وتلي دي. د ((خدمت)) شعار اوس په عامو خلکو کې دومره بې باوره شوی، چې څوک دخدمت نوم واخلي، نو دخلکو په ذهن کې خیانت تداعي کېږي، نو اوس که یو څوک د رښتیني خدمت هیله هم لري، څوک پرې باور نه کوي. ان که څوک د خدمت عملي بېلګې وړاندې هم کړي، بیا هم ځینې وایي: ((دا خو ځکه داسې خدمتونه کوي او ځان ښه سړی کوي، چې خلک تېر باسي په دې کې یې هم چل دی)). زموږ په ټولنه کې د ټولنې اصلي خدمتګاران په یوه او بل نامه تورن، بدنام او دعوامو د ټیټې ذهني کچې دناباورۍ ښکار شوي. زموږ په ټولنه کې بله ستره نیمګړتیا داده چې خدمت په مسلک او کار کې نه افاده کېږي، بلکې په اند او ګروهې پورې تړل کېږي، هرې سیاسي او ګروهمنې ډلې دخپل واک پرمهال خپل نالوستي او نامسلکه کسان پر مسلکي پوستونو او څوکیو کېنول او ډېرې توندې لنډ مهالې خو ډېرې ځپونکې او شاتمبونکې اغېزې یې پرېښودې. له څو تېرو او غبرګېدونکو

پېښو څخه د مسلک خاوندانو او نورو ډېرو پوهانو ته دا نهيلي پيدا شوه، چې ياره «افغانستان د استثناتو هېواد دی دلته هر ناممکن شی ممکن او هر ممکن شی ناممکنېدلای شي» نوموړ ته څه په کار وه چې سر مو په خپل مسلک کې سپين کړ او د زړه وينې مو وڅښلې؟

ځينې کسان هر خدمت د ګروهې په تله تلي؛ د کار لاسته راغلې ثمرې او مېوې ته نه ګوري، بلکې د پته ګوري چې دا د چا په هڅه رامنځته شوي دي. دلته په واقعيت کې د هر خدمتګار کار د هغه د اخلاقو او ګروهې په هنداره کې مطالعه او ارزول کېږي: «پلانی ښه ډاکتر دی خو افسوس چې عقيده يې خرابه ده. زه به د پلاني انجنيري څه کړم چې عقيده کې ټينګ نه دی، پلانی به ښه تکړه پوهاند وي خو په پلاني ګوند کې دی او پلانی...».

دلته پر دې بحث نه کېږي، چې پلاني ټولنې ته څه وړاندې کړل، بلکې د يو چا د خدمت او سرېتوب معيار په دې پورې تړل کېږي، چې دده په ذهن او فکر کې څه ګرځي؟! د ټولنې يو شمېر وګړي بيا دهمدغه ذهني ابهام په تلې هر څه تلي، هغه هم داسې چې هر څوک له خپل ځان سره دخدمت ارزونې او ټاکنې لپاره بېلابېل معيارونه لري. څرنګه چې په ټولنه کې دخدماتي کارونو وېش نه دی رامنځته شوی، نو دخدمت معيارونه هم نه دي مشخص شوي او نه يې بريدونه ټاکل شوي دي. له دې کبله که هرڅوک او د ټولنې هر خدمتګار په يوه ځانګړې ځانګه کې ټولنې ته د زياتو خدمتونو

جوګه هم شي، بیا به هم د ټولنې د ټولو وګړو په ذهن او فکر کې یو شان مقبولیت ونه لري، نو خدمتګار باید څه وکړي؟.

کله چې په ټولنه کې د یو چا د خدمت معیار معلوم نه وي او یا په ټولنه کې دخدمت د ارزونې کچه راټیټه وي، نو خدمتګار طبعاً د اوږدې او ستړې کوونکې مبارزې له کبله نهیلی کېږي، د ده دا نهیلي نه یوازې دده پر فزیکي او روحي ژوند ناوړه اغېزه کوي، بلکې د ده پر کورنۍ هم اغېزښندي او همداسې ټولې ټولنې ته غځېږي. کله چې څوک په ګانده (اینده) کې د یونېک او غوره کار دخدمت تکل کوي، نو چې د تېرو خدمتګارانو د ژوند حال او وروستی برخلیک ویني، نو په خپل کار کې ټکنی او ښنه نیولی کېږي او ځینې خو په کې بېخي له خپل پلان کړي کاره تېرېږي.

ددغسې حرکت په نتیجه کې په ټولنه کې دخدمتګارانو شمېر راکمېږي، دخدمت کچه ټیټه او ټولنه شاته پاتې کېږي. د بنسټیز کار دسرته رسولو په مقصد او په ټولنه کې دخدمتګارانو دنهیلۍ دمخنیوي لپاره یوه غوره او اساسي لاره داده، چې هر څوک په ټولنه کې د خدمت او نېک کار د سرته رسولو هیله لري، نو له سره دې په زړه او ذهن کې دقربانۍ او بلهارۍ روحیه وروزي او د هېڅ ډول مادي او مانیز امتیاز هیلې دې نه لري، ځکه چې د خدمتګارانو او د ټولنې دعام ولس د ذهني کچې ترمنځ زیات واټن دی، د ټولنې عام خلک ددې ذهني وس نه لري چې خپل پالونکي او خدمتګاران ونازوي او د ځواک څښتنان د لنډ مهالي عیش او عشرت له کبله د

ټولنې دخدمت او د هغو د خدمتګارانو دپاللو جوګه نه دي او نه هغو ته خپل پام را اړوي.

کـه چېـرې د هـرې برخـې خـدمتګار ځـان لـه اروایـي پلـوه داسـې تسکین کړي چې: ((همدا مې ټولنه ده او همدا یې معیارونه، خو دې سره سره بیا هم ورته په یوې الهي، ملي او هېوادنۍ مینه کار کوم او د هېڅ ډول مادي او مانیز امتیاز هیله نه لرم)) نو بیا خو کېدی شي چې له ډېرې ذهني او رواني ستړیا او نورې نهیلۍ سره مخامخ نه شي، ځکه چې ده له سره خپله ټولنه او د هغې معیارونه تللي دي. که خدمتګار په همدې روحیه په ټولنه کې کار وکړي او نور هم دا لاره تعقیب کړي، نو دخدمتګارانو شمېر به زیات شي او ټولنه به هم دپرمختګ پر لوري روانه شي، کله چې ټولنه نسبي او بیا نور پرمختګ وکړي، نو په ټولنه کې د ځینو ارزښتونو او معیارونو د بدلون امکان هم زیاتېږي، بیا به نو ټولنه په ټاکلو معیارونو هم خدمتګار پېژني او هم خاین، خو تر هغه دمخه د استاد روهي په اند: ((په وروسته پاتې ټولنه کې دخدمت او شخصیت معیار معلوم نه وي)) خدمتګار باید له هر چا څخه د ډېر عزت او پالنې هیله ونه لري او د قربانۍ په زغملو سره خپل کارونه ترسره کړي.

فکري خلا

دا لیکنه د هیلې مجلې په یوه ګڼه کې خپره شوې ده.

په هره ټولنه یا هېواد کې چې سیاسي ثبات له منځه لاړ شي او یا وسلوال پوځ وپاشل شي، نوسم له لاسه ورسره عمومي انارشي رامنځته شي، سیاستوال دې پېښې ته د(قدرت خلا) وايي اوتل هڅه کوي چې په ټولنه کې دا ډول تشیال (خلا) رامنځته نه شي.

دسیاسي او پوځي واك دخلا یوه عملي بېلګه تر ننه لس کاله وړاندې زموږ په خپل هېواد کې پېښه شوه، کله چې دپخواني شوروي پلوي حکومت مشر ډاکټر نجیب الله پاکستان پلوو، ایران پلوو او یا هم دیو بل ډول روس پلوو ډلو ډلګیو له خوا تر سخت فشار لاندې راغی او اړشو چې له واك نه لاس په سرشي، نو په هېواد کې یې دسیاسي بې ثباتۍ او دقدرت خلا رامنځته کېدو دمخنیوي په باب دملګرو ملتو سازمان ته لمن وغوړوله، چې دنوي بدلون په راتلو سره به سیاسي او پوځي ځواك رامنځته شي او ټولنه به له کنتروله ونه وځي.

ډاکټر نجیب الله چې دمجاهدینو له بېلابېلو ډلو سره ډېر کلونه جنګېدلی و، سیاسي ظرفیت او د اکثرو ډلو تر منځ دځواکونو انډول ورته معلوم و. په پایله کې همغسې وشول چې هغه اټکل کړی و.

په افغاني ټولنه کې دسیاسي خلا له راپیداشوي ناورین څخه نه یوازې افغاني ټولنې، بلکې ټولې نړۍ دعبرت ښه درس واخیست، خو اوس هم پر هغه اساسي لاملـ غور نه کېږي، چې دسیاسي تشیال درامنځته کېدو سبب ګرځي.

دسیاسي خلا درامنځته کېدو اساسي لامل، فکري تضاد، بې اتفاقي، فکري کمزوري اویا هم هغه فکري خلا ده چې پر یو واحد ارمان اویاهم پر ځانګړي ټکي دټولو او یا زیاتو خلکو د راټولېدو او توافق چانس له منځه وړي. په حقیقت کې همدا فکري خلا ده چې په یوه ټولنه کې سیاسي ګډوډۍ او پوځي لاسوهنې ته لاره برابروي. په زیاترو ټولنو کې ځینې داسې ایډیالونه وي چې دیوملت ټول وګړي او سیاسي ډلې پرې راټولېږي او درناوی یې کوي. ملي، عقیده ییي او هېوادني ارزښتونه هغه ستر ارزښتونه دي، چې دیو ملت او هېواد دتشکل سبب ګرځي.

لیکوال او شاعر دټولنې هغه پاړکی دی چې تر ټولو زیات دملي ارزښتونو پالنې اوځلونې ته ژمن وي، ځکه خو لیکوال ته دټولنې سترګې او دهغه تخلیق یانې (ادب) ته دټولنې وجدان وایي.

دټولنې ځینو وګړو ته بې ایډیاله ژوند ګران نه دی، خو شاعر او لیکوال بې ایډیاله ژوند نه شي کولای او که کوي یې هم دا مانا لري چې یو بې روحه کالبوت دی. زموږ یو شمېر شاعران او لیکوال اوسمهال له همدغه فکري بحران او خلا سره مخامخ دي. هغوی چې به پخوا یو ارمان او ایډیال ته متعقد وو، پر ایډیالونو باندې د ډول ډول ناخوالو د راتلو له امله سخت مړاوي دي.

اساسي خبره داوه چې ځينو ليکوالو دخپل ځان لپاره واړه ارزښتونه او ايډيالونه ټاکلي وو، لکه سياسي، سيمه ييز، قبيله يي او نور... نو کله چې پر دې ډول ارزښتونو گردونه راغلي، نو دوی هم ورسره مړاوي شوي دي.

يو شمېر نور بيا سياسي توپانونو او نورو ناخوالو دومره وارخطاکړي چې هېڅ نه پوهېږي څه وکړي او کوم ارمان ته ډډه ولگوي. دا ډول ليکوال له يوې فکري خلا او بحران سره مخ دي، ليکنې يې کوم مشخص لوری نه شي ښارلای او نه په کې کوم ځلند مانيز جوهر پروت وي. ليکنې يې بې ارمانه وي، ارمان او ايډيال دليکوال لپاره د روح مثال لري او بې روحه ليکنې د مړو ليکنو حيثيت لري.

دبې ايډياله ليکوالو بله ستونزه داده، چې له ډول ډول فکري تېروتنو سره مخامخېږي، متضادې ليکنې ورڅخه کېږي او دشخصيت ثبات ته يې زيان رسېږي، دشخصيت بې ثباتي چې زموږ په ټولنه کې زياتره په اخلاقي انحراف او فکتور پورې تړل کېږي، دليکوال ديوه اثر د اغېزمنۍ لپاره ډېره مهمه خبره ده. په وروسته پاتې او قبيله يي ټولنه کې اخلاقي معيارونه او دشخصيت ځانگړنې ډېر زيات مطرح دي، نو هغه څوك چې غواړي پخه او تلپاتې ليکوالي وکړي، بايد دهغې لپاره پاخه مانيز بنسټونه هم ولري او دخپلې ليکوالۍ لپاره تلپاتې، پراخ او ستر انساني ايډيالونه انتخاب کړي، نو په دې ډول به په ليکوالۍ کې له فکري بحران او خلا څخه وژغورل شي.

مجاهد او جنګسالار

> دا لیکنه هغه وخت شوې وه، چې د مجاهد او جنګسالار پر اصطلاحاتو په رسنیو کې تود بحث روان و او بیا هماغه مهال د ګوربت مجلې د ۱۳۸۳ ل کال په (٦) ګڼه کې چاپ شوې ده.

د سیاسي ډلو د ((مجاهد)) اصطلاح په افغانستان کې د سیاسي بحران تر پیل (۱۳۵۷) ل کال وروسته استعمال شوه او پر افغانستان باندې د شوروي یرغل په ټولو کلونو کې یې دمذهبي او ملي مشروعیت ټول پړاوونه ووهل، نو ځکه په همدغه دوران کې ((مجاهد)) د ولس د زړونو تل ته ننوت او د منښت او ګرانښت مراتب یې حاصل کړل، ان تر دې بریده چې که یو ((مجاهد)) د شریعت تر پولې اخوا هم ځینو کارونو ته لاس ور وړ، نو خلکو پرې پرده خوروله او ویل یې خیر دی پروا نه کوي مجاهد دی... رښتیا هم افغان ولس د جهاد په لوښي کې د خپل هېواد د ازادۍ او سرلوړۍ لپاره بې سارې قربانۍ ورکړې او خپل ځان یې دنړۍ په ولسونو کې د یوه اتل په توګه تثبیت کړ، په پاکستان کې اوو او په ایران کې اتو کمونیزم ضد او حکومت مخالفو سیاسي تنظیمونو چې اکثرو یې تر شوروي یرغل دمخه په دې هېوادونو کې ځالې کړې وې، په شوروي یرغل سره ځان ته جهادي مشروعیت حاصل کړ او د جهاد مشري یې راخپله کړه، ولس له ناچارۍ اړ و د شوروي پر ضد جهاد ته دوام ورکړي، که څه هم په لوړه ګېډه او تش

لاس دې وي، سياسي تنظيمونو ته دا ښه فرصت و، چې د افغان ولس او د شوروي مخالفو هېوادونو په تېره بيا امريکا متحده ايالات، سعودي عرب او نورو ترمنځ يو حايل رامنځته کړي، له هغوی څخه وسلې او پيسې ترلاسه کړي او ضمناً دا ورته هم په ګوته کړي چې د ولس رهبري زموږ په لاس کې ده او دا ټول ولس موږ راپاڅولی دی. د همدغه مهارت په نتيجه کې سياسي پوځي، تنظيمي مشرانو د جهاد په ټول بهير کې د شهرت ښه شان او شوکت تېر کړ، کله چې شوروي لښکرې له افغانستان څخه ووتلې نو تر هغه وروسته جهادي مشروعيت هم ورو ورو کمزوری شو، هغه جهادي ډلې او تنظيمي مشران چې تر دې دمخه يې هر روا او ناروا عمل مشروع ګڼل کېده او مذهبي جذبه يې پر سياسي تدبير ډېره غالبه وه، له سخت چلينج سره مخامخ شول، د دې ډلو مشرانو سياسي منطق ډېر کمزوری او تر جګړه ييز بهير ډېر شاته پاتې و، د شوروي لښکرو تر وتو وروسته په افغانستان کې مذهبي او ملي جنګ ورو ورو پر سياسي او قومي جنګ بدل شو، دا داسې يو حالت و چې اکثرو جهادي مشرانو پرې دمخه فکر نه و کړی، د جهاد نړيوال ملاتړ په همدې وختونو کې ورو ورو کمېده، د جبهې ليکې کمزورې کېدلې او د واک د نيونې لپاره په پټه او ښکاره تر مذهبي ارزښتونو اخوا ائتلافونه او سازشونه جوړېدل، يو شمېر جهادي او جهادنما ډلې په کابل کې له يو شمېر الحادي او قومي ډلو سره د سازش په لټه کې شوې، څرنګه چې دا ډول هڅې د ملي ګټو پر ضد وې، نو د عامه مشروعيت پر ځای يې عامه کرکه

راوپارولـه. د سـازش او ائـتلاف لـه لارې پـر كابـل بانـدې بېلابېـل او مختلف تنظيمونه واكمن شول او ورسره ټول هېـواد تـه د نامشـروع جګړې لمبې خورې شوې، هر ځـای تـه ټوپکـواكې وغځېـده. حالات دومره ترينګلي شول، چې هېواد ته د تجزيې خطر پېښ شو، ولس لـه دې حالـت تـر پـوزې راغـی او خبـره د انفـلاق تـر بريـده ورسـېده، پخوانيـو جهـادي ارزښـتونو خپـل رنـګ او خونـد بـايلود. پخوانيـو سياسي او مذهبي اصطلاحاتو ته نوې نومونې راووتې، قومندان، ټـوپكي، ټوپكـوال، نامسـووله اشـخاص، جګـړه مـار ټوپكسـالار، جنګسالار او داسې نور. ددې نومونو يو غټ علت دا و چې پخوانی مجاهد د خپلو عملونو له مخې نننی مجاهد نه و. مجاهد او جهاد لـه معنـوي پلـوه د بهرنـي يرغـل پـر وړانـدې لـه مبـارزې څخـه خپـل مشروعيت ترلاسه كاوه، خو نن چې هره خوا خپلمنځي جګړه شروع وه او ټوپک كارېدل، دې جنګ بلـه مانـا لرلـه، دا د قـدرت لپـاره د هوسونو جنګ و، څرنګه چې د جنګ بڼه بدلـه شولـه، همداسې د جنګ اصطلاحات او مفـاهيم هم بـدل شـول. د پخوانيـو مجاهدينو يوشمېر ډلې او اشخاص چې په نوي جنګ كې راښـكېل وو، لـه دې نويو اصطلاحاتوسره يې سخت مخالفت كاوه، دوی هڅه كوله چې پخـوانۍ سـپېڅلې تـورې اوسـنيو نامشـروع امتيـازاتو او كړنـو تـه مشـروعيت وركـړي او د تېـرې تـورې پـه بركـت خپلـه اوسـنۍ ګنـاه بابيزه او بېنلې وښيي، خو دې خبرې تـه يـې پـام نـه و، چې پخوانی شغل هېڅكله هم د اوسني شغل ځای نه نيسي او نه يو د بل پرځای كارېږي، مثلاً پخوا يو څوک نانوای و، بيا يې نانوايتوب پرېښـود،

او قصابي يې پيل کړه، اوس د قصاب پر دندې او غولي ولاړ دی، نو څوک ورته د نانوای خطاب نه کوي، بلکې قصاب يې ګڼي. د ځينو مجاهدينو په اړه هم همدا مثال صدق کوي، يو وخت کې يو چا جهاد کاوه او ځان يې د جهاد پر ټولو اصولو برابر کړی او پسوللی و نو خلکو ورته مجاهد ويلې، خو کله چې همدې خلکو د جهاد تر پولو پښې واړولې او نورو کارونو ته يې لاس کړ، نو بيا خلکو ورته نور اصطلاحات چې د هغوی له عمل سره منطبق او مصدق وو وکارول، که چا د خلکو د ځورونې لپاره ټوپک ګرځاوه، هغه ته د ټوپکي او که چا پاټک درلود هغه ته د پاټکي اصطلاحات وکارېدل. حقيقت دادی چې له جهادي حالت نه نامشروع ټوپکي حالت ته د ځينو اشخاصو اوښتل يوه پروسه وه، هر څوک چې په دې پروسه کې شامل وو، هغوی دويم نومونه خپل کړل. د طالبانو د واکمنۍ پر مهال ټوپکوال او پاټکوال ټول له يوې مخې د هېواد په يوه ګوټ کې را ايسار کړای شول، خو د امريکا د متحدو ايالاتو د پوځي يرغل په نتيجه کې د ټوپکوالو مشران يو ځل بيا را ژوندي شول، په سياسي او پوځي برخه کې يو ځل بيا ورته تر خپل استحقاق او استعداد پورته امتيازات ورکړای شول، ولس له همغه پيله د طالبانو پر وړاندې پر دا ډول بديل خوښ نه و، خو امريکايي ځواکونو او نړيوالې ټولنې د خلکو د هيلو خلاف ټوپکوال په زياتو امتيازاتو ونازول، ولس له همغه پيله دې خلکو ته د دوی د شان مطابق اصطلاحات وکارول، هغوی چې تر ټولو زيات ټوپک او وسله وال اشخاص يې درلودل او په دولت کې يې تر ټولو زيات

امتیازات ترلاسه کړي وو، د جنګسالار او ټوپکسالار په نومونو ونومول.

په دې تېرو دریو کلونو کې د جنګسالار پوځي اصطلاح ډېره زیاته سیاسي مانا او اغېزه راخپله کړې، هر څوک جنګسالار یادوي او غندي یې، خو هېڅکله هم چا کوم شخص جنګسالار ته ګوته نه ده نیولې او څوک یې په دې نوم نه دی نومولی. جنګسالاران هم هېڅکله دا اصطلاح پر ځان نه مني او د داسې اصطلاح کارونه د مجاهدینو توهین ګڼي. دا چې په افغانستان کې اوس څوک جنګسالار دی او څوک مجاهد، مخکې پرې په ضمني ډول تبصره وشوه، خو یو شی چې حقیقت دی هغه دا دی چې اوس په افغانستان کې جنګسالاران شته، هم په دولت کې دي او هم تر دولته بهر، یا رسمي او نا رسمي جنګسالاران دواړه شتوالی لري، د جنګسالارۍ اصطلاح هم باید په دقیق ډول وکارول شي، که یو څوک مجاهد ته جنګسالار ووايي، نو بېشکه دا د مجاهد په حق کې ظلم دی او ګناه ده، خو که څوک جنګسالار ته مجاهد وايي، دا نو بیا تر هغه زیات ظلم دی او ګناه ده، په حقیقت کې هر هغه څوک چې د وسلې په زور تر خپل استعداد او استحقاق پورته امتیاز ترلاسه کوي، هغه جنګسالار دی، که هغه پخوا هر څوک و سپین و که تور، مجاهد و که نه و، د جنګسالار د تعریف په باب پخوانۍ ښېګڼې او بدګڼې د محاسبې وړ نه دي، بلکې د هغه اوسنۍ کړنې د محاسبې وړ دي. د پخوانیو ښېګڼو په مقابل کې د اوسنیو بدګڼو ښنل داسې مانا لري، چې موږ ناروغ ته د اصلي درملو پر ځای

تاریخ تېر درمل ورسوو، طبیبان پر دې پوهېږي چې ناروغ ته تاریخ تېر درمل څومره زیان وررسولای شي.

سرشمېرنه که سر غوځونه؟

دا لیکنه هغه مهال شوې وه، چې په افغانستان کې د امتحاني احصایې بهیر پیل شوی و او د احصایې په اړه تاوده بحثونه او تشویشونه روان وو، په ځینو ولایتونو کې چې امتحاني سرشمېرنه اخیستل شوې وه، هلته هم د درغلۍ زیات احتمالات وو، وروسته بیا په ننګرهار کې موږ د سرشمېرنې په اړه یو علمي سیمینار هم جوړ کړ، چې ګڼ شمېر افغان لیکوالو، څېړونکو، د احصایې د مرکزي ریاست لوړ پوړو چارواکو او همدارنګه د ځینو کورنیو او بهرنیو موسسو استازو په کې ګډون کړی وو. په دې سیمینار کې موږ د مستندو دلایلو او شواهدو له مخې، دا امتحاني احصائیه نیمګړې او له درغلۍ ډکه ثابته کړه. چې دا مهال زموږ د ځینو څېړونکو لاسته ورغلي وو. په دې اړه زما نورې لیکنې هم شته چې هغه به یو ځل بیا خپرې کړم. دا لیکنه همغه مهال د هیلې د ۱۳۸۲ل کال په (۱) ګڼه کې چاپ شوې ده. درانه لوستونکي یو ځل بیا ددې حساسې موضوع په هکله ددې لیکنې لوستو ته رابولم.

د بن د توافقاتو له مخې د افغانستان د دولت یوه دنده دا ګڼل شوې وه، چې په افغانستان کې به عمومي سرشمېرنه ترسره کوي، نړیوالې ټولنې ژمنه کړې وه، چې په دې کار او چار کې به له افغان

دولت سره مرسته کوي. د بن پرېکړې تقريباً له خپل وخت و مهال سره عملي کېږي، خو نه کټ مټ او سل په سلو کې، خو تراوسه چې ځوک د بن د پرېکړو جاج اخلي، نو تر زياته بريده يې عملي بڼه خپله کړې ده. البته د بن د پرېکړو په عملي برخه کې هم يو شمېر درغلۍ، تېروتنې او تېرويستنې شته او په راتلونکي کې يې هم اټکل کېدی شي.

د بن په توافقاتو کې پر سرشمېرنه زيات ټينګار ځکه کېده، چې دا نه يوازې د افغانستان د بيا رغونې، جوړونې او پرمختګ لپاره يو اساسي لامل و، بلکې د سياسي چارو د سمون او رغون په لار کې يوه اساسي ستونزه هم ګڼل کېږي، رښتينې سرشمېرنه د سياسي او قومي ډلو د سياسي غوښتنو په کنترول، تثبيت او لاسته راوړنه کې اساسي رول لري. په افغانستان کې سرشمېرنه په تېره بيا د قومي ماهيت له مخې يوه ډېره حساسه سياسي موضوع ده، د هرې مشروع او نا مشروع سياسي، اقتصادي او بلې غوښتنې لپاره د قومونو کميت وار له واره دمخه کېږي او د ستونزې د حل معيار او محک قومي شمېر ګڼل کېږي.

ځرنګه چې په افغانستان کې لاتر دې دمخه يوه ډېره دقيقه، کره، پوره او ټولو غاړو ته د منلو وړ سرشمېرنه نه شته، نو ځکه هره سياسي او ټولنيزه ډله چې د قومي هويت او حقوقو تر چتر لاندې يې خپل ژوند تضمين کړی، په هېواد کې د سرشمېرنې له يوه اوږده ابهامه ناوړه ګټه پورته کوي او د هغه قوم، چې دوی ورته منسوب دي، د شمېر کچه دومره لوړه ښيي، چې واقعيت نه لري،

په دې ډول په افغانستان کې له قومي پلوه د سرشمېرنې په ښودنه کې زياته مبالغه کېږي.

هغو سرشمېرنو چې د ځينو بهرنيو غرضي هېوادونو او کورنيو غرضي سرچينو لـه خوا ترسره شوي او پر واقعيت ولاړې نـه دي، موضوع نوره هم پسې پېچلې کړې ده. د بېلگې په توگه ځينې سرچينې په افغانستان کې زموږ د هزاره ورونو مجموعي شمېره په سلو کې (۳۰-۳۵) محاسبه کړې، که دا د يوې فرضيې په توگه همدومره وگڼو، نو همدومره يا تر دې زيات شمېر د تاجکو ورونو له موجوديت څخه هم هېڅوک سترگې نه شي پټولای، خو که موږ د فرضيې په توگه همدا (۳۰-۳۵) رقم محاسبه کړو، نو د دوو قومونو مجموعي شمېر به (۶۰-۷۰) فيصده شي، د افغانستان په قومي شمېرنه يا يادونه کې معمولاً ازبکان تر هزاره گانو وروسته يادېږي، نو که دا هم د پورتنۍ فرضيې له مخې له (۲۵-۳۰) فيصدو پورې اټکل شي، نو د درېيو قومونو مجموعي شمېر به (۸۰-۹۰) فيصدو پورې ورسېږي، پاتې (۱۰-۲۰) فيصده که دا نور قومونه لکه ترکمن، پشه يي، نورستاني، ايماق، قزلباش او نور محاسبه شي، نو سل په سلو کې پوره شول، په دې ډول نو په افغانستان کې د پښتنو د اکثريت خبره خو لا څه چې بېخي يې د موجوديت پوښتنه راولاړېږي؟ داسې او دې ته ورته احصايې له واقعي او رښتيني حالت څخه د يوه لوري غوښتنه او تقاضا لوړوي او د بل لوري منفي غبرگون راولاړوي، ځکه نو د سياسي غوښتنو په طرح کولو کې له سرشمېرنې ناوړه گټه پورته کېږي. هغه وخت

چې په افغانستان کې د تذکرې له مخې د نفوس ثبت او راجستر پیل شوی، نو دا هیله ډېره پیاوړې کېده، چې د وخت په تېرېدو سره به د نفوسو دقیق شمېر هم معلوم شي او بیا به دا مسئله د یوې سیاسي ستونزې په توګه نه مطرح کېږي، خو په افغانستان کې پرله پسې منفي بدلونونو او اوښتونونو نه یوازې دا هیله ټکنۍ او ځنډنۍ کړه، بلکې نورې ستونزې یې هم راولاړې کړې.

د ناوړه سیاسي بدلونونو ترڅنګ د احصایې د کارکوونکو لاسوهنه، درغلي، قومي او سیمه ییز لیدلوري هم ډېرې منفي اغېزې وشیندلې، له کومه وخت چې د تذکرو وېش پیل شوی نو ورسره سمه، قومي اړونه او بدلونه هم پیل شوې، په انفرادي او ډله ییز ډول د یوه قوم هویت ختم شوی او په احصائیه کې یې په قصدي درغلي شوې ده. د دې کار یو غټ علت دا و چې د احصایې اکثره مامورین ناپښتانه وو. نه یوازې د پښتنو شمېر په کې کم و، بلکې د نورو قومونو لکه ازبک، پشه یانو، نورستانیو، بلوڅو او نورو شمېر هم په کې کم و، همدا علت و چې د نفوس په ثبت او راجستر کې دا ټول قومونه ډېر متضرر شوي دي. اکثرو تذکرو ته به تاسو پام کړی وي، د تذکرې متن پښتو، خو هغه ځایونه چې باید په قلم په کې څه ولیکل شي، هغه دري دی. زما په خپله تذکره کې یې د سن په کور کې لیکلي: ((چهارده ساله شصت)). (پر شپېتم کال څوارلس کلن) د سترګو او وېښتانو رنګ او نورې ځانګړتیاوې خو پرېږده، له دې څخه ښکاري چې د احصایې اکثره مامورین پر پښتو نه پوهېدل.

په ټولیز ډول ډېرو کمو پښتنو تذکرې اخیستي، ددې یو علت دا و چې په افغانستان کې د تذکرې ترلاسه کول د ژوند یو ډېر مهم ضرورت نه ګڼل کېده، هغو کسانو چې تذکرې یې نه دي اخیستي، هغو خو د قومي هویت د بدلانه زیان نه دی زغملای او نه د احصایې مامورینو د درغلۍ ښکار شوي، خو هغه چا چې تذکرې اخیستي پر ګڼ شمېر یې دا څپه تېره شوې، هغه پښتانه چې نالوستي وو، هغوی ته چې د احصایې مامور صیب هر څه په تذکره کې لیکلي دا نو د هغه مهربانۍ پورې اړه درلوده، یو زیات شمېر دا ډول خلکو ته په تذکره کې د (پښتانه) پر ځای (تاجک) لیکل شوي، کلونه پس چې یې زامن لوستوال شوي او هغوی د خپل پلار تذکره کتلې، نو بیا دې نمیګړتیا او تېروتنې ته متوجه شوي چې نړه پښتانه ته تاجک لیکل شوي دي.

د ننګرهار د سره رود په ولسوالۍ کې څو تنه داسې وو، چې پر خپلې جبارخېلۍ او پښتونواله یې سرماتوه، خو کله چې یې خپلې تذکرې وکتلې په تذکره کې یې ورته تاجک لیکل شوي وو، یو چا د سره رود له یوه جبارخېل سره ګپ لګاوه او ورته یې وویل: ((اینه بیادر خوب شد که در تاجک هم جبارخېل پیدا شد ما خو دیګم به اونها نزدیک شدیم، بری ما از پشتونولیت لاپ میزدی خوب شد که اخر بری ما خړ شدی)) جبارخېل وویل: ((ولاچه بګویم دیګه اونا نبشته کده.)) هغه مخکې ورځو کې د حصارک ولسوالۍ یوه مخور وویل: ((تاسې لا د سرخرود ولسوالۍ د جبارخېلو غم وړي یاست ان زموږ په ولسوالۍ کې جبارخېلو ته تاجک لیکل شوي دي.))

زما يو بل ملګری په جرمني کې اوسي او د کونړ زېږ پښتون دی، په پښتو او پښتونولۍ کې تر توري هم تېره دی، په تېر ساپی دی، هغـه راتـه وويـل: «... دا لاڅـه کـوي چـې زمـا او د حـاجي صـاحب (مقصد يې خپل پلار و) په تذکره کې هم تاجک ليکل شوي دي.» دې سره تولـو وخنـدل. د پښـتنو يـو شـمېر سـيمو کـې څلـور پينځـه لسـيزې مخکـې کسـبګرو تـه چنـدان پـه ښـه سـترګه نـه کتـل کېـدل. اکثره کسبګر له اقتصادي پلوه د وروستۍ طبقې خلک وو، نو دې کسبګرو به سره له دې چې ټول پښتانه وو، خو ځان به يې د نورو زورورو له وېرې کوم خاص قومي ګروپ پورې نه تړه، کله چې به د تذکرې د وېش وخت راغی، نو دوی خو به د احصايې مامور تـه لـه وېرې خپل قوم نه ښوده، نو بيا خبره د احصايې د مامور ترحم تـه پاتې کېده او د هغوی ترحم خو معلوم و.

يوه ورځ مې له خپل ملګري شېرعلم املـه وال څخه پوښتنه وکړه چې په تېرو وختونو کې د تذکرو د وېش برخه کې د غسې درغلۍ شوي، تاسو پشه يانو کې خو به د چا په تذکره کې تاجک يا پښتون نه وي ليکل شوی؟ هغه وويل: «دا عجيبه خبرې کوي ټول ده نور لـه تـاجکو ډک دی، څومره چې دې پـه کـار وي زه بـه يـې سبا درتـه راوړم.» ما ويل نه بابا داسې به نه وي هغه وويل: «دوه ورځې ماتـه وخت راکړه» دوه درې ورځې وروستـه يـې ګڼ شـمېر تـذکرې راوړې هغه وويل دا يې نمونه ده، زه نه شم کولای ټولې تذکرې درته راټولې کړم. په ځينو تذکرو کې پشه يانو ته پښتانه خو په اکثرو تـذکرو کـې پشـه يـانو تـه تاجـک ليکـل شـوي وو، څـو مـوده وروسـتـه زه خپلـې

ولسوالۍ (الینګار) ته لاړم، د اساسي قانون لپاره د عامه خبرونې یوه غونډه وه، د الینګار ولسوالۍ له بېلابېلو درو څخه د بېلابېلو قومونو له خوا استازي او مشران په کې ناست وو، د اساسي قانون پر ګټو، د افرادو پر حقوقو، ژبو، فرهنګ او د قومونو پر وروري خبرې وشوې، کله چې خبره د قومونو وروري ته راورسېده، نو یو تن پاڅېد او ویې ویل: ((زه د سالاو درې اوسېدونکی په قوم پشه یي یم، جهاد مې کړی او اوس د یوه مکتب مدیر یم، دا څنګه حقوق دي، زه به د خپلې درې د ټولو پشه یانو تذکرې درته راوړم چې څه یې په کې لیکلي؟)) موږ حیران شو، چې څه یې په کې لیکلي، ده یو ځل بیا ناستو خلکو ته وویل: ((زموږ د درې خلک په قوم څه دي؟)) ټولو ویل: ((پشه یان)) ده بیا وویل. ((دا نو ولې یې موږ ته په تذکرو کې لیکلي: تاجک.)) ده زیاته کړه: ((ورونو د تعصب له مخې دا خبره نه کومه، لغمان کې تاجک نه شته که وي هم ددې غرو سرو کې څه کوي؟ مقصد مې دادی چې اوس دا قانون جوړېږي، موږ یې ملاتړ کوو، خو سبا چې بیا تذکرې وېشل کېږي موږ سره داسې ټګي برګي ونه شي.))

تر الینګار وروسته موږ غربي نورستان ته لاړو، په غربي نورستان کې پشه یان، ګوجر، نورستانیان او پښتانه اوسېږي، هلته هم په یوه واړه خو د مخورو او قومي مشرانو په یوه مجلس کې د ننګراج له یوه وکیل (غلام سخي) څخه چې په قوم پشه یي دی، پوښتنه وشوه چې د الینګار پشه یانو شکایت کاوه چې زموږ په تذکرو کې یې تاجک لیکلي، ستاسو په تذکرو کې خو به چا ته داسې نه وي

لیکل شوي، وکیل غلام سخي په خندا شو او ویې ویل: «صیبه دا درې اکثره پشه یان دي، پورته بیا نور قومونه ګوجر، وایګلي او وامایي دي. اوس خو دا شل کاله انقلاب کې تذکرې نه دي تقسیم شوي پخوا داودخانۍ اوظاهرخانۍ کې تذکرې وېشلې شوي، هغو اکثرو کې زموږ پشه یانو ته تاجک لیکل شوي، هغه وخت کې خلک ساده ګان وو، په دې نه پوهېدل چې دا څه مانا؟ اوس هم چندان نه پوهېږي، خو که دا ځل تذکرې والا راغلل، نو زه به ورته وایم چې پشه یانو ته به پشه یان لیکي.»

د مرکزي نورستان وکیل ګل اعظم خان او د غربي نورستان وکیل عطاء الله خان هم په دې مجلس کې ناست وو، هغوی وویل: «په نورستان کې هم دا حال دی کومې تذکرې چې دوی هغه وخت په نورستان کې وېشلې دي په اکثرو کې یې نورستانیانو ته تاجک لیکلي دي.»

څه موده وروسته کابل ته لاړم، له معمول سره سم د پښتو د یو هڅاند خدایي خدمتګار (...) لیدو ته ورغلم هغه تر سترګو مشي وروسته سملاسي راته وویل: «خبر شوې؟ ما ویل نه، څه شي نه، هغه وویل: «د استاد رشاد لمسي ته یې په تذکره کې تاجک لیکلي» ما ویل ظالمه زه دې وارخطا کړم دا خو وړه خبره ده، ما ویلې چې خپله یې استاد رشاد ته تاجک لیکلي... هغه یو دم رابرګ شو د استاد رشاد لمسي ته تاجک از برای خدا ډېر شرم دی ډېر بې غیرته قوم، پښتون ډېر ویده قوم دی. هغه بیا زیاته کړه چې استاد رشاد په دې خبره ځومره خفه دی. «ما هغه ته وویل تاته مې

زموږ د یوه خپلوان د لغمان د الینګار د مولوي ګلندر خبره نه ده کړې چې هغه په خپلو پیسو له پاکستان نه دخپل کلي جومات ته یو لوډسپیکر راوړ او خلکو ته به یې هر سهار، ماسپښین او مازیګر وړیا نصیحت او تبلیغ کاوه، خو هېچا هم ورته غوږ نه ایښوده او یو نیم به لا په کې داهم ویل چې ددې (...) زوی ته لاګوره موږ باندې خپل یاسین پخوي، پلار به یې دکان کاوه او دی موږ ته وعظ او نصیحت کوي، ځه خپل پدري کسب دې کوه.

مولوي ګلندر د خلکو دې بې تفاوتۍ ډېر په تنګ او بې ارزښته کړ، بلاخره د خپل لوډسپیکر مزي یې راټول او هغه یې د جومات له منارې څخه راکښته کړ. بله ورځ یې ماته وویل: «یاره عزیزه دا پښتانه دا ددې ولس خلک دا د ابو جهل قوم دی والله په بالله که څوک یې اصلاح کړي، څو چې اسرافیل ورته په غوږ کې شپېلۍ ونه وهي والله که یې راویښ کړي، ماته یې دسر په کاسه کې اوبه راکړې او نور ما هم همداسې پرېښودل ځئ چې هر طرف ځئ.»

(...) ته مې وویل چې تا څخه هم مولوي ګلندر جوړ شوی اخر به دخپل لوډسپیکر تنستې راټولې کړې، هغه په خندا شو یاره بښکه چې دا د ابو جهل قوم دی دا نه اصلاح کېږي، ډېر بې غیرته دي او بېخ یې وباسې هی»

له کابله – جلال اباد ته راستون شوم، دفتر کې لاناست نه وم چې یوځل بیا شېرعلم خان راننوت خوله یې له خندا ډکه وه او همدا یې ویل (نوی انکشاف، نوی انکشاف) ما ویل څه اتوم دې کشف کړی که څنګه؟ هغه ویل اتوم نه هم بدتر. ما ویل څه دي؟ ده ویل: «د

پښتنو جوغه دار هم تاجک شو» ما ویل دا څه وایې کوم جوغه دار؟ څوک یادوې؟ د پښتو جوغه دار څوک دی؟ خو همدا (...) درته یادوم چې کله د پښتو خبره راشي دده په مخکې څوک سړی هم نه شي کولای او کله چاته د خبرو نوبت ورکوي، ما ویل هغه خو مې همغه ورځ ولید روغ او جوړ دی، څه خو یې نه دي کړي؟ امله وال وویل ته غوږ نیسه، که نه خبره داسې ده: «ما غوښتل پر هغو مسایلو یوه مقاله ولیکم چې مخکې مو پرې خبرې کړې وې» ماویل کوم مسایل؟ هغه وویل: «هېر دې شول هغه د تذکرو مسایل چې د خلکو قوم په کې بدل ښودل شوی دی» ما ویل ښه ښه په یاد مې شو، ښه اوس کیسه کوه. امله وال وویل: «د همدې ډول تذکرو د پیداکولو په لټه کې وم، هغه ورځ د روداتو بړو ته هسې د یوه کار لپاره تللی وم، یوه چا راته یوه زړه قواله (قباله) راکړه دا قواله هغه ستا د ملګري (...) د نیکه په نامه وه، چې له دوو نورو کسانو څخه یې څه ځمکه اخیستې وه، قواله مې لوستله لوستله چې د (...) د نیکه په نامه مې سترګې ولګېدې چې ګورم په قواله کې یې ورته تاجک لیکلي» ما ویل نه بابا دا ناممکنه ده، بړو او تاجک دا هېڅ امکان نه لري هغه هم په خندا شو او ویې ویل: «زه هم دې ته حیران یم چې هلته او ګني، بړو او تاجک.» امله وال سبا ته قباله راوړه، په قباله کې یې یو طرف ته قوم تاجک، بل طرف ته مومند او بل طرف ته شینواری لیکلي وو. عجیبه خبره خو داده چې په قباله کې یې د یوه پلار دوو زامنو (یوه ورور ته تاجک او بل ته مومند) لیکلي، قباله مې ښه وکتله ډېره پخوانۍ نه وه، د همغه مهال وه چې دري

ژبو مرزايانو خلکو ته په شعوري او نا شعوري ډول په تذکرو کې د قومونو د اړولو لړۍ پيل کړې وه، ما امله وال ته وويل چې (...) درباندې خبر نه شي چې پوټکي به دې وباسي، هغه ويل دا ټکه خو يوازې پر (...) نه ده رالوېدلې، ددې وطن پر زرګونو څه چې په لکونو خلکو رالوېدلې ده، زموږ د ډېرو خپلوانو همدا حال دی، دا انجنير غني څومره شعوري او تکړه سړی دی، ته لاړ شه وګوره د هغه په تذکره کې هم تاجک ليکل شوي، ما ويل نه بابا!! «امله وال ويل راځه شرط به وتړو» امله وال زياته کړه: «انجنير غني لاڅه کوې دا څو نوميالي حاجيان صاحبان او داسې نور حاجيان صاحبان چې اوس ځانونه د ټولو پښه يانو مشران او ليډران ګڼي داسې اوازې او انګازې دي، چې د هغو په تذکرو کې هم تاجک ليکل شوي، خو ما خپله شخصاً د هغوی تذکرې نه دي ليدلې او چک کول يې هم څه اسانه کار نه دی.»» ما ويل په هکله امله واله زه دې والله پرځان شکي کړم هسې نه چې زما د پلار او نيکه په تذکره کې تاجک نه وي ليکل شوي. يو ځل بايد زه خپل ځان هم چک کړم. لغمان کې خپل کور ته لاړم، زړه مې درب درب کاوه، دخپل پلار زاړه اسناد د دوبۍ، ايران او د حج سفر اسناد او پاسپورت مې پيدا کړل، په هېڅ ځای کې مې د قوم لپاره د تاجک کلمه ونه ليدله، خو بيا هم زړه مې پوره تسل ونه کړ، ما ويل هسې نه چې د (...) کانه دربانديې وشي، د خپل نيکه (هدايت خان) د اسنادو د ميندلو په لټه کې شوم، هېڅ پاڼه مې لاسته رانه وړه، له خپلې مور نه مې پوښتنه وکړه چې دنيکه مې کومه تذکره يا دهغه په نامه کوم

اسناد پاتې که نه؟ هغې ویل: ((نه زویه نیکه دې ډېر پخوا مړشوی، ان هغه وخت چې پلار دې لا وړوکی هلک و، هغه وخت کې تذکرې مذکرې او نور شیان نه وو، عکس چا نه پېژانده.)) بیا مې زړه ولګېده.

دا خو په ختیزو ولایتونو کې دا حال و دا چې په لوګر و لویه پکتیا، غزني، لوی کندهار، هرات، بادغیس، بلخ، شمال ختیزو، مرکزي ولایتونو او خپله په کابل کې به څه تېر شوي وي ؟د ختیزو ولایتونو له دې څو بېلګو څخه يې پته لګي.

اوس دنړیوالې ټولنې په مالي ملاتړ د افغانستان د حکومت له خوا په هېواد کې عمومي سرشمېرنه پیل شوې، خو دا سرشمېرنه دومره مرموزه او پټه ده چې هېچا ته يې پته نه لګي او هېچا ته يې معیار معلوم نه دی، مطبوعات پرې هم چندان تبصرې نه کوي او دولت يې هم د پایلو په باب ولس ته معلومات نه ورکوي. ملګري ملتونه په دې لړۍ کې په مستقیم ډول ګډون نه لري او نه يې چارې د هغوی له خوا سمبالېږي، ټول کار او چار د احصایې د مامورینو په لاس کې دی او د دې سرشمېرنې پایله هم د احصایې د مامورینو په رښتینوالي او درغلۍ پورې تړلې ده، لکه څنګه چې مو په افغانستان کې د احصایې د مامورینو پر تېر چلند باندې لنډه رڼا واچوله، نو د تېرې تجربې له مخې ویلای شو، چې پر اوسنۍ سرشمېرنه هم د سرشمېرنې د مامورینو لید لوری (نظر) او فکر پوره پوره اغېز لري، د مامورینو قومي، سیمه ییز او سیاسي تړاو د احصایې پر رښتیني ثبت تاثیر غورځوي.

د اوسنۍ احصايې اکثره لوړ رتبه مامورين د طالب نظام تر رنګېدو وروسته مقرر شوي، د تقررددې پړاو اکثره اشخاص په يوه خاص تنظيم او ډلې پورې چې د دولت اکثره حساس پوستونه يې اشغال کړي، تړلي دي. دا ډول مامورين په شعوري ډلو هڅه کوي په احصائيه کې د خپلې سيمې او قوم خواته ډنډۍ وهي او کله چې د عمومي سرشمېرنې نتيجې اعلانېږي، نو دوی به ډېره ګټه کړې وي، په نړيواله ټولنه کې هم ځينې هېوادونه او ځينې خاصې سياسي ډلې او ډلګۍ دې سره مينه او لېوالتيا لري، چې په افغانستان کې عمومي سرشمېرنه په دقيق ډول تر سره نه شي، ځينو دا ډول کړيو په افغانستان کې دلړکيو د حقوقو شعار راپورته کړی او ځينو لا دا فرضيه هم وړاندې کړې چې په افغانستان کې هېڅ قوم اکثريت نه دی، ټول اکثريت دي يا په بله وينا ټول برابر دي، دا ډول کړۍ د کورنيو کړيو په مرسته غواړي، دې فرضيې ته عملي بڼه ورکړي او په افغانستان کې د اکثريت او اقليت واقعيت له منځه يوسي.

سره له دې چې په نورو هېوادونو کې سرشمېرنه د ټولنيزې پرمختيا، اقتصادي ښېرازۍ او د ژوند د نورو چارو د سمبالښت لپاره ترسره کېږي، خو په افغانستان کې د سرشمېرنې غټ ټکی همدا قومي ماهيت دی، چې په راتلونکي کې اکثره سياسي او اقتصادي امتيازونه ور پورې تړلي دي. په هغو ولايتونو کې چې تراوسه په اصطلاح عمومي سرشمېرنه ترسره شوې، هغه د لاندې څو دليلونو له مخې دقيقه نه ده.

۱- هر کلي ته د احصايې مامورين نه دي ورغلي.
۲- کوم کلي ته چې ورغلي هلته له ټولو خلکو څخه پوښتنه نه ده شوې.
۳- ځينو کليو ته بېخي نه دي ورغلي، په احتمالي ډول يې احصائيه اخيستې.
۴- د احصايې هغو مامورينو چې په عملي ډول يې احصائيه اخيستې، هغوی اکثرو خپل فورمونه په پنسل ډک کړي، دا چې د کابل په مرکزي دفتر کې هغه پاڼې په قلم په بل شکل ډکې شوي، سپينې شوي، عوض شوي او ځينې حساس مسايل لکه قوم او ژبه په کې بدل شوي او که پر خپل ځای پاتې دي په دې باب هېڅ پته نه لګي.
۵- هغو ولايتونو کې چې احصائيه بشپړه شوې، د نويو ورغليو مهاجرينو او داخلي بېځايه شويو سرشمېرنه به څنګه کېږي؟ که دوی د UNHCR ثبت شوي مهاجر په دې شمېرنه کې ورګډوي نو هغوی چې له UNHCR سره هېڅ ثبت نه دي، هغوی به څنګه کېږي؟
۶- ايا داسې کوم ارګان او تضمين شته چې که چېرې د احصايې مامورين د چا قومي او ژبني هويت بدل کړي، نو دا بدلون بېرته اصلاح شي او په ټوليز ډول د احصايې د مامورينو د درغليو مخه ونيول شي؟
۷- څرنګه چې د احصايې اکثره مامورين دري ژبي دي، نو دوی چې هرې سيمې په تېره بيا پښتنو سيمو ته ځي نو څرنګه چې دوی

په پښتو نه پوهېږي د سیمې له خلکو سره په دري خبرې کوي، هغوی چې ورسره په دري خبرې وکړي، نو دوی هغه ټوله سیمه په دري ژبو کې شمېري، د احصایې د مامورینو له خوا پر ډکې شوې فورمې باندې هېڅ کلیوال نه پوهېږي، چې ده ته یې په شمېر، قوم او ژبه کې څه لیکلي دي.

۸- اکثر مامورین له کابله راځي، د ولایتونو او ولسوالیو د احصایې مامورین په دې کار کې چندان ونډه نه لري، دوی له سیمې سره پوره بلد نه دي، هره هغه سیمه چې ددې مامورینو خوښه شي او د دوی لوکس ګاډی هلته ورتللی شي، هلته ورځي او له نورو سیمو سره سروکار نه لري.

۹- اکثرو ولایتونو کې لا پوره امن ټینګ نه دی، په دې ولایتونو کې داسې سیمې او ولسوالۍ هم شته چې د احصایې مامورین خو لا څه چې د دولت عادي مامورین هم نه شي ورتللای، دا په داسې حال کې ده چې د احصایې مرکزي دفتر اعلان کړی، چې په دې ولایتونو کې احصائیه بشپړه شوې ده، دا څنګه احصائیه ده له هوا څخه اخیستل کېږي که څنګه؟ د همدغو تشویشونو د رفع کولو لپاره د دولت له لومړۍ درجې واکمنو سره دوه ځله تماسونه ټینګ شول او دا ټولې اند پښنې ورته بیان شوې، خو تراوسه لا په دې اړه کومه پرېکړه نه ده شوې او دا لړۍ لا دوام لري. پوره باور دی هغه سرشمېرنه چې د درغلۍ له لارې ترسره شي په راتلونکي کې به د ټول هېواد په کچه سترې ستونزې او کړکېچونه رامنځته کړي، دلته به لومړی له غلطې احصایې څخه د څو احتمالي ستونزو

يادونه وکړو او بيا به څو داسې ټکو ته د وړاندېز په ډول اشاره وکړو چې ددې ډول درغليو مخه پرې نيول کېدی شي.
۱- له غلطې احصايې څخه به په هېواد کې يو لوی سياسي کړکېچ رامنځته شي.
۲- اقتصادي پرمختيا او د پوهنې د ودې په برخه کې به هېواد کې د بېلابېلو سيمو او ولايتونو ترمنځ انډول له منځه لاړ شي.
۳- په عمومي انتخاباتو، ملي شورا (ولسي جرګه) او سيمه ييزو جرګو کې به سياسي عدالت تامين نه شي، ځکه چې د ولسي جرګې د څوکيو شمېر به احتمالاً د نفوسو له مخې ترسره شي.
۴- د ټولنيز عدالت د تامين لاره به ډب شي.
۵- د بلې رښتينې سرشمېرنې ضرورت به راوټوکوي، پر دويم ځل سرشمېرنه به بيا په لسګونو مليونو ډالره لګښت وشي، که دا کار هم وشي، نو په مجموعي ډول به پر سرشمېرنو د خلکو باور له منځه لاړ شي.
۶- غلطه سرشمېرنه به د سياسي او فرهنګي کړيو ترمنځ سخت بحثونه راوپاروي او دا کار به د قومي دښمنيو سبب شي.
۷- پر غلطه سرشمېرنه به ډېر زيات مالي لګښت وشي او نتيجه به يې هم منفي وي، ددې غلطۍ د اصلاح لپاره دوه برابره فکري او مالي لګښت ته اړتيا ده.
۸- د غلطې سرشمېرنې له مخې هغه امتياز چې ځينو ډلو او سيمو ته ورکول کېږي، د هغو بېرته اخيستل د دښمنۍ معادل کار دی.

۹- غلطه سرشمېرنه کېدی شي د هېواد په اداري جوړښت کې د بدلانه سبب شي، ځکه ځینې سیمې او قومونه به د غلطې سرشمېرنې له مخې د زیاتو اداري واحدونو د جوړېدو غوښتنه وکړي.

۱۰- په غلطه سرشمېرنه کې له قومي او مانیز پلوه له یو چا څخه سرغوڅېږي او پر بل باندې په مصنوعي ډول ایښودل کېږي، ناچل او مصنوعي سرونه د چلېدو وړ نه دي.

۱۱- په ټولیز ډول ناسمه سرشمېرنه په هېواد کې د لسګونو سیاسي، ټولنیزو او قومي ستونزو د ټوکېدو سبب کېدلای شي، چې د ټولو یادونه یې دلته ضرور نه ګڼو.

د ناسمې سرشمېرنې د مخنیوي حل لاره:

۱- تر ټولو دمخه باید په اوسنیو شرایطو کې سرشمېرنه بېخي ودرول شي.

۲- کله چې د جمهوري ریاست لپاره انتخابات ترسره شي او یو منتخب حکومت رامنځته شي، نو کېدی شي په هېواد کې ورسره سوله او ثبات هم ټینګ شي.

۳- د احصایې د ریاست په تشکیلاتي جوړښت کې دې پوره او چورلټ بدلون راشي، د هر قوم او هرې سیمې متناسبه استازي دې په کې تامین شي، چې هېچا ته د درغلۍ چانس برابر نه شي.

۴- په ټولو ولایتونو او ولسوالیو کې دې د احصایې دفترونه فعال، پرسونل دې مسلکي او پوره تخنیکي امکانات دې ورکړل شي.

۵- د مهاجرو بېرته راستنېدو ته دې انتظار وو بستل شي.
۶- سرشمېرنه دې د ملګرو ملتونو او اسلامي کنفرانس او همدارنګه د یو شمېر ملي ګوندونو د استازو تر څارنې لاندې ترسره شي.
۷- تر هغه پورې چې دا ټول شرایط برابر شوي نه وي، په افغانستان کې احصائیه اخیستل په لوی لاس د ګڼو ستونزو د راپیداکولو په مانا ده او تر ګټې یې زیانونه څو ځله زیات دي دا سرشمېرنه نه، بلکې سر غوڅونه ده.

راروانې ټاکنې غره توب، تدبير او څو اټکلونه

> دا ليکنه ما د جمهوري رياست تر عمومي ټولټاکنو دمخه کړې وه او ګورېت مجلې پر ۱۳۸۵ ل کال د جمهوري رياست ټولټاکنو دمخه چاپ کړه. هغه وړاندوينه چې په دې ليکنه کې شوې وه، دانتخاباتو د بهير تر پايته رسېدو وروسته پر واقعيت بدل شو.

خو په انتخاباتو او سياست کې خوش باوري په کار نه ده، په تېره بيا په انتخاباتو کې، ځکه د انتخاباتو نتيجه يو انجام شوی عمل دی، چې بيا نه راګرځي. اکثره وخت هغه څوک ټاکنې بايلي چې پر ځان ډېر غره وي. د تدبير پر ځای له تکبر او د هوش پر ځای له جوشه کار اخلي. هره رايه يې خپله ګڼلې وي او خپل هر مخالف ته يې په نه سترګه کتلي وي. ټولې رايې يې د خپل ځان په ګټه پوره محاسبه کړې وي او ضايعاتو ته يې هېڅ پام نه وي اړولای. پر هر چا يې باور کړی وي او د هر چا رايه يې خپله ګڼلې وي. دا ډول خلک اکثره وخت په انتخاباتو کې ماتې خوري. وروسته بيا پر انتخاباتي کميسيون، پر خپلو نږدې ملګرو، مخالفانو او اړوندو ادارو نيوکې کوي او په انتخاباتو کې د لاسوهنې او درغلۍ تور پورې کوي، خو هوښيار سياستوال د وتونو دقيقه محاسبه کوي، ان د عرضې په

اندول د خپلې تقاضا کچه ټيټه ښيي. په انتخاباتو کې معمولاً درې ډوله رايې موجودې وي:

الف- پټې رايې: پټې رايې، هغو رايو ته وايي چې رايه اخېستونکي پرې سل په سلو کې باوري وي او رايه ورکوونکو هم ورسره په شفاهي يا ليکلي بڼه ژمنه کړې وي او يا ده ته په دويم يا درېيم لاس د هغو د رايې د ورکړې ډاډ ور رسېدلی وي. دا رايې د رايې اخيستونکي له نظره پټې دي، خو ايا د ټاکنو د متخصص او کارکوونکي له نظره هم پټې دي که نه؟ نه هېڅکله پټې نه دي. د ټاکنو د عملي کارکوونکو له نظره هغه رايې چې د پردې تر شا په پټه اچول کېږي، هغه هېڅکله هم پټې نه دي. په دې رايو کې د پنځوسو رايو داسې احتمال دی چې بلې خوا يا خواوو ته به ځي ځکه هغه رايه ورکوونکي چې له يوه رايه اخيستونکي سره د رايې ورکولو ژمنه کړې، له بل سره يې هم کړې، په تېره بيا په داسې حال کې چې د مالي ګټو او واک د ورکړې د امتياز خبره هم په کې مطرح وي، رايې ورکوونکي هم سل په سلو کې پر دې باوري وي چې د ده استعمال شوې رايې هم نه افشاء کېږي او رايه اخيستونکي ته هم هېڅ پته نه لګي، چې چا د چا په ګټه خپله رايه کارولې ده. په همدغو پټو رايو کې بيا په سلو کې د لسو رايو د غلط او ناسم استعمال اټکل هم شته، خصوصاً په وروسته پاتې ټولنو کې چې خلک نه پوره لوستوال دي او نه هم د انتخاباتو له پروسې سره اشنا دي. خلک په اسانۍ نه پوهېږي چې څنګه خپله رايه خپل مطلوب شخص ته واچوي، د انتخاباتو له تخنيکي

امکاناتو، لکه وټ کارډ، د کاندید صندوق، وخت او عمل څخه په بنه ډول ګټه نه شي اخیستلای. یانې هغه کاندید چې سل په سلو کې یې خپلې رایې پخې ګڼلي، په واقعیت کې د هغه رایې په سلو کې ۳۰-۴۰ دي.

ب – اټکلي یا احتمالي رایې: دا هغه رایې دي چې په ولس کې شته خو کاندید یې په شخصي ډول له چا څخه ژمنه نه ده ترلاسه کړې، احتمالي رایې معمولاً د کاندیدانو د شمېر په تناسب وېشل کېږي. مثلاً په یوه سیمه کې څلور تنه کاندیدان دي، د اټکل له مخې یو کاندید کېدی شي له څلورو رایو څخه یوه رایه ترلاسه کړي، د احتمالي رایو اټکل هم احتمالي دی. هر څوک چې ددې احتمالي رایو پر بنسټ د رایو محاسبه د خپل ځان په ګټه کوي په حقیقت کې خپل ځان تېر باسي او کاندید له تدبیري امکاناتو لرې باسي.

ج- مبهمې رایې: ځینې رایې داسې هم وي چې نه یې شمېر معلوم وي او نه یې د چا په ګټه د استعمال احتمال، دا ډول رایې کېدی شي، بې تاثیره یا خنثی رایې وګڼل شي، خو نه سل په سلو کې بې اغېزې، خو د تاثیر څرنګوالي مشخصول یې ګران کار دی. په انتخاباتو کې د دوو نورو رایو په انډول ډېر رول نه لري. په انتخاباتو کې هغه کاندیدان همېشه بریمن دي، چې د رایو دقیقه محاسبه او د خپل ځان په ګټه د رایو ډېر ټیټ حد محاسبه کړي او د خوش باورۍ پرځای د رایو د زیاتولو پر عملي لارو چارو غور کوي، داسې لارې چارې لټوي چې د احتمالي او مبهمو رایو د راخپلولو

سبب شي. اوس راځو دې ته چې په افغانستان کې د جمهوري ریاست دا ګڼ شمېر کاندیدان څومره پخې، څومره احتمالي او څومره مبهمې رایې لري، د کاندیدانو د نفوذ او وړتونو ساحې کومې کومې دي او هلته د وړتونو احتمالي شمېر څومره دی؟

په افغانستان کې د جمهوري ریاست لپاره د دې دوه ویشتو کاندیدانو په جمله کې یې اکثره کاندیدان د شخصي عقدو، ځاني ګټو، د ځان د مطرح کولو او په اینده کې د امتیاز لپاره پر منتخب جمهور رئیس د فشار راوړلو او د ائتلافونو د جوړولو په نیت ولاړ دي. یوازې د ګوتو په شمار کاندیدان شته چې په ولس کې له بېلابېلو لارو څخه یو څه رایې راخپلولای شي. ځینې داسې کاندیدان هم شته چې هغه ان د خپلې سیمې په کچه هم مطرح نه دي، پاتې خو لا د ټول افغانستان په کچه. له کرزي صیب څخه پرته چې په احتمالي ډول کولای شي د افغانستان له بېلابېلو سیمو څخه رایې راټولې کړي، نور اکثره کاندیدان یوازې د خپل ولایت او هغه قوم په دایره کې را ایسار دي، چې دوی ورپورې تړلي دي. د ډېرو کاندیدانو شتوالی یو لړ ښېګڼې او بدګڼې لري، چې دلته به ورته لږ شان اشاره وکړو:

۱- ښېګڼې: ښېګڼې یې دا دي چې په هېواد کې به د ولسواکۍ تمثیل وکړي. که څه هم په هېواد کې اوسنۍ ولسواکۍ د برچې تر څوکې او د B۵۲ الوتکو تر وزرونو لاندې راټوکېدلې، خو بیا هم خلک د پخوا په انډول دا یو غنیمت ګڼي، اوسنۍ نړۍ د تصنع دنیا ده، هغوی هم که یو شی په حقیقي ډول نه وي، خو چې مقصد

په تصنعي او تمثيلي ډول وړاندې شي، خصوصاً زموږ په شان يوې اختناق ځپلې ټولنه کې، دوی پرې اکتفا کوي. په هېواد کې به يو زيات شمېر سياسي کدرونه د شهرت پوړۍ ته ورسېږي، پر ځان به باوري شي، ولس به د انتخاباتو له لارې د دېموکراسۍ تمرين وکړي، خلک به زړور او سرونه به يې خلاص شي او تر ټولو مهمه دا چې دې مظلوم ولس ته به خپل قدر معلوم شي، د يو زيات شمېر هغو کانديدانو جيبونه به هم تش شي او پانګه به يې پر ولس تقسيم شي، چې غواړي د پيسو په زور رايې ترلاسه کړي. سياستوال خصوصاً کانديدان به دې ته اړ شي، چې د رايې ترلاسه کولو لپاره د ولس د عادي فرد درناوی هم وکړي او ځينې به لادې ته هم اړ شي، چې د خپلو سياسي مقاصدو د ترلاسه کولو لپاره ولس ته څه نا څه ټولنيز او ودانيز خدمتونه هم ترسره کړي. د ډېرو کانديدانو تر منځ به ولس ته هم ددې چانس زمينه برابره شي، چې تر ټولو غوره شخص ته رايه ورکړي.

۲ - بدګنې: د ډېرو کانديدانو د شتوالي بدګڼې دا دي، چې انتخابات له تخنيکي پلوه ستونزمنوي، د صندوقونو زياتوالی او يا هم په واحد ووټ کارډ کې د عکسونو زياتوالی ددې سبب ګرځي، چې يو زيات شمېر خلک خپل ووټ په دقيق ډول استعمال نه کړای شي. په ووټ کارونه کې زياته تېروتنه رامنځته کېږي. کله کله د کانديدانو منفي رقابت خونړيو ټکرونو ته لاره برابروي او کله کله بيا کانديدان د خپلو ځاني ګټو لپاره يو د بل پر ضد داسې ائتلافونه جوړوي، چې ملي ګټو ته زيان رسوي، کله کله داسې هم

وي چې لـه ګټـونکي سره د ائتلاف لـه لارې لـه هغـه نـه لـوړ امتيـاز ترلاسه کوي، پـه داسې حـال کې چې پـه نورمـالو شـرايطو کې دوى هېڅکله د دې پوست لپـاره وړ اشـخاص نـه دي. يـانې پـه وروستـۍ نتيجـه کې منتخب حکومت بيـا يـو بـل ډول ائتلافـي شـکل غـوره کوي او ائتلافي حکومتونه ډېر کاواکه وي او همېشه د مصلحت او سازش پر ستنو ولاړ وي.

اوس راځـو پـه افغانسـتان کې د انتخابـاتو احتمـالي نتيجـې تـه: که څه هم مخکې تر مخکې د ټاکنو د نتـايجو ارزونه څه اسان کار نه دی او نه څوک پـه مطلق ډول حکم کولای شي چې دا شـخص يـا ډلـه بـه حتمـاً بـرى ترلاسـه کـوي، خـو پـه انتخابـاتو کې همېشه د (احتمال) پر بنسټ ارزونه کېږي او له بېلابېلو قرينو څخه سـرې د نتيجـې نسـبي وړاندوينـه کـولای شـي. د انتخابـاتو نتيجـه اساساً د سياسي اکثريت لـه مخې ټاکـل کېږي. د سياسـي اکثريت پـه ترلاسـه کولـو کې ډېـر مسـايل رول لـري، لکـه قـومي، مـذهبي اکثريـت، هغـو تـه منسـوب اشـخاص او د کانديـدانو پراخـه ستراتيژي، کدرونه، مالي امکانات، کورنۍ او بهرنۍ چاپېريـال او نـور. څوک يې منـي کـه يې نـه مني پـه افغانسـتان کې د اوسـنيو انتخاباتو محور (قوميت) دی. تاسې وګورئ د جمهوري رياست هر کانديد دوو نورو قومونو ته منسوب اشخاص د مرسـتيال پـه توګـه ټاکي، دا پـه دې مانـا چې د هغـه قـوم رايې راخپلـې کـړي، نـو کـه چېرې انتخابات د مسلک او سياسي پوهې پر بنسـټ واى، نو بيـا

دې ډول انتخاب ته اړتیا نه وه، اوس په دې کاندیدانو کې ګورو چې د چا د نفوذ ساحه پراخه ده؟

لومړی- حامد کرزی: د عیني واقعیتونو او د حامد کرزي د دوه نیم کلن عملي واک او سیاست د تجربې له مخې دی یو افغانستان شموله شخص دی، که څه هم پښتانه له ده څخه ګیلې مانې لري. د ده د واک پر وخت لږکیو ته ان تر خپل استحقاق زیات امتیاز ورکړل شو، هزاره او تاجک لږکیو ته ګڼ شمېر دولتي مقامونه او د دوو نویو ولایتونو امتیاز څه ساده خبره نه ده. دی کولای شي د دې دوو قومونو او نورو لږکیو نسبي ملاتړ ترلاسه کړي، د ده د دوو مرستیالانو ټاکنه هم پر دې برخه کې بې اغېزې نه ده. خو د کرزي د ووټونو اصلي ساحه پښتون مېشته ولایتونه دي. پښتانه به له ګیلو او مانو سره سره اکثره څکه کرزي ته رایې ورکړي، چې په کاندیدانو کې د ده جوګه بل پښتون کاندید نه شته، که چېرې د انتخاباتو کمیسیون په عادلانه ډول د کوچیانو او په پاکستان کې د افغان مهاجرو لپاره د راجستر پروسه تضمین کړي، نو د کرزي د بریالیتوب احتمال په باور بدلېدلای شي. لنډه دا چې کرزی د افغانستان له هر قوم څخه یوه لاژمه فیصدي رایې او د اکثریت پښتنو اکثریت رایې هم خپلولای شي. لنډه دا چې که انتخابات له تخنیکي پلوه واقعاً عادلانه وي او په ټول افغانستان کې رایې اچوونکو ته یو شان او اسانه شرایط مساعد وي، نو د کرزي د ګټلو احتمال زیات دی. خو که په پښتون مېشته ولایتونو کې د انتخاباتو لپاره ټول شرایط مساعد نه وي، د دې احتمال

شته چې کرزی د لومړي پړاو په انتخاباتو کې کامیاب نه شي او ټاکنې دویم پړاو ته ولوېږي.

دویم- یونس قانوني: د حامدکرزي د مخالفو کاندیدانو په جمله کې یونس قانوني تر نورو غښتلی دی. قانوني ښه ژبور او د سیاست په رموزونو پوه دی. دی د انتخاباتو لپاره پوره مالي امکانات لري، د نظار شورا او جمیعت تنظیم یوه غوښنه برخه یې ملاتړ کوي، له پوهنې وزارت څخه یې لامخکې تر مخکې یو سیاسي وزارت جوړ کړی او د خپلې ایډیا پلوي یو زیات شمېر اشخاص یې په حساسو پوستونو کې ځای پرځای کړي، دی هیله من دی چې دا کسان به په انتخاباتو کې د ده لاس قوي کړي. دغه راز د کورنیو چارو وزارت په اړوندو ارګانونو کې هم د ده په لاس مقرر شوي اشخاص لاپر خپل ځای دي. د تاجکانو په منځ کې په اوس وخت کې دی تر هر چا زیات محبوب دی. دغه ټول امتیازونه دی ددې جوګه کوي، چې د کرزي د مخالفو کاندیدانو په منځ کې قوي دریځ ترلاسه کړي، خو ایا دا ټول ددې لپاره کافي دي چې له کرزي څخه میدان وګټي؟ په څرګند ډول ویلای شو چې نه.

ښاغلی قانوني د پورتنیو برلاسیو تر څنګ یو زیات شمېر داسې نیمګړتیاوې هم لري، چې هغه د ناکامۍ کندې ته راکاږي: قانوني د جنګ د دورې محصول کدر دی چې نه ورسره د نړیوالې ټولنې دیموکراتیکه خوا موافقه ده او نه ورسره د افغان ولس اکثریت ؛ قانوني هغه شخص دی چې د کابل په تنظیمي جګړو کې یې د جمیعت او نظار شورا د یو جګ پوړي غړي په توګه فعاله ونډه

اخیستي او که چېرې د کابل د ورانۍ حساب کتاب کېږي، نو قانوني هم له دغه قانوني حساب کتابه خلاصېدلای نه شي. د امریکايي پوځونو په مټ د طالبانو د سقوط پر مهال د جمیعت تنظیم د ملېشو له خوا د هېواد په شمال او نورو سیمو کې یو زیات شمېر افغانان ځورول شوي، بې عزته شوي او جبراً مهاجرت ته اړ شوي دي. د دا ډول منفي هڅو سلسله هم قانوني او د جمیعت نورو مشرانو پورې تړل کېږي. په پوهنې وزارت کې هم د ده سیمه ییز او ژبنی تعصب څرګند و. د بېلګې په توګه د (معارف) جریده کې په سلو کې دوه برخې پښتو هم نه وه، د ده په وخت کې شپاړس نیم ملیونه ټوکه درسي کتابونه چاپ شول، چې له هغې جملې څخه یوازې څلور نیم ملیونه ټوکه په پښتو او نور ټول په دري ژبه وو او بس. له دې ټولو خبرو پرته د ښاغلي قانوني د ووټونو ساحه په لومړي ګام کې پنجشېر او نورې تاجک مېشته سیمې دي. د مسعودي جلال، عبدالحفیظ منصور، لطیف پدرام او ځینو نورو کاندیدانو د نفوذ ساحه هم تاجک مېشتې سیمې دي، سره له دې چې اټکل کېږي د دوی اکثره به د قانوني په ګټه تېر شي، خو که کوم یو تېر نه شي، نو بیا د قانوني پر رایو منفي تاثیر کولای شي.

دغه راز د احمدشاه مسعود د کورنۍ په استازیتوب احمدضیاء مسعود که له کرزي سره ربښتیا هم ولاړ وي، نو په تاجک مېشتو سیمو کې د ښاغلي قانوني زیاتې رایې اوبه کولی شي. په پښتون مېشتې سیمو او د نورو لږکیو له سیمو څخه، د یاد وړ رایو په ترلاسه کولو کې د قانوني د بري اټکل کم دی.

خو دې ټولو بریاوو او نیمګړتیاوو سره سره قانوني تر بل هر کاندید زیات کرزي ته خطر دی، خصوصاً که انتخابات دویم پړاو ته ولوېږي او قانوني له دوستم او نورو لږه کیو سره ائتلاف وکړي، نو دا خوا نوره هم پیاوړې کېږي. د قانوني غټه اشتباه اوس دا ده چې د تاج محمد وردګ په شان یو شخص یې د ځان مرستیال وټاکه، وردګ نه یوازې په پښتون مېشته سیمو کې محبوبیت نه لري، بلکې ټول ورسره مخالف دي، قانوني که د تاج محمد وردګ پر ځای کوم با اعتباره پښتون مرستیال ټاکلی وای، کولای یې شول یو زیات شمېر رایې راخپلې کړي، خو دې کې هم هېڅ شک نه شته چې هېڅ با اعتباره پښتون به قانوني سره دې معاملې ته حاضر نه شي.

درېیم- جنرال عبدالرشید دوستم: د جنرال عبدالرشید دوستم د نفوذ ساحه یوازې ازبک لږکي دي، په هغو کې هم ډېر مخالفان لري، د ترکمنانو زیاته برخه یې هم مخالفه ده. د انتخاباتو له لارې د جنرال دوستم واکمني یو محال کار دی، خو دوستم کولای شي نورو ډلو او اشخاصو سره د یوه ائتلاف له لارې هغه ډله نسبتاً غښتلې کړي، امتیاز هم ترلاسه کړي او خپل ځان په دې ډول په سیاست کې دخیل کړي.

څلورم- همایون شاه آصفي: همایون شاه آصفي د ملت بابا اعلیحضرت محمد ظاهر شاه سره خپلوي لري، که بابا پر همایون شاه آصفي د تایید لاس راکش کړي، نو ددې احتمال شته چې په پښتون مېشته سیمو کې یو څه یا ډېر شمېر رایې راخپلې او

ښاغلي کرزي ته سخت زيان ورسوي، خو داسې اټکل کېږي چې د ملت بابا به د پخوا په شان د هېڅ ملاتړ هم ونه کړي، که داسې وشي نو همايون شاه آصفي به د هغه تر خپل تصوره هم کښېته رايې وګټي.

پينځم- سيد اسحق ګيلاني: دې کې هېڅ شک نه شته چې د ګيلاني کورنۍ په زياتو پښتون مېشته سيمو کې زيات محبوبيت او مريدان لري، خو دا محبوبيت تر ډېره کچه مذهبي دی نه سياسي، خلک اوس تر ډېره حده دا تفکيک کولای شي چې مذهبي او سياسي ارزښتونه سره بېل کړي. خو خپله سيد اسحق ګيلاني د خپل مذهبي اغېز ترڅنګ په افغانستان کې خپل سياسي نفوذ هم لري، خو دا دواړه اغېزې به يې هغه وخت لا زياتې وای چې د ګيلاني کورنۍ په سياست کې په يوه خوله وای. پيرسيد احمد ګيلاني د کرزي د پلوۍ اعلان وکړ او دا کار د سيد اسحق ګيلاني د نفوذ ساحه ډېره راتنګوي نو په دې ډول سيد اسحق ګيلاني د ډېرو رايو په ترلاسه کولو کې ازاد لاس نه لري، خو که سيد اسحق ګيلاني هر څومره کمې رايې هم وګټي، د انتخاباتو په لومړي پړاو کې د دې ټول زيان حامد کرزي ته رسېږي.

د پورته يادو شويو غټو کانديدانو ترڅنګ نور کانديدان هم شته چې په افغانستان کې ډېر زيات نفوذ نه لري او د دې ليکنې د اوږدوالي له امله ورڅخه تېرېږو.

دا ليکنه په داسې وخت کې ليکل شوې، چې تراوسه لا ټول کانديدان پر خپل دريځ ولاړ دي. د دې زيات اټکل دی چې د

کاندیدانو شمېر تر دې راکم شي، یو له بل سره ائتلاف وکړي. د واک پر وېش معامله وکړي. نا اټکله پېښې رامنځته شي. انتخابات ټال شي، د کاندیدانو له جملې څخه څوک حذف شي او داسې نور ډېر اټکلونه چې هره ورځ یې امکان شته، خو تر دې دمه چې د کاندیدانو کوم جوړښت دی او پر هېواد کومه سیاسي فضا خوره ده او که دا فضا همداسې دوام ومومي، ددې ډېر زیات احتمال دی چې ښاغلی حامد کرزی به د جمهوري ریاست د ټاکنو ګټونکی وي.

محمدګل خاموند

(د خوشال د دستار سړی)

دا لیکنه د هیلې مجلې د ۱۳۷٦ل کال په ٤مه ګڼه کې خپره شوې ده.

لوی خان خوشال بابا په خپل مشهور اثر (دستارنامه) کې د یو ایډیال شخصیت، ټولنیز مشر او سیاستمدار لپاره ((شل هنرونه او شل خصلتونه)) ټاکلي دي. په دې شلو هنرونو او خصلتونو کې د ځان پېژندنې ، پوهې، شعر، سوداګرۍ، د نسب د څېړنې، د انځورګرۍ، د اولادونو د روزنې، د ښکار، د لیک او نور هنرونه او دمشورې، چوپتیا ، نارینتوب، توکل، د عدل او انصاف، د ملک انتظام، د همت او نور خصلتونه شامل دي. د خوشال په نظر حمیده خصلتونه ډېر دي خو دا شل هنرونه او شل خصلتونه داسې دي لکه سترګې، چې د چا سواد وشي. نور هر کتاب په خپله لولي. دبابا په نظر که چېرې دا هنرونه په یوه شخص کې شته شي، نو (د دستار) د تړلو لایق ګڼل کېدی شي، که نه هسې خو:

چې دستار تړي هزار دي - د دستار سړي په شمار دي

خوشال بابا د خپل ژوند په اوږدو کې د همداسې یو شخص په لټه کې و، خو هغه وخت لکه چې څوک د بابا د ایډیال او بشپړ شخصیت په تله پوره برابر نه شول، یوازې خپله خوشال بابا و، چې د انساني شخصیت دا پوړۍ یې وهلې وې.

وروسته بیا په پښتنو کې داسې شخصیتونه لکه میرویس نیکه(رح) او ستر احمد شاه بابا په پښتني ټاټوبي کې وټوکېدل چې نه یوازې د لوی خان د مشرتابه د اصولو په تله برابر وو، بلکې د هر هغه ارمانونه او هیلې چې د بابا په ژوند کې پوره نه شوې، هغه دوی پوره کړې.

په شلمه پېړۍ کې لوی څښتن تعالی پر پښتنو یو بل شخصیت چې د خوشال د ایډیالونو ممثل دی، ولوراوه، دا شخصیت محمد ګل خان مومند دی، چې د خوشال د تورې او پښتونولۍ روح یې په اند، وینه او روح کې ځپې وهلې. دی یو څو ګامه نور هم وړاندې لاړ او د هغه ستم ستونی یې ومروړه، چې پېړۍ پېړۍ یې زموږ ژبې ته زندۍ ور اچولې وه.

دی د خوشال غوندې هم تورزن و، هم یې پوهه لرله، هم شاعر و، هم ژبپوه و، هم ورته خپل اصل نسب معلوم و، هم د هېواد د نوي پښت پر ملي روزنه پوهېده، هم مېړنی و، هم یې د عدالت او انصاف تله په لاس کې وه، هم ډوډۍ مار و، هم یې پر خدای(ج) توکل و او هم د ملک د انتظام پر چارو پوهېده، دی نه یوازې د ځان په روحیاتي پېژندنه پوهېده، بلکې د خپل هېواد او قوم د قومي هویت او ځانګړتیاو د ساتنې او پالنې لپاره یې بې دریغه هلې ځلې هم کولې. ده ژبه د قوم پېژندنې اساسي لامل باله، نو ځکه یې په دې برخه کې داسې ستر کارونه وکړل،چې پښتانه یې تر عمره هېرولای نه شي، ده د وخت نا پښتو ژبي پښتانه واکمنان دې ته اړ کړل، چې د هېواد د ملي او رسمي ژبې په توګه د پښتو حقوق ومني، یو

خوځنده ادبي بهير يې جوړ کړ، چې د ژبې د پالنې او بډاينې لپاره يې اغېزمن کارونه وکړل، ان خبره يې تر دې را ورسوله چې پښتو ژبه له يو زر کلن ستم نه خلاصه او د نورو سياله شي. ده د خپل ژوند تر وروستي بريده له پښتنو سره خپله دا مينه وپالله او د ډېر سپين ږير توب پر وخت او د ژوند په وروستيو کې يې هم، همدا ويل: " پښتو پښتو به وايم که وم وم که نه وم نه وم". دی د همدې هيلې او مبارزې په بهير کې سپين ږيری شو، بابا شو، خو پښتو يې ځوانه کړه (ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم). دی بابا شو، خود پښتو بابا، ځکه يې نو اوس شعوري پښتانه د شلمې پېړۍ د ((پښتو بابا)) په نامه يادوي.

د يو ملي مشر لپاره د خوشال خان بابا د شلو خصلتونو په منځ کې يو هم د ملک د انتظام خصلت دی، د شلمې پېړۍ پښتو بابا د ملک په چارو، انتظام او سمبالښت کې تر هر چا زيات دقيق و، ده له نن څخه تقريباً شپږ لسيزې وړاندې د هغو زرګونو نيالګيو تر څنګ چې اوسپنيز افغان واکمن (امير عبدالرحمن خان) او ځينو نورو مشرانو له خوا د هېواد په هغو سيمو کې چې د پرديو له خوا ورته په راتلونکي کې خطرونه متوجه کېدی شول، نور زرګونه نيالګي کښنول او بيا يو وخت داسې هم راغی، چې شپېته کاله وروسته د بابا د لاس نيالګي ثمر او مېوې ته رسېدلي وو، لوی ښامار (شوروي اتحاد) له ډېرې پخوا، افغانستان ته سترګې نيولې وې، خو کله چې يې په ښکاره يرغل پيل کړ، نو ټول نيتونه يې رسوا شول، دوی لومړی د ټول افغانستان د نيولو خيال کړی و او د

هندوکش غرونه یې خپله دفاعي کربنه ګڼله. په همدې وجه روسانو د لس کلنې جګړې په ترخ کې د جګړې زیات اورونه د افغانستان په شمال- ختیځ، جنوب، لویدیځ او جنوب غرب سیمو کې بل کړې وو او ورو ورو یې په شمال کې د پښتنو د تضعیف او کمونې لپاره کار کاوه، ددې لپاره یې افغان ضد او ملي ضد عناصر هم وروزل، کله چې روسان په افغانستان کې پر خپلې ماتې باوري شول، نو خپل رول او نیت یې د «اقلیتونو حقوقو!» تر شعار لاندې ځینو خاصو ډلو، ډلګیو او عناصرو ته وسپارل، هغوی هم د روسانو شعار او تبلیغ او د هېواد د ټوټه کولو نیتونه ځرګند کړل. خو ملي مفکرین او مشران پر دې پوهېږي چې خپل هېواد څنګه له لرې او نږدې خطرونو وژغوري.

اوسپنیز واکمن امیر عبدالرحمن خان او نور پر دې پوهېدل چې د روسانو د نیتونو سترګې خېرنې دي، نو ځکه یې د یو اوسپنیز مورچل په توګه له افغان قومونو یو دېوال جوړ کړ او په اکثرو هغو پوله ییزو سیمو کې چې له بهرنیو هېوادونو څخه خطر راولاړېدلای شو، ځای پر ځای کړل، پښتو بابا محمد ګل خان مومند د افغاني تولنې د لاافغاني کولو لپاره د تېرو مشرانو هیلې لاپسې وغوړولې او افغان قومونه یې سره داسې واوبدل او واوډل چې اوس یې هېڅوک جلا کولای نه شي. په اوسني سیاسي، پوځي بهیر کې یو مطرح شخص په یوه خصوصي غونډه کې وویل: « موږ د شمال له پښتنو څخه ډېر خوشاله یو، ځکه دوی د هېواد د تجزیې مخه ونیوله».

پښتو بابا نه یوازې د هېواد د جغرافیایي جوړښت په پام کې نیولو سره د قومي توازن د برابرولو په لاړ کې درنې کارنامې کړي، بلکې افغانان یې له ښاري ژوند او د سوداګرۍ له چارو سره هم ښه بلد کړي او کوم امکانات اوفکر چې هغه وخت د ده په واک کې وو، هغو ته یې ورکړي. د هېواد د اولادونو د روغې پالنې او روزنې په نیت یې هغوی ته په خپله ژبه ښوونځي جوړ کړل او په سلګونو نور علمي او ملي کارونه.

خوشال بابا همدغسې یو شخصیت د دستار لایق بولي چې خپلو خلکو او خپل هېواد ته همداسې ستر خدمتونه او سترې کارنامې وکړي، اوس له دې فاني نړۍ څخه د محمد ګل خان مومند د تګ ډېر کلونه کېږي، خو د هغه د کارنامو او لاس کېنولو نهالګیو مېوه او ثمر موږ، زموږ ژبې او زموږ هېواد ته رسېږي، نو لازمه ده چې دی د شلمې پېړۍ د پښتو بابا، ملي مفکر، غازي او د لوی خان خوشال بابا ایډیال شخصیت (د دستار سړی) وبولو.

د استاد رشاد سیاسي شخصیت

دا لیکنه ما د مرحوم استاد اکاډیمیسن پوهاند عبدالشکور رشـاد د مړینې د څلویښتی په درناوي کړې وه او بیا د استاد په یاد د مقـالو پـه یوه راټوله شوې ټولګه کې چاپ شوې ده.

کله چه مـوږ د پښـتـو اد بیـادتو تـاریخي بهیـر او د افغـاني ټولنې د ودې ا و تکامل بېلابېل پړاوونه ګورو ، نودلیکوالی او سیاستوالی او لیکوال او سیاستوال ترمنځ یو

عجیب توازن او تناسب او یـو پـر بـل بانـدي مقابـل اغېزمـو ترسترګو کېږي. امیر کروړ جهان پهلـوان هـم شـاعر ، لیکـوال او سیاسـتوال و ، پیـر روښـان هـم لیکوال او سیاستوال و ، ناز و انا او زرغونـه انـا هـم لیکـوالې او سیاستوالې وې ، خوشال اود هغه ټولـه کـورنی لیکوال او سیاسـتوال وو. دمیـرویس نیکـه کـورنی هم دلیکوالی او سیاستوالی دا اصل پاللی ، بي بي زینبې د یوې پخې شـاعرې او سیاسـتوالې پـه توګـه لاتـر اوسـه د تـاریخ حافظـه تانده ساتلې ، احمد شاه بابا او د هغه کورنی هم د سیاسـتوالی تـر څنـګ

د شاعرۍ درنه پانګه لري، خپله احمد شاه بابا د دېوان خاوند و. لنډه داچې دا بهیر له امیرکروړه یا هم ان تر هغه دمخه پیل شوی او دادی د پښتو معاصرو ادبیاتو په پیل سره لاهم نه تمېږي؛ سراج الاخبار جریدې کې اکثره خپاره شوي مطالب په هغولیکوالو پورې اړه نیسي چې هم لیکوال وو او هم سیاستوال، علامه محمود طرزي، عبدالهادي داوي، مولوي صالح محمد کندهاري او نور تېول، لیکوال او سیاستوال وو. په اماني دوره کې عبدالرحمن لودین او نورو د سیاستوالۍ او لیکوالۍ دا دود وغځوه او تر سقاوي اړو دوړ وروسته، محمد ګل خان مومند د خوشال ددستار دسړي په شان د لیکوالۍ او سیاستوالۍ مزي لاپسې وپېیل او دسیاست په مټ یې پښتو ژبې او ادب ته داسې ستنې ودرولې چې تر هغه وروسته پرې زموږ د ملي ژبې اوادب ډېرې رنګینې ماڼۍ ودانې شوې، داعلیحضرت محمد ظاهر شاه په پېرکې بیا هم د لیکوالۍ او سیاستوالۍ مزي سره و نه شلیدل، د پښتو ادب پینځو ځلاندو ستورو دویښ زلمیانو د ملي سیاسي غورځنګ په جوړونه او پرمخبیونه کې اغېزمن رول ولوباوه او د ملي سیاسي افکارو په پنځونه او خورونه کې یې کارنده ونډه واخیسته.

استاد عبدالشکور رشاد هم دپښتو ادبیاتو د شپږم ستوري په توګه دویښ زلمیانو په ملي سیاسي غورځنګ کې د فعالې ونډې له امله همدا دود و پاله او دو لسواکۍ په لسیزه کې دملي مترقي دیموکرات ګوند دنشراتي ارګان(مساوات) جریدې د امتیاز خاوند په توګه یې د عملي سیاست او لیکوالۍ ترمنځ اړیکي وساتل.

د پښتو د معاصرو ادبياتو د ټول پېر په ګډون ، له امير کروړه رانيولې بيا تر ۱۳۵۲ تر ۱۳۵۷ کلونو پورې ټوله موده کې په عملي او نظري سياست کې د ليکوالو ګډون د ملي افکارو د خورونې ، د ملي وياړونو د انځورونې او ملت جوړونې سبب شوي او پر يوه مستقيم خط يې همدغه ملي ارمانونه پاللي او تعقيب کړي دي.

يانې دا مهال سياسي ملي وفادارۍ په اسانی سره د اختناق او امتياز پر وړاندې خپل لوری نه بدلاوه.

ځکه نو که چا دا مهال سياسي ليکوالي هم کړې، اکثره يې په ولس کې منښت او ګرانښت لري. تر ۱۳۵۷ ل کال وروسته چې په هېواد کې سياسي بحران رامنځته شو، نو ورسره سم د سياسي باور او سياسي وفادارۍ د ادلون بدلون کړکېچ هم رامنځته شو . همدغه وخت سياسي ليکوالۍ يا سياستوالوليکوالو د اکثرو ليکنو تګلوری هم وخت پر وخت بدل شو .

همدا مهال د ولس پر ذهن د سياسي ليکنو پر وړاندې د بې باورۍ فضا خوره شوه. د وخت غوښتنې، د نظامونو د اختناق او امتياز فشارونو هم اکثراً مطرح ليکوال دې ته اړ وېستل، چې د يو او بل لوري په ګټه ليکنې وکړي او هم ځان په مستقيم ډول له عملي پلوه د هغوی په ليکه کې ودروي.

خو استاد عبدالشکور رشاد د ويښ زلميانو له پاخه ملي سياسي تحريك څخه هغه پخه ستنه وه چې دا مهال لا پر خپل ځای او خپل دريځ ولاړه وه. استاد نه يوازې د افغانستان، بلکې د سيمې

په کچه داسې يوه درنه علمي او اکاډيميکه څېره وه، چې هر نظام ته د تائيد سرخوځونه او اشاره يې هغه نظام ته د مشروعيت د بښنې مانا لرله. دا په داسې حال کې وه چې تر ۱۳۵۷ ل کال وروسته ټول نظامونه د مشروعيت له همداسې يو ستر چلينج سره مخامخ وو. خود هېڅ نظام واکمن پر دې بريالي نه شول چې د زور او زرو په مقابل کې د استاد له علمي او سياسي وزن څخه د خپل نظام د مشروعيت لپاره ګټه پورته کړي.هر نظام چې په کابل کې واکمن و، يو ځل يې ضرور مغرور مشرتابه د استاد د فقير خانې ور ټکولای او په خپل نظام يې کې استاد ته د لوړ منصب دور کړې بلنه ورکړې.

خو هغه هېڅکله د امتياز دې ډول خوړلنيو ته د خپل احساس سر ټيټ نه کړ. ان تر دې چې يو وخت استاد په علمي اواکاډيميکو اداروکې د خپل پخواني ماموريت له دوام څخه هم ډډه وکړه او دکار دا ډول دوام يې هم دنظام مشروعيت او هغه ته د ګټې رسونې په ما نا انګېره. يوه غوره بيلګه يې هم په شپېتمو کلونو کې د وخت د حکومت له خوا داکاډميسين او کانديد اکاډميسين علمي رتبو ورکړه وه، حکومت استاد لومړی علومو اکاډمی ته راوبوله، خو هغه دا بلنه ونه منله، بيا يې ددې علمي رتبې لپاره دخپلو سوانحود ور لېږلو بلنه ورکړه، خواستاد بياهم خپلې سوانح ور ونه لېږلې، نو د وخت حکومت مجبور شو، چې دهغه سوانح دهغه ماموريت له اسنادو څخه تر لاسه کړي او دا علمي رتبه کورته ورولېږي. دوخت حکومت دالوربينه د زړه له تله نه وه، د مجبوريت

له مخې وه، ځکه چې دا مهال دټول هېواد په کچه تر استاد رشاد لوړه علمي ستېه نه وه، نو که حکومت استاد ته دا علمي پوړۍ نه وای ورکړې، نو تر هغه ټیټو کسانو ته د دا ډول علمي رتبوورکول په اتومات ډول خپل مشروعیت له لاسه ورکاوه.

دتنظیمي واکمنۍ پرمهال یو ځل بیا واکمنو داستاد احساس او ملي وزن دازموینې په تله کې واچوه، دامتیاز او اختناق له دوارو میتودونو څخه یې کار واخیست، خو استاد یې له خپل دریځه یوسانتي متر هم ونه خوځوه، همدا مهال، چې کابل په وینو او د اور په لمبو کې لمبول کېده، دملګرو ملتو او ځینو افغانانو له خوا به افغانستان ته دپخواني پاچا اعلیحضرت محمدظاهر شاه دبېرته راتګ یونیم غږ پورته کېده، اکثرو وسلوالوتنظیمونو په تېره بیا مغرورو بنسټپالو تنظیمونو به په یوه خوله دهغه دراتګ مخالفت کاوه، همدا مهال استاد دهمدې بنسټپالو ترټولو سرتمبه مشر ته یو لیك ولېږه او په هغه کې یې لیکلي وو، چې له اعلیحضرت سره مخالفت نه ستا په ګټه دی او نه دملت. داعلیحضرت په رد کې باید تاسو له ډېر تعقل څخه کارواخلئ، نه له احساساتي چلند څخه، استاد په دې لیك کې ددې تنظیمي مشر دمخالفت له امله اوږدو احتمالي ملي او قبیله یي جنګونو ته هم په پرده کې اشاره کړې وه، خو هغه وخت هغه تنظیمي مشر استاد په قبیله یي فکر او خولو کې ډوب وباله او ویې ویل چې ما فکر نه کاوه چې استاد رشاد به هم قومیت پالي. لس کاله وروسته بیا داسې وخت راغی، چې همدا بنسټپال دکابل هوایي ډګرته داعلیحضرت هر کلي لپاره

ورغلل او بیا وروسته یې دهغه لپاره مجللې مېلمستیاوې هم وکړې. خو استاد بیا په دې هرکلي او مېلمستیاوو کې ګډون ونه کړ. ترتنظیمي اختناق او اړو دوړ وروسته دیوه بل اختناق لړۍ پیل شوه، دطالبانو نظام پرکابل او دهېواد په زیاتو سیمو واکمن شو، دهېواد دملایي اوتحصیل کړي قشر ترمنځ یو غټ درز او تضاد رامنځته شو، هېڅ داسې څرك او څراغ نه لیدل کېده، چې له دې درز څخه هېواد ته دراپیدا کېدونکي خطر دمخنیوي لپاره هڅې وکړي او د طالبانو داغزن چاپېریال او چلند په مهارولو او کنټرول کې مرستندوی او دهغوی د فشار دکمولو سبب شي. طالبانو دا مهال دهېواد ټول روشنفکره او تحصیل کړی پاړ کی دنابودۍ له ګواښ سره مخامخ کړی و، استاد په ډېر دقت سره ددې خطر مخنیوي ته راودانګل او د افغانستان په علومو اکاډمۍ کې یې دپخواني ماموریت د بیا ژوندي کولو له لارې وغوښتل د طالبانو او روشنفکره قشر ترمنځ دیوه پله حیثیت غوره کړي، استاد ددې ملي خطر دکمولو لپاره ډېرې هلې ځلې وکړې، خو کله چې یې ولیدل باران پر کاڼو باندې اثر نه کوي او طالبانو دخپل سپوره منطق له اسه نه کوزیږي، نو خپله لاره یې بېله کړه، طالبانوته داستاد ملي دریځ هغه وخت لانښه پسې څرګند شو، چې په اطلاعاتو او کلتور وزارت کې، دیو جوړ شوي سیمینار په ترځ کې، دیو اغزن طالب چاروا کي له خوا دوینې زلمیانو په غورځنګ کې دګډون له امله پر استاد دګناه پېټی بار شو، خو استاد دهغه بحث په ترځ کې په ډېر افتخار او جرئت سره ورته وویل: "هو! زه وینې

زلمی وم، ویښ زلمی یم او ویښ زلمی به یم" دې خبرې سره دسیمینار طالب او ناطالب برخوال هك حیران شول او استاد له سیمیناره دکور پر لوري رهي شو. اوس چې د طالبانو د وهم او اختناق ښاماروژل شوی، کېدی شي ځینو خلکو ته دایوه معمولي خبره ښکاره شي، خو هغه چا چې دطالبانو په اغزنې واکمنی کې شپې ورځې تېرې کړي، هغوی ته داستاد دا حرکت دسیاسي او اخلاقي جرئت یوه شهکاره بېلگه ده.

کله چې دطالبانو مشر په هېواد کې دیو ستر فرهنگي جرم دسرته رسونې (دبامیانو دتاریخي بتانو دماتولو) فیصله وکړه، نو استاد په همغو شپو ورځو کې دطالبانو مشر ملا محمد عمر ته یو لیك ولېږه، په لیك کې په واضح ډول او په ټینگه غوښتنه شوې وه چې ددې تاریخي اثارو ړنگونه افغانستان ته یو نه جبرانېدونکی زیان دی او خپله طالبانو ته یې هم عواقب ښه نه دي. یو زورور واکمن ته دقدرت داوج پرمهال د دا ډول څرگند لیك لېږل، یوازې داستاد رشاد غوندې دپخې ارادې خاوند کولای شي او بس.

کله چې طالبان د قدرت له نیلي راوغورځول شول او یو ځل بیا یې زړو ازمایل شویو ځای ونیو، نو یو ځل بیا د استاد رشاد جونگړې ته دکورنیو او بهرنیو واکمنو بهیر ورمات شو. تر دې وروسته دلنډ مهالې اداري له مشر نه نیولې بیا تر دویم او درېیم لاس چارواکو ټولو له استاد څخه په دولت کې دگډون هیله وکړه، خو استاد بیا هم د قناعت پرتخت ناست و، څوکۍ او مقامونه ورته د بادبښکې ښکارېدل، همدا مهال دملگرو ملتونو ځانگړې

استازي لخدار براهيمي هم د استاد کورته، په حکومت او روانه سياسي پروسه کې، دهغه دګډون لپاره، هغه ته ځانګړې مراجعه وکړه، خو استاد دلخدار براهيمي بلنه ونه منله. دا د استاد دعملي سياسي شخصيت څو ښېلګې وې، چې په لنډيز سره ورته اشاره شوه، په نظري سياست کې دهغه په ښېلا ښېلو ليکنو خصوصاً په شعرونو کې دهغه د شخصيت انځور په ډېر ښه ډول ليدلای شو، که په عملي او نظري سياست کې داستاد د برخې اخيستنې ټولې ښېلګې موږ په دقت سره له نظره تېرې کړو، نو په څرګند ډول به راته جوته شي، چې استاد د خپلې ليکوالۍ يا فکري بلوغ له پيله بيا تر ابدي سفر پورې يو مستقيم ملي سياسي خط تعقيب کړی او هېڅکله هم اختناق او امتياز پردې نه دی برياله شوی، چې دی له خپل ملي، هوډ، دريځ او لارې واړوي، او يا يې هم په سياست کې پر منحني او منکسرې کرښې تګ ته مجبور کړي، دسياسي شخصيتونو په ارزونه کې د زمان او مکان حالات، داختناق او امتياز د فشار دوه غټ فکټورونه ډېر مهم دي، هر سياسي يا فرهنګي شخص چې دوخت له حالاتو سره پر وخت مبارزه کړې، داختناق او امتياز د فشار له دواړو حالاتو څخه بريمن راووځي، نو دا ډول شخصيتونه مثبت ګڼل کېږي او دعامه منښت او ګرانښت جوګه ګرځي او ان دروحانيت مرتبې ته رسيږي. زما په نظر استاد رشاد له سياسي پلوه همداسې يو شخصيت و.

د ښځو حقوق شعار دی که ضرورت؟

دا لیکنه د ناهید مجلې په لومړۍ ګڼه کې چې د ۱۳۸۱ل کال له (زمري-تلې) سره سمون خوري، چاپ شوې ده.

پـه افغانسـتان کـې داسـې يـو دود چـې شـعارونه يـو ډول وي او عملونـه بـل ډول، نیتونـه صـفا وي، خـو تدبیرونـه کمـزوري او نیمګړي، وینـا خـوږه وي خـو عمـل تـریخ، لباسـونه سـپين وي خـو زړونه او فکرونه تور او تیاره، داسې ډېر کم خلک او کمې سیاسـي ډلې لیدل شوي، چې شعار او وینا یې له عمل سره سمون خوري، له همدې کبله اوس شعارونو خپل ارزښت له لاسه ورکړی او خلکو تـه سترګیا پېښبوي، پر سیاسي ډلو هم د خلکو بـاور کمزوری شوی، د خاین او خدمتګار مفاهیم هم کله کله یو د بل پرځای کارېږي. د اعتماد او باور په دغسې یو بحراني حالت کې که څوک ډېر ښکلي او شفاف (رانه) شعارونه هم ورکړي او د عملي کولو لپاره یې هم د زړه له تله هڅه و هاند وکړي، نو بیا بـه هم د ډېرو خلکو بـاور څکه راخپـل نـه کـړای شـي، چـې تـر دې دمخـه د شـعار او عمـل د انطبـاق څېره ړنه نه ده تېره شوې. ((د ښځو حقـوق)) اوس پـه افغانسـتان کـې

همدغسې يوه موضع ده. ښځې په افغانستان کې له کلونو څه چې له پېړيو راهيسې له خپلو اکثرو حقوقو څخه بې برخې وې او د طالبانو په واکمنۍ کې خو بيا د ښځو پر حقوقو داسې چاړه راکاږل شوه، چې هېڅ ځانګې يې خپل سر نه شو پورته کولای، ددغه کرکجن او تاوجن اختناق تر ختمېدو وروسته يو دم د ښځو د حقوقو مسئله دومره ګرمه شوه، چې اوس د ښځو څه چې ان د جهادي ملايانو په خوله کې هم د ښځو د حقوقو مسئله اوري را اوري، روښنفکران او ديموکراتان خو لا پرځای پرېږده، هغوی خو وايي چې دا خو زموږ د مبارزې اساسي برخه ده، د طالبواکۍ تر ړنګېدو وروسته په هېواد کې يوه تر ټولو ګرمه مسئله همدا د ښځو د حقوقو موضوع ده، اوس د ښځو د حقوقو د ترلاسه کولو او دفاع لپاره نه يوازې خپلواکې ټولنې جوړې شوي، بلکې ځينې انجيوګانې هم په دې برخه کې د شعار او عمل تر بريده کار کوي او دولت هم د ښځو د چارو لپاره يو ځانګړې وزارت جوړ کړی دی.

دا طبيعي خبره ده چې شعارونه ډېر شي، عملونه کمېږي، اوس يو ځل بيا د ازمون وخت رارسېدلی دی، اوس به معلومېږي هغه ټولنې، دولتي او نا دولتي موسسې چې د ښځو د حقوقو شعارونه پورته کوي عملاً يې د ښځو د ژوندانه د ښه والي لپاره څه کړي او څه کوي؟

ايا يو ځل بيا خو به تېره تجربه نه تکرارېږي، چې عملونه تر شعارونو قربان شي او يو ځل بيا د بې باورۍ فضا رامنځته شي.

دې کې هېڅ شک نه شته چې ښځه د ټولنې نیم بدن دی، هر کله چې په ټولنیز، سیاسي او عملي ډګر کې د ښځو فعال ګډون محسوس نه وي، نو دا ددې مانا لري چې نیمه ټولنه فلج او له فعالیته غورځېدلې ده.

ښځې له نارینه سره برابر حقوق لري او دواړه باید له خپلو ټولو حقوقو برخمن شي، که یو نارینه د ژوند، زده کړې او د بیان له ازادۍ څخه برخمن وي او د ټولنې د یو متمدن انسان په توګه وده وکړي، نو هغه هېڅکله د ښځو د حقوقو مخالفت نه کوي، که څوک غواړي په افغاني ټولنه کې په اسانۍ سره ښځې له خپلو حقوقو برخمنې کړي، نو ښه لاره یې داده چې د نارینه او ښځو حقوقو ته د وخت او ځای له پلوه په موازي ډول کار وکړي، ځکه که یوه خوا هم له خپلو حقوقو بې برخې شي، پر بله خوا ناوړه اغېز کوي، اوس په ټولیز ډول د ټولو افغانانو او په تېره بیا د ښځو د حقوقو د ترلاسه کولو لپاره د پخوا په انډول ډېر ښه شرایط برابر شوي، له دې حالاتو څخه باید ښه عملي او مثمره ګټه پورته شي.

د ښځو د حقوقو ترلاسه کول په واقعیت کې د ټولنې یو ستر ضرورت دی، دا اړتیا باید پوره شي او افغان مېرمنې له خپلو ټولو حقوقو څخه برخمنې شي، خو دې ټکي ته مو باید ژور پام وي، هسې نه چې ښځې په دې شعارونو کې ښکېلې ورکې شي، یو ځل بیا تېرې تجربې تکرار شي او بیا هم په ټولنه کې د بې باورۍ فضا رامنځته شي.

تهران په کابل کې

دا ليکنه د طالبانو تر ړنګېدو وروسته په افغانستان کې د ايران زيات واک وځواک په باب د اندېښنې په توګه ليکل شوې وه، په هوسۍ او ښکلا مجلو کې چاپ شوې هم ده او دادی دلته يې يوځل بيا قدرمنو لوستونکو ته وړاندې کوو:

هسې خو له پېړيو او په تېره بيا له لسګونو کلونو راهيسې پر افغانستان د ايران کلتوري تاثيرات موجود و، خو په کابل کې د اسلامي جميعت او پر ځينو برخو د وحدت ګوند د نيمواکه واکمنيو په بهير کې دا تاثيرات لاپسې جوت او ځرګند شول، د اسلامي جميعت مشر خو په ايران کې افغانستان او ايران يو ژبي هېوادونه وګڼل او له ايران څخه يې د زيات فرهنګي او ژبني اغېز شيندني هيله وکړه، د وحدت ګوند بنسټ خو هسې هم په ايران کې ايښودل شوی، ريښې يې هم له هماغه ځايه خړوبېدلې او خړوبېږي، ځکه خو يې تر هرڅا زيات ځان د امام خميني د خط پيروان ګڼل او ايران پالنه يې خپله اصلي دنده شمېرله، د ايران فرهنګي، ژبني، مذهبي، اقتصادي او سياسي تاثيرات هغه وخت لاپسې زيات شول چې د طالبانو حکومت د امريکايي پوځونو په لاسو ړنګ او واک يو ځل بيا اسلامي جميعت، ملي اسلامي جنبش او اسلامي وحدت ګوند، چې دربو واړو ته د ايران مرستو د نوش دارو حيثيت درلود،

لاسته ورغی. لکه څنګه چې د افغان-شوروي په جګړه کي د جګړې درونـد زيـان شـوروي اتحـاد او پـه خپلـه افغانسـتان وزغمـه، خـو امتياز يې نورو هېوادونو په تېره بيا پاکستان واخيست. دغسـي د طالبـانو د سـقوط بـار د امريکـا متحـده ايـالاتو او نـورو هېـوادونـو اوچت کړ، خـو ګټـه پـه کـې تـر هرچـا زياتـه ايـران وکـړه. د اسلامي جميعـت او وحـدت ګونـدونو ځواکونـه چـې کابـل تـه د طالبـانو تـر سـقوط وروسـته سـم لاسـي داخـل شـوي وو، د حکومـت اکثـره حساسي، فرهنګي، سياسي، اقتصـادي او تخنيکـي څـوکۍ يـې اشغال کړې، آن د هېواد نږدې اکثره بهرني روابط او استازي هم د ايران پلوه ډلو تر کنټرول لاندې راغلل. د هېـواد پـه غـرب کـې داسـې ايران پلوه اشخاص يو ځل بيـا واکمـن شـول، چـې کلونـه کلونـه پـرې ايران خپله پانګه لګولې وه، ايران په افغانسـتان کـې د حکومت لـه دغه حالت نه د خپلو ملي او سياسي ګټو لپـاره اعظمـي ګټـه پورتـه کړه او په لسګونو ډوله قراردادونـه يـې لـه افغـاني اړخ سره لاسليك کـړل، دا قراردادونـه خصوصـاً د فرهنګـي «همکـارۍ» قراردادونـه داسې وو، چې د ايران په ګټه او په مجموع کې د افغانستان په زيان تمامېدلای شول.

ايران تر دې حده د افغانستان په کورنيو او ملي چارو کـي دخيـل شو چې د اسلامي جميعت طرحه شوی سرود چې په افغانسـتان کـې اوس په وچ زور د «ملي سرود» په نامه غږېږي، په ايران کې کمپـوز شـوی او موزيکـال شـوی دی. پـه فارسـي ژبـه د افغانسـتان پـه ملـي سـرود کـي د ايـران خاصـه لېوالتيـا ده، کلـه چـې حامـد کـرزي تـه د

کورنیو چارو په وزارت کې د احمدشاه مسعود د لوی عکس تر چتر لاندې د قدرت د انتقال مراسم ترسره کېدل، نو د جمیعت سرود ته د احترام په خاطر ټول ګډونوال پورته کړای شول، د ایران د بهرنیو چارو وزیر هم د دې غونډې یو واکمن مېلمه او یو ویناوال و، ده د خپلو خبرو په ترڅ کې د دې سرود ډېر توصیف وکړ او ویې ویل چې دی یې تر ډېر تاثیر لاندې راووست، کله چې حامد کرزي ته واك ولېږدول شو، نو داسې تصور کېده چې د ایران واك او اغېز به د حکومت په دننه کې ورو ورو راکم شي، نه یوازې داسې و نه شول، بلکې خبره نوره هم بدتره شوه، ایران د خپل اغېز مزي نور هم وغځول او داسې وخت هم راغی چې کرزي صیب د شېخ محمدآصف محسني پر وړاندیز او غوښتنه د کابل حبیبیې لېسې ته مخامخ یوه ساحه د یو لوی فرهنګي او علمي مرکز جوړېدو لپاره د ایران په واك کې ورکړه.

عجیبه خبره دا ده چې دا ساحه د خوشال بابا د لېسې ملکیت و، یانې لیلیه وه چې کلونه کلونه ترې افغانانو ګټه پورته کړې، پرته له دې چې د چا ملکیت او حقوقو ته پام وشي او یا هغه معوضه شي دا ملکیت د ایران پلوه ډلو په واك کې ورکړل شو، اوس ایران په دې سیمه کې د یو لوی کمپلیکس د جوړولو کار بشپړ کړی دی او په نږدې راتلونکي کې به د ګټې اخیستنې لپاره تیار شي.

دا به په افغانستان کې د شیعه ییزم د پراختیا او د مذهب تر پردې لاندې د ایران د پراختیا غوښتنې یو اساسي مرکز وي، چې هر کال به په سلګونو تنه د مشخصې مذهبي زدکړې تر څنګ د ټاکلې

موخې په پام کي نیولو سره سیاسي زدکړي محصلین روزي، دا کار به په افغانستان کې نه یوازې قومي ستونزې راولاړې کړي، بلکې د مذهبونو ترمنځ به د ټکر یوه اساسي وسیله هم شي، د دې پر ځای چې د مذهبونو ترمنځ تفاهم او پوهاوی رامنځته شي او د اختلاف وړ ټکي په مذاکره او مناظره حل شي، اختلافات به نور هم ژور شي او بیا به ورو ورو فزیکي ټکر ته لاره اواره کړي، دا نه کنترولېدونکې احتمالي پېښې په داسې حالاتو کې رامنځته کېږي چې د افغانستان په نوي اساسي قانون کې د حنفي مذهب او جعفري مذهب دواړو د رسمیت خبره هم په ابهام کي تېره شوې ده. په افغانستان کي د حنفي مذهب ژورې او عصري زدکړې نه شته او که څه هم دي، نو هغه په کلیوالو نا رسمي مدرسو کې له دودیزو کلتوري او فتاوي مسایلو سره د امتزاج له مخې ترسره کېږي، چې د پاخه منطق ستنې نه لري. په هند، پاکستان او ځینې نورو اسلامي هېوادونو کې چې د احنافو مدرسې او پوهنتونونه دي، هغو ټولو ته د سني مذهبه افغان طالبانو لاس رسی نه شته، یوازې د پاکستان د احنافو په مدرسو کي افغان طالبانو ته د زدکړې یو څه نا څه امکانات شته، چې هغه هم په منظم او سیستماتیک ډول نه دي او له کوم ځنډ او خنډ پرته یې څوک تر پایه پورې نه شي تعقیبولای. د افغانانو لپاره د پاکستان په دیني مدرسو کي یوه بله ستونزه هم شته او هغه دا چې هلته مذهبي زدکړي څه نا څه د داسې سیاسي اغېزو تر سیوري لاندې دي چې همېشه یې د افغانستان ملي ګټې زیانمنې کړي دي. نو که هلته څوك مذهبي زدکړې ترسره

هم کړي، له سیاسي پلوه د افغانستان د ملي ګټو د زیان په بیه تماميږي. بله خوا چا چې د ایران په دیني مدارسو کي زدکړې کړي، هغه د شیعه ییزم تر څنګ د ایران پالنې روحیه هم پالي. اوس چې د ایران سیاسي لاسونه د هېواد تر زړه (کابل) پورې غځېدلي، نو په افغانستان کي د ایران پالنې او ایران خوښونې روحیه نوره هم پیاوړې کېږي. د ایران د سیاسي مذهبي اغېز ترڅنګ د هغوی بله اساسي جبهه هماغه ژبنۍ او فرهنګي هغه ده، چې د اوسني حکومت په دننه کې د واکمنو فرهنګي او سیاسي چارواکو په ملګرتیا پر مخ بیول کېږي، ځیني ازادې ملت ضد خپروني چې له بهرنیو سرچینو څخه خړوبېږي، هم په دې بهیر کې د ایران پالنې روحیه تعقیبوي. د ایران په لمسه په خپله د دولتي او نا دولتي خپرونو له خوا د افغانستان پر دودیزې ملي ترمینالوژۍ (اصطلاحاتو) څرګند یرغل، خپله د افغانستان له اساسي قانون سره ډاګیز مخالفت دی. کله چې څوك د افغانستان دولتي ټلویزیون، افغان ټلویزیون، طلوع، آیینه ټلویزیون او نور ګوري، نو د ګڼو ایراني اصطلاحاتو په کارولو سره فکر کوي، چې دا د ایران محلي ټلویزیوني چینلونه دي. عجیبه ده داسې شپه هم راغلې چې له دې یادو څلورو ټلویزیوني خپرونو څخه یو وخت څلور بېلا بېل ایراني فلمونه خپاره شوي، نو هلته له خلکو سره دا پوښتنه پیدا کېدله چې دا ټلویزیونونه لکه چې ایرانیانو ټېکه کړي که څنګه؟ د افغانستان د اطلاعات او کلتور وزارت خو له خپل نامه څخه نیولې بیا تر خپلو امکاناتو پورې تر زیاته بریده په خپل قدرت، د

ایران پالنې په چوپړ کې دی او د دې وزارت وزیر ښاغلي سید مخدوم رهین خو ان د افغانستان له ملي ترمینالوژۍ څخه هم منکر دی او ویل یې: ((موږ اصلاً ملي ترمینالوژي نه لرو)). ایران په داسې حال کې چې په افغانستان کې د کلتوري، مذهبي او سیاسي یرغلونو له لارې زیاتې بریاوې ترلاسه کړي، په اقتصادي برخه کې هم تر هر چا دمخه دی. افغانستان د ایراني شیانو، نفتو او نورو تولیداتو لپاره تر ټولو ښه مارکیټ دی او په دې برخه کې نږدې دی چې له پاکستان او چین څخه د افغانستان اقتصادي بازار خپل کړي. ایران نه یوازې د پاکستان په اندول د نسبتاً ښو شیانو د تولید له لارې د افغاني بازارونو د را خپلولو په حال کې دی، بلکې د حکومت په داخل کي د سیاسي نفوذ له لارې یې هم د دې زمینه ځان ته برابره کړې، چې ډېر اقتصادي قراردادونه د ځان په ګټه را خپل کړي. هوټلونه جوړ کړي، هوایي شرکتونه پرانیزي او د لوړ پوړو ودانیو د جوړولو قراردادونه وکړي. ایران په مجموعي ډول په افغانستان کې د لویو اقتصادي تاسیساتو د جوړونې مخالف دی، چې له هغې جملې له ترکمنستان څخه د افغانستان له لارې پاکستان او بیا نورو هېوادونو ته د غازو او تېلو نللیکې غځول دي، ایران غواړي دا نللیکه د ایران له لارې تېره شي او اقتصادي ګټه یې ایران ته پاتې شي، په همدې وجه په افغانستان کې د مشخصو سیاسي اتنیکي او پوځي ډلو ټپلو د تقویې له لارې د افغانستان سیاسي وضعه بې ثباته ساتي. لنډه دا چې اوس ایران د افغانستان په چارو کي په هر اړخیز ډول دخیل دی او که د خلاصون

یوه دقیقه لاره یې و نه لټول شي، نو د روسیې او پاکستان په شان به د افغانستان د تباهۍ سبب شي. د افغانستان دولت ته په کار ده مخکې تر دې چې خبره د بحران حد ته ورسېږي د ایران د مذهبي، کلتوري، سیاسي او اقتصادي اغېز د کمولو لپاره یو دفاعي سیستم او حل لاره ولټوي او بیا هغه عملي کړي.

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمدخان زوی پــر ۱۳۴۲ل کــال، د لغمــان ولایت د الینګار ولســـوالۍ دنیازیو په یوې روښـــنفکرې کـــورنۍ کـــې زېږېدلی دی.
لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته دپښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې

ځانګه کې د ماسترۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د((پوهندوی)) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره،استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنګه د یو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیاد جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو.استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له

خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه شو.ملګرو ملتونو(UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لاتر اوسه دا دنده پر مخ وړي.استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي،په ګڼو چاپي، رادیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د

څرګندبيان له امله د خلکو په زړونوکې ځای نيولی دی. که څه هم ډېر خلک د يون ليکنې، مرکې او نظريات خوښوي، خو يو شمېر داسې خلک هم شته، چې د يون سرسختي مخالفين دي. د هغه ملي او ګټورو نظرياتو ته هم غلط رنګ او تعبير ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره يې زورواکي او د سياسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد يون نظريات خپلو شخصي او تنظيمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه يې په ټينګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد يم، هر کله چې يون کومه ليکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې يې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد يون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرايطو کې بيا هم خپل فرهنګي، سياسي او ټولنيز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو يې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر يو نيم کال راهيسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته

ایښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی،په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو «دافغانستان د کلتوري ودې ټولنې» او«د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې» د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې،سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنګوالی	چاپکال
• متکور	لومړۍ شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دویمه شعري ټولګه	دویم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

- هیلې ګډه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷
- نیمګړي ارمانونه د حيران شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷
- د لوونو فصل ګډه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷
- د نازو انا ياد د سيمينار د ليکنو ټولګه دويم ۱۳۸۷
- د استاد الفت نثري کليات داستاد الفت نثرونه دريم ۱۳۸۷
- سيندونه هم مري د اسحق ننګيال شعري منتخبات دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  دپوهنوال روستارتره کي اثر دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کی اثر دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- دپښتاګون ترڅنډو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷

- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دویم ۱۳۸۷
- ساینسي پرمختیاوې دویم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لویه جرګه ولسواکي او زورواکي دویم ۱۳۸۷
- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- د کتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته د نور زغم او اوسپلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

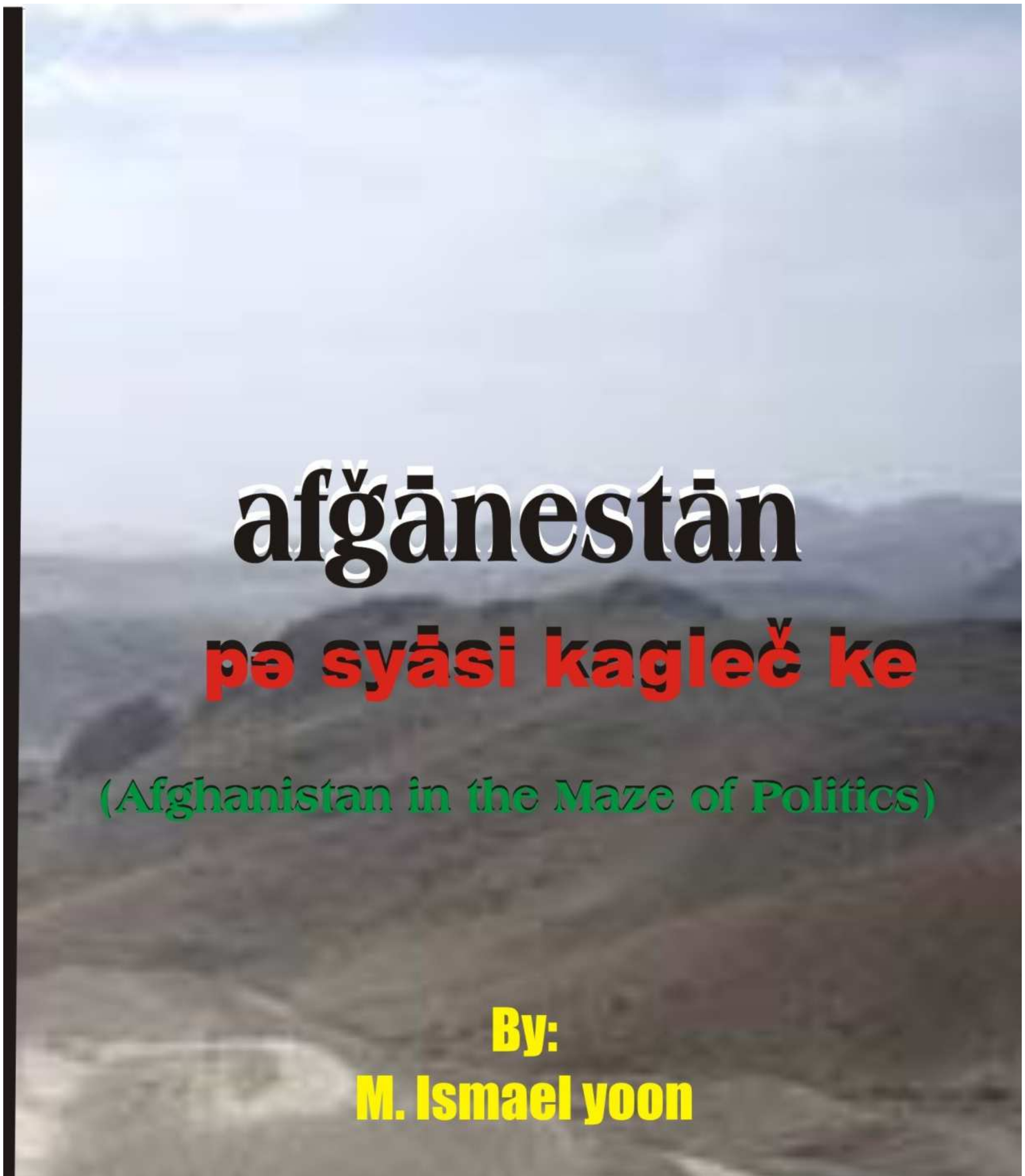
afğānestān
pə syāsi kagleč ke
(Afghanistan in the Maze of Politics)
By:
M. Ismael yoon
ISBN 978-9936-500-27-3
9 789936 500273 >
د خپرونو لړ: (۲۸)